

Formering för offentlighet

Kvinnokonferenser och Svenska Kvinnornas Nationalförbund
kring sekelskiftet 1900

Lovisa af Petersens

Stockholm University

© Lovisa af Petersens, Stockholm 2006
Omslag: lady Aberdeen i talarstolen, *Dagens Nyheter* 7/9 1911, KB

ISSN 0491-0842
ISBN 91-85445-47-9

Tryck: US-AB, Stockholm 2006
Distributör: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Innehållsförteckning

Förord	7
Kapitel I	
Inledning	9
Syfte	10
Framväxten av det moderna samhället	11
Kvinnors väg till offentligheten	13
Tidigare forskning	16
Frågeställningar	23
Teoretiska ramar	24
Begrepp och definitioner	29
Källpresentation och metod	33
Disposition	36
Kapitel II	
En väg till offentligheten – SKN och internationalismen	38
Feminismen som internationell rörelse	40
ICW – det internationella paraplyet för det svenska nationalförbundet	43
ICWs feministiska mål, arbete och internationella anda	49
Svenska Kvinnornas Nationalförbund	52
Politik som minerad mark	70
Det internationella systemet sätts på prov	73
Det svenska nationalförbundets agenda	76
Arbetsättet – samla – sprida – delegera	80
SKN som arena för offentlighetsformering	83
Kapitel III	
Den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897	87
Upptakten	88
Förberedelser och ställningstaganden – om formerna	90
"...högtid i vår lilla krets..."	99
"Klokt tal af kloka kvinnor"	102
Den talande kvinnan	108
"...samkväm" och "vederkvickelse..."	109
"...för ett gemensamt mål sträfvande krafter..."	114
Summering	119

Kapitel IV

Den internationella kvinnokonferensen 1911	121
Konferensförberedelser.....	123
Slutna förhandlingar och offentliga föredrag.....	130
Kringarrangemang.....	137
Den kvinnliga kvinnan	148
Festkulturens innebörder	152
Nationalism i internationalismen.....	154
Summering	155

Kapitel V

Den Nordiska kvinnosakskonferensen 1916	156
Bakgrund – upptakt.....	159
Nordiska Kvinnosaksföreningars Samorganisation	163
Appellen – lika lön för lika arbete.....	167
Offentliga föredrag – hennens betydelse och värdesättning av kvinnors arbete	170
Den delaktiga kvinnan.....	174
Form och fest.....	177
Ett nordiskt systemskap.....	180
Summering	185

Kapitel VI

Formering för offentlighet – sammanfattande diskussion	186
--	-----

Summary

Adapting to the public sphere: Women conferences and the National Council of Women of Sweden at the turn of the 20 th century.....	203
--	-----

Epilog

Konferenser igår – idag	210
-------------------------------	-----

Förkortningar	215
---------------------	-----

Bild- och tabellförteckning.....	216
----------------------------------	-----

Käll- och litteraturförteckning	217
---------------------------------------	-----

Personregister	230
----------------------	-----

Förord

Någon gång har jag hört att man i sitt liv ska bygga ett hus, måla en tavla och skriva en bok. Låt vara att jag inte byggt hus, under min tid som rekvizitör skapade jag istället många miljöer. Jag har inte heller målat någon tavla, men i stället både tak- och väggmålningar när jag var dekorationsmålare. Min tid som doktorand har nu avslutats med en bok och jag är en bit på väg.

Äntligen får jag tillfälle att tacka alla som följt mig under denna resa. Även om den här tiden ibland har inneburit djupa veck i pannan och tunga suckar så har det också varit vansinnigt roligt! Mitt första tack går till min handledare Christina Florin. Christina, jag kan villigt erkänna att jag först inte förstod vad handledarskapet egentligen gick ut på. Det var mest bara så trevligt att träffa dig. Först i ett senare skede förstod jag vad en bra handledare innebar. Tack, för att du finns och för att du alltid funnits till hands. Tack, för din ständiga uppmuntran och dina skarpsynta kommentarer. Jag har även haft glädjen att ha en biträdande handledare, Eva Blomberg, tack Eva. Ett varmt tack också till Klas Åmark som läste manuset i slutskedet och kom med mycket genomtänkta synpunkter.

Jag vill tacka de seminarieledare jag haft, Klas Åmark för *Välfärd, arbetsliv och politik* och Anders Berge och Klas Åmark för det *Modernhistoriska seminariet*. Tack för att ni skapade ett stimulerande och bra samtalsklimat. Och vad vore seminarier utan seminariekamrater? *Alla ni*, som kommit och gått under årens lopp – tack för synpunkter, stöd, goda samtal och postseminarier!

Jag vill också rikta ett stort tack till alla underbara människor i doktorandkorridoren, ingen nämnd, ingen glömd. Tack för alla pratstunder kring lunchbordet där vi avhandlat allt mellan himmel och jord; från dokusåpor och freakwaves via barn till avhandlingsarbetets toppar och dalar.

Avhandlingen skulle absolut inte ha blivit av utan projektet *Formering för offentlighet: En kollektivbiografi över stockholmskvinnor 1880–1920*, finansierat av Riksbankens jubileumsfond. Detta har inte endast inneburit att jag haft större delen av min doktorandtjänst finansierad utan även att jag har haft den stora förmånen att ingå i akademiska grupperingar utanför Historiska institutionen i Stockholm. Jag kanske inte alltid var den doktorand ni önskat eftersom jag drog ut på tiden på grund av graviditeter och föräldraledigheter. Men kom ihåg, jag är oerhört glad och tacksam för att ni tog med mig i ert projekt, för er entusiasm och för er stora kunskap om tidens kvinnor. Särskilt vill jag tacka Donald Broady, Boel Englund, Ingrid Heyman, Lena Kåreland, Monica Langert-Zetterman, Agneta Linné, Kerstin Skog-Östlin, Eva Trotzig och Annika Ullman som läste mitt slutmanus och kom med goda synpunkter.

Jag har även haft glädjen att träffa våra två systerprojekt, *Det vidgade rummet: Idéer, strategier och nätverk i tre generationer kvinnor på väg ut i offentligheten, ca 1880–1940* och *Genus, medborgarskap och offentlig politik 1848–1998: Svenska samhället i omvandling*. Tack för att ni och er forskning finns och för jag fått ta del av er härliga gemenskap. I avhandlingens slutfas gjorde också kontakten med Pernilla Jonsson, Silke Neunsinger och Ulla Wikander att jag inte kände mig så ensam i min forskning. Tack för att ni tog med mig på konferenser och workshops!

Tack även till historiska institutionens administrativa personal för att ni hjälpt mig med allehanda praktiska göromål. Likaså vill jag rikta ett tack till hjälpsam personal på Kvinnohistoriska samlingarna i Göteborg, Riksarkivet, Centrum för vetenskapshistoria, Kungliga biblioteket och Stockholms stadsmuseum. Tack också till Ridarhuset och Helge Ax:son Johnsson som bistått med finansiellt stöd till konferensresor och dator.

Till mina vänner och min familj vill jag rikta ett varmt tack för att ni gett mitt liv utanför avhandlingsarbetet ett rikt innehåll. Tack till Piotr som gav sig i kast med min engelska i summaryn, till Lena för samtal om den svåra konsten att skriva avhandling. Tack till Monica, Veronica och Katarina – kvällarna på Creperiet har betytt mycket. Mina föräldrar Kajsa och Peter och mina svärföräldrar Talvi och Märt – *tack för all hjälp!*

Min älskade Johan, min man, mina barns far, min vän och min kollega. Tack för att du finns, utan dig vet jag inte om denna avhandling blivit en avhandling. Under avhandlingsarbetet har vi även två gånger fått uppleva livets vackra gåva. Fanny och Maja – älskade döttrar – nästa sommar ska vi samla stenar och snäckor i strandkanten!

Liljeholmskajen i oktober 2006
Lovisa af Petersens

Kapitel I

Inledning

Kongresser och konferenser hafva mer och mer blifvit de moderna samhällenas förnämsta valplatser. *Internationalitet* är en naturlig följd af den stora sammansmältningsprocess, som förbättrade kommunikationer framkallat öfver hela den civiliserade världen.¹

När jag som nyantagen doktorand år 2000 skulle åka till världshistorikerkongressen i Oslo fick jag höra från flera håll att jag då skulle passa på att mingla runt och knyta intressanta forskarkontakter. Det var egentligen ingen som sa att jag kunde se fram emot att ta del av ny och banbrytande forskning. Är det så att det finns annat än föredrag som är betydelsefullt på konferenser? Ja, den frågan är onekligen aktuell i detta arbete som handlar om kvinnokonferenser i Stockholm kring sekelskiftet 1900.

När den tekniska och ekonomiska, sociala och kulturella utvecklingen tog fart i slutet av 1800-talet erbjöds och uppstod nya behov och möjligheter för kommunikation mellan människor. Tiden vid sekelskiftet 1900 kan man kalla en konferensernas era. Det var en ständig mötesverksamhet både i Europa och i Nordamerika. Konferenserna anordnades av olika nationella eller internationella föreningar för att skapa mötesplatser och diskussionsforum för den egna verksamhetens syfte. Konferenserna kunde omfatta hundratals och även tusentals deltagare och äga rum under flera dagar. Det är märkbart att det fanns behov av arenor för olika grupper i samhället där de kunde utbyta erfarenheter, tillägna sig nya kunskaper och knyta kontakter.

Det är sådana konferenser den här avhandlingen handlar om. I fokus står tre konferenser arrangerade av kvinnor och för kvinnor i Stockholm kring sekelskiftet 1900. Värd för konferenserna var Svenska Kvinnornas Nationalförbund (SKN).² Förbundet bildades 1896 och hade karaktären av en paraplyorganisation. Det samlade en större del av den svenska borgerliga

---

¹ *Stockholms Dagblad* 22/10 1896, kursiv i original.

² Jag har valt att behålla SKNs ursprungliga stavning: Svenska Kvinnornas Nationalförbund i stället för att använda en moderniserad stavning: Svenska Kvinnors Nationalförbund.

kvinnorörelsen och hade som mest 40 medlemsföreningar som tillsammans gav ett medlemstal på drygt 40 000. SKNs främsta syften bestod i att vara en länk mellan svenska kvinnoorganisationer och samtidigt fungera som en länk till det internationella kvinnoförbundet; International Council of Women (ICW).

Gemensamt för kvinnokonferenserna är att de hölls i Stockholm vid sekelskiftet 1900, de var allmänna kvinnokonferenser i den betydelsen att de inte behandlade någon specifik sakfråga som till exempel rösträtten eller freds- och försvarsfrågan, utan tog upp en mängd av vad som ansågs som "allmänna kvinnofrågor". Dessutom var konferenserna partipolitiskt obundna. Hur opolitiska de i själva verket var finns det anledning att återkomma till längre fram i avhandlingen.

Syfte

Sekelskiftet 1900 är en period då många kvinnor började framträda i offentliga sammanhang och ställa krav på förändrade förhållanden för kvinnor som grupp. Vi kan följa ett stort uttåg av kvinnor till offentligheten: kvinnor som talade, skrev och använde språket som arbetsredskap. Det var till exempel lärarinnor, författare, filantroper, reformvänner, skolgrundare, skådespelare, journalister eller politiker. Denna process har av forskningen definierats som en kvinnlig "formering för offentlighet".³ Mitt syfte är att undersöka en del av denna formeringsprocess genom att studera tre olika kvinnokonferenser i Stockholm kring sekelskiftet 1900. Detta gör jag med utgångspunkt i den *Skandinaviska kvinnokonferensen 1897*, den *Internationella kvinnokonferensen 1911* och den *Nordiska kvinnosakskonferensen 1916*. Vård för konferenserna var Svenska Kvinnornas Nationalförbund. Därmed avser jag även att göra en fördjupad studie av Svenska Kvinnornas Nationalförbund – en organisation som fungerade som en sammanbindande länk mellan många föreningar i den borgerliga kvinnorörelsen.

Jag avser att undersöka hur konferenserna fungerade som arenor för kvinnor som ville demonstrera sin offentliga duglighet i det moderna samhället. Rent allmänt fanns det ett behov av möten och föreningar, inte bara för kvinnor utan även i en rad andra sammanhang där informationsspridningen var viktig. Konferenser fick därigenom en funktion som ett slags offentliga arenor för olika intressen och grupperingar.

---

³ Avhandlingen är en del i projektet *Formering för offentlighet: En kollektivbiografi över stockholmskvinnor 1880–1920*, lett av professor Donald Broady och finansierat av Riksbankens jubileumsfond. Se t.ex. Englund, Boel, Hammarberg, Lena, Heyman, Ingrid, Kåreland, Lena, Linné, Agneta, Skog-Östlin, Kerstin, Trotzig, Eva & Ullman, Annika, "Vägar ut: Kvinnors strategier för offentlighet", red. Börjesson, Mikael m.fl., *Fältanteckningar: Utbildnings- och kultursociologiska texter tillägnade Donald Broady* (Uppsala 2006). Se aktuell projektbeskrivning: 12/9 2006, <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-ffo-00.htm>, utskrift hos författaren.

Jag vill undersöka om de konferenser för kvinnor som jag spårat kan åter- spegla den borgerliga kvinnorörelsens tankevärld, dilemman och strategier och om de säger något om rörelsen som helhet. Man skulle kunna säga att konferenserna ska få fungera som ett raster för att fånga upp delar av sekel- skiftets kvinnorörelse eftersom man i det efterlämnade materialet får kun- skap om vad som kunde komma upp på dagordningen och vad som föll utanför, vilka aktörer som var engagerade, samt vilka frågor som drevs. Ge- nom att konferenserna har en så stor spännvidd menar jag att jag fångar upp rörelsens mittfåra – det som enade kvinnorörelsen och vad som gick att säga utan att verka provocerande, och hur det uppfattades av omgivningen. Kon- ferenserna skall sålunda bli det prisma genom vilket jag vill belysa ett större historiskt skeende – den borgerliga kvinnorörelsens formering och framträ- dande i offentligheten under moderniseringsprocessen. I den processen blir historiska kategorier som genus och klass viktiga men också begrepp som offentlighet och modernitet.

Med ett studium av sekelskiftets konferenskultur och dess internationella relationer kan vi förstå hur nätverksskapandet över gränserna bygger på en lång historisk tradition. Min avsikt är att söka rötterna till denna kultur och visa hur kunskaper och idéer spreds redan för hundra år sedan via möten, konferenser och kongresser.

Framväxten av det moderna samhället

En ram för analysen i denna avhandling är det moderna samhällets framväxt i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet. En beskrivning av den histo- riska kontexten gör det möjligt att förstå konferenskvinnornas agerande och tillkomsten av deras möten. Det moderna genombrottet inom ekonomin och tekniken förde med sig sociala och kulturella förändringar vilka var väsent- ligt avgörande för de kvinnor och de konferenser som avhandlingen handlar om. Samhällsförändringen – inte minst utbildningssystemets utveckling – gjorde det möjligt för kvinnor att erövra nya arenor i samhället. Allt detta var grunden för den ”formering för offentlighet” som avhandlingen vill belysa.⁴

Under 1800-talets mitt förändrades Sveriges agrara karaktär, den moderna industrin började utvecklas och gav allt fler människor sysselsättning. Urba- nisering och befolkningsökning var processer som hörde ihop med moderni- seringen. Nya sociala grupperingar uppstod som gjorde anspråk på delaktig- het och medborgarskap. Långsamt och successivt övergick Sverige till att bli

---

⁴ Se forskningsprojekten: *Det vidgade rummet: Idéer, strategier och nätverk i tre generatio- ner av kvinnor på väg ut i offentligheten ca 1880–1940*; *Formering för offentlighet: En kol- lektivbiografi över stockholmskvinnor 1880–1920*; *Genus, medborgarskap och offentlig poli- tik 1848–1998: Svenska samhället i omvandling*. Projekten har avsatt en omfattande forskning som jag integrerat i avhandlingen där texterna hör hemma.

ett mer sekulariserat och demokratiskt samhälle. I det moderna samhället fick även omsorg, vård och socialt arbete en mer offentlig karaktär.⁵

Framväxten av det moderna samhället gjorde det möjligt för människor att träffas och knyta kontakter på ett helt annat sätt än tidigare. Tekniska framsteg som telegraf, telefon, tidningar, tåg, båttrafik och ett väl utvecklat postväsende, vilket hängde samman med industrins behov av transporter, var mycket betydande för kommunikationen mellan människor, både nationellt och internationellt.⁶

Men det var inte bara den tekniska utvecklingen som erbjöd kommunikationer. Även den sociala utvecklingen kring sekelskiftet 1900 skapade nya kommunikationsbehov – inte bara i form av vägar och transportmedel – utan också i form av möten mellan människor. I samband med det moderna samhällets framväxt löstes skrän upp och nya kollektiva former skapades. Historikern Torkel Jansson menar att den sociala strukturens förändringar hade skapat ett ”sprängfyllt tomrum” som fylldes upp av ett ökat föreningsbildande.⁷ Folkrörelserna, som till exempel väckelserörelsen, arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen, hade rötter i det tidiga 1800-talets associationer och engagerade allt större befolkningsgrupper. Även kvinnorörelsen kan räknas till dessa nya sociala rörelser.

Föreningar var viktiga arenor för att alstra sociala kontakter. Kontakter vilka hade stor betydelse för de sociala nätverk som låg till grund för ett ökat inflytande på den offentliga arenan. Det är ganska unikt för Sverige med den stora massorganiseringen och det är viktigt att se kvinnokonferenserna och SKN som en del av denna process. Konferenser var en del av det moderna samhällets framväxt och kan ses som en förändrande kraft i sig.

I början av 1900-talet började också det svenska partiväsendet bli allt mer etablerat. Forskning har visat att rösträttsfrågan var av avgörande betydelse för denna utveckling.⁸ Från 1800-talets mitt expanderade även pressväsendet

---

⁵ Ahlberger, Christer & Kvarnström, Lars, *Det svenska samhället 1720–2000: Böndernas och arbetarnas tid* (Lund 2004); Hagemann, Gro, *Aschehougs Norges historie, bd 9: Det moderne gjennombrudd 1870–1905* (Oslo 1997); *Sekelskiftet och kön: Strukturella och kulturella övergångar år 1800, 1900, 2000*, red. Göransson, Anita (Stockholm 2000).

⁶ Anderson, Bonnie S., *Joyous greetings: The first international women's movement, 1830–1860* (Oxford university press 2000); McFadden, Margaret, *Golden cables of sympathy: The transatlantic sources of nineteenth-century feminism* (Lexington, the university press of Kentucky 1999); Offen, Karen, *European feminisms 1700–1950: A political history* (Stanford university press 2000); se även Rönnbäck, Josefin, *Politikens genusgränser: Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm 2004), s. 59, 149 om svenska stambanans betydelse för rösträttskvinnornas rösträttsturnéer.

⁷ Jansson, Torkel, *Adertonhundratalets associationer: Forskning och problem kring ett sprängfyllt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800–1870* (Uppsala 1985).

⁸ Rönnbäck 2004.

som utöver en nyhetsförmedlande funktion även innebar en betydande kommunikativ kanal för olika rörelser och organisationer.⁹

Vid tiden för det moderna samhällets framväxt saknade kvinnor formella möjligheter till politiskt inflytande. Även om flera reformer som införts från 1800-talets mitt innebar ett ökat ekonomiskt oberoende för kvinnor, hade de varken rösträtt eller var valbara, de hade inte heller tillträde till högre statliga tjänster.¹⁰ I tidens normuppfattning var kvinnors roll att verka i den privata sfären, offentligheten var en manlig arena och ”offentliga kvinnor” förknippades istället med prostituerade kvinnor.¹¹ Det rådande familjeidealet för de kvinnor som är aktörer i denna avhandling var den borgerliga familjens, där kvinnors främsta uppgift var att vara maka och mor, även om verklighetens kvinnoliv i många fall blev annorlunda.¹²

I den samhällsförändring som skedde förändrades offentligheten och nya ”luckor” uppstod som kvinnor tog tillfället i akt att befolka. Utöver press och konferenser blev olika slags föredrag och föreläsningsserier ett nytt inslag i offentligheten. I olika lokaler runt om i Stockholm hölls föredrag i ämnen som politik, vetenskapliga iakttagelser, kultur och historia. Åhörarna bestod ofta till stor del av kvinnor och det förekom även kvinnor i talarstolen.¹³

Kvinnors väg till offentligheten

Kvinnors väg till det offentliga rummet från det privata skedde successivt under 1800- och 1900-talen. Det är en lång och komplicerad process och här kan endast några nedslag i den utvecklingen få plats. Det är viktigt att framhålla en del institutionella förändringar som påskyndade emancipationsprocessen, till exempel etableringen av ett stort antal flickskolor och öppnandet av universitetet för kvinnor. Dit hörde också antipatriarkala lagar som kvinnors arvsrätt och myndighet eller öppnandet av olika yrken som kvinnor

---

⁹ *Arbetarna tar ordet: Språk och kommunikation i tidig arbetarrörelse*, red. Josephson, Olle (Stockholm 1996); Gunneriusson Karlström, Märta, *Konsten att bli och förbli folklig: Svenska kyrkans och IOGT:s strategier och omvandling i kampen på offentlighetens arena 1880–1945* (Uppsala 2004); Sejersted, Francis, *Socialdemokratins tidsålder: Sverige och Norge under 1900-talet* (Nora 2005).

¹⁰ Markusson Winkvist, Hanna, *Som isolerade öar: De lagerkransade kvinnorna och akademien under 1900-talets första hälft* (Stockholm & Stehag 2003); Qvist, Gunnar, ”Ett perspektiv på den s.k. kvinnoemancipationen i Sverige”, *Historisk tidskrift* 1977:2, s. 145–180; Rönnholm, Tord, *Kunskapens kvinnor: Sekelskiftets studentkor i mötet med den manliga universitetsvärlden* (Umeå 1999).

¹¹ Jansdotter, Anna, *Ansikte mot ansikte: Räddningsarbete bland prostituerade kvinnor i Sverige 1850–1920* (Stockholm & Eslöv 2004); Svanström, Yvonne, *Policing public women: The regulation of prostitution in Stockholm 1812–1880* (Stockholm 2000); Svanström, Yvonne, *Offentliga kvinnor: Prostitutionen i Sverige 1812–1918* (Stockholm 2006).

¹² Lützen, Karin, *Byen taemmes: Kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København* (København 1998).

¹³ Lundin, Claes, *Det nya Stockholm* (Stockholm 1890), s. 397–406.

kunde utbilda sig för. Kvinnor kunde bland annat bli lärarinnor, sjuksköterskor, telegrafister, postfröknar och kontorister. Men även i kvinnors egen verksamhet kan man spåra intressanta fenomen.¹⁴

Första hälften av 1800-talet kan man kalla salongernas tid. Den kanske mest kända salongen var Malla Silfverstolpes salong i Uppsala. Salongerna brukar betraktas som halvoffentliga arenor för kvinnor eftersom de innebar en möjlighet för dem att skapa sig en identitet i ett rum utanför hemmet och familjen, utanför rollen som maka och mor. I salongerna fick kvinnor möjlighet, att om inte delta så i alla fall, lyssna på intellektuella samtal om till exempel etik och politik. Men samtidigt visar forskningen om salongerna att dessa aldrig i grunden utmanade den manliga offentligheten.¹⁵ Med *Tidskrift för hemmet*, grundad av Sophie Adlersparre och Rosalie Olivecrona 1859, fick den ”förorganiserade” kvinnorörelsen däremot för första gången möjlighet att i tryck offentligt uttrycka sina åsikter i kvinnoärendet.¹⁶

Till en början engagerade sig kvinnor i sina medmänniskors sociala situation genom filantropiskt arbete. Verksamheten inom filantropin skedde tillsammans med män. Män och kvinnor hade där ansvar för skilda sfärer och kompletterade därigenom varandra. Det frivilliga föreningsväsendet och i synnerhet den organiserade filantropin innebar att kvinnor fick ett ökat handlingsutrymme utanför det privata rummet.¹⁷ En del forskning har menat

---

¹⁴ Florin, Christina & Johansson, Ulla, *'Där de härliga lagrarna gro...': Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914* (Stockholm 2000); Johansson, Ulla, *Normalitet, kön och klass: Liv och lärande i svenska läroverk 1927–1960* (Stockholm 2000); Emanuelsson Blanck, Agneta, *Pionjärer i vitt: Professionella och fackliga strategier bland svenska sjuksköterskor och sjukvårdsbiträden, 1851–1939* (Stockholm 1990); Greiff, Mats, *Kontoristen: Från chefens höggra hand till proletär: Proletarisering, feminisering och facklig organisering bland svenska industritjänstemän 1840–1950* (Lund 1992); Lundgren, Britta, *Allmänhetens tjänare: Kvinnlighet och yrkeskultur i det svenska postverket* (Stockholm 1990); Ullman, Annika, *Stiftarinnegenerationen: Sofi Almquist, Anna Sandström, Anna Ahlström* (Stockholm 2004); Waldemarsson, Ylva, ”Kön, klass och statens finanser: En historia om statligt arbetsgivarskap och statsanställda kvinnor 1870–1925”, red. Kvarnström, Lars m.fl., *I statens tjänst: Statlig arbetsgivarpolitik och fackliga strategier 1870–1930* (Lund 1996); Öberg, Lisa, *Barnmorskan och läkaren: Kompetens och konflikt i svensk förlossningsvård 1870–1920* (Stockholm 1996).

¹⁵ Holmquist, Ingrid, *Salongens värld: Om text och kön i romantikens salongskultur* (Eslöv 2000); Mansén, Elisabeth, ”Salongsliv i Uppsala”, red. Henningsen, Bernd, *Skandinavien och Tyskland 1800–1914: Möten och vänskapsband* (Stockholm 1997); Öhrström, Eva, ”Kvinnors musicerande från salong till borgerlig offentlighet”, *Häften för kritiska studier* 1998:3, s. 33–54.

¹⁶ Hammar, Inger, *Emancipation och religion: Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900* (Stockholm 1999); Manns, Ulla, *Den sanna frigörelsen: Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921* (Stockholm 1997), s. 53–56. Med den förorganiserade kvinnorörelsen menar Manns de enskilda personer och lösa nätverk som arbetade för kvinnors förbättrade villor i samhället och i privatlivet, Manns, Ulla, *Upp systrar väpnar er! Kön och politik i svensk 1800-talsfeminism* (Stockholm 2005), t.ex. 13f.

¹⁷ Jordansson, Birgitta, *Den goda människan från Göteborg: Genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt* (Lund 1998); *På tröskeln till välfärden: Vålgörenhetsfor-*

att sekelskiftets filantroper inte tog steget fullt ut i offentligheten i samband med verksamheten. I stället vidgades det privata rummet till att även gälla i samhället, genom att filantroperna förde med sig sina tillskrivna omhändertagande egenskaper från hemmet ut i samhället.¹⁸ Kvinnor agerade heller inte offentligt för kvinnosaken i samband med filantropiverksamheten men denna verksamhet fick ändå en stor betydelse för kvinnorörelsens organisering.¹⁹

”Kvinnofrågan” som politisk fråga började på allvar diskuteras i samhället under 1880-talet; vad en kvinna var, kunde vara och borde vara. Diskussionen pågick mellan män, mellan kvinnor, men också mellan kvinnor och män.²⁰ Inom skönlitteraturen förde kvinnliga författare diskussioner om kvinnor och kvinnofrågan.²¹ Under 1880-talet började en annan form av möteskultur för borgerliga kvinnor växa fram i samband med föreningar som Sällskapet Nya Idun och Kvinnoklubben i Stockholm, vilka hade enskilda och slutna möten för kvinnor i lokaler utanför hemmet. Tidigare hade denna möteskultur endast varit förbehållen män.

I samband med den tidvis hetsiga sedlighetsdebatten under 1880-talet gav sig även kvinnor successivt in i den offentliga debatten.²² Kvinnor började även att kämpa för sina egna rättigheter i samhället på ett mer organiserat sätt. När Fredrika-Bremer-förbundet bildades 1884 innebar det att den borgerliga kvinnorörelsen fick en betydligt mer omfattande organisering än tidigare.²³ I både borgarklassens och arbetarklassens kvinnorörelse innebar föreningslivet att en betydande kanal skapades mellan det privata och det offentliga. I föreningarna kunde kvinnor mötas och tillägna sig kunskaper och erfarenheter som männens föreningar uteslöt dem från. De skolades i att göra sig hörda i det offentliga samtalet och tränades till exempel i att diskutera och att arrangera möten.²⁴ Kvinnokonferenserna som jag skall analysera i denna avhandling kan ses som ett led i denna emancipationsprocess, samtidigt som jag uppfattar dem som ett nytt fenomen i kvinnorörelsens historia.

---

mer och arenor i Norden 1800–1930, red. Taussi Sjöberg, Marja & Vammen, Tinne (Stockholm 1995).

¹⁸ Hammar 1999, s. 39.

¹⁹ Bokholm, Sif, *En kvinnoröst i manssamhället: Agda Montelius 1850–1920* (Stockholm 2000); Förhammar, Staffan, *Med känsla eller förnuft? Svensk debatt om filantropi 1870–1914* (Stockholm 2000); Manns 1997, s. 45–47; Plymoth, Birgitta, *Fostrande försörjning: Fattigvård, filantropi och genus i fabrikstaden Norrköping 1872–1914* (Stockholm 2002).

²⁰ Manns 2005, särskilt kap. 1.

²¹ Heggstad, Eva, ”Utopier och strategier: Amalia Fahlstedts 1880-talsnoveller”, red. Wikander, Ulla, *Det evigt kvinnliga: En historia om förändring* (Stockholm 1994), s. 28.

²² Svanström 2006.

²³ Manns 1997, s. 56–66.

²⁴ Björk, Gunnela, *Att förhandla sitt medborgarskap: Kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900–1950* (Lund 1999), s. 91, 297f; Florin, Christina, *Kvinnor får röst: Kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse* (Stockholm 2006); se även *Arbetarna tar ordet* 1996.

Tidigare forskning

Forskning om kvinnors organisering är omfattande, både nationellt och internationellt. I inledningsskapitlet har jag därför valt att endast kortfattat redogöra för det svenska forskningsfält där denna avhandling placerar sig, och för de verk som har störst relevans för denna studie. I stället för att belasta inledningen med en uppräkningslista av viktiga böcker, försöker jag lyfta fram adekvat forskning i sitt naturliga sammanhang i de empiriska kapitlen. Min ambition med avhandlingen är att belysa en del luckor som jag menar finns i den tidigare forskningen och visa vad jag avser bidra med. Min avsikt är alltså inte att ge en heltäckande bild av allt som skrivits om svensk kvinnorörelsehistoria. Det är inte främst kvinnorörelsen *som rörelse* som står i fokus utan det är kvinnorörelsens konferenser som manifestationer och identitetskapande arenor som jag intresserat mig för – hur formerna och den sociala praktiken i rörelsen också kan säga något om ideologi och maktförhållanden.

Kvinnors organisering

Inom forskningen har definitionen och innebörden av begreppet *kvinnorörelse* diskuterats. För att kunna definieras som kvinnorörelse har vissa forskare föreslagit att föreningarna måste sträva efter att upphäva kvinnors underordning för att få räknas in i begreppet. Den danska statsvetaren Drude Dahlerup inkluderar till exempel endast kvinnoorganisationer som har feminismen som överordnad ideologi i kvinnorörelsen. Andra forskare, som till exempel den amerikanska historikern Nancy Cott, menar till och med att feminismen som ideologi också kräver att man identifierar sig med den sociala gruppen kvinnor, vilket kan tolkas så att det endast är kvinnor som kan ingå i kvinnorörelsen.²⁵ Idéhistorikern Ulla Manns har en bredare definition. Hon inkluderar "*organiserat* arbete i syfte att förbättra kvinnors villkor" i kvinnorörelsen, vilket betyder att många olika slags organisationer kan räknas dit, intresseorganisationer, kvinnliga kårer och kvinnopolitiska förbund om de ingår i samlade aktioner för att höja kvinnors ställning.²⁶

Själv vill jag närma mig problemet på ett liknande sätt som Manns. Jag ser beteckningen kvinnorörelse som ett begrepp för kvinnors organisering där det inte finns ett enhetligt och definierbart mönster för vilka kriterier som skall ingå för att få räknas dit.²⁷ Historien visar upp en mångfald av olika rö-

---

²⁵ Dahlerup, Drude, *Rødstrømperne: Den danske Rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970–1985*, bd 1 (København 1998), 118ff; Cott, Nancy F., *The Grounding of Modern Feminism* (New Haven & London 1987), s. 3–10.

²⁶ Manns 1997, s. 25, kursiv i original.

²⁷ Jfr "Från Redaktionen", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2000:4, s. 2; se också hur Ulla Manns visar hur den tidiga historieskrivningen om kvinnorörelsen uteslöt vissa grupper och vad det fått för konsekvenser för vår bild av kvinnorörelsen, Manns, Ulla, "Så skriver vi historia: Den svenska kvinnorörelsen i ett historiskt perspektiv", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2000:4, s. 5–27.

relser och det blir forskarens uppgift att diskutera dess målsättning, resurser och strategier utifrån varje rörelses historiska sammanhang och förutsättningar. En alltför snäv definition av begreppet kvinnorörelse, särskilt för den tidiga fasen av kvinnors organisering kan exkludera en stor del av kvinnors verksamhet och betydelse i historien. Jag undviker alltså att från början slå fast om den rörelse jag behandlar – Svenska Kvinnornas Nationalförbund – var feministisk eller icke-feministisk, "äkta" kvinnorörelse eller "oäkta" kvinnorörelse. En feministisk rörelse menar jag står på en teoretisk grund där könsrelationer ses i ett maktperspektiv medan den icke-feministiska undviker att problematisera mäns överordning men ändå i vissa delar kan medverka till bättre förhållanden för kvinnor. Genom att låta gränsen vara flytande mellan dessa olika dikotomier hoppas jag få fram de olika polernas beroende av varandra, där den ena alltid är i samspel med den andra och där den historiska kontexten konstituerar tolkningen.²⁸ Med den utgångspunkten strävar jag efter få en bättre förståelse för kvinnors organisering i det förflutna.

SKN, som intar en central position i min avhandling, var en paraplyorganisation med upp till 40 medlemsföreningar. Det var vidare en frivillig organisation med enbart kvinnor i styrelsen och centralkommittén. Däremot kunde män finnas med i de olika medlemsföreningarna, till exempel i Fredrika-Bremer-förbundet och Föreningen för Vålgörenhetens Ordande. SKNs främsta syfte var att fungera som en länk mellan svenska kvinnoföreningar och samtidigt vara Sveriges länk till International Council of Women. Därmed var förbundets främsta syfte aldrig direkt uttalat att man ville arbeta för att upphäva kvinnans underordnade ställning, men ändå kunde som vi skall se i det följande den sociala praktiken signalera könspolitiska ställningstaganden.

I tidigare forskning har sekelskiftet 1900 lyfts fram som en tid då svenska kvinnor började organisera sig i allt större omfattning. Det handlar om kvinnor som särorganiserade sig inom politiken på ideologisk grund²⁹ och kvinnor som organiserade sig i olika sakfrågor som till exempel kvinnlig rösträtt, fred eller fackföreningar.³⁰ Men redan långt före sekelskiftet bildades kvin-

---

²⁸ Jfr *Womens organizing and public policy in Canada and Sweden*, eds. Briskin, Linda & Eliasson, Mona (London 1999), s. 17f.

²⁹ Björk 1999; Carlsson (Wetterberg), Christina, *Kvinnosyn och kvinnopolitik: En studie av svensk socialdemokrati 1880–1910* (Lund 1986); Nicklasson, Stina, *Högerns kvinnor: Problem och resurs för Allmänna valmansförbundet perioden 1900–1936/1937* (Uppsala 1992); Nicklasson, Stina, *Kvinnors väg till fullvärdigt medborgarskap* (Stockholm 1997); Östberg, Kjell, *Efter rösträtten: Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet* (Stockholm 1997).

³⁰ Andersson, Irene, *Kvinnor mot krig: Aktioner och nätverk för fred 1914–1940* (Lund 2001); Björkenlid, Bertil, *Kvinnokrav i manssamhälle: Rösträttskvinnorna och deras metoder som opinionsbildare och påtryckargrupp i Sverige 1902–21* (Uppsala 1982); Florin 2006; Rönnbäck 2004.

noorganisationer som arbetade för kvinnors rättigheter. Särskilt idéhistorikern Ulla Manns och historikern Inger Hammar har i sin forskning analyserat den tidiga kvinnorörelsen i Sverige, både den förorganiserade fasen och den organiserade.³¹ Manns speglar framför allt i sin avhandling *Den sanna frigörelsen* det stora idémässiga skiftet inom Fredrika-Bremer-förbundet, hur förbundet gick från att i början inta en mer visionär och individualistisk hållning till kvinnofrigörelsen alltmer kom att inta en mer pragmatisk och könskomplementär linje för att få tillgång till samhällets resurser. Hammar lägger i sin avhandling *Emancipation och religion* ett annat perspektiv på kvinnorörelsen där hon vill framhålla den stora roll som religionen spelade för kvinnors emancipation. Hon framhåller den lutherska kallelsetankens betydelse för kvinnorörelsens pionjärer.

Det fanns således tidigt stora kvinnliga nätverk och kvinnor hade ofta överlappande medlemskap mellan olika föreningar.³² Under senare år har tre parallella forskningsprojekt studerat kvinnors väg ut i offentligheten, med koncentration kring sekelskiftet 1900. Det är det lundabaserade *Det vidgade rummet: Idéer, strategier och nätverk i tre generationer av kvinnor på väg ut i offentligheten ca 1880–1940*, det uppsalabaserade *Formering för offentlighet: En kollektivbiografi över stockholmskvinnor 1880–1920* och det stockholmsbaserade *Genus, medborgarskap och offentlig politik 1848–1998: Svenska samhället i omvandling*.³³ Det sistnämnda projektet har behandlat en betydligt längre tidsperiod och har fokuserat kvinnors relation till staten i en större utsträckning än de övriga. I projektet *Formering för offentlighet* har den franska kultursociologen Pierre Bourdieus kapital- och fältbegrepp spelat en stor roll då stockholmskvinnor och områden där kvinnor varit verksamma undersökts. I *Det vidgade rummet* har forskarna framförallt lyft fram kvinnor som på olika sätt överskred och tänjde på samhällets gränser.

---

³¹ Hammar 1999; Manns 1997, 2005.

³² Hammar 1999; Hammar, Inger, *För freden och rösträtten: Kvinnorna och den svensk-norska unionens sista dagar* (Lund 2004); ”Brödrafolkens gräl – systerskapets kris”, red. Nilsson, Torbjörn & Sørensen, Øystein, *1905 – unionsupplösningens år: Nya perspektiv på ett svensk-norskt drama* (Stockholm 2005), s. 127–148; Manns 1997, 2005; se även t.ex. Bokholm 2000; Östberg 1997.

³³ Se t.ex. *Rummet vidgas: Kvinnors väg ut i offentligheten ca 1880–1940*, red. Österberg, Eva & Carlsson Wetterberg, Christina (Stockholm 2002); Englund m.fl. 2006; *Biografi och kollektivbiografi som historisk metod*, NFPF:s kongress 15–18 mars 2001 i Stockholm, red. Linné, Agneta & Skog-Östlin, Kerstin, Meddelanden från Forum för pedagogisk historia, ILU, Uppsala universitet; *Kvinnoliv kring sekelskiftet 1900*, red. Englund, Boel, *Antropos*, Lärarhögskolan i Stockholm 2001; *Kvinnorna och staden: Borgerliga kvinnor och Stockholms modernisering år 1900*, red. Englund, Boel, *Antropos*, Lärarhögskolan i Stockholm 2003; *Liv, banor, strategier*, bidrag från projektet Formering för offentlighet till NDPF:s konferens i Reykjavik 2004, red. Englund, Boel, *Antropos*, Lärarhögskolan i Stockholm 2004; *Kvinnor på gränsen till medborgarskap: Genus, politik och offentlighet 1800–1950*, red. Florin, Christina & Kvarnström, Lars (Stockholm 2001); Ullman 2004; *Än män då? Kön och svensk feminism under 150 år*, red. Svanström, Yvonne & Östberg, Kjell (Stockholm 2004).

I tidig kvinnorörelseforskning var det vanligt att dela upp kvinnors organisering i två riktningar efter medlemmarnas klassposition, den borgerliga och den socialistiska. Både Richard Evans och Gunnar Qvist använde de begreppen i sin forskning.³⁴ Jag har återvänt till den indelningen här för att mer specifikt kunna ringa in vilka kvinnor jag arbetat med. Och lika svårt som det är att definiera begreppet *borgerlig* är det att ringa in *borgerlig kvinnorörelse*. Lättast är det att säga vad den inte är – den är inte socialistisk och inte agrar utan får utgöra ett samlingsnamn på de organisationer som drog till sig kvinnor från borgerliga samhällskikt, både från den högre och lägre borgerligheten. Enligt Qvist fokuserade den borgerliga kvinnorörelsen mer på kvinnors rättigheter och utbildningsfrågor än den socialistiska, som mer riktat in sig på social omfördelningspolitik.³⁵

Den tidiga organiserade internationella kvinnorörelsen behandlas i historikern Leila Rupp's *Worlds of Women: The Making of an International Women's Movement*. Rupp fokuserar på medlemmarna och ringar in en stark kollektiv identitet på ett internationellt plan.³⁶ Rupp's studie har varit en viktig inspirationskälla för denna avhandling.

Forskningen om Svenska Kvinnornas Nationalförbund är försvinnande liten. Det finns ingen väl genomgången organisationshistorik. Däremot finns det ”blänkare” om förbundet när den svenska kvinnorörelsen behandlas i andra sammanhang.³⁷ När kvinnors organisering studerats, både nationellt och internationellt, har fokus i regel främst legat på arbetarkvinnor samt radikala och liberala kvinnor. SKN har i tidigare forskning betecknats som

---

³⁴ Evans, Richard, *Kvinnorörelsens historia: Europa, USA, Australien och Nya Zeeland 1840–1920* (Stockholm 1979); Qvist 1977, t.ex. s. 158–161, 176–179. Evans använder även benämningar som; moderata och radikala, socialistiska och revolutionära, militanta och konservativa.

³⁵ Qvist 1978. Denna definition är också problematisk eftersom borgerliga kvinnor också ville driva socialpolitik.

³⁶ Rupp, Leila J., *Worlds of women: The making of an international women's movement* (Princeton university press 1997); Rupp, Leila J., “Constructing internationalism: The case of transnational women's organizations, 1888–1945”, *The American historical review* 1994:5; se även Taylor, Verta & Rupp, Leila J., ”Forging feminist identity in an international movement: A collective identity approach to twentieth-century feminism”, *Signs* 1999:2, s. 363–386; Taylor, Verta & Rupp, Leila J., ”Loving internationalism: The emotion culture of transnational women's organizations, 1888–1945”, *Mobilization: An international journal* 2002:7(2), s. 141–158.

³⁷ Se t.ex. Bokholm, Sif, ”I vimlet”, red. Österberg, Eva & Carlsson Wetterberg, Christina, *Rummet vidgas: Kvinnor på väg ut i offentligheten ca 1880–1940* (Stockholm 2002); Hammar 2004, 2005; Manns 1997; Melby, Kari, Pyllkänen, Anu, Rosenbeck, Bente & Carlsson Wetterberg, Christina, *Inte ett ord om kärlek: Nordisk äktenskapslagstiftning ca 1850–1930* (Stockholm 2006); Östberg 1997; om andra nationalförbund anslutna till ICW se t.ex. Dam, Hanne, *På trods: 100 års kvinnehistorie: Danske kvinders nationalråd 1899–1999* (Köpenhamn 1999); Evans 1979; Griffiths, Naomi E. S., *The splendid vision: Centennial history of the National Council of Women of Canada 1893–1993* (Ottawa 1997); Strong-Boag, Veronica Jane, *The parliament of women: The National Council of Women of Canada, 1893–1929* (Ottawa 1976).

konservativt i kvinnofrågor,³⁸ varför det antagligen betraktas som ett mindre intressant studieobjekt för feministisk forskning. Jag anser dock att alla kvinnorörelser, oavsett ideologisk hemvist är av betydelse att studera. De olika rörelsernas ställningstaganden påverkar varandras positioner och skapar bilden av kvinnorörelsen. Jag kommer att låta empirin visa om förbundet var konservativt eller inte.

Forskningen om svenska kvinnors tidiga organisering har sällan tagit fasta på hur kvinnorna verkade inom en internationell kontext. Här utgör ekonomhistorikern Ulla Wikanders forskning ett undantag som jag snart ska återkomma till. För närvarande pågår också ett forskningsprojekt om hur kvinnorörelsen finansierade sin verksamhet. Där studeras svenska borgerliga och socialdemokratiska kvinnor kring sekelskiftet 1900 i relation till kvinnor i Tyskland och Kanada.³⁹ Svenska Kvinnornas Nationalförbund var en nationell organisation som var ansluten till International Council of Women. Därför kommer betydelsen av internationellt eller transnationellt utbyte och vad det förde med sig för svenska kvinnors organisering att uppmärksammas i avhandlingen.⁴⁰

Konferenser och andra manifestationer

När kvinnors organisering har studerats har oftast innehållet varit i fokus: Vad kvinnor sade, vilket budskap de förde fram, kvinnors relation till män och stat. Redan 1990 uppmärksammade den holländska historikern Mineke Bosch att det här fanns en lucka i forskningen – själva *formen* för kvinnors organisering.⁴¹ I den brittiska konstvetaren Lisa Tickners studie, *Spectacle of women* läggs vikt vid den kvinnliga rösträttesrörelsens attribut, så som affischer, flygblad, vykort, fanor och banderoller. Tickner uppmärksammar vidare de stora processioner som hölls för rösträttens sak. Den visuella propagandan blev ett kraftfullt instrument för att vinna sympatier.⁴² I littera-

---

³⁸ Bokholm 2002, s. 279, 285, 306; Melby m.fl., 2006, s. 205; Östberg 1997, s. 191f.

³⁹ Jonsson, Pernilla & Neunsinger, Silke, *Feminina finanser: Om finansieringen som förutsättning för den tidiga svenska kvinnorörelsens politiska engagemang 1880–1950 i internationell belysning*, Uppsala universitet; Jonsson, Pernilla & Neunsinger, Silke, *Gendered money: Organizing and resources in the first wave bourgeois and socialist women's movements in Sweden*, kommande.

⁴⁰ Se Tyrrell, Ian, "American exceptionalism in the age of international history", *American historical review* 1991:4, s. 1033, som förespråkar transnationell historieskrivning.

⁴¹ Bosch, Mineke (med Kloosterman, Annemarie), *Politics and friendship: Letters from the international woman suffrage alliance 1902–1942* (Columbus, Ohio state university press 1990), s. 18 samt not 24; se även Bosch pågående forskningsprojekt: *The spectacle of dutch suffrage women: Gender, popular culture and politics during the beginnings of modernity*, the Netherlands institute for advanced study in the humanities and social sciences, 2006–2007.

⁴² Tickner, Lisa, *The spectacle of women: Imagery of the suffrage campaign 1907–1914* (London 1987); se även Tyrrell, Ian, *Woman's world, woman's empire: The Woman's Christian Temperance Union in international perspective, 1880–1930* (University of North Carolina Press 1991) om symboler enande betydelse för kvinnor i den transnationella nykterhetsrörelsen.

tursociologen Bertil Björkenlids avhandling om rösträtten fokuseras bland annat de uttrycksmedel de svenska rösträttskvinnorna använde sig av – något han kallar för 'ögats agitation'.⁴³

För att få insikt i *hur* kvinnor organiserade sig menar jag att det är viktigt att ta ett bredare grepp än att stanna vid själva innehållet. Genom att studera den synliga kontexten kring kvinnorörelsen, beakta de symboler som användes och se konferenserna som en dramatiserad manifestation blottläggs många av rörelsens strategier.

Konferenser och i synnerhet kvinnokonferenser som sådana är även det ett tämligen outforskat område, både nationellt och internationellt.⁴⁴ Detta är givetvis spännande men samtidigt svårt, eftersom det inte finns mycket forskning att förhålla sig till. Ulla Wikander har dock studerat internationella kvinnokongresser 1878–1914 vars syfte var att på bred front förbättra kvinnors villkor och ställning. Främst fokuserar Wikander hur arbetarskyddslagstiftningen i relation till likhets- och särartsåsikter diskuterades vid dessa konferenser. I den nyutkomna boken *Feminism, familj och medborgarskap* följer Wikander debatterna om nattarbetsförbundet på en mängd internationella kongresser kring sekelskiftet 1900.⁴⁵ Även idéhistorikern Nils Erikssons avhandling om Skandinaviska naturforskarmöten 1809–1936, där han även gör utblickar internationellt, behandlar konferenser som sådana.⁴⁶ Eriksson åskådliggör utvecklingen och verksamheten vid mötena och ser dem till en början som en kamporganisation för naturvetenskapen och dess

---

⁴³ Björkenlid 1982, s. 43ff, kap. 5.

⁴⁴ För forskning som berör konferenser och konferensers sakinnehåll se t.ex. Carlsson (Wetterberg) 1986; Melby m.fl. 2006; Ohrlander, Kajsa, *I barnens och nationens intresse: Social-liberal reformpolitik 1903–1930* (Stockholm 1992); Sjögren, Mikael, *Fattigvård och folkuppfostran: Liberal fattigvårdspolitik 1903–1918* (Stockholm 1997).

⁴⁵ Wikander, Ulla, "En utopisk jämlikhet: Internationella kvinnokongresser 1878–1914", red. Wikander, Ulla, *Det evigt kvinnliga: En historia om förändring* (Stockholm 1994); Wikander, Ulla, *Feminism, familj och medborgarskap: Debatter på internationella kongresser om nattarbetsförbud för kvinnor 1889–1919* (Stockholm 2006).

⁴⁶ Eriksson, Nils, *'I andans kraft, på sannings stråt...': De skandinaviska naturforskarmötena 1809–1936* (Göteborg 1991); om sociala kongresser se Edling, Nils, "Kring de sociala kongressernas historia och betydelse", red. Egerö, Marie-Anne & Swärd, Hans, *Ligga till last: Fattigdom och utsatthet – socialpolitik och socialt arbete under 100 år* (Malmö 2006), s. 297–309; om internationella antropologiska konferenser se Ljungström, Olof, *Oscariansk antropologi: Exotism, förhistoria och rasforskning som vetenskaplig människosyn* (Uppsala 2002), s. 88–100; om internationella utbildningskonferenser se *Paedagogica historica* 2004:5/6, speciellt Fuchs, Eckhardt, "Educational sciences, morality and politics: International educational congresses in the early twentieth century"; Hofstetter, Rita & Schneuwly, Bernhard, "Introduction educational sciences in dynamic and hybrid institutionalization"; se även Fuchs, Eckhardt, *Die internationale organisation der edukativen Bewegung: Studien aus austausch- und transferprozessen im aufbruch der moderne* (kommande 2006); Fuchs, Eckhardt, *Bildung international: Historische perspektiven und aktuelle entwicklungen* (kommande 2006); Lawn, Martin, "Hidden internationalisms: The international examinations inquiry and the flow of research technologies across Europe", paper presenterat vid ISCHE-konferens, augusti 2006, Umeå.

utövare. När en ökad specialisering tilltog började de spela ut sin roll. Eriks-son betonar mötenas betydelse för gruppens professionalisering men också deras betydelse för personlig kommunikation och han ser dem som en del av den borgerliga offentligheten.

Fastän forskningsläget är ganska tunnsått när det gäller konferenser som sådana finns det däremot andra betydande arbeten som handlar om tillfälliga manifestationer, både i form av kvinnlig särorganisering och manifestationer i andra sammanhang som är av betydelse för denna avhandling. Anders Ekströms idéhistoriska avhandling om Stockholmsutställningen 1897 är ett utmärkt exempel på en analys av ett identitetsskapande fosterländskt projekt vilket även verkade i samklang med internationella strömningar. Ekström uppmärksammar utställningens kulturella och ideologiska betydelse.⁴⁷

I etnologen Jonas Engmans avhandling om första majdemonstrationer fokuseras de rituella inslagen och den symboliska gestaltningen av arbetarrörelsens högtidsdag. Han ser demonstrationerna som ett slags 'uppfunna traditioner' och som viktiga identitetsskapare för arbetarrörelsen samtidigt som demonstrationerna hjälpte till att offentliggöra rörelsen.⁴⁸ Historikern Jens Ljunggren har i en artikel skrivit om de Nordiska spelen som hölls i Stockholm under de första decennierna av 1900-talet.⁴⁹ Ljunggren lyfter fram spelens speciella sociala och teatrala utformning då han framhåller att evenemang av detta slag inte bara handlade om idrott utan även var ett sätt att manifesteras stabilitet och trygghet i en omvälvande tid.

En studie som inneburit stor inspiration för mitt arbete är holländarna Maria Grever och Berteke Waaldijks bok, *Transforming the public sphere*.⁵⁰ Den handlar om en nationell utställning om kvinnors arbete som hölls i Haag 1898. Utställningen, som var utformad efter samma principer som Världsutställningen i Chicago 1893, organiserades och iscensattes av kvinnor och det var endast kvinnors arbete och alster som exponerades. I samband med ut-

---

⁴⁷ Ekström, Anders, *Den utställda världen: Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar* (Stockholm 1994); se även antologin *1897: Mediehistorier kring Stockholmsutställningen*, red. Ekström, Anders, Jülich, Solveig & Snickars, Pelle (Stockholm 2006).

⁴⁸ Engman, Jonas, *Rituell process, tradition och media: Socialdemokratisk första maj i Stockholm* (Stockholm 1999); Ståhl, Margareta, *Vår fana röd till färgen: Fanor som medium för visuell kommunikation under arbetarrörelsens genombrottstid i Sverige fram till 1890* (Lindköping 1999); se även Edquist, Samuel, *Nyktra svenskar: Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879–1918* (Uppsala 2001) om symbolers betydelse i nykterhetsrörelsen.

⁴⁹ Ljunggren, Jens, "Tradition eller tävling? Nordiska spelen och kampen om vad idrott är", *Historisk Tidskrift* 1997:3, s. 351–374.

⁵⁰ Grever, Maria & Waaldijk, Berteke, *Transforming the public sphere: The Dutch national exhibition of women's labour in 1898* (Durham & London 2004). En studie som också inspirerat mig är Ryan, Mary P., *Women in public: Between banners and ballots, 1825–1880* (Baltimore & London 1990). Ryan behandlar kvinnors framträdande i offentligheten under mitten av 1800-talet, de deltog då i offentliga ceremonier och festivaler på ett helt nytt sätt än tidigare.

ställningen hölls även åtskilliga konserter samt föredrag och konferenser om kvinnors arbete och situation. Författarparet fokuserar hur utställningen medverkade till att sätta kvinnors sociala position på den politiska agendan och på så sätt bidrog till att omforma offentligheten.

I min avhandling vill jag väva samman forskningen kring konferenser med den om kvinnorörelsen. Jag avser att lyfta fram en försummad del av den svenska kvinnorörelseforskningen – organiseringen av de kvinnor som ansetts konservativa – i en internationell kontext. Jag avser också att beskriva den synliga kontexten kring kvinnors organisering och se kvinnokonferenserna som ett slags dramatiserade manifestationer.

Frågeställningar

De första och mer empiriska frågeställningar jag behandlar är konferensernas *innehåll, form och funktion* i relation till ”formerings för offentlighet”. Med dessa avser jag att ringa in vad som avhandlades, hur konferenserna utformades och vad konferenserna betydde.

Frågor relaterade till konferensernas *innehåll* avser att besvara vilka ämnen som fördes fram. Vilka frågor kunde en paraplyorganisation av borgerliga kvinnoföreningar ta upp på dagordningen? Här är det också av betydelse att se om valen av ämnen förändrades över tid, främst i relation till kvinnorörelsens utveckling och till samhällets förändring.

De frågeställningar som anknyter till konferensernas *form* handlar främst om vad jag skulle vilja kalla ett ”mötenas språk”, vilket syftar på själva konferenskulturen men även till frågor om kringarrangemang i samband med konferenserna. Hur konferenserna utformades och manifesterades i stadsrummet, i vilka lokaler konferenserna hölls och hur lokalerna ställdes i ordning. I själva planerandet av konferenserna visas vilka resurser som stod till buds och vilka avvägningar och prioriteringar som arrangörerna som medvetna aktörer var tvungna att göra. Intressant i formsammanhang är också att se om kvinnorna lånar eller skapar egna symboler och ritualer. Varifrån fick de sin inspiration, sin konferenskultur och bar kulturen i sig med sig symboler på makt och gemenskap?

De *funktions*relaterade frågeställningarna är dels till för att förstå vilka behov som låg bakom anordnandet av konferenserna, dels vilken funktion konferenserna hade för kvinnorna som deltog. Vad betydde de för kunskapsuppbyggnad och internationella relationer. Intressant är därför att se vilka möjligheter konferensdeltagarna hade att utveckla sociala nätverk och på vilket sätt detta var en funktion som byggdes in i konferenserna.

Utöver de frågor som är direkt riktade till konferenserna vill jag också analysera, diskutera och tolka hur dessa konferenser med allt de förde med sig av synlighet, uppmärksamhet och gatans teater kan relateras till den borgerliga kvinnorörelsens ”formerings för offentlighet” och strävan efter kollektiv identitet. Vilka var de stora frågorna i den delen av kvinnorörelsen?

Vilka köns- och klasskonstruktioner skapades? Vilken makt, identitet och vilka sociala relationer utvecklade kvinnorna i det offentliga rummet?

Teoretiska ramar

I nutida historisk forskning verkar det vara något av en trend att bygga det teoretiska resonemanget på fragment och begrepp från *olika* teoriområden. Så gör även jag, jag har låtit mig inspireras från olika teoretiska fält och valt begrepp som hjälper mig att beskriva och analysera kvinnokonferenserna och deras förändring mot det uttalade syftet – ”formering för offentlighet”. Jag menar att det runt kvinnokonferenserna finns ett spänningsfält där jag försöker utkristallisera betydelsebärande element.

För att göra min teori mer överskådlig skulle man kunna säga att jag använder flera olika perspektiv och begrepp som jag spränger in i empirin från olika håll i syfte att fånga in flera olika dimensioner av kvinnokonferenserna. Därtill ser jag teorin som ett struktureringsverktyg för att skapa sammanhang mellan all empirisk fakta. Teorin vägleder mig i hur jag ser på empirin, vilka perspektiv som kan anläggas, vilka frågor som kan ställas, vilka typer av resultat som kan sökas och hjälper mig att analysera resultaten. Min utgångspunkt är således pluralistisk och jag är öppen för att resultaten kan speglas genom olika raster.

Genus – klass

Efter tre decennier av genusforskning kan vi inte längre tala om *en* genusteori utan om många olika genusteorier. Vi kan inte heller längre tänka på genus som en enhetlig kategori, utan som en multidimensionell, korsande och konstituerad kategori i samverkan med andra kategorier som till exempel klass, etnicitet, civilstånd, generation och sexualitet.⁵¹ I likhet med Stefan Dudink ser jag inte genus som en solitär analyskategori utan ser istället genus som en given utgångspunkt och ett självklart perspektiv när som i mitt fall kvinnors ”formering för offentlighet” skall analyseras.⁵²

I linje med gängse genusforskning anser jag att det existerar en rådande genusordning i samhället. Det är en struktur där mannen är norm och där kvinnan är underordnad mannen. Med andra ord ser jag genus som en grundläggande och ordnande princip i samhället med betydelse för hur normer, institutioner och identiteter är konstruerade. Dessutom råder en före-

---

⁵¹ Om intersektionalitet se Lykke, Nina, ”Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2003:1, s. 48–52.

⁵² Se Dudink, Stefan, ”The trouble with men: Problems in the history of ’masculinity’”, *European journal of cultural studies* 1998:3, s. 419–431 om problemet att skriva historia med endast kön som analytisk kategori. Dudink förespråkar att man inte ska skriva historia från kön utan *till* kön eftersom genus då blottlägges genom en annan historia, i mitt fall ”formering för offentlighet”. Genus ska vara integrerad som en självklarhet, inte en annorlunda kategori eller en som är mindre värd.

ställning om att könen bör hållas isär. Historikern Yvonne Hirdman har visat att det är en princip som varit särskilt stark vid vissa historiska perioder, men mindre framträdande vid andra.⁵³ Den historiska kontexten spelar sålunda en viktig roll för hur könen relationer formas. Ofta interagerar nämligen andra dominansrelationer med könskategorierna på ett komplicerande sätt så att andra identiteter framträder starkare. Jag ser alltså genus som en förutsättning för konferenskvinnornas handlande, att det var deras marginalisering och deras utanförskap på grund av deras könstillhörighet som gjorde att kvinnor ville sluta sig samman. Genus är inget jag har för avsikt att befästa eller pröva, utan en utgångspunkt. Istället vill jag se hur genus påverkar de konferenser jag studerar. I den analysen gör jag inte egentliga jämförelser med mäns konferenser som utgångspunkt och norm. Fokus ligger istället på *hur* kvinnor, trots underordningen, genom konferenserna formerade sig för offentlighet. Jag använder termerna kön och genus synonymt.

Min studie handlar om kvinnor som särorganiserade sig utifrån en könskategori. Därför är det viktigt att se på varför konferenskvinnorna särorganiserade sig, vad det innebar och hur det bemöttes. Statsvetaren Maud Eduards har i boken *Förbjuden handling* visat att själva metoden – kvinnors självorganisering – ofta var ett problem i sig.⁵⁴ Genom att sluta sig samman gjorde kvinnor sig synliga som grupp och pekade därmed ut att män var en kategori som hade en överordnad position. Eduards betonar det utmanande i sig att kvinnor överhuvudtaget särorganiserade sig. Särorganiseringen hotade vidare själva samarbetsnormen mellan könen. Hur var det med de kvinnokonferenser jag studerar? Vilka relationer till män som grupp utvecklades och hur tacklade de den problematik som kunde uppstå på grund av deras särorganisering?

Den sociala kategorin 'klass' är också ett viktigt perspektiv i denna undersökning. För att undvika hela den teoretiska överbyggnad som vilar över detta begrepp och som inte ligger inom undersökningens ram att ta ställning till, fokuserar jag i stället på det samhällsskikt som utgör undersökningens objekt och empiri – borgerligheten. Det är ett begrepp med många bottnar och jag använder det i olika kombinationer som till exempel borgerlig kvinnörelse (se under rubriken "Kvinnors organisering"), borgerlig kultur (se nedan) och borgerlig offentlighet (i betydelsen medborgerlig). Till borgerligheten, eller medelklassen, räknar jag de mycket heterogena grupper som befann sig mellan de översta och nedersta skikten i samhället och vars ekonomi baserades på materiellt ägande eller utbildningsmeriter. Det jag, och många andra, tar fasta på är att borgerlighet inte endast betecknar en ekono-

---

⁵³ Hirdman, Yvonne, *Genus: Om det stabila föränderliga former* (Malmö 2001); se även Scott, Joan Wallach, *Gender and the politics of the history* (New York, Columbia university press 1988).

⁵⁴ Eduards, Maud, *Förbjuden handling: Om kvinnors organisering och feministisk teori* (Malmö 2002); se även Freedman, Estelle, "Separatism as strategy: Female institution building and American feminism, 1870–1930", *Feminist studies* 1979:3, s. 512–529.

misk position utan framför allt är en tankegemenskap som människor utvecklade till bland annat bildning och till individuella prestationer betydelse. Borgerlighet blev med andra ord en sorts livsstil iscensatt av en kultiverad societät som hade gemensamma markörer i kultur, livsföring, sociala normer och mentalitet.⁵⁵ De konferenskvinnor jag undersöker tillhörde en ganska homogen grupp i samhället och hade förmodligen uppfostrats med borgerliga familjevärderingar om till exempel åtskillnaden mellan manligt och kvinnligt.

I analysen kommer jag därför att beakta vilka gemensamma klassmarkörer den borgerliga kvinnorörelsen visade upp vid sidan om genuskonstruktionerna. Tidigare forskning har lyft fram att det i Sverige ofta förekom att kvinnor samarbetade över klassgränser. Emellertid har det aldrig rått någon tvekan om vem som hade högst rang. Det har kallats för ett "hierarkiskt system".⁵⁶ Hur påverkade alltså kategorier som genus och klass konferensernas innehåll, form och funktion?

Genus – modernitet – transnationalitet

Eftersom framväxten av det moderna samhället är en viktig utgångspunkt i avhandlingen vill jag beröra relationen mellan kvinnor och modernitet. Modernitet hänger samman med den omvandlingsprocess i västvärlden som hade sitt ursprung i 1700-talets upplysningstänkande. Det moderna innebar ett radikalt brott med det förflutna och kan framstå som att en ny tid bryter in frikopplad från det traditionella, det "gamla" samhället med andra slags ekonomiska och sociala relationer. I slutet av 1800-talet togs ordet modernitet i bruk som benämning för att leva i en modern tidsålder utan att ha drömmar kvar om det förgångna. Ledord för det moderna vid sekelskiftet 1900 var till exempel sekularisering, rationalisering, institutionalisering och förnuftstänkande. Människan trädde fram som ett subjekt med krav på individuell frigörelse och krav på institutioner som kunde garantera denna frihet. De kollektiva dragen och bundenheten till byn, skräet, ståndet eller släkten uppfattades som på väg att lösas upp.⁵⁷

---

⁵⁵ Florin & Johansson 2000, s. 37ff, 56, 71; Forsell, Håkan, *Hus och hyra: Fastighetsägande och stadstillväxt i Berlin och Stockholm 1860–1920* (Stockholm 2003), s. 35ff; Habermas, Jürgen, *Borgerlig offentlighet: kategorierna 'privat' och 'offentlig' i det moderna samhället*, förord av Dahlkvist, Mats (Lund 1988), s. 79–98; Olsson, Björn, *Den bildade borgaren: Bildningssträvan och folkbildning i en norrländsk småstad* (Stockholm 1994); Plymoth 2002, s. 20ff.

⁵⁶ Se resonemang och forskningsöversikt om kvinnor och klass i Holgersson, Ulrika, *Populärkulturen och klassamhället: Arbetet, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet* (Stockholm 2005).

⁵⁷ Thörn, Håkan, *Modernitet, sociologi och sociala rörelser* (Göteborg 1997:a); Liedman, Sven-Eric, *I skuggan av framtiden: Modernitetens idéhistoria* (1997). Trots eller kanske p.g.a. den individuella individens frigörelse uppstod en massorganisering inom andra rörelser istället.

Det har förekommit kritik från feministiskt håll mot moderniseringsteorierna. De anses vara könsblinda eftersom de inte tar hänsyn till några könsaspekter. Till exempel inbegriper inte teorin att det moderna samhället medfört nya former av könsmakt.⁵⁸ Modernitetsbegreppet får en ny innebörd med ett uttalat könsperspektiv. Genom att sätta könsförhållanden i centrum när det gäller modernitet blottläggs nya brytpunkter och paradoxer som till exempel att kvinnor var engagerade i kvinnofrigörelsen samtidigt som de försvarade kvinnans husliga uppgifter.⁵⁹ Feministiska forskare har till exempel lyft fram att det finns olika slags moderniteter; en manlig och en kvinnlig.⁶⁰

I samband med det moderna samhällets framväxt skapades nya arenor där könskodningen ofta var stark. Möjligheten till en omdefiniering av kön och klass uppstod i en föränderlig tid. Det är just i denna förändringsprocess, som kan uttryckas i moderniseringstermer som min undersökning skall placeras. Forskning visar att kvinnor just vid denna övergång tånjde på gränserna och flyttade fram sina positioner.⁶¹ Hur placerade sig kvinnokonferenserna i det moderna samhället?

Under industrialiseringsprocessen växte transnationella nätverk fram över nationsgränserna. Svenska Kvinnornas Nationalförbund var en nationell organisation som ingick i en internationell organisation, International Council of Women. De tre konferenserna som avhandlingen handlar om var transnationella, det vill säga det var inte bara svenska kvinnor där, utan även utländska kvinnor var inbjudna som talare och som övriga deltagare. Avhandlingens konferenser ska därför också relateras till den internationella kvinnorörelsen.⁶²

Jag vill kort beröra distinktionen mellan begreppen *internationell* och *transnationell*. Internationella relationer gäller förhållanden, kontakter, utvecklingslinjer mellan regeringar och officiella organ i olika länder som till

---

⁵⁸ Se Thörn 1997:a, s. 31f. Kritik från bl.a. från Scott, Joan Wallach, ”Om språk, socialt kön och arbetarklassens historia”, *Häften för kritiska studier* 1989:1; se även Felski, Rita, *The gender of modernity* (Cambridge & London 1995); *Kjønnenes møte med det moderne*, Senter for kvinneforskning, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, red. Melby, Kari (Dragvoll 1999); Marshall, Barbara L., *Engendering modernity: Feminism, social theory and social change* (Cambridge & Oxford 1994); *Modernismens kjønn*, red. Iversen, Irene & Rønning, Birgitte (Oslo 1996).

⁵⁹ *Kjønnenes møte med det moderne* 1999.

⁶⁰ Felski 1995; Björk, Nina har i boken *Sireners sång: Tankar kring modernitet och kön* (Stockholm 1999) inspirerats stort av Rita Felski som behandlar konsumtionssidan och produktionssidan. Björk kallar den manliga moderniteten för flygplanets modernitet och den kvinnliga moderniteten för parfymflaskans modernitet, s. 8, 287. Se även om kvinnor och konsumtion i Husz, Orsi, *Drömmars värde: Varuhus och lotteri i svenska konsumtionskultur 1897–1939* (Stockholm 2004); Åmossa, Karin, *Du är NK! Konstruktioner av yrkesidentiteter på varuhuset NK ur ett genus- och klassperspektiv 1918–1975* (Stockholm 2004).

⁶¹ Se t.ex. *Rummet vidgas* 2002; *Sekelskiften och kön* 2000.

⁶² *Feminisms and internationalism*, eds. Sinha, Mrinalini, Guy, Donna & Woollacott, Angela (Oxford & Maldewn 1999).

exempel diplomati, toppmöten och krigsförklaringar. Transnationella relationer är ett begrepp som snarare betonas av de teoretiker som sällar sig till skolan att betrakta världen som ett "världssamhälle". Då tittar man lika mycket på kontakter mellan människor, organisationer och företag, som på nationalstaters och överstatliga organisationers förehavanden. Transnationalitet, kontakten över gränser, kan enligt sociologen Håkan Thörn också förstärka bilden av vad som gör "oss" till "oss" och "dom" till "dom".⁶³

Därför blir det viktigt att också beakta kvinnokonferensernas transnationella innehåll och "språk", som till exempel bilder, tecken och symboler; det vill säga element med vars hjälp man skapat mening, sammanhang, kunskap och förståelse för deltagarna i den transnationella rörelsen. "Språket" kan i detta sammanhang betraktas som ett slags imaginära gemenskaper som spänner över nationsgränserna.

Genus – offentlighet

Ytterligare ett teoretiskt perspektiv är kvinnor och offentlighet. Konferenskvinnorna särorganiserade sig på grund av sitt utanförskap och gjorde gemensamma manifestationer i det offentliga rummet. Vad är då egentligen *offentlighet*? På senare år har det inom genusforskningen förts livliga diskussioner om den problematiska relationen mellan kvinnor och offentlighet. Framför allt har diskussionen gällt om Habermas teori om den borgerliga offentligheten kan anses könsblind eftersom den inte tar hänsyn till kvinnors speciella positioner. Habermas problematiserar inte att män och kvinnor hade olika tillgång till offentligheten. Mannen blir därför norm för människan i Habermas tankebyggnad.⁶⁴ För att synliggöra kvinnors verksamhet har forskare istället försökt att använda sig av varianter av offentlighetsbegreppet, till exempel begrepp som "halvoffentlighet", "mottoffentlighet", "skuggoffentlighet" och "inofficiella arenor", som även de kritiserats för att vara otillräckliga.⁶⁵

Även om offentlighetsbegreppet har givit upphov till debatt inom den feministiska forskningen definierar jag ändå offentlighet i linje med den tolkning som Jürgen Habermas presenterade i början av 1960-talet, eftersom jag

---

⁶³ Thörn, Håkan, *Globaliseringens dimensioner: Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser* (Stockholm 2002), s. 225–227, kap. 4, 5; om internationalitet och transnationalitet se även Calvin, Patricia, "Defining transnationalism", *Contemporary european history* 2005:4, s. 421–439; Hettne, Björn, *Internationella relationer* (Lund 1996).

⁶⁴ Se t.ex. *Feminism, the public and the private*, ed. Landes, Joan B. (Oxford 1998); *Habermas and the public sphere*, ed. Calhoun, Craig (London 1992); Hammar, 1999; *Høydeskrekk: Kvinnor och offentlighet*, red. Hagemann, Gro & Krogstad, Anne (Oslo 1994); Ryan, Mary P., "Civil society as democratic practice: American cities during the nineteenth century", *Journal of interdisciplinary history* Spring 1999.

⁶⁵ Om olika slags offentligheter se Hammar 1999; om "skuggfält" se Broady, Donald & Ullman, Annika "'Ständigt var man i farten med att grunda och stifta': Om fält, offentligheter och nätverk vid sekelskiftet 1900", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2001:2; om mottoffentlighet se Grever & Waaldijk 2004, s. 14–17, 193–214.

anser att hans definition hjälper mig att konceptualisera min undersöknings övergripande fråga samtidigt som det var den offentligheten konferenskvinnorna strävade efter. Habermas menar att det under 1800-talet växte fram en ny borgerlig offentlighet som en reaktion mot den äldre feodala samhällsordningen. Karaktäristiskt för den borgerliga offentligheten var att den utgjorde fora för diskussion och ett kritiskt resonemang vilket tog sig uttryck i offentliga möten, associationer och tidningar. Ur de kritiska samtalen framtonade någonting som definierades som den allmänna viljan. Med stöd av denna ställde borgerligheten krav på inflytande och blev på så sätt inte bara statens motpol utan också dess adressat.⁶⁶

Det finns dessutom en dualism i begreppet offentlighet som jag vill lyfta fram. Det handlar inte bara om att offentligheten är ett forum för diskussion och kritiskt resonemang. Jag vill också lägga vikt vid den rumsliga aspekten av offentligheten – det offentliga rummet – ett rum, som en social och idémässig konstruktion. Det offentliga rummet är med andra ord i sig utformat i symbolisk form för att befrämja makt, identitet och sociala relationer.⁶⁷ Det var i det rummet som kvinnokonferenserna utspelade sig.

Mäns och kvinnors relation till offentligheten byggde på olika villkor. Jag menar också att det manliga monopolet till offentligheten kunde ändra karaktär i samband med det moderna genombrottet och att samhällsförändringen skapade nya arenor som ännu inte hade könskodats. Min fråga blir sålunda hur borgerlighetens samlade kvinnorörelse som fanns inom Svenska Kvinnornas Nationalförbund trädde fram i offentligheten och vad de ville åstadkomma där.

Begrepp och definitioner

Utöver det teoretiska ramverket använder jag mig också av mer precisa teoretiska begrepp som tolkningsinstrument: *kollektiv identitet*, *uppfunna traditioner* och *emotionell energi*.

Kollektiv identitet

När konferenskvinnorna formerade sig för offentlighet menar jag att de gjorde en aktiv kollektiv handling för att successivt vinna inträde i samhället, debatten, politiken och arbetslivet – områden som de var utestängda från.

För att hitta analysredskap till min frågeställning om konferensernas *funktion* har jag sökt mig till den sociologiska forskningen om sociala rörelser. Jag har valt att utgå främst från sociologen Håkan Thörns avhandling

---

⁶⁶ Habermas 1988, speciellt s. 79–98; se även *After Habermas: New perspectives on the public sphere*, eds. Crossley, Nick & Roberts, John Michael (Oxford Blackwell 2004).

⁶⁷ Om distinktionen mellan offentlig sfär och offentligt rum se t.ex. Svanström 2000, s. 62–65.

från 1997.⁶⁸ Han behandlar sociala rörelser, modernitet och kollektiva identiteter utifrån det stora forskningsfältet samtidigt som han tillför diskussionen nya infallsvinklar och begrepp.

Generellt betraktas en social rörelse som en grupp människor som handlar kollektivt för att uppnå gemensamma mål. Rörelsen behöver inte vara ett enhetligt socialt fenomen utan är snarare ett resultat av en motsättningsfull och mångdimensionell interaktionsprocess.⁶⁹ En social rörelse inbegriper ett kollektivt handlande i riktning mot social förändring.⁷⁰ Det finns inget som är absolut givet då det gäller gränsdragningarna för var en social rörelse börjar och slutar i tid och rum.⁷¹

Under senare decennier har begreppet 'kollektiv identitet' varit centralt vid studerandet av kollektiva formationer i det moderna samhället. Då har till exempel arbetarrörelsen förstått som det sammanhang där arbetarklassen medvetandegörs om sin klassidentitet. På liknande sätt har även kvinnorörelsen tolkats som ett medvetandegörande av kvinnors strukturella underordning, där underordningen har varit en förutsättning för uppkomsten av olika rörelser.⁷² Enligt Håkan Thörn finns det en identitetsaspekt av all kollektiv handling. Den 'kollektiva identiteten' är "*den betydelseskapande och socialt integrerande dimensionen*" av allt kollektivt handlande.⁷³

Sociologen Alberto Melucci betonar också att kollektiva handlingar ständigt utarbetas och justeras för att uppnå ett "vi" i sociala rörelser. Han menar att denna aspekt ofta bortses ifrån i analyser av kollektiva handlingar.⁷⁴ Thörn lägger till att en 'kollektiv identitet' cementeras kring termer av ett "vi" och ett "dom".⁷⁵ Vidare framhåller Thörn att det är viktigt att försöka fånga två dimensioner av den 'kollektiva identiteten', han talar om de externa och interna förhållandena i den identitetsskapande processen. Det vill säga att en kollektiv identitet skapas dels i relation till externa förhållanden, vilket innebär en avskiljande effekt, dels i relation till interna förhållanden, vilket också kan innebära motsättningar.⁷⁶

En viktig aspekt av konstruktionen och upprätthållandet av 'kollektiva identiteter' är, enligt Håkan Thörn, ett kollektivt handlande, i form av exempelvis *manifestationer*.⁷⁷ Manifestationer är därför ett givet analysbegrepp

---

⁶⁸ Thörn, Håkan, 1997:a; Thörn, Håkan, *Rörelser i det moderna: Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789–1989* (Stockholm 1997:b).

⁶⁹ Thörn 1997:b, s. 33.

⁷⁰ Thörn 1997:a, s. 113, 123.

⁷¹ Thörn 1997:a, s. 118.

⁷² Thörn 1997:a, s. 216; Thörn 1997:b, s. 23.

⁷³ Thörn 1997:a, s. 140, kursiv i original; se även Melucci, Alberto, *Nomader i nuet: Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle* (Stockholm 1992), s. 49–50.

⁷⁴ Melucci 1992, s. 42–43.

⁷⁵ Thörn 1997:a, s. 161.

⁷⁶ Thörn 1997:a, s. 115; Thörn 1997:b, s. 33; se även Melucci 1992, s. 50.

⁷⁷ Thörn 1997:a, s. 123; Thörn 1997:b, s. 25, 34.

för studiet av 'kollektiv identitet' inom sociala rörelser. "Manifestationen kan delvis förstås som en frysning av den identitetsskapande processen och utgör därmed en möjlighet att fånga en rörelse i flykten."⁷⁸ Manifestationer syftar dels till formandet av ett kollektivs enhet, ett "vi", men även till ett synliggörande av kollektivet för omvärlden.⁷⁹ Eftersom jag ser konferenser som manifestationer, som koncentrat av rörelsen, kan de utgöra lämpliga studieobjekt för att komma närmare den identitetsskapande processen.

En del feministisk forskning har kritiserat bruket av identitetsbegreppet. De menar till exempel att kvinnligheten är ett omstritt begrepp, att alla kvinnor inte kan inbegripas i en och samma identitet.⁸⁰ Naturligtvis inte. I varje människa tampas en rad olika identiteter. Men kritiken är inte relevant för min studie eftersom jag undersöker konstruktionen av den 'kollektiva identiteten' och vilken betydelse den kan ha haft för de kvinnor som var på konferenserna och i ett vidare perspektiv för kvinnorörelsen som sådan.

Även om mitt forskningsobjekt inte är kvinnorörelsen som social rörelse i sig så ser jag kvinnokonferenserna som en kollektiv handling, en typisk manifestation, ursprungligen ur en social rörelse. Begreppet 'kollektiv identitet' ger mig alltså vägledning till min frågeställning om konferensernas *funktion*.

Uppfunna traditioner

Till mina frågeställningar om konferensernas *form* har jag haft användning av begreppet 'uppfunna traditioner'. Traditioner fungerar ofta som ett viktigt medel för att fylla den identitetsskapande funktionen vid olika slags manifestationer.

Tradition behöver inte vara något som har sina rötter i det förflutna, utan kan lika gärna vara en modern konstruktion, som 6:e junifirandet i Sverige för att ta ett nutida exempel. I omvälvande tider eller situationer kan det finnas ett behov att söka en gemensam identitet inom olika grupperingar. En väg till identitetsskapandet kan vara att återanknyta till traditioner. Detta återanknytande handlar då om att traditioner omtolkas eller till och med att ett förflutet formas. Ett exempel på detta är när den svenska borgarklassen under senare delen av 1800-talet i identitetsskapande syfte skapade traditioner ur ett skapat förflutet. Enligt Håkan Thörn förefaller detta skapande av tradition att "öka i takt med att fasta, homogena sammanhang upplöses med moderniseringsprocessens utbredning. Denna moderna form av orientering mot det förflutna är ett uttryck för upplevd *diskontinuitet*".⁸¹

Det är i denna anda som Eric Hobsbawm framhåller att traditioner inte behöver vara av äldre datum. Vid sekelskiftet 1900 pågick, enligt Hobsbawm, ett ihärdigt traditionsskapande, något som han kallar 'invented tradi-

---

⁷⁸ Thörn 1997:a, s. 114, citat från s. 168.

⁷⁹ Thörn 1997:a, s. 123, 140, 168; Melucci 1992, s. 41–43, 50.

⁸⁰ Se t.ex. Rosenberg, Tiina, *Queerfeministisk agenda* (Stockholm 2002).

⁸¹ Thörn 1997:a, s. 37–38, kursiv i original.

tions'. Han pekar på två former av traditionsskapande, det officiella (politiska) och det inofficiella (sociala). De officiella traditionerna utövades i eller av stater, av organiserade sociala eller politiska rörelser. De inofficiella traditionerna utövades främst av sociala grupper, så som till exempel klubbar och gillen. Hobsbawm påpekar att även dessa grupper kunde ha politiska funktioner.⁸²

Hobsbawm lyfter fram arbetarrörelsen, den publika monarkin, idrotten, nationalismrörelsen, skol- och universitetsvärlden som grupper och rörelser som uppfann traditioner vid denna tid.⁸³ Det finns en mängd exempel på nyskapade traditioner som till exempel festivaler och utställningar, högtider som jul och lucia och firandet av första maj.⁸⁴ Med dessa traditioner följde även nya symboler som till exempel statyer, monument, fanor, flaggor, nationalsånger, folksånger och folksagor.⁸⁵ Hobsbawm menar att denna nya form av traditionsskapande hade sina rötter i den snabba sociala omvälvningen som ägde rum vid sekelskiftet 1900: "På ett helt nytt, eller gammalt men dramatiskt förändrat, sätt krävde sociala grupper, miljöer och sociala sammanhang nya instrument för att garantera eller uttrycka social sammanhållning och identitet samt för att strukturera sociala relationer."⁸⁶ För dessa grupper var det betydelsefullt att göra kollektiva uppvisningar av sig själva.⁸⁷

Inspirationen för traditionsskapandet hämtades oftast från tidigare epoker, till exempel från barocken eller folklören, men traditionerna blev omstöpta för att passa den egna rörelsen.⁸⁸ Även om parader och ceremonier i sig inte var något nytt var formerna förändrade och utvidgade för att nå officiella syften. Människor levde på ett ackumulerat kulturellt kapital som de kunde använda sig av, menar Hobsbawm. "På det offentliga livets scen flyttades därför tonvikten från utformningen av invecklade och varierande uppsättningar, som kunde 'läsas' på samma sätt som en tecknad serie eller en bonad, till aktörernas egna rörelse – antingen, som i militära eller kungliga parader".⁸⁹

Jag menar att det är rimligt att betrakta konferensfenomenet som en 'uppfunnen tradition'. Min avsikt är att visa vilken betydelse 'uppfunna traditioner' hade för den identitetsskapande processen och därmed få svar på mina frågor om konferensernas *form*. Från vilka traditioner hämtade konferenskvinnorna sina former när de "uppfann" den kvinnliga konferenskulturen?

---

⁸² Hobsbawm, Eric, *Massproducerade traditioner* (Lund 2002), s. 9.

⁸³ Hobsbawm 2002, s. 36–51; se om traditioner även i Ljunggren 1997; Ekström 1994; Engman 1999.

⁸⁴ Hobsbawm 2002, s. 31–35.

⁸⁵ Hobsbawm 2002, s. 10, 30; Hobsbawm, Eric, "Introduction: Inventing traditions", eds. Hobsbawm, Eric & Ranger, Terance, *The invention of tradition* (Cambridge 1983), s. 6–7.

⁸⁶ Hobsbawm 2002, s. 9.

⁸⁷ Hobsbawm 2002, s. 31–35.

⁸⁸ Hobsbawm 1983, s. 6–7.

⁸⁹ Hobsbawm 2002, s. 51–55.

Emotionell energi

För att utveckla förståelsen av den 'kollektiva identitetens' betydelse söker jag mig vidare i den sociologiska teoribildningen. Där har på senare tid emotioner uppmärksammats allt mer.⁹⁰ Emotioner kännetecknas av känslor som till exempel lycka, stolthet, skam eller rädsla. Emotionsforskarna menar att känslor spelar en viktig roll för social interaktion eftersom de ger besked om hur det står till med relationerna till andra människor. Emotioner har också kommit att uppmärksammas som centrala för att förstå varför människor sluter sig samman i sociala rörelser. Redan år 1912 fastslog Emilé Durkheim: "När människor är samlade till ett massmöte påverkas de av ett gemensamt patos. Då blir de mottagliga för känslor och handlingar som de inte är förmögna att känna eller utföra på egen hand. Och när massan är upplöst och man är ensam igen kan man uppleva hur långt ifrån sig själv man förflyttat sig under massans inflytande."⁹¹ Den amerikanska sociologen Randall Collins har utvecklat en modell för interaktionsritualer där begreppet 'emotionell energi' har en central roll. Collins menar att när många människor samlas i en ritual eller manifestation "uppstår en känsla av självförtroende och en stark motivation att interagera med andra människor".⁹² Den 'emotionella energin' leder, enligt Collins, till solidaritet och sammanhållning och uttrycker samtidigt en beredskap att handla.⁹³ Collins framhåller vidare att den 'emotionella energin' smittar av sig och fortsätter verka när deltagarna har lämnat det "fysiska rummet" och är ensamma igen. Hur kan begreppet 'emotionell energi' ge oss vägledning om konferensernas betydelse? Den frågan ska jag diskutera i samband med konferensernas funktion.

Källpresentation och metod

Det finns egentligen inte något arkiv eller källmaterial som endast handlar om de kvinnokonferenser som jag undersöker. Och i det källmaterial där det överhuvudtaget står något om konferenserna är informationen ofta ganska knapphändig. Ett första steg i mitt arbete har således varit att "rekonstruera" konferenserna så långt som möjligt. Därför har jag "dammsugit" olika arkiv, tidskrifter och dagspress för att få en så samlad bild som möjligt av konferenserna. De olika materialen har fått berika varandra och givit mig olika perspektiv på konferenserna.

---

⁹⁰ Dahlgren, Lars & Starrin, Bengt, *Emotioner, vardagsliv och samhälle: En introduktion till emotionssociologi* (Stockholm 2004). Emotionsforskningen inom den svenska historieforskningen ligger ännu i sin linda, ett utmärkt exempel är emellertid Christina Florin 2006, speciellt kap. 6, där hon undersöker känslornas betydelse för de svenska rösträttskvinnorna.

⁹¹ Dahlgren & Starrin 2004, s. 57.

⁹² Collins, Randall, *Interaction ritual chains* (Princeton 2004). Collins teori finns mycket väl sammanfattad i Dahlgren & Starrin 2004, s. 23 (citrat) varför jag utgått från den.

⁹³ Dahlgren & Starrin 2004, s. 61.

Svenska Kvinnornas Nationalförbunds arkiv finns i Kvinnohistoriska samlingarna på Göteborgs universitetsbibliotek.⁹⁴ Nationalförbundets ledamöter var tidigt mycket medvetna och inriktade på att dess arbete skulle arkiveras och gå till historien. I kapitel II återkommer jag till detta. SKNs arkiv är tämligen utforskat i historiska kretsar. Så vitt jag vet är det ingen som gått igenom arkivet från början till slut. Däremot finns ett flertal forskare som tagit del av vissa delar av arkivet.⁹⁵ Arkivet består av 81 volymer och är inte alltid ordnat efter de principer som en historiker önskar. På sina håll är det både oordnat, ofullständigt och fragmentariskt. I arkivet finns både tryckt och otryckt material som till exempel protokoll med bilagor från styrelsen, centralkommittén och övriga kommittéer. Vidare finns cirkulärskrivelser, korrespondens och handlingar rörande konferenser och exekutivmöten. Där finns dessutom räkenskapshandlingar, trycksaker, fotografier och pressklipp.

Styrelsens och centralkommitténs protokoll med bilagor utgör till största del beslutsprotokoll, det finns endast ett fåtal diskussionsprotokoll bevarade. Protokollen fungerar som en historisk kvarleva och inte som en berättande källa. De ger en god organisationskaraktäristik av Svenska Kvinnornas Nationalförbund men avslöjar inte hur själva beslutsprocessen gick till.

I viss mån har jag också använt mig av Fredrika-Bremer-förbundet (FBF) och Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtts arkiv (LKPR), eftersom de var samorganisatörer till konferensen 1916, de båda arkiven finns på Riksarkivet.⁹⁶ Visst material har också hämtats från Anna Hierta-Retzius personarkiv på Kungliga vetenskapsakademien.⁹⁷

Det är endast från konferensen 1916 som ett utförligt mötesprotokoll finns bevarat. Från konferensen 1897 finns däremot konferenskommitténs protokoll med bilagor bevarade. Efter konferensen lät den kommittén dessutom upprätta en historik över kommitténs arbete och erfarenheter. Från konferensen 1897 publicerades flertalet föredrag i olika tidskrifter och från konferensen 1916 trycktes föredragen i en gemensam volym: *Aktuella kvinnofrågor*. I vart och ett av de tre konferenskapitlen kommer jag att mer ingående redogöra för källorna.

Utöver organisationsmaterial har jag till stor del använt mig av dagspress och tidskrifter.⁹⁸ Som källa har pressen varit ovärderlig för mig, där finns mycket utförliga referat och beskrivningar över vad som hände, något som

---

⁹⁴ Göteborgs universitetsbibliotek (GUB), Kvinnohistoriska samlingarna (KS), Svenska Kvinnornas Nationalförbund (SKN).

⁹⁵ Se t.ex. Bokholm 2002; Hammar 2004; Melby m.fl. 2006; Östberg 1997.

⁹⁶ Riksarkivet (RA), Fredrika-Bremer-förbundets arkiv (FBF) och De kvinnliga rösträttsrörelsernas arkiv, Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtts arkiv (LKPR).

⁹⁷ Kungliga vetenskapsakademiens arkiv, Centrum för vetenskapshistoria (KVA), Anna Hierta-Retzius samlingar (A H-R).

⁹⁸ Generellt fick internationella kvinnokonferenser stort utrymme i pressen, Rupp 1997, s. 210.

var mycket vanligt för den tidens journalistik.⁹⁹ Det är få artiklar som varit signerade. Därför har Lotten Dahlgren för tidskriften *Dagny* ofta fått representera en av de få namngivna yttre blickarna. I regel satte tidskrifterna fokus på konferensernas tal medan dagspressen redogjorde för kringarrangemangen. Pressens roll är dessutom mångfasetterad, den är på samma gång aktör, källa och resultat. Jag återkommer till detta i kapitel II.

Eftersom det är kvinnokonferenser som är mitt ämne var *Dagny* (bytte namn till *Hertha* 1914), *Nya Idun* och *Rösträtt för kvinnor* självklara val eftersom dessa tidskrifter producerades av kvinnor och för kvinnor, borgerskapets kvinnor. Då jag gjorde mitt urval ur dagspressen letade jag efter tidningar där det stod så mycket som möjligt om konferenserna.¹⁰⁰ Ganska snart upptäckte jag att det egentligen inte skilde så mycket innehållsmässigt åt mellan tidningarna. Stod det något så var det i ungefär samma slags innehåll och innehållet gavs ungefär lika mycket utrymme. Det är svårt att finna någon tydlig politisk tendens eftersom flertalet artiklar i de olika dagstidningarna tycks bygga på samma referat. Däremot blev det flagrant att det stod om konferenserna i vissa tidningar och inte i andra. Här är den politiska tendensen mycket tydlig. I *Morgonbris*, den socialdemokratiska kvinnorörelsens tidskrift, omnämns endast en av de tre konferenserna med en kort notis. I den socialdemokratiska dagspressen får inte heller alla konferenserna utrymme. Detta tolkar jag som ett resultat i sig, när det inte står något alls, inte ens i negativa ordalag, ansågs antagligen inte kvinnokonferenserna som ointressanta för dessa tidningars läsekrets.

Fram till 1910-talet var det sällan som bilder förekom i pressen, istället beskrevs miljöer och lokaler ingående i text. Men från 1910-talet och framåt blev det allt vanligare med bilder och här kan det klichéartade uttrycket faktiskt ha fog för sig – att en bild säger mer än tusen ord. Fotografier, teckningar och skisser från press och arkiv har varit mycket betydande för min analys av kvinnokonferenserna. Inte bara för att de är illustrativa utan även för att de ger en mycket god uppfattning av hur konferenserna var organiserade i rummet och hur lokalerna var utsmyckade, vilket är av betydelse när jag analyserat symbolspråket kring konferenserna.¹⁰¹

Min metod består i huvudsak av närläsning, där jag tolkat innehållet i de skrivna ordet.¹⁰² Jag har också inspirerats av 'thick description'. Det är en antropologisk metod lanserad av kulturanthropologen Clifford Geertz på

---

⁹⁹ Se även i *Arbetarna tar ordet* 1996 om press som källa. s. 52, 294ff.

¹⁰⁰ Tidningarna: *Aftonbladet*, *Dagen*, *Dagens Nyheter*, *Nya Dagligt Allehanda*, *Stockholms Dagblad*, *Social-Demokraten*, *Stockholmstidningen*, *Svenska Dagbladet*.

¹⁰¹ Om att använda bilder som källa se t.ex. Blomberg, Eva, "Sätt att se", *Historisk tidskrift* 2005:2, s. 263–273; *Mer än tusen ord: Bilden och de historiska vetenskaperna*, red. Andersson, Lars M., Berggren, Lars & Zander, Ulf (Lund 2001).

¹⁰² Jfr Blomberg, Eva, *Vill ni se en stjärna? Kön, kropp och kläder i Filmjournalen 1919–1953* (Lund kommande), om "buljongmetoden" vilket innebär att texterna måste läsas om och om igen för att reduceras för att slutligen få must och färg.

1970-talet vars syfte är att tränga in under ytan på det direkt iakttagbara och att studera meningar, innebörder och budskap. För Geertz är relationen mellan att förstå och framställan oskiljaktiga: ”Målsättningen är att dra långtgående slutsatser av små men mycket tätstrukturerade fakta, att stödja allmänna påståenden om kulturens betydelse för det kollektiva livets konstruktion genom att passa in dem just i komplexa och specifika sammanhang.”¹⁰³ Metoden hjälper mig alltså att blottlägga vissa trådar, vilka jag sedan analyserar mer ingående i samklang med begrepp som ’kollektiv identitet’, ’uppfunna traditioner’ och ’emotionell energi’.

Disposition

I avhandlingens kapitel II ges en organisationskaraktäristik av studiens aktörer; International Council of Women och Svenska Kvinnornas Nationalförbund. Förbundens tillkomsthistoria, verksamhet och kulturella regelverk beskrivs. Vidare placeras SKN in den i svenska kvinnorörelsehistorien och studeras som arena för offentlighetsformering.

Därefter följer tre empiriska kapitel som i kronologisk ordning behandlar de tre kvinnokonferenserna som står i fokus för avhandlingen. Varje kapitel har var sin analysmodell samtidigt som de övergripande perspektiven om innehåll, form och funktion finns med i alla kapitel. Kontinuerligt läggs vikt vid markörer som kön, klass, offentlighet och transnationalitet. Kapitlen är uppbyggda på liknande sätt; första delen är mer empirisk medan senare delen är tolkande och analyserande, varje kapitel avslutas dessutom med en kortfattad summering.

Kapitel III handlar om den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897. Där läggs vikt vid att det var den första konferensen i sitt slag som hållits i Sverige. Konferensen ses som ett led i själva *formeringen* för offentlighet. Konferenskvinnorna gjorde sina röster hörda, visade upp sig och tog plats i det offentliga rummet. Det förs också en diskussion om konferensens innehållsliga bredd, vilket ses i ljuset av ett manifesterade av kvinnors olika verksamheter och positionering av kvinnor som grupp. Vidare förs ett resonemang om vilka möjligheter konferensdeltagarna hade att utveckla sociala nätverk och på vilket sätt detta var en funktion som vävdes in i konferensprogrammet och vilken betydelse det fick.

---

¹⁰³ Geertz, Clifford, *The interpretation of cultures: Selected essays* (New York 1973); Geertz, Clifford, ”Tjock beskrivning för en tolkande kulturteori”, *Häften för kritiska studier* 1991:3, s. 13–33, citat s. 31; se även Christensson, Jakob, ”Clifford Geertz – En antropolog för historiker?”, *Häften för kritiska studier* 1991:3, s. 3–12; Gaunt, David, *Memoir on history and anthropology* (Stockholm 1982), s. 15f; Winberg, Christer, ”Några anteckningar om historisk antropologi”, *Historisk tidskrift* 1988:1, s. 1–29. Begreppet ”thick description” kommer ursprungligen från Gilbert Ryle.

I avhandlingens kapitel IV om den Internationella kvinnokonferensen 1911 betonas den sociala praktik som utvecklades i samband med kringarrangemangen. Syftet är att visa att den kan ses som ett slags "gestaltad politik" vilken ger en minst lika komplex bild av kvinnorörelsen som de idéer, föredrag och program som presenteras under själva konferensen. Konferensens scenografi och rekvisita analyseras och festkulturen kring konferensen framhålls som ett led i att skapa 'kollektiv identitet' och 'emotionell energi' mellan deltagarna.

I kapitel V om den Nordiska kvinnoakskonferensen 1916 fokuseras konferensen i relation till den transnationella rörelse som skandinavismen representerade. Konferensen som mötesplats för nordiska kvinnor diskuteras samt konstruktionen och betydelsen av ett nordiskt systemskap som grep över nation, klass och stat.

Avhandlingen avslutas med ett sammanfattande och diskuterande kapitel där de viktigaste resultaten binds ihop. Där diskuteras också likheter och skillnader mellan de tre konferenserna vilket återknyts till avhandlingens syfte – "formering för offentlighet".

I bokens slut finns det en epilög där det ges en kort exposé över konferenser i går och i dag.

Kapitel II

En väg till offentligheten – SKN och internationalismen

Gränserna mellan det privata och det offentliga har aldrig varit absoluta – det har alltid funnits en gränsszon för förhandling mellan de båda sfärerna. För vissa samhällsklassers kvinnor var det naturligt på 1800-talet att röra sig i städernas offentliga rum där de hade sin utkomst, som till exempel månglerskor, krögerskor, roddarmadamer, butiksbiträden eller andra arbeterskor.¹⁰⁴ För medelklassens kvinnor fanns också frizoner inom salonger, filantropi, vård eller skolor. Många borgerliga kvinnor omvandlade vissa inslag i sina privatliv till att upprätta institutioner i offentligheten.¹⁰⁵ Särskilt under senare år har den historiska forskningen därför framhållit att begreppen ”privat” och ”offentligt” är alltför trubbiga för att fungera tillfredsställande i analyser av könsrelationer i historien.¹⁰⁶

Denna insikt till trots vill jag ändå med Leonore Davidoff hävda att tankefigurerna privat och offentligt har haft viktiga konsekvenser för hur samhällen alltsedan 1800-talet har varit socialt organiserade, hur institutioner byggts upp, familjemönster utvecklats och hur ekonomiska eller kulturella system ordnats.¹⁰⁷ Inte minst har uppdelningen haft avgörande betydelse för hur genus har konstruerats – det offentliga har uppfattats som mäns värld och det privata som kvinnors. Män har dominerat i staten, kyrkan, ekonomin, universiteten, försvaret eller fackföreningen, kvinnor i hem och familj, lokala ceremonier, moralfrågor eller konsumtionen. Kort sagt dikotomin privat/offentligt utgör en understruktur som både är synlig och osynlig

---

¹⁰⁴ Bladh, Christine, *Månglerskor: Att sälja från korg och bod i Stockholm 1819–1846* (Stockholm 1992); Svanström, Yvonne, ”Offentliga kvinnor i offentliga rum: Prostitutionens reglementering i 1800-talets Stockholm”, red. Florin, Christina & Kvarnström, Lars, *Kvinnor på gränsen till medborgarskap: Genus, politik och offentlighet 1800–1950* (Stockholm 2001), Svanström 2006.

¹⁰⁵ Se t.ex. Jordansson 1998; *På tröskeln till välfärden* 1995; Ullman 2004.

¹⁰⁶ Landes, Joan B., ”Introduction”, ed. Landes, Joan B., *Feminism, the public and the private* (Oxford 1998), s. 1–17.

¹⁰⁷ Davidoff, Leonore, “‘Old husbands’ Tales’: Offentligt och privat i feministisk historia”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2001:2, s. 6.

beroende på var man lägger sitt perspektiv. Begreppen kan både vara förklarande och ideologiska och gränserna är ofta flytande.¹⁰⁸

Som framkommit i inledningskapitlet menar jag att andra hälften av 1800-talet och sekelskiftet 1900 är en period i historien när en stor grupp kvinnor "formerade sig för offentlighet". Det handlade om att kvinnor inte längre enbart ville identifiera sig med det vi brukar betrakta som den privata sfären utan kvinnor organiserade sig för att få tillträde till det Habermas kallar den borgerliga offentligheten. En mycket stor grupp kvinnor gick samman i sällskap, föreningar och sociala rörelser, eller sökte sig till civila samhällets offentligheter som filantropin, pressen, kulturella fält, fackföreningar eller skolgrundande verksamheter för att få del av offentlighetens resurser, men också för att föra med sig de privata tillgångarna till det offentliga.¹⁰⁹ Kvinnorna töjde alltså på gränserna för vad som betraktades som politiskt handlande. I det här kapitlet skall jag visa hur en sådan formeringsprocess gick till i den stora organisation som är avhandlingens huvudaktör Svenska Kvinnornas Nationalförbund (SKN). För den språkliga omväxlingens skull kommer jag i det följande att liksom dåtidens föreningsmedlemmar ibland kalla förbundet antingen SKN, Nationalförbundet eller förbundet.

Den svenska kvinnohistoriska forskningen har redan kartlagt stora delar av kvinnornas formeringsprocess vid förra sekelskiftet, men huvudintresset har mest legat på de radikala kvinnorna, aktivisterna som mer öppet vågade trotsa den manliga offentligheten – rösträttskvinnorna, fredrikorna, de socialdemokratiska kvinnorna, de politiska kvinnoförbunden, eller de professionella yrkeskvinnorna.¹¹⁰ Mindre intresse har den del av den borgerliga kvinnorörelsen väckt som inte hade ett klart uttalat feministiskt budskap – de som hellre lade betoning på andra identiteter som klass, tradition eller status och odlade intressen som nationalism, skandinavism och internationalism. Dessa kvinnor särorganiserade sig också efter kön, men intog en mer vacklande hållning till den rena kvinnoosaken. De hade större svårigheter att välja mellan lojaliteten till familj, klasstillhörighet och mäns traditionella auktoritet i olika institutioner å ena sidan och kvinnoidentiteten och kvinnors rättigheter å den andra.¹¹¹

Svenska Kvinnornas Nationalförbund, som arrangerade de tre konferenser avhandlingen handlar om, var exempel på en sådan sammanslutning. Föreningen var egentligen en paraplyorganisation för som flest ett 40-tal andra

---

¹⁰⁸ Davidoff 2001, s. 5.

¹⁰⁹ Se projektet *Formering för offentlighet: En kollektivbiografi över stockholmskvinnor 1880–1920*, lett av Donald Broady.

¹¹⁰ Björkenlid 1982; Carlsson (Wetterberg) 1986; Karlsson, Gunnel, *Från broderskap till systerskap: Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP* (Lund 1996); Florin 2006; Manns 1997, 2005; Rönnbäck 2004.

¹¹¹ Jfr Davidoff 2001, s 16ff.

föreningar och skulle förmedla interaktionen mellan dessa mindre föreningar, men SKN utvecklade ändå som vi skall se en egen agenda. Vilka var de kvinnor som ställde sig i spetsen för denna sammanslutning och hur såg deras organisationsbygge ut? Hur såg de på sina roller och uppgifter i offentligheten? Hur skulle klyftan mellan det privata och det offentliga överbryggas för grupper som inte ville provocera och störa den grundläggande ordningen mellan kvinnor och män?

Man kan anta att denna grupp kvinnor var utsatta för samma underordningsmekanismer som de radikala kvinnorna, men att de sökte andra vägar till "frigörelsen" än dessa. SKN med sina ideologiska åtaganden och specifika manifestationer får här stå som en representant för den borgerliga kvinnorörelse som inte var uttalat feministisk. Jag förmodar att de inte såg maktförhållandena mellan könen som det viktigaste problemet, men kvinnorna kände ändå sig utestängda som kön och ville kämpa för att vidga kvinnors livssfär och höja kvinnors ställning i samhället. Allt det som kvinnor stod för, värderingar och kulturella erfarenheter, befann sig utanför offentligheten och de politiska institutionerna. Hur skulle de öka handlingsutrymmet? Gick det att skapa mötesplatser där deras kulturella tillgångar och erfarenheter som kvinnor ackumulerades? Var kom influenserna ifrån?

Det hela hade egentligen börjat utomlands i den ekonomiska och sociala omvandling som skedde i Europa under andra hälften av 1800-talet; kvinnor började engagera sig för samtidens sociala frågor. Feminismen som rörelse var som många andra -ismer en del av upplysningsprojektet.

Feminismen som internationell rörelse

Förbättringar av kommunikationerna i västvärlden – atlantångare, järnvägar, telegraf och förbättrad postgång ökade det transnationella samarbetet mellan länderna. Det var inte bara varor och pengar som bytte ägare utan också idéer, lärdomar, värderingar och nya ståndpunkter. Internationella utställningar och industrimässor drog massor av folk till de stora städerna och i samband med dessa jättelika evenemang hölls också, möten, konferenser och kongresser för kunskapsutbyte och politisk debatt. Internationalismen sågs som en del av moderniseringsprocessen.

Kvinnor drogs med i den nya energin. År 1878 hölls till exempel den första regelrätta internationella kvinnokonferensen i Paris i samband med en stor världsutställning och föredragen handlade om kontroversiella ämnen som prostitutionen, hemarbetet, likalönsfrågan och fackföreningsfrågor. Efter Pariskongressen följde en lång rad internationella kvinnokonferenser med jämna mellanrum i huvudstäder som Berlin, Bryssel, London och Toronto.¹¹² Parallellt med dessa möten växte världsomfattande kvinnoorganisationer

---

¹¹² Offen 2000; Wikander 1994, 2006.

fram med miljontals medlemmar. De internationella organisationerna samlades kring kvinnofrågor som uppfattades som brännande i tiden: reglementerad prostitution, vit slavhandel, filantropi, socialism, rösträtt, barn, fred och medborgerliga rättigheter.¹¹³ Feminismen vävdes sålunda ihop till en omfattande internationell rörelse och det talades om ett internationellt systemskap. En mötesdeltagare uttryckte det så här på en konferens 1889:

En princip har inget fosterland, sanningen känner inga gränser. Frågan om kvinnors rättigheter är densamma överallt; den kan sammanfattas i två ord: Jämlikhet och Rättvisa.¹¹⁴

Bildspråket låter välbekant. Redan Marx hade ju framhållit att arbetarna inte hade något fosterland. Det internationella engagemanget låg i tiden, i synnerhet innan första världskriget kom att släcka alla förhoppningar om att olika grupper och samhällsklasser kunde bilda övernationella enklaver över nationsgränserna. Men det fanns ett viktigt inslag i den internationella feminismen – den var inte nationsfientlig. Tvärtom. Det ”internationella” artikulades mot en fond av nationalism och fosterländskhet som jag kommer att visa längre fram i avhandlingen.

Forskning om de stora internationella konferenserna har bedrivits av både Karen Offen och Ulla Wikander. Särskilt Wikander har pekat på de stora tvistefrågorna inom denna rörelse, hur olika feministiska organisationer och falanger intog olika ståndpunkter när det gällde svårlösta samhällsproblem som till exempel nattarbetsförbudet, likalönsfrågan, rösträtten eller frågor om krig och fred.¹¹⁵ Kvinnor med intressen för frågor över nationsgränserna tampades alltså med samma slags problem som andra internationella rörelser – hur komma överens mellan länder och olika intressen, där skiljelinjerna gick mellan olika nationella kulturer, klasser, etniciteter eller religioner. Kvinnor hade även "egna" konfliktgrunder att tvista om: frågor som civilstånd, kvinnors ägande, sexualpolitik, medborgarskap, relationer till mäns institutioner och sedlighet. Det besvärliga med att lägga kvinnoperspektiv på olika samhällsfrågor var just att det gick på tvärs med andra kategoriseringar, något som blev svårare ju fler som skulle komma överens. Forskningen kan sägas bekräfta att feminismen lika lite som socialismen var en enhetlig rörelse, snarare blev feminismen ett samlingsnamn för åtskilliga motstridiga intressen, inte minst när det gällde synen på maktrelationen mellan könen och vilka metoder som skulle leda till målet.¹¹⁶

---

¹¹³ Se Offens 2000 uppräknning på alla slags organisationer som fanns, s. 535.

¹¹⁴ Fransyskan Léon Richer vid Kvinnokongressen 1889 i Paris, *The French and International Congress on Women's Rights*, cit. från Offen 2000, s 159.

¹¹⁵ Offen 2000; Wikander 1994, 2006.

¹¹⁶ Jfr Blomqvist, Håkan, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen* (Stockholm 2006), s. 39 om socialismens dilemma.

Men motsättningarna till trots – internationalismen fungerade som övergripande ideologi och kontaktförmedlare. Jag menar att kraften i 'det transnationella', ett begrepp som idag används för att skilja rörelsen från det överstatliga internationella samarbetet, låg i dess förmåga att omfatta skiftande frågor och vitt skiftande intressen. Utifrån olikheter konstruerades en internationell likhet. Storleken på problemen gjorde på sätt och vis frågorna enklare att samlas kring när vyerna blev större. Alla var inställda på att det handlade om svåra problem som inte kunde lösas inom den närmaste framtiden.

Idéhistorikern Lena Eskilsson har daterat svenska kvinnors deltagande i den internationella rörelsen i samband med den stora rösträttkongressen i Stockholm 1911 och med första världskrigets utbrott.¹¹⁷ Jag vill flytta det internationella inslaget för Sveriges del betydligt längre bak i tiden. I böckerna *Golden cables of sympathy* av Margaret McFadden, *Joyous greetings* av Bonnie Anderson och *European feminisms* av Karen Offen redogörs ingående för de transnationella nätverk som fanns mellan kvinnor före den organiserade internationella kvinnorörelsen. Dessa forskare framhåller även nordiska kvinnor som tidiga aktörer.¹¹⁸ Det fanns aktiva kvinnor inom olika religiösa grupper, antislaverirörelsen och nykterhetsrörelsen. Men det fanns också kvinnor som agerade mer direkt för kvinnors sak och rättigheter, som såg på sig själva som internationella och verkade inom en internationell kontext. Enligt McFadden kallades de "transatlantic amazons" av sin samtid.¹¹⁹

Med andra ord fanns ett etablerat kontaktnät redan före 1888, det år då International Council of Women (ICW) konstituerades, den första stora kvinnoorganisationen, som också var moderinstitution till Svenska Kvinnornas Nationalförbund och därför av intresse för denna avhandling.

I de tidiga kontaktnäten lyfter McFadden fram både Fredrika Bremer, en "remarkable networker", och finskan Alexandra Gripenberg. Båda två gjorde flera långa resor ut i Europa och till Amerika.¹²⁰ Även författaren Ann-Charlotte Leffler gjorde flera utlandsresor och i England fick hon bland annat kontakt med Sonya Kovalevsky, vilken senare blev Sveriges första kvinnliga professor i matematik.¹²¹ Även Sophie Adlersparre och Rosalie Olivecrona gjorde flera utrikesresor.¹²² Utöver att dessa resenärer fick uppleva andra kulturer spred de även uppgifter om kvinnors förhållanden i Sverige samt samlade in information som de sedan förmedlade i Sverige. Där spela-

---

¹¹⁷ Eskilsson, Lena, *Drömmen om kamratsamhället: Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad* (Stockholm 1991), s. 101f.

¹¹⁸ Anderson 2000; McFadden 1999; Offen 2000.

¹¹⁹ McFadden 1999, s. 134.

¹²⁰ McFadden 1999, s. 43f, kap. 8, 9, citat från s. 158.

¹²¹ McFadden 1999, s. 153.

¹²² McFadden 1999, s. 201.

de till exempel *Tidskrift för hemmet* en betydande roll.¹²³ För de kvinnor som var aktiva i att få till stånd en nationell gren av ICW fanns det internationella länkar bakåt i historien att knyta an till.

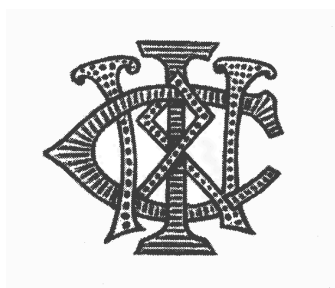
Eftersom ICW var först på plats och dessutom upphovet till bildandet av Svenska Kvinnornas Nationalförbund är det lämpligast att först redogöra för ICWs tillkomsthistoria, verksamhet och kulturella regelverk.

ICW – det internationella paraplyet för det svenska nationalförbundet

På senare år har den internationella kvinnorörelsen hamnat mer och mer i fokus för forskningen, förmodligen med anledning av att vi själva lever i en värld som snabbt globaliseras. Det pågår en lång rad projekt som belyser de stora världsomspännande organisationerna och olika sidor av den internationella feminismen.¹²⁴ För mig har Leila J. Rupps bok *Worlds of women* betytt mest när det gäller bakgrundsdata om just International Council of Women. Dessutom har jag haft tillgång till vissa historiker om ICW som till exempel *Women in a changing world* och *Women changing the world*. Även om denna pionjärinstitutionens historia till en del finns nedtecknad är forskningen om ICW ändå försvinnande liten med tanke på att det år 1920 fanns 24 anslutna nationalförbund. Endast de danska och kanadensiska förbunden har fått sin nationella historia nedskrivna.¹²⁵

International Council of Women är som sagt det äldsta internationella kvinnoförbundet. Det bildades 1888 och finns kvar än idag. Sverige gick ur i samband med att SKN upphörde med sin verksamhet 1981. I dag driver ICW frågor som främst riktar sig till kvinnor i utvecklingsländer, deras levnadsförhållanden och utbildning.¹²⁶

Upprinnelsen till förbundet finner vi redan 1848. Då hölls en första kvinnokongress i Se-

¹²³ Hammar 1999; Manns 1997, s. 53–56; Manns 2005, s. 57–71.

¹²⁴ Se konferenserna: *Communication, mobility, networks: The international dimension of the women's movements (ca. 1830's–1960's)*, Bremen 15–17/09 2005; *Crossing borders: women's organizing in Canada, Great Britain, Sweden and the U.S. 1880–1950*, Uppsala 8–9/6 2006; Jonsson, Pernilla & af Petersens, Lovisa, "Symbols and resources: The Swedish bourgeois women's movement and the international scene 1885–1916" paper vid *Communication, mobility, networks: The international dimension of the women's movements (ca. 1830's–1960's)* i Bremen 15–17/09 2005, utskrift hos författaren. Vid *IX Conference of Nordic women's and gender historians* i Reykjavik, 11–14 augusti 2008 kommer ett tema vara kvinnorörelsen i ett transnationellt perspektiv.

¹²⁵ Dam 1999; Griffiths 1997; Strong-Boag 1976.

¹²⁶ 2/6 2005: www.icw-cif.org/: Projects: Projects policy guidelines, utskrift hos författaren.

neca Falls, USA, där ett kvinnosaksprogram lades fram. En av initiativtagarna till konferensen var en känd rösträttskvinna, Elisabeth Cady Stanton. Hon stod även som ordförande till nästa internationella kvinnokongress som hölls i USA. Den ägde rum drygt 40 år senare, år 1888, i Washington, USA.¹²⁷ Konferensen varade i en vecka och samlade 400 delegater, däribland deltagare från de nordiska länderna, men inte Sverige. Till vissa av de offentliga föredragen kom så många som 3000 åhörare, både kvinnor och män. Som framgår av den svenska tidskriften *Dagny* som refererade konferensen 1888 innebar föredragen ett brett spektrum av ämnen som skulle appellera till så många kvinnor som möjligt.¹²⁸ På kongressen konstituerades International Council of Women. Tilltron till det internationella samarbetet var stor och deltagarna var förvissade om att samarbetets inflytande skulle sträcka sig långt in framtiden. Elisabeth Cady Stanton uttalade amerikanskornas glädje över att ha så många:

[...] ädla qvinnor från främmande land, och hon kände sig förvissad att samvaron och tankeutbytet mellan personer af så vidt skilda lefnadsförhållanden måste vidga intressena och frigöra omdömet från förutfattade oriktiga åsigter. De skulle icke känna sig som främlingar inför hvarandra, ty hade de icke alla en frändskap [...].¹²⁹

Nästa internationella kongress hölls fem år senare i samband med världsutställningen i Chicago 1893. Kongressen samlade flera tusen kvinnor från 33 länder, däribland den första kvinnliga filosofie doktorn i historia Ellen Fries från Sverige. Diskussionerna kom till stor del att handla om vikten av att allt fler nationalförbund skulle bildas, vilka skulle knytas till International Council of Women.¹³⁰ Att få många anslutna förbund blev en viktig fråga. I två omgångar drev förbundet stora värvningskampanjer, dels i norra Europa i slutet av 1890-talet, dels under 1910-talet på Balkan.¹³¹ Som tabell 1 visar expanderade förbundet snabbt.

---

¹²⁷ *Dagny* 1911:29–30, s. 333.

¹²⁸ *Dagny* 1888, s. 151–156; *Women in a changing world: The dynamic story of the International Council of Women* (London 1966), s. 14.

¹²⁹ *Dagny* 1888, s. 153–154, kursiv i original.

¹³⁰ *Women in a changing world* 1966, s. 16–17.

¹³¹ *Women in a changing world* 1966, s. 37.

Tabell 1. Medlemsländer i ICW 1888–1920, inträdesår.

Nordamerika	1888
Kanada	1893
Tyskland	1897
Sverige	1898
Storbritannien	1898
Australien	1899
Danmark	1899
Nederländerna	1899
Italien	1900
Nya Zeeland	1900
Argentina	1901
Frankrike	1901
Österrike	1903
Schweiz	1903
Ungern	1904
Norge	1904
Belgien	1906
Bulgarien	1908
Grekland	1908
Finland	1911
Serbien	1911
Sydafrika	1913
Portugal	1914
Island	1920

Källa: Rupp 1997, s. 16–17.

Syftet med ICW var att skapa och främja samarbete och förbindelser mellan de anslutna nationalförbunden. Förbundet hade också för avsikt att bereda tillfällen för kvinnor från olika delar av världen att träffas för att diskutera frågor som rörde kvinnors ställning.¹³² Det skulle ägna sig åt frågor om lika rättigheter för kvinnor som för män i frågor om medborgarskap, lag, utbildning, arbete och sedlighet.¹³³ Syftet var inte att vara någon politisk kamporganisation utan istället vara både religiöst och politiskt obundet.¹³⁴ Det fick inte användas i religiösa eller politiska konflikter mellan två eller flera länder. ICW var inte heller ett förbund som drev partipolitisk propaganda, det blandade sig inte i de olika nationalförbundens organisation eller arbetssätt. De anslutna nationalförbunden fick inte göra skrivelser i förbundets namn.¹³⁵ International Council of Women skulle således skapa arenor där kvinnor från olika länder skulle mötas och utbyta erfarenheter.

---

¹³² *Idun* 3/9 1911, s. 572–574.

¹³³ *Women in a changing world* 1966, s. 39.

¹³⁴ *Stockholms Dagblad* 6/9 1911.

¹³⁵ Upmark, Eva, *Hvad är Svenska Kvinnornas Nationalförbund? Och andra frågor besvarende af dess ordförande* (Stockholm 1910), s. 4–5; Rupp 1997, s. 112.

ICW satte tidigt upp en gyllene regel som förbundet skulle hålla sig efter: ”Allt det I viljen människorna skola göra Eder, det gören I ock dem.” Till detta kristna och seriösa budskap hade ordföranden lady Ishbel Aberdeen lagt till sitt eget motto som anslog en lite mer avspänd, nästan skämtsam, ton:

Intet är omöjligt; hela skilnaden mellan hvad som är svårt och hvad som är omöjligt är, att det ena kan utföras genast, det andra tar lite mera tid.¹³⁶

Frågan om rösträtt för kvinnor delade tidigt ICW i två läger, dels de som ville ställa rösträtten främst, dels de som inte ville att rösträtten skulle över-skugga alla andra viktiga frågor. För att lösa den konflikten bildades 1904 den internationella rösträttsalliansen, *International Woman Suffrage Alliance*, som en egen organisation, som till en början kom att inta en mer könsradikal linje.¹³⁷ Även fredsfrågan var kontroversiell och ett internationellt fredsförbund avknoppades därför år 1915, *Women's International League for Peace and Freedom*.¹³⁸ Utbrytningarna kan ses som exempel på de många inneboende motsättningar som fanns inom den internationella kvinnorörelsen.

För att finansiera sin verksamhet betalade alla anslutna nationalförbund in en årlig avgift till International Council of Women. Nationalförbunden i sin tur skulle vara ekonomiskt självgående.¹³⁹ ICW, så även SKN, förlitade sig på stödjande medlemmar, utöver medlemsavgifter, något det internationella kvinnoförbundet gör än i dag.¹⁴⁰ Vid flera tillfällen diskuterades ICWs svåra ekonomiska situation i den svenska grenen av förbundet. Det fanns förslag om att både höja medlemsavgiften och att dra igång intensiva värvningskampanjer, såväl av nya nationalförbund som stödjande medlemmar.¹⁴¹ International Council of Women var ett gigantiskt förbund. År 1913, på 25-årsjubileet var 23 medlemsländer och 6 miljoner kvinnor anslutna.¹⁴² Förbundets ordförande mellan 1893 och 1936, med två kortare avbrott, var lady Ishbel Aberdeen.

---

¹³⁶ *Aftonbladet* 7/9 1911. ICWs motto från Nya testamentet, Matteus 7:12 gjorde att kvinnor från andra religioner än den kristna kände sig utanför, Rupp 1994, s. 1597f; Rupp 1997, s. 55f.

¹³⁷ *Women in a changing world* 1966, s. 27; Rupp 1997, s. 135ff. Förbundet bytte senare namn till *International Alliance of Women*.

¹³⁸ Rupp 1997, s. 26ff.

¹³⁹ *Women in a changing world* 1966, s. 171.

¹⁴⁰ 8/6 2005: <http://www.icw-cif.org/>: Membership: How to apply, utskrift hos författaren.

¹⁴¹ *Women changing the world: A history of the International council of women*, eds. Gubin, Eliane & Van Molle, Leen (Bryssel 2005), s. 26f.

¹⁴² *Women in a changing world* 1966, s. 39.

Aberdeen var alltså ordförande i 40 år och naturligtvis satte hon sin prägel på förbundet. Denna engelska lady, gift med den engelske guvernören i Kanada, gav en aristokratisk aura åt organisationen, något som innebar både en fördel och en nackdel. Genom hennes habitus och drottninglika framtoning undveks mycket misstänksamhet gentemot kvinnlig organisering, som till exempel rösträttskvinnorna råkade ut för. Men samtidigt fanns det också åsikter om hur det aristokratiska draget hos ledaren skrämde bort många kvinnor. För arbetarkvinnor var organisationen helt otänkbar. Medverkan krävde goda inkomster, språkkunskaper och

status, även om dessa krav inte var uttalade.¹⁴³ Lady Aberdeen var dock inte politiskt konservativ utan tillhörde det liberala partiet. Det fanns förslag på att föreslå lady Aberdeen till Nobels fredspris eftersom hon verkat för mellanmänsklig skiljedom. Efter hennes avgång ändrades förbundets stadgar till att ordföranden inte skulle kunna sitta längre än sex år.¹⁴⁴

Karaktären på de olika nationalförbunden som var anslutna till ICW kunde variera stort, både till strukturen och till arbetssättet. En del länder hade kommit ganska långt i frågor relaterade till kvinnors emancipation och det fanns redan etablerade organisationer, som till exempel i Sverige, Danmark och Holland. Vissa nationalförbund var stora och mycket aktiva i aktuella kvinnofrågor, som till exempel det tyska och det norska förbundet, medan andra hade en mer nätverksskapande funktion så som det svenska. Gemensamt var emellertid att de allra flesta nationalförbunden också var paraplyorganisationer som samlade en stor grupp andra föreningar under samma hatt.

De flesta nationalförbunden hade en styrelse, en del var arvoderade medan andra arbetade på volontärbasis, en del förbund fick statsbidrag, men vanligast var att de fick lita till sina egna resurser. En del nationalförbund hade egna förbundslokaler, med klubbrum och föreläsningssalar, som till exempel det engelska och det kanadensiska, medan andra som till exempel det svenska fick nöja sig med att hålla till hemma hos någon eller låna andra föreningslokaler för att hålla möten. De nationalförbund som inte hade nå-

---

¹⁴³ ICWs tre språk var engelska, franska och tyska. 1909 fördes frågan upp om världsspråket Esperanto skulle ersätta de tre språken, men förslaget avsågs. GUBKS, SKN, AI a:2, 24/4 1909 §21. Det visar tydligt på klassaspekten, de kunde redan tre internationella språk. Trots att esperanto aldrig slog igenom var språket mer aktuellt för arbetarklassen, Berggren, Henrik, *Seklets ungdom: Retorik, politik och modernitet 1900–1939* (Stockholm 1995); Blomqvist 2006, s. 93.

¹⁴⁴ *Women changing the world* 2005, s. 18, 23, 67ff, 84, 95, 181; Rupp 1997, s. 52ff, 188–194.

gon styrelse hade istället en sekreterare som skötte korrespondensen, informationen och dokumentationen.¹⁴⁵

I regel bestod nationalförbunden av en samling olika inhemska föreningar. Karaktären på de anslutna föreningarna var ofta av mycket varierande slag, allt från föreningar för ett starkare försvar till klubbar för småfågelnas beskyddande. Det kunde gälla sociala frågor, utbildning, emancipation, yrken och kultur men förstås med anknytning till kvinnor.

Det finns även exempel på mer nationellt specifika medlemsföreningar; Finland hade *Association of Forestry Officers' Wives* och Schweiz hade *Club Suisse des Femmes Alpinistes*. I vissa länder ingick i princip alla viktiga kvinnoföreningar i nationalförbunden, medan i andra, som till exempel i Sverige, valde flera föreningar att ställa sig utanför. I några, som till exempel Norge och Kanada, etablerades lokalföreningar runt om i landet, medan andra länder arbetade mer centraliserat, så som det svenska.¹⁴⁶ Det förekom även samarbete mellan länder som låg geografiskt nära varandra. I flera frågor samarbetade de skandinaviska länderna, så som i äktenskapslagstiftningsfrågan. Det förekom också samarbete mellan till exempel Frankrike och Belgien och mellan Kanada och Amerika. Det engelska förbundet satsade på att låta sina ledare engagera sig utåt genom omfattande turnéer, möten och tal – engelskorna fungerade på det sättet som en viktig påtryckningsgrupp. Nya Zeeland drog sig ur ICW mellan 1906 och 1920 eftersom de erhallit rösträtt och inte förstod funktionen med fortsatt medlemskap.¹⁴⁷ Kanada hade ett aktivt förbund, de hade lokalföreningar, kommittéer och välbesökta möten.¹⁴⁸

Ett syfte med International Council of Women var som sagt att skapa plattformar där internationell debatt kunde äga rum.¹⁴⁹ Kommunikationen mellan moderföreningen, nationalförbunden och det internationella samhället måste hållas igång. Sådana funktioner hade de många arbetande kommit-

---

¹⁴⁵ *Women in a changing world* 1966, s. 319–324; Griffiths 1997.

¹⁴⁶ Blom, Ida, ”1905 – ett glädjens år eller ett sorgens år”, red. Nilsson, Torbjörn & Sørensen, Øystein, *1905 – unionsupplösningens år: Nya perspektiv på ett svensk-norskt drama* (Stockholm 2005), s. 109–126. Inom SKN fördes vid flera tillfällen diskussioner om förbundets framtid. Det fanns långtgående förslag på utvidgning och etablering av lokalföreningar runt om i landet. Främst drevs dessa frågor av Ellen Sandelin, men efter hennes död 1907 avstannade diskussionerna. Efter 1915 fördes istället diskussioner om en minskad verksamhet för förbundet. GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 8/8 1906 §6, 27/3 1907 §9, 17/5 1907 §2, 29/11 1908 §3–6, 9/2 1912 §4, 10/3 1915 §3–5, 9/4 1915 §6; AI a:1, styrelseprotokoll 18/10 1915, 29/11 1915 §4; AI a:2, bilaga till styrelseprotokollet 16/11 1914 skrivet att Eva Upmark 6/6 1915.

¹⁴⁷ *Women in a changing world* 1966, s. 33, 219, 319–324.

¹⁴⁸ Griffiths 1997.

¹⁴⁹ *Women in a changing world* 1966, s. 155f.

téer som fanns inom förbundet. Varje kommitté hade en ordförande samt representanter från de olika nationalförbunden.¹⁵⁰

Medvetenheten om pressens betydelse i det moderna samhället var stor, vilket visar den internationella kvinnorörelsens förmåga att utnyttja den borgerliga offentlighetens instrument i sin opinionsbildning. En presskommitté etablerades tidigt för att sprida information om ICW och mellan de olika medlemsförbunden, något som till stor del skedde genom förbundets tidskrift *Bulletin*. Presskommittén hade även en viktig funktion vid ICWs konferenser.¹⁵¹ Förbundet gav dessutom ut årliga rapporter med uppgifter om verksamheten i de olika nationalförbunden. Genom skrifterna etablerades en kontakt mellan länderna, spreds kunskap och information och banden mellan de olika nationalförbunden stärktes.¹⁵²

Medlemsländerna utnyttjade kommittéerna på varierande sätt, liksom de olika nationalförbundens arbetssätt varierade. En del nationalförbund etablerade likadana kommittéer som fanns inom det internationella kvinnoförbundet, medan andra stiftade egna kommittéer för frågor som rörde deras egna förhållanden. Med tiden kom också International Council of Womens kommittéer att samarbeta med andra organ som till exempel *League of nations*, *The Institute of Intellectual Co-Operation*, *The International Labour Office*, *Public Health Organisations of the League*.¹⁵³ Att bygga nätverk var typiskt för tiden.

ICWs feministiska mål, arbete och internationella anda

Hur var då själva arbetet upplagt och hur skapade man egentligen det något vaga begreppet ”internationalism”? Vad innehöll det? Förbundets främsta arbete, utöver kommittéarbetet, gick som jag redan antytt ut på att arrangera mötesplatser där övergripande frågor som gällde många länders kvinnor fick ställas under debatt och kvinnor mötas rent konkret.¹⁵⁴ Ungefär vart femte år höll International Council of Women därför kongresser och vart annat år exekutivmöten. Vid exekutivmötena sammanträdde styrelsen, vilken bestod av sju valda funktionärer samt ordföranden från de anslutna nationalförbunden. På exekutivmötena skedde enskilda förhandlingar där oftast rent administrativa frågor behandlades. I samband med konferenserna hölls alltid också offentliga möten med föredrag för att göra ICWs arbete känt för en

---

¹⁵⁰ Exempel på kommittéer: Finans, press, rösträtt, kvinnors rättsliga ställning, fred och skiljedom, bekämpande av handel med kvinnor, in- och utvandring, hälsovård, uppfostran, utbildning. Kommittéerna varierade över tid, vissa lades ned medan andra kom till. *Women changing the world* 2005, kap. 4; Rupp 1997, s. 166ff.

¹⁵¹ *Women in a changing world* 1966, s. 187.

¹⁵² *Women in a changing world* 1966, s. 29; *Women changing the world* 2005, s. 95f.

¹⁵³ *Women in a changing world* 1966, s. 197–200; *Women changing the world* 2005, s. 29ff.

¹⁵⁴ Rupp 1997, s. 19.

större publik.¹⁵⁵ Där knöts också de internationella banden mellan kvinnor från olika länder.

Det är inte utan att man som sentida läsare av ICWs årsberättelser imponeras av den jättelika organisation som byggdes upp kring det internationella samarbetet inom ICW, så gott som helt utan ekonomiska bidrag från offentliga instanser. Onekligen har McFadden rätt i att det behövdes ”transatlantiska amazoner” med resurser, i form av både tid, pengar och idealism för att åstadkomma det yttersta syftet med verksamheten – att skapa goda relationer mellan världens kvinnor som skulle göra jorden till en bättre värld. Konferensresorna var ofta både långa och strapatsfyllda. Det tog lång tid att åka över Atlanten och framför allt kostade det pengar. Det handlade alltså om klass och exklusivitet. Det var inte heller alltid som äkta män lät sina hustrur åka eller fäder sina döttrar korsa Atlanten eller bege sig ut i Europa på egen hand.¹⁵⁶ Stort arbete lades ner att få internationella välgörare att stödja saken och hålla organisationen igång, vilket alltså lyckades i stort sett.

Medlemskapet i ICWs ledande skikt förutsatte således ekonomiska och kulturella resurser utöver det vanliga, det är ICWs uttolkare överens om.¹⁵⁷ Det var kvinnor ur den bildade medelklassen eller överklassen som utgjorde det internationella nätverket i ledningen. Och det som förenade dem var inte bara klassbakgrund och kön: de var också vita, kristna, i övre medelåldern och med hög utbildning. De kände sig som ”internationalister” som hörde till ett internationellt systerskap som tilldelats ett mycket specifikt uppdrag – att i en värld av full av konflikter och motsättningar bygga internationella broar mellan de olika ländernas kvinnor. Vad var det som drev dem till just detta val i livet framför alla andra möjliga val de som en elitgrupp kunde ha gjort?

Leila Rupp och Verta Taylor har i en intressant artikel, ”Loving Internationalism”, analyserat den känslökultur som frodades inom denna del av den internationella kvinnorörelsen.¹⁵⁸ De pekar på några viktiga socialisationsprocesser som pågick inom ICW och de andra organisationerna som hade knoppats av från denna pionjärsammanslutning. Den kollektiva identiteten i rörelsen byggdes upp kring internationell solidaritet och känslomobilisering. Till stor del handlade det om att skapa en specifik kvinnlig anda som gav personlig tillfredsställelse och känsla av välbehag. Det var viktigt att förenas i offentliga ritualer som skulle överbrygga nationella gränser. De skulle skapa fasta känsloband av personlig vänskap mellan varandra, gärna på individuell nivå och med kärlek och sympati mellan kvinnor som bas. De skulle hålla fram moderskärleken som förebild för att visa att förändring var möjlig. Kvinnorna tillhörde en internationell ”familj” och detta präglade deras

---

¹⁵⁵ *Women in a changing world* 1966, s. 43.

¹⁵⁶ *Women in a changing world* 1966, s. 21; Rupp 1997, s. 52ff.

¹⁵⁷ Rupp 1997, s. 51ff; Rupp & Taylor 2002, s. 144; *Women in a changing world* 1966, s. 171; *Women changing the world* 2005, s. 26f.

¹⁵⁸ Rupp & Taylor 2002.

personliga relationer. Med detta budskap i bagaget byggde de upp en speciell kultur av ömsesidighet, förtroende och delade erfarenheter, vilket krävde ett stort känslorarbete i mobiliseringsprocessen. Känslokulturen skulle genomföra arrangemang och ritualer under möten och konferenser.

I det här arbetet krävdes inte bara ekonomiska resurser och kulturellt kapital utan också vad historikern Christina Florin i *Kvinnor får röst* kallar ”känslor som kapital”.¹⁵⁹ De måste ha kunskaper i att arrangera rituella känslodemonstrationer och förstå sig själva och sina liv som delar av större sammanhang och identiteter. Internationalism eller transnationalism var något man lärde sig i samspel med andra genom personliga relationer och möten med andra kvinnor öga mot öga. Det krävdes ett slags känslokompetens för att arrangera manifestationer.

International Council of Womens arbete låg till stor del i sin linda under första världskriget i likhet med andra internationella organisationers. Ett internationellt förbund, vilket hade som motto att kvinnor i alla länder skulle hjälpa varandra, hamnade givetvis i en svår situation när nu länder var krigförande emot varandra. Det blev svårt att hålla internationalismens fana högt. Förbundet återupptog emellertid arbetet 1920 i samband med en konferens i Kristiania. Även under och framför allt efter andra världskriget vacklade förbundets arbete.¹⁶⁰

ICW, liksom SKN, var en mycket medveten arkivproducent. Det var en internationell företeelse att kvinnoorganisationer var angelägna att visa upp sin verksamhet till eftervärlden. Dels var materialet till för organisationerna själva men också till för att stimulera andra kvinnor och även forskare.¹⁶¹ Under andra världskriget hade flera av ICWs arkiv, både privata och publika, förstörts. Något som förde med sig att ICW efter kriget startade en arkivkommitté i syfte att samla in, inventera och katalogisera resterande material, som till exempel korrespondens, publikationer, och protokoll. ICW gick även in för att sprida tryckta handlingar till stora arkiv och bibliotek som till exempel *United Nations Library* i Genève, *Library of Congress* i Washington och *Unesco Archives* i Paris. Förbundet uppmanade också alla nationalförbund att starta egna arkivkommittéer och vara noga med att arkivera det egna förbundsmaterialet.¹⁶²

För att sammanfatta kan man säga att med International Council of Women skapades för första gången en internationell arena där kvinnor kunde

---

¹⁵⁹ Florin 2006.

¹⁶⁰ *Women in a changing world* 1966, s. 44–48; Rupp 1997, s. 26ff, 44ff, 114ff.

¹⁶¹ Om vikten av att bevara sitt arbete se Bosch 1990, s. ix; Grever, Maria, ”The Pantheon of feminist culture: Women’s movement and the organization of memory”, *Gender & History* 1997:2, s. 364–374, s. 364f; De Haan Francisca, ”Getting to the source: A ’truly international’ archive for the women’s movement (IAV, now IIAV): From its foundation in Amsterdam in 1935 to the return of its looted archives in 2003”, *Journal of women’s history* 2004:4, s. 149–172.

¹⁶² *Women in a changing world* 1966, s. 337–341; Rupp 1997, s. 6f.

mötas och utbyta erfarenheter. Förbundet hade karaktären av ett paraplyförbund och förbundets syfte var inte främst att driva egna frågor om kvinnors situation och ställning. Den verksamheten skulle istället i första hand ske i de anslutna nationalförbunden och deras kommittéer. Förbundet satte konsensus högt på agendan, de ville få med så många medlemmar som möjligt. Det förde med sig att de tidigt undvek kontroversiella politiska frågor som till exempel fred och rösträtt. Dessa frågor satte emellertid två andra internationella kvinnoförbund upp på sin agenda. Förbundets mest betydande verksamhet var istället att förmedla och sprida information om kvinnors verksamhet och ställning i olika länder. En annan viktig funktion var att skapa starka känslöband mellan kvinnor från olika länder, det krävde sin speciella metodik och kulturella inramning.

Svenska Kvinnornas Nationalförbund

Det kan tyckas märkligt att det inte finns så mycket skrivet om Svenska Kvinnornas Nationalförbund i svensk forskning. Förbundet samlade trots allt en större del av den svenska borgerliga kvinnorörelsen och var det i särklass största kvinnoförbundet i Sverige i början av 1900-talet. Eftersom vår kunskap om SKN hittills varit bristfällig bygger detta kapitel främst på grundforskning.

I tidigare forskning har SKN karaktäriserats som ett konservativt och försiktigt förbund.¹⁶³ Om den beskrivningen stämmer – hur bedrev i sådana fall konservativa kvinnor politik?

Jag vill här först uppehålla mig en stund vid källmaterialet och arkivet. Källorna har givit mig en del överskottsinformation genom sin utformning. Det handlar inte bara om att källorna berättar vad som hände och när, utan källorna i sig och deras utformning är därtill ett intressant resultat. Att de finns och hur de ser ut tolkar jag som ett led i hur kvinnor formerade sig för offentlighet, hur de lärde sig den manliga offentlighetskulturens irrgångar, regelverk och kanslivennska. Formerna och procedurerna berättar också en del om SKN.

Beslutsprotokollen visar att förbundet uppfyllde det som stod i stadgarna, att vara en länk utåt mot samhället och mellan svenska kvinnoöreningar och Sveriges länk uppåt till det internationella kvinnoförbundet. Av protokollen framgår förbundets kommunikation med samhället, hur förbundet knöt kontakter och synliggjorde sig åt olika håll genom att till exempel följa med i tiden och skicka ut gratulationer och telegram till olika prominenta personer i offentligheten eller till organisationer i olika ärenden. Brev och upplysningar om verksamheten gick ständigt till olika tidningar. Dessutom visar

---

¹⁶³ Bokholm 2002, s. 279, 285, 306; Melby m.fl. 2006, s. 205; Östberg 1997, s. 191f.

protokollen en stor medvetenhet om de formella sidorna av organisationsväsendet. Kvinnorna i ledningen behärskade möteskulturen – protokollen är exemplariskt förda, dagordningar utsända och fullmakter inlämnade om någon var frånvarande, vilka i sin tur granskades och godkändes. I samband med kvinnors organisering skolades man i att lära sig den föreningsmässiga proceduren som var hämtad från männens offentlighet. De hade lärt sig att upprätta protokoll, ställa upp stadgar och välja styrelser och kommittéer.¹⁶⁴ Det var kunskaper de måste besitta för att kunna göra sig hörda i den borgerliga offentligheten.

Den moderna press som skapades vid denna tid var en viktig del av den borgerliga offentligheten och nödvändig för de nya kvinnoidéernas spridning. Att använda sig av pressen som informationskanal samtidigt som man där fick uppmärksamhet var en del av SKNs arbetsätt – att göra propaganda av saken. Pressen har haft, som tidigare påpekats, en mångfasetterad funktion för mitt arbete, den är på samma gång källa som aktör och resultat. Genom källan har jag fått information om hur förbundet och konferenserna togs emot och hur konferenserna visualiserades i rummet. Men att det överhuvudtaget stod om förbundet och konferenserna i pressen är också ett resultat – att förbundet och konferenserna vann uppmärksamhet och syntes i offentligheten.

Jag menar också att pressen kan ses som aktör. Av signaturerna att döma var det vanligast att kvinnliga journalister bevakade SKN och kvinnokonferenserna. Dessutom var det vanligt att kvinnor som var inblandade i konferensarbetet på ett eller annat sätt fick artiklar införda i pressen. Till exempel skrev Maria Cederschiöld, vice ordförande i SKN tillika anställd journalist på *Aftonbladet* flitigt om den Internationella kvinnokonferensen 1911 i samma tidning. Detta är intressant då även journalistens roll blir mångbottnad eftersom de var en del av konferenserna samtidigt som de var där som observatörer.¹⁶⁵

Upptakten

Redan på International Council of Womens kongress i Chicago 1893 var Sveriges första kvinnliga filosofie doktor Ellen Fries närvarande. 1895 sammankallade hon en skara av representanter från olika kvinnoföreningar. De skulle diskutera bildandet av ett svenskt nationalförbund vilket kunde anslutas till ICW. Under 1895 och 1896 hade det internationella förbundets korre-

---

¹⁶⁴ Jfr Björk 1999, s. 91, 297f; Eskilsson 1991, s. 183; Florin 2006, kap. 4; Rönnbäck 2004, kap. 3; Rönnholm 1999, kap. 9; se Rupp 1997, s. 186 om ICW; se i *Arbetarna tar ordet* 1996 om hur arbetarrörelsen skolades.

¹⁶⁵ Om kvinnliga journalister se t.ex. Berger, Margareta, *Pennskaft: Kvinnliga journalister i svensk dagspress 1690–1975* (Stockholm 1977); Ney, Birgitta, *Reporter i rörelse: Lotten Ekman i dagspressen vid förra sekelskiftet* (Nora 1999); *Tidningskvinnor 1690–1960*, red. Lundgren, Kristina & Ney, Birgitta (Lund 2000).

sponderande sekreterare, tillika ordförande lady Ishbel Aberdeens privatsekreterare, Teresa Wilson gjort resor runt om i Europa, i syfte att initiera bildande av nationalförbund i de olika länderna. Medlemskap och rösträtt i ICW kunde endast nationalförbund få. I ett brev till ICWs ordförande Aberdeen skrev Wilson om de svårigheter som fanns om att få till stånd samarbete mellan olika grupper av kvinnor, radikala och konservativa kvinnor i Europa.¹⁶⁶

Ellen Fries meddelade att hon kallat 20 olika föreningar och att 12 av dem hade sänt ombud till mötet, de övriga hade inte kunnat eller avböjt en medverkan i ett nationalförbund. På mötet beslutades att ombuden skulle diskutera formerna för ett förbundsbyggande med sina föreningar. Frågorna rörde främst syftet och finansieringen.¹⁶⁷ Under 1895 hölls ytterligare två möten då formerna för ett nationalförbund diskuterades. Fredrika-Bremer-förbundet, Svenska allmänna kvinnoföreningen till djurens skydd, Nya Idun, Göteborgs flickskoleförening hade alla meddelat att de utan villkor ville ansluta sig till ett nationalförbund. Andra föreningar hade tackat nej eller önskade ytterligare betänketid.¹⁶⁸

Vid tiden för bildandet av Svenska Kvinnornas Nationalförbund synliggjordes redan på ett tidigt stadium friktioner inom den borgerliga svenska kvinnorörelsen. I en brevväxling mellan journalisten Maria Cederschiöld och Anna Hierta-Retzius, senare viceordförande och ordförande i SKN, var indignationen stor eftersom de två känt sig uteslutna från det förberedande arbetet. De ansåg att Ellen Fries och Ellen Anckarsvärd tillsammans med Fredrika-Bremer-förbundet enväldigt dikterat ramarna för Nationalförbundets kommande verksamhet och i förlängningen monopoliserat hela kvinnosaken. Maria Cederschiöld anklagade dessutom FBF för att inte utträtta något för kvinnorörelsen.¹⁶⁹

---

¹⁶⁶ *Women in a changing world* 1966, s. 18–19; se även Rupp 1997, s. 15.

¹⁶⁷ GUBKS, SKN, AI a:2, styrelseprotokoll, ”Sammanträde för bildandet av SKN 1895”. De närvarande på det svenska förberedande mötet var, förutom Ellen Fries (Stockholms Läsesalong), Gertrud Adelborg (Fredrika-Bremer-förbundet), Ellen Anckarsvärd (Handarbetets Vänner), Eva Fryxell (Stockholms Läsesalong), Hulda Lundin (Nya Idun), Agda Montelius (Föreningen för välgörenhetens ordnande), Josefina Varenius (Djurens skydd), Anna Wijkander (Göteborgs flickskoleförening), Sigrid Björklund (Fredrika-Bremer-förbundet), Agnes Branting (Handarbetets Vänner), Hjelmanius, Anna Myhrman (Federationen) och Anna Rosling.

¹⁶⁸ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 13/12 1895, 30/12 1895. Föreningen för välgörenhetens ordnande, Handarbetets Vänner, Kvinnoklubben, Stockholms Läsesalong och Uppsala kvinnliga studentförening (vilka senare avböjde) önskade ytterligare betänketid. KFUK (anslöt sig 1908), Federationen, Stockholms internationella lärarinnehem, Föreningen för arbetslivets befrämjande, Svenska kvinnoförbundet till fosterlandets försvar (anslöt sig 1899) och Stockholms kvinnliga gymnastikförening (anslöt sig 1897) hade alla lämnat avböjande svar, den senare önskade dock bli kallad till nästa möte.

¹⁶⁹ GUBKS, SKN, EII:1, svensk/nordisk korrespondens, brev från Maria Cederschiöld till Anna Hierta-Retzius 17/8 1896.

Friktionen är synnerligen intressant eftersom både Anna Hierta-Retzius och Ellen Fries från början ställde sig helt utanför FBF vid bildandet 1884 eftersom de ansåg inriktningen vara alltför konservativ.¹⁷⁰ I förlängningen blev det emellertid SKN och Anna Hierta-Retzius som fick det konservativa epitetet.¹⁷¹ De två som uttalat kritiken, Hierta-Retzius och Cederschiöld, fick med andra ord en viktig roll inom organisationen och så småningom tolkningsföreträdet.

Den 11 januari 1896 förklarades dock Svenska Kvinnornas Nationalförbund bildat. I pressen förekom artiklar och notiser om det nya förbundet.¹⁷² Förbundets syfte var ”dels att representera Sverige vid internationella kvinnokongresser och dels, att i den mån det låter sig göra underlätta samarbete mellan olika kvinnoföreningar inom landet.”¹⁷³

Som bilden visar så genomsyras Svenska Kvinnornas Nationalförbunds symbol av internationalismen, det internationella förbundets verksamhet strålar ner genom den nationella symbolen ”Tre kronor”.¹⁷⁴ Enligt stadgarna skulle SKN vara en länk till International Council of Women och samtidigt vara en förenande länk mellan svenska kvinnoföreningar. Förbundet skulle uppmuntra samarbete mellan de anslutna med-

lemsföreningarna, vilka var och en för sig arbetade för sina olika slags mål. Nationalförbundet skulle emellertid inte driva propaganda eller något agitatoriskt arbete.¹⁷⁵

SKNs funktion som paraplyorganisation är viktig att hålla i minnet. Denna inverkan stort på förbundets verksamhet och handlingsutrymme. Varför fick SKN denna karaktär? Vi har ju sett att andra nationalförbund inom ICW kunde inta en mer feministisk hållning. Enligt min tolkning beror det något försiktiga syftet på att stora delar av den svenska kvinnorörelsen vid SKNs tillkomst redan var organiserad och därför fick förbundet mer uppgiften att bli en sammanhållande kraft mellan olika kvinnoföreningar. Målsättning och ideologi var så att säga redan fixerade inom respektive förbund. Måhända var slitningarna mellan de olika föreningarna också av betydelse så att man föredrog att ligga lågt för att inte ge intryck av en splittrad rörelse. Det var platsen i offentligheten som först och främst var viktig. Men nöjde sig SKN

---

¹⁷⁰ Bokholm 2002, s. 219.

¹⁷¹ Levin, Hjärdis, ”Anna Hierta-Retzius”, *Svenskt biografiskt lexikon*.

¹⁷² Se t.ex. *Idun* 1896:44, s. 48; *Stockholms Dagblad* 22/10 1896; *Dagny* 1896.

¹⁷³ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 13/12 1895.

¹⁷⁴ Se Ståhl 1999, s. 203 om ljussymboler i internationella rörelser; ljuset står för sanning, vishet, insikt, upplysning och makt.

¹⁷⁵ *Stockholmstidningen* 7/9 1911.

verkligen med att bara vara en mötesplats? Trängde sig inte de stora internationella rättighetsfrågorna på även här och pockade på uppmärksamhet? Den frågan skall jag återkomma till.

I mars 1896 hölls det första styrelsemötet med alla medlemsföreningars ombud närvarande. En grupp väletablerade och för samtiden kända namn blev ombud för sina respektive föreningar. Varje medlemsförening hade två ombud i styrelsen.¹⁷⁶ Arbetsordningen fastställdes till att styrelsen skulle utse medlemmar ur styrelsen till ordförande-, sekreterar-, kassör- och revisorposterna, vilka i sin tur skulle bilda centralkommittén. Centralkommittén var det verkställande organet, de var den som skötte all korrespondens, förmedlade kontakter och verkställde styrelsens beslut. Med andra ord var centralkommittén själva navet i SKNs arbete.

Medlemsföreningar och tongivande personer

Svenska Kvinnornas Nationalförbund byggdes upp på ett liknande sätt som International Council of Women. Alla föreningar som hade kvinnor i styrelsen kunde söka medlemskap. SKN blev med tiden stort, år 1914 var medlemstalet inom samtliga medlemsföreningar tillsammans 40 000.¹⁷⁷ Vilka var medlemsföreningarna och medlemmarna, hur länge satt de, hur använde de sig av Svenska Kvinnornas Nationalförbund?

Som framgår av tabell 2 tillhörde medlemsföreningarnas kvinnor i stort sett den borgerliga kvinnorörelsens kader, men flera av föreningarna hade inte samlat sig kring kvinnosaken som sådan, utan mer förenats kring olika intressen där kvinnors tillskrivna begåvning för omsorg och vård ansågs vara en lämplig bas för en kvinnoförening. Det var filantropi, kultur, yrkessammanslutningar, djurskydd och fred. Men det fanns också politiska sammanslutningar som högerkvinnor och försvarskvinnor som hade utslutit sig till SKN. Fredrika-Bremer-förbundet var egentligen den mest uttalat feministiska med ett klart syfte att höja kvinnans samhällsställning.¹⁷⁸

Det är tydligt att SKNs målsättning var att samla så många medlemsföreningar som möjligt. Det finns egentligen ingen urskiljning bland de föreningar som fick inbjudningar eller ansökte om medlemskap. Det verkar som om de flesta föreningar med kvinnor i styrelsen, oavsett inriktning, bjöds in

---

¹⁷⁶ Fredrika-Bremer-förbundet: Gertrud Adelborg och Sigrid Ulrich, Föreningen för välgörenhetens ordnande: Agda Montelius och Eva Torsell, Göteborgs flickskoleförening: Matilda Sundbärg och Anna Wijkander, Handarbetets Vänner: Ellen Anckarsvärd och Henrika Widmark, Kvinnoklubben: Hanna Andersson och Thea Burgman, Nya Idun: Bertha Hübner och Hulda Lundin, Stockholms Läsesalong: Ellen Fries och Eva Fryxell, Svenska allmänna kvinnoföreningen till djurens skydd: MA Engelhardt och Josefina Varenius. Redan året därpå anslöt sig Stockholms kvinnliga gymnastikförening med ombuden Jenny Wallroth och Jeanna Hartelius. GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 6/3 1896, 1/3 1897; se även Palme, Ingegerd, "The national council of women of Sweden" (1955), Kungliga Biblioteket.

¹⁷⁷ *Stockholms Dagblad* 21/4 1914.

¹⁷⁸ Manns 1997.

eller ansökte om medlemskap. Emellertid syns här en tydlig klassaspekt. Det fanns en demarkationslinje mellan den borgerliga och den icke-borgerliga kvinnorörelsen när det gällde inbjudningar och ansökningar. I det efterlämnade materialet finns varken uppgifter om socialdemokratiska kvinnoklubbar eller fackligt organiserade arbeterskor. Det här var inget som det förekom diskussioner om, men tystnaden talar sitt tydliga språk. Det finns anledning att återkomma till klassfrågorna i samband med verksamhetens inriktning.

Tabell 2. Medlemsföreningar i SKN 1896–1920, i anslutningsordning, in- och utträdesår.

Fredrika-Bremer-förbundet	1896
Handarbetets Vänner	1896
Föreningen för välgörenhetens ordnande	1896
Stockholms Läsesalong	1896–1910
Göteborgs Flickskoleförening	1896
Kvinnoklubben	1896
Nya Idun	1896–1919
Svenska allmänna kvinnoföreningen till djurens skydd	1896
Stockholms Kvinnliga Gymnastikförening	1897
Sveriges kvinnliga fredsförening	1898–1905
Svenska kvinnoförbundet till fosterlandets försvar	1899
Centralkommittén för arbetsstugor för barn	1899
Kvinnoförbundet för Sveriges sjöförsvar	1901
Svenska Hvita Bandet	1902
Röda korstes damkommitté	1902
Sällskapet Iris i Göteborg	1902
Sällskapet för ordnande af Hemmens Platsföremedling	1905
Föreningen för sömmerskor	1906
Kvinnornas förening Iduna i Malmö	1907
Den kvinnliga telegrafpersonalens förening	1907
Föreningen Mjölkdroppen	1907
KFUK södra avdelningen	1908
Röda korsets sjuksköterskehem	1908
Adolf Fredriks församlings Skyddsförening	1909–1916
Föreningen Sjukvård hos fattiga inom Östermalm	1909
Svenska skolkökslärarinnornas förening	1909
KFUK	1911
Svenska konstnärinnors förening	1911
Moderata kvinnoförbundet	1912
Föreningen kvinnorna och landet	1919

Källa: Bearbetning av SKNs styrelseprotokoll 1896–1920, GUBKS.

Men det fanns också föreningar inom den borgerliga kvinnorörelsen som inte heller anslöt sig.¹⁷⁹ Det är uppenbart att alla inte sympatiserade med vär-

¹⁷⁹ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 21/4 1897 §8; AII a:1, CK-protokoll 19/11 1897 §3. Under den första värvningskampanjen tackade till exempel Federationen, Uppsala kvinnliga studentförening, Gift kvinnas äganderätt, Stockholms internationella lärarinnehem, Före-

degrunden i SKN och att uppdelningen i en borgerlig och en socialistisk kvinnorörelse inte helt motsvarade verklighetens gränsdragningar. Synen på könsfrågorna, kvinnosaken och hur kvinnoemancipationen skulle nå framgång skiljde även de borgerliga kvinnorna åt. Till exempel tackade tre mer kvinnoradikala föreningar nej: Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, Akademiskt bildade kvinnors förening och Föreningen för kvinnor i statens tjänst gick inte in under paraplyet. De statligt anställda kvinnorna skrev ett brev till SKN där de uttryckligen meddelade att förbundets verksamhet inte överensstämde med karaktären i deras egen förening,¹⁸⁰ medan både LKPR och Vaksamhet: Förening för bekämpandet af den hvita slafhandeln gav som skäl att de redan tillhörde internationella sammanslutningar.¹⁸¹ Drottning Sophias förening för understödjande af härens och flottans sjukvård tackade däremot nej eftersom SKNs inriktning var ”fullständigt främmande för föreningens ändamål”.¹⁸² Ledande kvinnor i SKN blev upprörda över föreningens nekande svar och menade att den egentliga orsaken till avståndstagande berodde på att det nu var män som tagit över ledningen i förbundet.¹⁸³ Det fanns också föreningar som hoppade av. Vilka var de?

Fram till 1920, då min undersökningsperiod slutar, var det fyra föreningar som begärde utträde. Besluten grundade sig i fyra olika orsaker. Nya Idun, en kvinnlig kulturförening med kända namn som till exempel Ellen Key och Agda Montelius, gick ur 1919 eftersom de kvinnor som representerat föreningen hade avgått och inga nya intressenter fanns att tillgå. Stockholms Läsesalong gick ur 1910 då föreningens verksamhet hade ändrat riktning och Adolf Fredriks församlings skyddsförening begärde utträde eftersom föreningen hade upplösts.¹⁸⁴ Den enda förening som begärde utträde på grund av meningsskiljaktigheter var Sveriges kvinnliga fredsförening. Deras ordförande och representant i SKN Emilia Broomé hade vid upprepade tillfällen

---

ningen för sjukvård i fattiga hem, KFUK, Centralkommittén för skolkolonierna, Samfundet för befrämjandet af ett naturenligt levnadssätt på vegetarisk grund och Pedagogiska sällskapet nej. GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 8/9 1906 §5, 13/11 1906 §8, 14/1 1908 §4, 3/3 1908 §10. Under den andra kampanjen tackade till exempel Föreningen Vaksamhet, Föreningen för svensk hemslöjd, Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, Akademiskt bildade kvinnors förening (gick med 1921), Drottning Sophias förening för understödjande af härens och flottans sjukvård och Föreningen för kvinnor i statens tjänst nej.

¹⁸⁰ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 18/12 1908 §5.

¹⁸¹ GUBKS, SKN, FV:1, handlingar rörande inbjudna och anslutna föreningar, brev från LKPR 10/6 1907, brev från Vaksamhet 5/5 1907.

¹⁸² GUBKS, SKN, FV:1, handlingar rörande inbjudna och anslutna föreningar, brev från Drottning Sophias förening 7/4 1908.

¹⁸³ GUBKS, SKN, FV:1, handlingar rörande inbjudna och anslutna föreningar, brev från Hulda Lundin till Anna Hierta-Retzius 8/4 1908.

¹⁸⁴ GUBKS, SKN, EII:1, svensk korrespondens; FV:1, handlingar rörande inbjudna och anslutna föreningar; Bokholm 2002, s. 277ff.

visat sin uppriktiga besvikelse och ilska över, enligt henne, SKNs uteblivna agerande i fredsfrågan.¹⁸⁵ Detta skall jag strax återkomma till.

Vilka medlemsföreningar var då aktiva i SKN? Kärnan bestod främst av representanter från de medlemsföreningar som varit med från start. Genom att beakta vilka personer som satt under längst tid i SKNs centralkommitté är det sex medlemsföreningar som träder fram:

Centralkommittén arbetsstugor för barn
Föreningen för välgörenhetens ordnande
Göteborgs flickskoleförening
Nya Idun
Svenska kvinnoförbundet till fosterlandets försvar
Stockholms Läsesalong¹⁸⁶

Det var alltså representanter från dessa föreningar som till största delen drev SKNs arbete och verkställde styrelsens beslut. Eftersom det var samma ”underföreningar” som fanns i ledningen år efter år kan man dra slutsatsen att förbundet styrdes uppifrån från en ledande elit. I det avseendet liknande SKN andra sociala rörelser som ofta hade en sådan maktstruktur när det gällde uppdelning i ledande funktionärer och en stor tyst majoritet.¹⁸⁷

Många av centralkommitténs medlemmar satt över en lång tid, något som även styrelsens medlemmar gjorde. I styrelsen var det 20 representanter som satt i mer än 10 år, varav 12 av dem satt i mer än 15 år. De som satt längst var Jenny Wallroth för Stockholms kvinnliga gymnastikförening, Eva Upmark för Svenska kvinnoförbundet till fosterlandets försvar och Sigrid Ulrich för Fredrika-Bremer-förbundet, de satt i 23 år. Eva Upmark var under den största delen av dessa år även verksam i centralkommittén och var förbundets ordförande mellan 1909 och 1921. Att det sällan skedde maktskiftet fick konsekvenser för förbundets sammansättning och verksamhet. En gissning är att det inte verkade utvecklande för förbundets verksamhet eftersom de till slut blev en skara äldre gråhåriga damer som arbetade på i samma anda som förr. När Anna Hierta-Retzius avgick efter 10 år som ordförande förde hon fram att posten inte skulle innehas av samma person under för lång

---

¹⁸⁵ GUBKS, SKN, AII a:2, bilaga till CK-protokoll, ”Till styrelsen i Svenska kvinnornas nationalförbund” 22/3 1905.

¹⁸⁶ Nya Idun (Hulda Lundin 1896–1911, Ellen Whitlock 1898–1907), Svenska kvinnoförbundet till fosterlandets försvar (Anna Rappe 1899–1916, Eva Upmark 1898–1920), Centralkommittén arbetsstugor för barn (Anna Hierta-Retzius 1899–1916), Föreningen för välgörenhetens ordnande (Agda Montelius 1897–1916, Ellen von Platen 1899–1920), Stockholms Läsesalong (Maria Cederschiöld 1900–1911, hon fortsatte därefter som fristående medlem fram till 1919), Göteborgs flickskoleförening (Ellen Terserus 1907–1917).

¹⁸⁷ Jfr Strömberg, Kenneth, *Vi och dom i rörelsen: Skötsamhet som strategi och identitet bland föreningsaktivisterna i Hovmantorps kommun 1884–1930* (Växjö 2004).

tid, hon menade att det var en fördel med ombyte.¹⁸⁸ Leila Rupp har också kommit fram till att det var vanligt att styrelserna satt över mycket lång tid i de stora internationella kvinnoorganisationerna.¹⁸⁹

Det förekom även att samma person kunde representera olika föreningar. Till exempel representerade Anna Hierta-Retzius både centralkommittén för arbetsstugor och KFUK södra avdelningen, Kerstin Bohman var utöver Centralkommittén för arbetsstugor också representant för Föreningen sjukvård hos fattiga på Östermalm. Wendela Rossander var ombud för Röda korsets sjuksköterskehem, Röda korsets damkommitté och Svenska Hvita Bandet.¹⁹⁰ Vid sekelskiftet 1900 var det mycket vanligt med överlappande medlemskap i flera föreningar överhuvudtaget, både nationellt och internationellt. De som redan var samhällsengagerade utsträckte sin verksamhet i vidare och vidare banor. Det förde med sig ett alltmer intensivt nätverksskapande mellan kvinnor, ett fenomen som också kan räknas in i formeringen för offentlighet.¹⁹¹

Många av medlemsföreningarna och deras representanter tog inte aktivt del i SKNs verksamhet. I princip är de helt osynliga i protokollen. Nästan alla aktiva hade sitt säte i Stockholm. Det fanns endast en förening från Malmö och två föreningar från Göteborg med i förbundet.

Det hände att nya medlemsföreningar aktivt försökte använda Svenska Kvinnornas Nationalförbund som kanal för sitt arbete och sina idéer. Nedan ska jag visa på tre exempel på hur medlemsföreningar använde sig av eller ville använda sig av SKN och hur det togs emot. Vilka frågor var ”farliga” och vilka var möjliga för förbundet att arbeta med?

När Sveriges kvinnliga fredsförening anslöt sig till SKN 1898 var deras förhoppning att fredsfrågan skulle få en framträdande position inom SKN och det internationella kvinnoförbundet. Deras ombud Emilia Broomé arbetade hårt och hoppades på stöd för sitt engagemang. Hon ville även att SKN skulle få till stånd ett samarbete för fred med andra nationalförbund. Men fredsfrågan visade sig vara en stridsfråga och eftersom Sveriges kvinnliga fredsförening inte fick gensvar för några av sina idéer beslutade dess ledning sig för att avgå redan 1905.¹⁹² Svenska Hvita Bandet anslöt sig 1902 och fick ett helt annat mottagande. Redan samma år som de blev medlemmar ville de att Nationalförbundet skulle driva frågan om reglementeringens avskaffande.¹⁹³ Detta blev också en fråga som SKN under många år engagerade sig i.

---

¹⁸⁸ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 24/4 1909 §26.

¹⁸⁹ Rupp 1997, s. 15. I LKPR var det däremot relativt täta maktskiften, Rönnbäck 2004, s. 64.

¹⁹⁰ GUBKS, SKN, AI a:1 styrelseprotokoll.

¹⁹¹ Bokholm 2000, kap. 9, 2002; Broady & Ullman 2001; Griffiths 1997, s. 74; Rönnbäck 2004, s. 66; Rönnholm 1999, kap. 9.

¹⁹² GUBKS, SKN, AII a:2, bilaga till CK-protokoll, ”Till styrelsen i Svenska kvinnornas nationalförbund” 22/3 1905; om Svenska Kvinnors Fredsförening se Andersson 2001, s. 58f.

¹⁹³ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 1902–.

I samband med att SKN skulle stå värd för den Internationella kvinnokonferensen i Stockholm 1911 anslöt sig den nybildade föreningen Svenska konstnärinnor.¹⁹⁴ Nationalförbundet och Svenska konstnärinnors förening fick ett växelverkande utbyte av varandra. Det var ett utmärkt tillfälle att visa upp alster av svenska konstnärer i samband med konferensen. Svenska konstnärinnors förening ställde i ordning en konstutställning med måleri och skulptur i ett rum och porträtt i ett annat.¹⁹⁵

De tre föreningarnas olika sätt att närma sig SKN för att använda sig av deras storlek, status och legitimitet för sin egen förenings syften visar att vissa frågor som hade med moral och kultur att göra var accepterade i offentlighetsskapandet, medan andra frågor som fredsfrågan uppfattades som alltför kontroversiell i en period när världen närmade sig ett stort krig och försvarsfrågan var brännande i svensk inrikespolitik. Vilka ämnen som fick avhandlas inom SKN hängde nära ihop med vilka personer som stod i spetsen för förbundet. Vilka var det som angav tonen?

Genom att beakta vilka som satt längst i SKNs centralkommitté samt de kvinnor som var ordförande under min undersökningsperiod utkristalliseras följande namn:¹⁹⁶

Ellen Anckarsvärd (1833–1898), SKNs första ordförande
Maria Cederschiöld (1856–1935), Stockholms Läsesalong och fristående medlem
Ellen Fries (1855–1900), stiftarinna och första vice ordförande i SKN
Anna Hierta-Retzius (1841–1924), Centralkommittén för arbetsstugor för barn
Hulda Lundin (1847–1921), Nya Idun
Agda Montelius (1850–1920), Föreningen för välgörenhetens ordnande
Ellen von Platen (1869–1955), Föreningen för välgörenhetens ordnande
Anna Rappe (1855–), Svenska kvinnoförbundet för fosterlandets försvar
Alexandra Skoglund (1862–1938), fristående medlem
Ellen Terserus (1867–1943), Göteborgs flickskoleförening
Eva Upmark (1852–1944), Svenska kvinnoförbundet för fosterlandets försvar
Ellen Whitlock (1848–), Nya Idun

---

¹⁹⁴ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 20/2 1911 §6.

¹⁹⁵ *Aftonbladet* 5/9 1911; *Dagens Nyheter* 5/9 1911.

¹⁹⁶ Den följande biografiska informationen bygger på uppgifter från: Berger 1977, om Maria Cederschiöld; Bokholm 2000, om Agda Montelius; FFOs databas: 29/8 2006: <http://www.skeptron.ilu.uu.se/monicalz/ffo/>; Levin; *Moderata pionjärer: Kvinnor i politiskt arbete 1900–2000*, red. Haglund, Ann-Cathrine, Petersson, Ann-Marie & Ström-Billing, Inger (Stockholm 2004), om Alexandra Skoglund; Norlander, Kerstin, *Människor kring ett företag: Kön, klass och ekonomiska resurser: Liljeholmens stearinfabriks AB 1872–1939* (Göteborg 2000), om Anna Hierta-Retzius; *Nya Dagligt Allehanda* 23/5 1909, om Eva Upmark; Scheutz, Lisbet, *Berömda och glömda stockholmskvinnor: Sju stadsvandringar, 155 kvinnoporträtt* (Stockholm 2001); *Svenska kvinnor från skilda verksamhetsområden: Biografisk uppslagsbok*, red. Arosenius, Louise & Hedberg, Walborg (Stockholm 1914); *Sällskapet Nya Idun 1885–1935: Femtioårshistorik, medlemsförteckning*; Ullman 2004, om Ellen Terserus; Åkerhielm, Annie, *Anna Hierta-Retzius: En minnesteckning med stöd av efterlämnade papper* (Stockholm 1928), om Anna Hierta-Retzius; Östberg 1997.

Ovan från vänster: Eva Upmark, Anna Hierta-Retzius, Alexandra Skoglund
Nedan från vänster: Anna Rappe, Maria Cederschiöld, Ellen Terserus

Från början representerade Maria Cederschiöld Stockholms Läsesalong men när föreningen gick ur SKN 1910 fortsatte hon som en fristående medlem. Alexandra Skoglund representerade aldrig någon medlemsförening utan stod även hon som en fristående medlem. Detta ska ses i skenet av att det egentligen endast var föreningar som kunde söka medlemskap i SKN och att förtroendeposterna i centralkommittén skulle väljas ur styrelsen, det vill säga från medlemsföreningarnas representanter. Arrangemanget borde tyda på att deras kunskaper och insatser värdesattes så högt för Nationalförbundet att den egentliga proceduren frångicks.

Vilken bakgrund och erfarenheter hade kvinnorna i centralkommittén som styrde SKNs verksamhet? Vilka gemensamma drag finns? Det handlade om en skara medelålders stockholmskvinnor med bakgrund i borgerligheten och med intellektuella yrken och intressen. Majoriteten var ogifta eller änkor när de inledde sin verksamhet i SKN. Anna Hierta-Retzius, Agda Montelius och Anna Rappe var dock gifta, deras män var högt uppsatta inom naturvetenskapen, museivärlden och inom det militära.

Att SKN leddes av en borgerlig elit är mycket påfallande. Hälften av kvinnorna hade hög utbildning, vi finner dem som hade studentexamen som till exempel Maria Cederschiöld, som tog studenten 1874 som privatist samtidigt med Ellen Fries. Både Fries och Alexandra Skoglund var filosofie doktorer i historia. Ellen Fries var dessutom den första disputerade kvinnan i

Sverige. Samtliga kvinnor med utbildning hade lärarexamen och flertalet av dem försörjde sig som lärarinnor. Alexandra Skoglund arbetade till exempel på Ahlströmska skolan där Ellen Terserus var föreståndare tillsammans med Anna Ahlström. Ellen Whitlock var lärarinna liksom sin syster Anna Whitlock. Den senare var verksam i LKPR och stiftarinna av den Whitlockska samskolan.

Samtliga kvinnor hade varit utanför Sveriges gränser och därmed erhållit ett slags internationellt bildningskapital. Till exempel hade Anna Hierta-Retzius, Agda Montelius och Eva Upmark följt med sina män på många resor, Ellen Terserus hade utbildat sig utomlands och Hulda Lundin gjort många studieresor. Lundin var dessutom tillsammans med Ellen Fries på Världsutställningen i Chicago 1893.

SKN leddes av kvinnor med god tillgång till det offentliga språket. Påfallande många använde pennan som medel för att nå ut med sitt budskap. I SKNs innersta krets skrev 10 av de 12 kvinnorna på ett eller annat sätt i offentligheten. Maria Cederschiöld var journalist och anställd på *Aftonbladet* som utrikeschef och slöjdinspektrisen Hulda Lundin var även läromedelsförfattare. Andra publicerade uppsatser i olika tidskrifter som till exempel *Dagny*, *Tidskrift för hemmet* och *Social tidskrift*.

Samtliga var erfarna föreningskvinnor, vi finner dem i en mängd olika föreningar, både som medlemmar och stiftarinnor. Anna Hierta-Retzius hade till exempel varit med och stiftat Arbetsstugor för barn, Bikupan, Stockholms Läsesalong och Föreningen för gift kvinnas äganderätt. Den sistnämnda föreningen stiftades 1873 och var den första föreningen i Sverige som arbetade för kvinnors sak. Senare gick den upp i Fredrika-Bremer-förbundet. Initiativtagare utöver Hierta-Retzius var också Ellen Anckarsvärd. Maria Cederschiöld och Ellen Fries var också verksamma inom äganderättsföreningen. Fries och Anckarsvärd var dessutom två av dem som stod bakom Fredrika-Bremer-förbundets bildande år 1884. Ellen Fries var också en av stiftarinnorna till sällskapet Nya Idun, vilket bildades 1885 och där Agda Montelius var ordförande 1900–1901. Nya Idun kan karaktäriseras som en sällskapsklubb, en kulturell samlingsplats där också många föredrag och diskussioner kring sociala och kvinnopolitiska frågor fick plats. Sällskapet samlade en stor mängd kvinnor från olika organisationer och inriktningar och nästan alla från SKNs ledande skikt var medlemmar i sällskapet.¹⁹⁷

Agda Montelius var FBF ordförande och hade ledande positioner i Föreningen för välgörenhetens ordnande och Centralförbundet för socialt arbete. Montelius var också aktiv medlem i LKPR. Den kvinna med ett påtagligt rösträttsengagemang var högerkvinnan Alexandra Skoglund som var medlem i LKPR och senare aktiv i Sveriges moderata kvinnoförbund. I övrigt

---

¹⁹⁷ Det gick inte att söka medlemskap i Sällskapet Nya Idun, utan medlemmarna valdes in via hemliga procedurer, se t.ex. Bokholm 2002, s. 268.

var det vanligt att kvinnorna i SKNs ledande skikt var verksamma inom filantropin och bland försvarsvännerna.

Det är tydligt att SKN-kvinnorna ingick i ett etablerat föreningsnätverk där de fick möjlighet att utveckla kontakter. I detta sammanhang vill jag också åter lyfta fram kretsen kring Anna Hierta-Retzius, dotter till den kände industrialisten och publicisten Lars Johan Hierta och gift med en känd vetenskapsman, Gustaf Retzius. Hon var vän till Maria Cederschiöld, vilken i sin tur blivit anställd av Gustaf Retzius på Aftonbladet. Anna Hierta-Retzius var också moster till Ellen von Platen och till Bertha Nordenson som tog över ordförandeskapet efter Eva Upmark år 1920.

Sociala nätverk och relationer byggdes också upp via umgängen i hemmen. I flera av de tongivande SKN-kvinnornas hem var det vanligt med ett slags salongsliv. Makarna Montelius, Hierta-Retzius och Upmarks hem var samlingsplatser för kretsar av samtidens intellektuella.

De första åren i Svenska Kvinnornas Nationalförbunds historia var ganska turbulenta. Det tog tid innan organisationen hade funnit sin form och olika stridande viljor hade jämkats ihop. Centralkommitténs sammansättning och ordförandepost byttes flera gånger. Det berodde dock inte enbart på att de förtroendevalda avsåg sig uppdraget eller avsattes utan för att de avled.¹⁹⁸

Anna Hierta-Retzius var utan tvekan den person som mest satte prägel på förbundet. Hon var förbundets ordförande under tio år mellan 1899 och 1909. Hon var en drivande kraft och det finns nog fog att påstå att hon även var en dominerande ordförande. Emellertid omvittnas det återkommande i protokollen hur ”varmhjärtad” och ”generös” hon var, omdömen som är svåra att ta ställning till när det gäller sanningshalten. Även efter sin tid som ordförande var Anna Hierta-Retzius en betydande kraft, inte minst ekonomiskt.

Eva Upmark efterträdde Anna Hierta-Retzius som ordförande, en post som hon hade mellan 1909 och 1921. I nutida forskning kanske Upmark mest är känd för att vara en av dem som startade Kvinnornas Uppbåd, en frivilligorganisation som bedrev hjälpverksamhet och upplysning i samband med första världskriget.¹⁹⁹ Hon var även verksam i Handarbetets Vänner, Kvinnoföreningen för fosterlandets försvar och Röda korsets kvinnoförening. Hon satte inte alls samma dominerande prägel på SKN som Anna Hierta-Retzius hade gjort. När hon tillträdde lät hon dessutom meddela att hon inte hade för avsikt att ändra på förbundets karaktär.²⁰⁰ Upmark engagerade sig mycket i hur ekonomin skulle förbättras. I källorna finns det inget som tyder på att hon gav lika frikostiga ekonomiska gåvor till förbundet som sin

---

¹⁹⁸ Ellen Anckarsvärd (1833–1898), Ellen Fries (1855–1900), Ellen Sandelin (1863–1907).

¹⁹⁹ Lidestad, Madelene, *Uppbåd, uppgifter, undantag: Om genusarbetsdelning i Sverige under första världskriget* (Stockholm 2005) Östberg 1997.

²⁰⁰ *Nya Dagligt Allehanda* 23/5 1909.

föregångare. Man skulle kunna säga att hon arbetade i det fördolda på ett helt annat sätt.

Min tolkning av ordförandeskapet är att Anna Hierta-Retzius fortsatte att sätta prägel på förbundets arbete även efter sin avgång, att hon hade ett slags informell makt. Hon blev till exempel utsedd till hedersordförande, fick de främsta placeringarna i officiella sammanhang och framförallt fortsatte hon att bistå SKN ekonomiskt.

Finansiering

I forskning om kvinnors organisering förbises ofta hur verksamheten finansierades. Det har ekonomhistorikerna Pernilla Jonsson och Silke Neunsinger tagit fasta på i projektet *Feminina finanser* där de undersöker och diskuterar varifrån kvinnorörelsen fick sina pengar. De framhåller att pengar fungerade som en viktig maktresurs för kvinnorörelsens mobilisering och fokuserar på ekonomins betydelse för hur det politiska arbetet skulle lyckas. De framhåller dessutom vikten av att studera de resurser som inte är rent ekonomiska, som till exempel tillgång till kunskapsexpertis i olika frågor, resursstarka nätverk, relationer till beslutsfattare i politiska institutioner och familjestatus.²⁰¹ I linje med Jonssons och Neunsingers resonemang anser jag att det är viktigt att studera Svenska Kvinnornas Nationalförbunds finanser för att förstå vilka resurser som stod till buds. På det sättet hoppas jag få en vidare uppfattning om förbundets möjlighetsramar och indirekt också vilka sociala skikt som stöttade organisationen. Nedan följer en redogörelse för hur SKN finansierade sin verksamhet och vad pengarna gick till.

På de allra första konstituerande mötena diskuterades förbundets framtida ekonomiska ställning. Redan på förhand förstod man att förbundets ekonomiska situation skulle kunna bli ytterst prekär. Alla medlemmar utförde förbundsarbetet ideellt, men av betydelse är då att veta att de flesta medlemmarna kom från välbärgade hem eller var gifta med välsituerade män och de behövde inte alls bekymra sig för sin privata ekonomi.²⁰² Med andra ord var de aktiva kvinnornas borgerliga klassbakgrund deras viktigaste resurs – de kunde i stor utsträckning arbeta gratis inom organisationen.²⁰³ Men pengar behövdes ändå för att kunna bedriva någon verksamhet.

Hur finansierade då SKN sin verksamhet? Inkomsterna kom via flera olika kanaler. Varje ansluten medlemsförening betalade en årlig avgift på 12

---

²⁰¹ Jonsson & Neunsinger, kommande; samt projektet *Feminina finanser: Om finansieringen som förutsättning för den tidiga svenska kvinnorörelsens politiska engagemang 1880–1950 i internationell belysning*, Uppsala universitet.

Håkan Thörn betonar också att det är viktigt att studera de ”tillgängliga resurser som möjliggör och begränsar en rörelsens uppkomst och kollektiva handlande”, Thörn, 1997:a, s. 115.

²⁰² I källorna har jag endast vid ett fåtal tillfällen sett att SKN arvoderat, vid den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897 arvoderades t.ex. sångerskan Ester Sidner, referentskriverskan Enbuske och konferensbyråns föreståndare Gunborg Elfving.

²⁰³ Jfr *Women changing the world* 2005, s. 74f.

kronor.²⁰⁴ Vid flera tillfällen fördes diskussioner om medlemsavgiften skulle höjas. Men fram till 1920 då min undersökningsperiod slutar hade aldrig avgiften höjts.²⁰⁵ Det stod tidigt klart att de ordinarie medlemsavgifterna inte på långa vägar kunde täcka omkostnaderna. Ganska snart började förbundet värva ekonomiskt stödjande medlemmar. Dessa medlemmar hade rätt att närvara vid styrelsemötena men hade ingen rösträtt.

År 1908 infördes en ny paragraf i förbundets stadgar vilken innebar att styrelsen uppmanades värva stödjande medlemmar. De stödjande medlemmarna skulle antingen betala ett ganska betydande belopp, ett engångsbelopp på 500 kronor eller 100 kronor under fem år.²⁰⁶ År 1913 skickade centralkommittén ut en liknande skrivelse om att varje styrelseledamot skulle värva varsin stödjande medlem, vilken skulle betala 300 kronor. Centralkommittén var medveten om den stora uppoffring de begärde med ansåg sig tvungna till det med tanke på Nationalförbundets framtid.²⁰⁷ Även om värningskampanjerna inte blev helt lyckosamma avslöjar ändå värderingarna och förutsättningarna bakom ”tiggeriet” vilken exklusiv grupp i samhället som de ledande SKN-kvinnorna tillhörde. Det förutsattes att man hade tillgång till nätverk med mycket goda inkomster.²⁰⁸ Femhundra kronor motsvarade nämligen ungefär hälften av en ordinarie småskollärares årslön 1910.²⁰⁹

Den i särklass största individuella finansiären var under lång tid Anna Hierta-Retzius. Hon gav frikostiga bidrag ur egen ficka till både det ena och det andra. I protokollen omvittnas det många gånger om att hon bekostat olika adresser och deputationer för SKNs räkning.²¹⁰ Vidare bekostade hon olika minnesgåvor, blomsteruppsättningar, en plakett vid Fredrika Bremers hem vid Hötorget 8 och en stämpel med Nationalförbundets symbol.²¹¹ Centralkommittén beslutade till och med att hon skulle få skicka iväg deputationer för SKNs räkning utan att behöva förankra det i förbundet.²¹² Beslutet innebar att i praktiken kunde Anna Hierta-Retzius gå förbi den demokratiska

---

²⁰⁴ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 13/12 1895 §3.

²⁰⁵ GUBKS, SKN, se t.ex. AI a:1, styrelseprotokoll 18/10 1920 §12.

²⁰⁶ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 29/11 1908 §6.

²⁰⁷ GUBKS, SKN, AI a:2, bilaga till styrelseprotokoll, tryckt skrivelse från CK till styrelsemedlemmarna, februari 1913.

²⁰⁸ Exempel på stödjande medlemmar: Therese Andersson, Signe Andersson, Anna Broms, professorskan Ulla Hamberg, grevinnan Wilhelmina von Hallwyl, Ellen Whitlock och Anna Lagerberg. KVA A H-R, kapsel 25, SKN årsberättelse april 1915–april 1916.

²⁰⁹ Åberg, Gertrud, *Sveriges småskollärare och deras förbund 1918–1966* (Stockholm 1978), s. 25.

²¹⁰ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 26/1 1901 §3 (lyckönskningar på Lina Morgensterns 70-årsdag, radikalborgerlig författarinna, instiftare av folkkök och husmodersförening i Berlin), 8/6 1905 §6 (bukett till nobelpristagaren Marie Curie vid hennes besök i Stockholm).

²¹¹ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 7/10 1907 §6 (100 kr till fonden för Gunnar Wennerbergs monument); AII a:1, CK-protokoll 14/1 1908 §2 (krans vid Oscar IIs bår), 20/2 1903 §2 (Fredrika Bremerplaketten), 12/2 1909 §4 (SKN-stämpel).

²¹² GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 26/3 1909 §2.

processen i organisationen genom olika gåvor. Det fanns alltså vägar till offentligheten som kunde köpas för pengar.

Jämför man med samtida organisationer ute i Europa var detta inte något unikt. Liknande privilegier hade även den internationella rösträttsalliansens ordförande Carrie Chapman Catt och ICWs ordförande lady Ishbel Aberdeen. Den sistnämnda betalade många av förbundets utgifter ur egen ficka, till exempel sekreterarens lön.²¹³

Anna Hierta-Retzius sköt också ofta till pengar till tryckbidrag av förbundets årsberättelser.²¹⁴ Många av förbundets årsberättelse och skrifter trycktes på tidningen Aftonbladets tryckeri. Ett antagande är att SKN fick trycka där till reducerat pris tack vare att Anna Hierta-Retzius ingick i släkten kring Aftonbladet samt att centralkommitténs aktiva ledamot Maria Cederschiöld under många år var anställd på Aftonbladet som journalist. Vidare överlämnade Anna Hierta-Retzius vid ett flertal tillfällen gåvor till SKN i form av framförallt böcker men även till exempel ett inramat porträtt av förbundets grundare Ellen Fries.²¹⁵ Vid flera tillfällen sköt hon även till pengar till en specifik verksamhet som till exempel Ina Rogbergs studieresa till Amerika där Rogberg skulle studera barndomstolar och kvinnliga poliser.²¹⁶ Vid ett annat tillfälle plockade Anna Hierta-Retzius fram 200 kronor som bidrag till Marie Louise Gagners arbete mot biografbolaget.²¹⁷ Hon bidrog även till enskilda konferensresebidrag.²¹⁸ Andra gånger överlämnade hon pengar utan någon egentlig orsak.²¹⁹

Den största ekonomiska gåva Svenska Kvinnornas Nationalförbund tog emot var av Anna Hierta-Retzius, då hon inte ens var ordförande. Gåvan bestod i obligationer i Korsnäs sågverksaktiebolag om 5000 kronor. Dessa pengar var avsedda som ekonomisk grundplåt till den fond Eva Upmark initierade för att trygga förbundets ekonomiska framtid.²²⁰ Vid ett flertal tillfällen förekom det även att andra styrelsemedlemmar överlämnade ekonomiska gåvor till SKN. Den kända slöjdpedagogen Hulda Lundin gav

---

²¹³ Bosch 1990, s. 25f; Rupp 1994, s. 1577, 1599; Rupp 1997, s. 53; *Women changing the world* 2005, s. 26f, 75.

²¹⁴ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 26/3 1901 §7, 15/3 1902 §2.

²¹⁵ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 7/10 1899 §4, 20/10 1904 §6, 21/11 1904 §4, 3/1 1905 §9, 10/3 1905 §6 (böcker), 3/4 1900 §4 (porträtt).

²¹⁶ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 8/9 1906 §3.

²¹⁷ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 10/4 1908 §16. Vid ett senare tillfälle överlämnade Anna Hierta-Retzius, men då tillsammans med sin make Gustaf Retzius, 300 till samma projekt, 1/12 1908 §11.

²¹⁸ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 3/6 1908 §7 (200 kr till Kerstin Hesselgren för resa till internationell konferens i Freiburg om huslig ekonomi); AII a:1, CK-protokoll 11/5 1909 §1 (500 kr till Laurells kongressresa till Toronto med villkoret att ytterligare 500 kr skaffades från annat håll).

²¹⁹ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 10/4 1906 §4 (1000 kr); AII a:1, CK-protokoll 20/2 1905 §3 (100 kr).

²²⁰ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 3/10 1910 §2.

flera gånger ekonomiska bidrag till verksamheten.²²¹ Ibland öronmärktes gåvorna för vissa ändamål vilket gjorde det möjligt för givarna att gå förbi majoritetsbeslut. Vid ett tillfälle överlämnade friherrinnan Louise Falkenberg 500 kronor inför anordnandet av ett opinionsmöte om den sedliga förvildningen. Falkenbergs önskan var att mötet skulle ordnas på ett så ”värdigt” och ”kraftfullt” sätt som möjligt.²²² Nationalförbundet placerade sina tillgångar i värdepapper och beslutade 1913 att hyra ett bankfack för sina finansiella handlingar.²²³

Den största ekonomiska utgiften, utöver porto- och tryckkostnader, var anordnandet av konferenser och deltagande i internationella konferenser.²²⁴ Till de stora internationella konferenserna i ICWs regi ansökte SKN som regel om statsbidrag. För det mesta tilldelades det bidrag, även om summan ofta reducerades.²²⁵ När SKN sökte statsbidrag betonades hur betydande medlemmarnas verksamhet var för ett internationellt utbyte länder emellan och att Sverige blivit aktat och känt utomlands.²²⁶ Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt fick däremot inte statsbidrag eftersom den föreningen hade ett uttalat politiskt syfte.²²⁷ Det var även vanligt att SKNs medlemmar sköt till pengar för att förbundet skulle kunna representeras utomlands.²²⁸ När SKN stod värd för den Internationella kvinnokonferensen 1911 tilldelades det statsbidrag 3000 kronor. Till den konferensen fick förbundet också flera privata ekonomiska gåvor.²²⁹ När förbundet anordnade möten och större konferenser tog det ofta ut en anmälningsavgift samt en inträdesavgift till

---

²²¹ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 11/1 1896 §5 (30 kr); AII a:1, CK-protokoll 7/10 1899 §4, 16/3 1906 §8 (100 kr).

²²² GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 21/10 1913 §1.

²²³ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 6/5 1913 §10 (kassör Marie Louise Klason fick i uppgift att placera 2000 kr i lämpliga värdepapper), 16/11 1916 §5 (kassör Elisabeth Frölich fick i uppgift att köpa en obligation i AB Separator för 1000 kr), 19/9 1913 §15.

²²⁴ I det sammanhanget kan det tyckas märkligt att SKN avtog ICWs uppmaningar om värdjan till sina respektive regeringar att det internationella portot skulle sänkas. GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 4/11 1910 §9; AI a:1, styrelseprotokoll 7/11 1911 §12.

²²⁵ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 24/4 1909 §8 (1500 kr för Torontokongressen); AII a:1, CK-protokoll 16/1 1914 §2 (1500 kr för Romkongressen), 27/5 1920 §1 (1500 kr för Kristianikonferensen, de hade sökt 2500 kr).

²²⁶ GUBKS, SKN, AI a:2, bilaga till styrelseprotokoll, koncept 16/1 1913 till Kungl. Majt. om ansökan av bidrag till Romkongressen 1914.

²²⁷ GUBKS, SKN, EII:1, svensk/nordisk korrespondens, brev från LKPR 25/10 1910; RA, LKPR, A:8, A:9, A:98, A:99. LKPR samlade istället in medel dels via gåvor, dels via anordnande av konserter, lotterier, försäljning av rösträttsfrimärken, rösträttsspel, vykort, vilka som dessutom fungerade som propagandamaterial. Det var även saker som visade på kvinnan som den moderna konsumenten och rösträttsrörelsen som en del av konsumismen, Finnegan, Margaret, *Selling suffrage: Consumer culture & votes for women* (Columbia 1999), kap 4.

²²⁸ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 22/9 1909 (till Torontokongressen 100 kr från Wendela Rossander, 200 kr från Sophie Whitlock, 50 kr från Hulda Lundin); se även under Anna Hierta-Retzius ekonomiska tillskott.

²²⁹ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 11/2 1910 §3; AI a:1, styrelseprotokoll 7/11 1911 §7 (1300 kr från Anna Hierta-Retzius och 200 kr från Kerstin Bohman).

de offentliga mötena och festerna.²³⁰ I samband med att SKN höll konferenser eller när det skulle deltaga i internationella konferenser hände det flera gånger att det ansökte hos Järnvägsstyrelsen om att få nedsatt pris på biljetterna, vilket i regel beviljades.²³¹ Flera gånger fick även det möjlighet att tillgå konferenslokaler utan kostnad.

Med hjälp av genomgången av SKNs finanser får vi tillfälle att fundera över vilken slags organisation som SKN egentligen var. Finansieringsformerna, gåvorna och värvningskampanjerna signalerar att det var ekonomiskt resursstarka kvinnor som stod i ledningen. Antingen hade de egna pengar eller också hade de nära förbindelser med överklassen. De skulle inte bara lägga ner ett stort arbete för organisationen utan också betala inträden, skänka gåvor, betala officiella middagar och betala resor till konferenser. SKNs verksamhet hölls alltså uppe med hjälp av privat kapital där olika kapitalformer skymtar förbi, ekonomiskt, kulturellt och socialt. Inom organisationen hade de tillgång till andra slags resurser än reda pengar, expertis genom högt utbildade personer i olika nätverk eller manliga makthavare genom äktenskap och släktband som stod till förfogande. Som en elitgrupp i samhället var de initierade i vad som rörde sig inom politik och kultur och de ansågs ha hög moralisk status i kraft av sin klassposition och sin respektabilitet.

Trots att kvinnorna i Svenska Kvinnornas Nationalförbund var ekonomiskt uppfinningsrika och drivna var det ändå svårt att hålla verksamheten ekonomiskt rullande. I det bilagda brevet till förbundets arkiv i Kvinnohistoriska samlingarna står det även att det var just den hårt ansträngda ekonomiska situationen som delvis var orsak till att förbundet lade ner sin verksamhet 1981.²³² Under verksamhetstiden utnyttjade det sina kontakter för att trycka sina skrifter, för att få låna lokaler och inte minst lära känna kapitalstarka kvinnor som det kunde värva som stödjande medlemmar. Att det ibland var svårt märks inte minst i det upprop ordföranden Eva Upmark skrev 1910.²³³ Flygbladet tryckets upp efter engelskt mönster med frågor och svar i syfte att sprida information om förbundets arbete.²³⁴ Upmark initierade även en fond, vilken skulle trygga SKNs ekonomi. Av den årliga räntan skulle en del läggas till kapitalet och den andra till förbundets verksamhet, främst skulle pengarna gå till resor för konferensdeltagande i andra länder.²³⁵

---

²³⁰ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 17/3 1911 §11.

²³¹ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 12/4 1904 §4, 9/5 1904 §2.

²³² GUBKS, SKN, brev till *Kvinnohistoriskt arkiv* från Ingegerd Wærn Bugge 30/11 1983.

²³³ Upmark 1910.

²³⁴ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 12/3 1910 §5.

²³⁵ Upmark 1910, s. 8; GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 25/4 1913 §17.

Politik som minerad mark

I ett förbund som samlade många kvinnor från många olika föreningar uppstod det givetvis konflikter och hierarkiska relationer. Det var oundvikligt. Men det framträdande är ändå Svenska Kvinnornas Nationalförbunds konsensussträvan över olika intressegränser. Detsamma gäller inställningen att inte bilda front mot män.

Män och relationen till män är frånvarande från SKNs dokument. Ändå svävar mäns anda och ”genuskontraktet” över verksamheten på ett underförstått sätt.²³⁶ Det märks bland annat i vilka frågor kvinnorna valde att engagera sig. SKN följde ICWs stadgar som innebar att förbundet inte fick befatta sig med politiska frågor, som man underförstått kan tolka som att ledningen ville hålla rågången gentemot manliga intressen klar.²³⁷ Detta innebar givetvis stora inskränkningar i förbundets arbete och ibland var även gränsen till vad som uppfattades som politik hårfin. I det följande skall jag ta upp några av konflikterna inom SKN och vilka resultaten blev av att förbundet inte befattade sig med politik. Vilka frågor betraktades som politiska och hur knöt man ihop sig med den internationella rörelsen?

Politik som gällde andra nationers inrikes ärenden fick man inte befatta sig med. Överhuvudtaget var de internationella frågorna förvånansvärt osynliga i de svenska protokollen. ICW verkade mer ha ”storasyster ser dig rollen” än inspiratörsrollen. Samtidigt kunde ICWs kontrollfunktion innebära en lättnad, när svåra beslut skulle tas.

Två återkommande ämnen som berörde kvinnopolitiska frågor och var förknippade med upprörda röster inom SKN var rösträttsfrågan och fredsfrågan. Under Anna Hierta-Retzius första år som ordförande år 1899 bjöds journalisten Maria Cederschiöld in för att prata om engelska kvinnors arbete för politisk rösträtt.²³⁸ Efter föredraget utbröt en livlig diskussion som handlade om förbundet verkligen skulle befatta sig med den kvinnliga rösträtten. Den ansågs vara så laddad och skulle kunna skada förbundet, vilket var sammansatt av många olika föreningar. Trots att flera styrelsemedlemmar uttryckte sin sympati för kvinnors politiska rösträtt beslutades att SKN inte skulle ta upp frågan på sitt program. Dessutom uttrycktes en önskan om att en särskild förening skulle arbeta för kvinnans politiska rösträtt skulle bildas som kunde avföra frågan från SKNs dagordning.²³⁹ Sådana föreningar bildades också tre år senare och dessa gick sedan samman till Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt år 1903.²⁴⁰ I fortsättningen lät inte SKN representera sig på svenska rösträttsmöten eller deltaga i gemensamma ak-

---

²³⁶ Jfr terminologin i Hirdman 2001.

²³⁷ Upmark 1910, s. 4.

²³⁸ GUBKS, SKN, AI a:1, CK-protokoll 7/11 1899 §6.

²³⁹ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 23/11 1899 §3–4.

²⁴⁰ Rönnbäck 2004.

tioner med andra organisationer i dessa frågor.²⁴¹ År 1917, när rösträttsfrågan var inne i sitt mest känsliga läge, yrkade Maria Cederschiöld tillsammans med Elisabeth Frölich, ombud för Röda Korsets sjuksköterskehem, att regeln skulle upphävas, men deras förslag röstades ned.²⁴² 1919 hade emellertid rösträttsfrågan blivit så pass rumsren att ett föredrag om rösträtten i historisk belysning kunde hållas på årsmötet.²⁴³ Samma år hade svenska kvinnor erhållit politisk rösträtt i Sverige genom det första beslutet. Frågan hade nu avpolitiserats och kunde åter behandlas inom SKN.

Materialet ger inga tillfredsställande förklaringar till varför just rösträtten ansågs så problematisk. Onekligen handlade den om politik och politik skulle ju enligt spelets regler hållas borta. Men samtidigt var rösträtten också en fråga om kvinnors medborgerliga rättigheter och deltagande i offentligheten – ”den främsta rätt samhället skänker” som en samtida politiker uttryckte det i en proposition.²⁴⁴ Det var ju till offentligheten som SKN strävade, varför ville man inte dit med hjälp av institutionella förändringar? Med rösträtten i bagaget skulle kvinnor ha fått större möjlighet att förverkliga de visioner om en bättre värld som hägrade inom SKN och framför allt inom ICW.

Förmodligen upplevdes rösträtten som en för stor utmaning mot lojaliteten till de egna samhällsskiktens män och den egna klassens maktområden. Konsekvensen av utvidgad rösträtt för kvinnor skulle leda till krav från nya grupper i samhället om delaktighet i politiken. Rösträtten gick stick i stäv mot organisationens klassintressen. Som Leonore Davidoff har framhållit gjorde många kvinnor sitt uttåg i offentligheten utifrån hem-, klass- och familjepositionens identiteter.²⁴⁵ Kvinnor i offentligheten var ett moraliskt projekt, möjligtvis också socialt, men inte ett politiskt. Kravet på kvinnlig autonomi och delaktighet i mäns offentlighet genom till exempel rösträtt, uppfattades som ett dubbelt hot som rubbade både köns- och klassordningar. Kvinnors organisering och solidaritet med varandra uppfattades av många män som ett svek och bemöttes med stort motstånd. Maud Eduards har beskrivit det som att kvinnors kollektiva handlande gjorde män som grupp synliga och därmed också mäns privilegierade ställning.²⁴⁶ Detta ville man undvika.

Utöver frågan om kvinnors politiska rösträtt blev fredsfrågan ett laddat ämne inom SKN. 1898 blev Sveriges kvinnliga fredsförening medlem, med ordföranden Emilia Broomé som ett aktivt ombud. Redan tidigt försökte

---

²⁴¹ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 11/1 1902 §4.

²⁴² GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 2/5 1917 §3–4, 6/6 1917 §2.

²⁴³ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 27/2 1919 §2.

²⁴⁴ Berling Åselius, Ebba, *Rösträtt med förhinder: Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920* (Stockholm 2005), s. 170.

²⁴⁵ Jfr också Hammar 1999.

²⁴⁶ Eduards 2002.

Broomé använde SKN som en kanal för fredsarbetet, men mötte raskt på motstånd. Till exempel försökte hon få SKN att anordna ett protestmöte med anledning av Boerkriget, i synnerhet skulle kvinnors och barns situation i koncentrationslägren uppmärksammas.²⁴⁷ Förslaget ledde till en intensiv diskussion, där det framkom att SKN med Anna Hierta-Retzius i spetsen värnade om att hålla en neutral ställning dels gentemot International Council of Women och de anslutna nationalförbunden, dels mot de stridande parterna. Diskussionen handlade om huruvida det var en fråga av politisk eller av humanitär natur. Med 14 röster mot 9 slogs det fast att det var en fråga av politisk karaktär. Emellertid var det fler som uttryckte sympati för Broomés ”varmhjärtade” förslag.²⁴⁸

Vidare försökte Emilia Broomé driva igenom årliga fredsmöten, men inte heller det ville SKN ställa sig bakom.²⁴⁹ Efter motgångarna yrkade Broomé att styrelsen skulle slå fast om, hur och när medlemsföreningarna skulle få göra egna uttalanden utan SKNs medgivande.²⁵⁰ Det slogs fast att:

Ombuden för de resp. föreningarna böra rösta i sin förenings anda, så som deras samvete bjuder dem; dock vore dem oförhindrat att i viktiga frågor inhämta den mening styrelsen för deras förening omfattar.²⁵¹

Man skulle kanske kunna tro att fredsfrågans laddade status hörde ihop med att Broomé var liberal och tillhörde en frisinnad grupp med radikala socialpolitiska ambitioner.²⁵² Men så enkelt var det inte. För SKN var det ”politiska” mycket känsligt. Redan på den Internationella kvinnokonferensen i London 1899 vägrade svenskorna att befatta sig med fredsfrågan eftersom det var en fråga av politisk natur.²⁵³

Till slut tröttnade Sveriges kvinnliga fredsörening på bristande gehör från det svenska förbundet. Efter sju års medlemskap gick föreningen ur SKN 1905.²⁵⁴ Helt utan betydelse för ställningstagandet var det säkert inte att två stora kvinnliga försvarsföreningar var medlemmar i SKN – den ena med stabil förankring i SKNs centralkommitté. Det fanns dessutom starka spänningar mellan försvarsvännerna och fredsaktivisterna, vilket kunde splittra organisationen om frågan fick ta plats. Försvarsrörelsen var knuten

---

²⁴⁷ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 26/11 1901 §7.

²⁴⁸ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 13/12 1901 §4–7.

²⁴⁹ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 2/4 1902 §11–12, 28/4 1902 §5–7.

²⁵⁰ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 7/4 1904 §13.

²⁵¹ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 22/11 1904 §8.

²⁵² Se om Broomé i Hedin, Marika, *Ett liberalt dilemma: Ernst Beckman, Emilia Broomé, GH von Koch och den sociala frågan 1880–1930* (Stockholm & Stehag 2002).

²⁵³ Rupp 1997, s. 19.

²⁵⁴ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 25/3 1905 §3; Andersson 2001, s. 58.

till frågor om fosterländskhet och det traditionella samhällets värderingar och många kvinnor var inblandade och engagerade i försvarsfrågan.²⁵⁵

Även under, och framför allt i början av, första världskriget stod Svenska Kvinnornas Nationalförbund fast vid att inte engagera sig i fredsfrågan. Förbundet ville inte ställa sig bakom ett uppdrag av alla världens kvinnor initierat av det Internationella fredsförbundet mot det pågående kriget. Det ansåg att en protest från de neutrala länderna skulle vara verkningslös.²⁵⁶ Det ville inte heller sända representanter till den internationella fredskonferensen i Haag 1915, något ICW inte heller gjorde.²⁵⁷ Däremot gjorde SKN en helomvändning samma år. Frågan om fred blev plötsligt så pass accepterad att föredraget på årsmötet 1915 handlade om fredsfrågans uppkomst och utveckling i Sverige.²⁵⁸ År 1918 i samband med fredsslutet stod SKN bakom ett möte om varaktig fred i Blasieholmskyrkan.²⁵⁹

I SKNs knapphändiga protokoll ges inte något svar på förbundets tveksamma inställning till fredsarbete. Men i tidigare forskning finner man att det stormade mycket kring fredsfrågan både nationellt och internationellt överhuvudtaget.²⁶⁰ För att uppnå konsensus och för att kunna samla så många som möjligt blev vissa frågor omöjliga att ens diskutera.

Det internationella systemet sätts på prov

Svenska Kvinnornas Nationalförbund var inblandade i en stor konflikt med den norska motsvarigheten, Norska Kvinnornas Nationalförbund, i samband med unionsupplösningen mellan Sverige och Norge 1905. Tidigare hade förbunden samarbetat och haft goda relationer. Nu sattes det internationella systemet på prov. Vilken identitet skulle framstå som starkast – den nationella, den internationella eller kvinnsolidariteten?

I historikern Inger Hammars bok *För freden och rösträtten* finns denna konflikt utförligt skildrad.²⁶¹ Konflikten blev så stor att den även gav konsekvenser i International Council of Womens arbete och där resulterade i stadgeändringar. Utöver att de svenska förbundskvinnorna upplevde sig angripna av det norska förbundet så var indignationen stor över att norska hade dragit in politik i det internationella förbundet.²⁶²

I korthet utvecklade sig händelserna på följande sätt. Den 7 juni 1905 hade det norska stortinget förklarat att kungen Oscar II var avsatt som kung i

---

²⁵⁵ Andersson 2001; Bokholm 2002; *På tröskeln till välfärden* 1995; Östberg 1997.

²⁵⁶ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 7/11 1914 §3.

²⁵⁷ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 9/4 1915 §3.

²⁵⁸ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 15/4 1915 §15.

²⁵⁹ GUBKS, SKN, EII:1, svensk/nordisk korrespondens.

²⁶⁰ Rupp 1997; se även Rönnbäck 2004, s. 204, 228; Bosch 1990, s. 6f.

²⁶¹ Hammar 2004.

²⁶² GUBKS, SKN, AI a:2, bilaga till styrelseprotokoll, utkast till skrivelse av Anna Hierta-Retzius 1908; *Women in a changing world* 1966, s. 29f.

Norge, en åtgärd som väckte stor förstämning och vrede i Sverige. Unionen var upplöst och norrmännens tilltag väckte en våg av nationalistisk propaganda i hela Sverige. ”Fosterlandets ära, väl och framtid” stod på spel som tidningen *Dagny* uttryckte det och kvinnorna sades känna en bjudande plikt att intensivt delta i händelserna.²⁶³ Olika aktioner och upprop formulerades från olika sidor och även en stor grupp kvinnor var indragna.

Den 27 juni sammankallade ordföranden i SKN Anna Hierta-Retzius centralkommittén i ett angeläget ärende. Samma dag hade hon fått 12 exemplar av en broschyr som det norska nationalförbundet hade producerat: *Norway: A few facts from Norwegian history and politics, addressed to the ICW by the Norwegian National Council of Women*. Innehållet handlade om den norsk-svenska konflikten ur norsk synvinkel och hade sänts ut till samtliga nationalförbund i ICW. Innehållet uppfattades av svenskorna som starkt vinklat till förmån för Norge.

Till saken hör att detta år 1905 var Hierta-Retzius också en av viceordförandena i International Council of Women, vilket gjorde hennes ställning extra stark inom det internationella förbundet. Hon kunde dessutom som ägare av *Aftonbladet* få tillgång till denna tidnings ledarsida, vilket hon också använde sig av i polemik mot det norska nationalförbundet.²⁶⁴ Hammar visar att en stor del av den kvinnliga eliten i Sverige tog parti för Hierta-Retzius och ställde sig bakom hennes aktioner.²⁶⁵

Centralkommittén ansåg att SKN måste protestera mot norskornas tilltag och mot att en konflikt mellan olika länder dragits inför ICW. Man beslutade väcka frågan om det internationella förbundet verkligen skulle kunna användas för konflikter mellan olika länder. Anna Hierta-Retzius hade redan utarbetat en protestskrivelse, vilken de övriga skulle ta ställning till.²⁶⁶ På styrelsemötet en vecka senare beslutades att det skulle tryckas upp 500 exemplar av protesten, med pengar av Anna Hierta-Retzius. Åtgången blev stor så senare trycktes det upp 600 exemplar till. Protesten blev därtill publicerad i åtskilliga svenska tidningar.²⁶⁷ Några år senare, 1908, lät ICW meddela att det trots kraftiga protester från det norska nationalförbundet godtagit det svenska förslaget om stadgeändring.²⁶⁸

I SKNs arkiv finns ett utkast till en skrivelse som Anna Hierta-Retzius skrev efter ICWs exekutivmöte i Genève 1908. Där beskriver hon sin tolkning av händelsen. På mötet hade Gina Krog, det norska nationalförbundets ordförande, tillsammans med det holländska förbundets ordförande gjort en intensiv opposition med anledning av det svenska förbundets förslag till

---

²⁶³ Hammar 2004, s. 79.

²⁶⁴ Hammar 2004, s. 121.

²⁶⁵ Hammar 2004, s. 117–126.

²⁶⁶ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 27/6 1905 §1–5.

²⁶⁷ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 4/7 1905, 20/10 1905.

²⁶⁸ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 12/11 1908 §3.

stadgeändring. ICWs ordförande lady Ishbel Aberdeen tillrättavisade dem flera gånger och det är tydligt att Anna Hierta-Retzius var nöjd med att ha Aberdeen och ICW på sin sida. SKN med Anna Hierta-Retzius i spetsen fick igenom stadgeändringsförslaget, vilket innebar att inga nationalförbund skulle få använda ICW för inbördes konflikter. Norskorna såg detta som ett stort nederlag medan Anna Hierta-Retzius lyckönskade Svenska Kvinnornas Nationalförbund:

[...] till denna verkliga seger för rättvisans och sanningens sak gent mot detta missbruk af ett annat lands Nationalförbund, i dess försök att begagna denna institution till ohemula beskyllningar och förvrängningar. Härigenom har vårt Förbund fyllt en stor och verkligt fosterländsk uppgift.²⁶⁹

Konflikten mellan det svenska och det norska förbundet visar vilken laddad fråga det ”politiska” var och det visar även Anna Hierta-Retzius och SKNs envetenhet att låtsas undvika dessa frågor, till och med när de tillsammans med en stor del av den svenska kvinnorörelsen faktiskt bedrev uppenbar politisk propaganda i tidningar och upprop. Inläggen visar att det inte bara var en procedurfråga som konflikten handlade om utan en politisk konflikt och det var ingen tvekan att känslan för fosterlandet var starkare än lojaliteten mot de internationella systrarna i Norge.²⁷⁰ Inger Hammar menar att denna nationella schism mellan de norska och de svenska kvinnorna fick långtgående konsekvenser för den nordiska kvinnorörelsens möjligheter till samarbete de följande åren. Det nordiska systerskapet var knäckt, åtminstone för tillfället. Konflikten fick också inrikespolitiska konsekvenser. Olika ställningstaganden i Sverige för eller emot Norges politik splittrade till exempel det svenska rösträttssamarbetet mellan kvinnorna över partigränserna. Svenska kvinnor som ställt sig på Norges sida hudflängdes i tidningar och brev lång tid efteråt.²⁷¹ Det tog tid att resa sig igen efter detta.

Behovet av att hålla politiska ståndpunkter borta från agendan satte sin prägel på mycket av SKNs verksamheter och det ironiska blev att just denna hållning utlöste så mycket frågor som hade med maktrelationer, taktik och politik att göra. I det följande skall jag ta upp de öppna frågorna, de som SKN gick ut med i offentligheten som sina egna.

---

²⁶⁹ GUBKS, SKN, AI a:2, bilaga till styrelseprotokoll, utkast till skrivelse av Anna Hierta-Retzius 1908:1.

²⁷⁰ Jfr här vissa liberala och socialdemokratiska kvinnors ställningstagande för Norge och Norska kvinnornas nationalförbund, Hammar 2004, s. 77–116.

²⁷¹ Hammar 2004, s. 190–199.

Det svenska nationalförbundets agenda

Det var trots allt en mängd olika frågor som var uppe på den öppna agendan inom Svenska Kvinnornas Nationalförbund. En del små, en del stora, en del resulterade i handling och förändring, en del inte.

De allra flesta av de frågor som SKN engagerade sig i handlade om kvinnors villkor, yrken och annan verksamhet och frågor som var relaterade till sociala förhållanden, sedlighet och moral. Därutöver ägnade förbundet sig åt några övriga ämnen som kanske kan ses som ganska aparta för oss i dag. Till exempel stod det bakom en skrift av Anna Ruuth om skydd av småfåglar samtidigt som det uppmanade andra nationalförbund att engagera sig i frågan.²⁷² Dessa frågor var i svang i denna tid och engagerade många kvinnor.²⁷³ Förbundet stod också bakom en skrift av Valborg Ulrich som handlade om mjölkautomater. Dessa automater, bekostade av filantroper, erbjöd varm mjölk till arbetande män till ett pris av 5 öre och skulle på det viset få ned alkoholkonsumtionen. De fanns redan placerade på olika ställen i Sverige, till exempel Stockholm, Sundsvall, och Göteborg, de fanns även i Helsingfors. SKNs syfte var att sprida idén internationellt.²⁷⁴

I början av sekelskiftet 1900 förändrades arbetsmarknaden allt mer, både nationellt och internationellt. Nya arbetsområden uppstod och skyddslagar började diskuteras allt mer. Svenska Kvinnornas Nationalförbund, i likhet med många andra kvinnoorganisationer, engagerade sig i och drev frågor om kvinnor på arbetsmarknaden och kvinnor i statens tjänst.²⁷⁵ Nationalförbundet ägnade sig åt frågor som handlade om hur kvinnliga posttjänstemäns lön skulle höjas, om att kvinnliga stationsföreståndare på Telegrafverket inte skulle ersättas av manliga och att det skulle inrättas utbildning för kvinnliga bibliotekarier.²⁷⁶ De tre frågor som SKN ägnade mest tid och arbete åt i relation till arbetsmarknaden var införandet av kvinnliga poliser, yrkesskolor för kvinnor och yrkesinspektriser.

---

²⁷² GUBKS, SKN, LI:1, tryck, "International protection of small birds" by countess Anna Ruuth (Stockholm 1909); AII a:1, CK-protokoll, 17/4 1909 §2. Skriften gavs även ut på franska under titeln "La protection internationale des oiseaux", 1914, AI a:2, bilaga till styrelseprotokoll.

²⁷³ Dirke, Karin, *De värnlösa vänner: Den svenska djurskydds rörelsen 1875–1920* (Stockholm 2000).

²⁷⁴ GUBKS, SKN, AII a:2, bilaga till CK-protokoll, Ulrich, Valborg, "The Swedish National Council of Women: The Swedish automatic machines for providing warm milk". I Elin Malmer, Historiska institutionen, Stockholms universitet, pågående forskning om manlighet, politik och filantropi i frikyrklig diskurs och praktik 1890–1920, där framkommer att frikyrkorörelsen lovordade denna uppfinning.

²⁷⁵ Wikander 1994, 2006; Manns 1997; Carlsson (Wetterberg) 1986; Rupp 1997, s. 139ff. Inom SKN fördes aldrig, vad jag kunnat se, diskussioner om nattarbetsförbundet.

²⁷⁶ GUBKS, SKN, AI a:1, bilaga till styrelseprotokoll, "Årsberättelse 1899–1900"; AII a:1, CK-protokoll 11/4 1899 §9 (posttjänstemän), 7/3 1902 §3 (Telegrafverket), 3/1 1905 §5 (bibliotekarier).

I frågan om kvinnliga poliser utnyttjade Nationalförbundet sitt internationella nätverk. Med pengar från Anna Hierta-Retzius reste Hvita Bandets representant Ina Rogberg på studieresa till Amerika 1907 och kom hem och rapporterade om kvinnliga poliser och fängelser.²⁷⁷ Införandet av kvinnliga poliser och yrkesinspektriser var frågor som drevs internationellt och av flera andra nationalförbund. Kvinnliga poliser, i likhet med kvinnliga fängvaktare motiverades både ur moralisk och socialhygienisk synpunkt, kvinnor som misstänktes för brott skulle tas om hand av kvinnor.²⁷⁸

Vid flera tillfällen drev också Svenska Kvinnornas Nationalförbund frågor tillsammans med andra organisationer, främst i sådana som initierade av Fredrika-Bremer-förbundet. Ofta handlade det om dagsaktuella händelser som berörde sociala frågor för kvinnor, som till exempel moderskapsförsäkring, allmän pensionsförsäkring och arbetslagstiftning.²⁷⁹ Äktenskapslagstiftningen var ytterligare en reform där SKN var engagerat tillsammans med andra organisationer. Det var en fråga som berörde och engagerade en stor del av den svenska kvinnorörelsen på 1910-talet. I avhandlingens kapitel V, som handlar om den Nordiska kvinnosakskonferensen 1916, återkommer jag till äktenskapslagstiftningen.

Utöver de ämnen som rörde kvinnors sociala förhållanden och kvinnors yrken ägnade Svenska Kvinnornas Nationalförbund en stor del av sin verksamhet åt frågor som på ett eller annat sätt handlade om sedlighet och moral. Även här förekom det att SKN samarbetade med andra organisationer.

De tre frågor om sedlighet och moral där Svenska Kvinnornas Nationalförbund var mest drivande handlade om biocensur, bekämpande av osedlighetspropaganda och reglementeringen. Sedligheten var en fråga som dök upp med jämna mellanrum och som engagerade många, i synnerhet kvinnor.²⁸⁰ Kampen mot ungdomens osedlighet hade upprinnelse i den så kallade Nick Carter-litteraturen som började ges ut i början av 1900-talet. Böckerna, med

---

²⁷⁷ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 20/10 1905 §7, 18/4 1907 §13, 7/10 1907 §10, 10/4 1908 §17; AII a:1, CK-protokoll 18/10 1905 §4, 8/9 1906 §3, 19/6 1907 §6, 27/3 1907 §4.

²⁷⁸ Griffiths 1997, s. 60f; *Dagny* 1902, s. 292f. (om kvinnliga poliser i Norge); Markusson Winkvist 2003, s. 48ff samt noter; se även Johanna Dahlgren avhandlingsarbete vid Institutionen för historiska studier, Umeå universitet; se Van Drenth, Annemieke & De Haan, Francisca, *The rise of caring power: Elizabeth Fry and Josephine Butler in Britain and the Netherlands* (Amsterdam 1999) om kvinnliga fängvaktare; se Åkerblom, Annika, *Arbetskydd för kvinnor: Kvinnlig yrkesinspektion i Sverige 1913–1948* (Uppsala 1998) om yrkesinspektriser, se Waldemarsson 1996 om telegraftjänstemän.

²⁷⁹ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 14/3 1912 §8; AI a:1, styrelseprotokoll 16/4 1912 §10 (moderskapsförsäkring), 21/1 1913 §2, 10/4 1913 §3 (allmän pensionsförsäkring), 27/2 1919 §4, 7/4 1919 §2 (arbetslagstiftningskommittén); se även Bergman, Helena, *Att fostra till föräldraskap: Barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900–1950* (Stockholm 2003); Johansson, Peter, *Fast i det förflutna: Institutioner och intressen i svenska sjukförsäkringspolitik 1891–1931* (Lund 2003); Manns 1997; Wikander 2006.

²⁸⁰ Jfr Manns 1997; Svanström 2000, 2006.

sina glättiga omslag, ansågs ”smutsiga” och driva ungdomen i sedligt för-därv. Under samma period började dessutom biofilmers skadliga inverkan på ungdomen att uppmärksammas. Ett slags moralisk panik spreds i konservativa läger och sedlighetsivrarna blev hårt angripna från vänsterhåll. Debatten om osedligheten kulminerade kring 1910. Kampen resulterade i att de ”smutsiga” böckerna slutade säljas och att sedlighetsivrarna började ge ut godkända böcker, de så kallade 25-öresböckerna. År 1911 började Statens granskningsbyrå sin verksamhet med granskning av biograffilmer.²⁸¹

Med vår tids ögon ses nog både böckerna och filmerna som ganska harmlösa. Men för hundra år sedan var åsikten en helt annan. Svenska Kvinnornas Nationalförbund, och organisationer som Pedagogiska sällskapet och Svenska riksförbundet för sedlig kultur, engagerade sig på bred front. Flera av de kvinnor som var aktiva i de andra organisationerna var även verksamma i SKN. Så var till exempel Cecilia Milow, Cecilia Bååth-Holmberg, Ina Rogberg och Marie Louise Gagner med i Svenska riksförbundet för sedlig kultur, den sistnämnda var även aktiv i Pedagogiska sällskapet.²⁸² I biofrågan inrättade SKN en kommitté, skrev skrivelser till överståthållarämbetet och bidrog dessutom med ekonomiska bidrag.²⁸³

I kampen mot osedligheten startade SKN också en egen kommitté. Den skrev skrivelser till regering och riksdag och gav ekonomiska bidrag till verksamheten. Men medlemmarna i förbundet var inte alltid eniga, vilket inte minst märks i att skrivelserna fick redigeras ett antal gånger innan de till slut godkändes.²⁸⁴ Därutöver arrangerade SKN ett stort möte i egen regi i frågan. Inledningsvis hade SKN fått förfrågan om att hålla ett möte tillsammans med Riksförbundet för sedlig kultur, även Moderata kvinnoförbundet, KFUK, Svenska skolkökslärarinnorna hade stött på SKN. Med andra ord var detta en fråga som engagerade kvinnor ur olika borgerliga läger och det är tydligt att de genom möten ville föra ut sitt budskap i offentligheten, men frågan innebar också friktioner mellan olika falanger vilket inte minst märks

---

²⁸¹ Boëthius, Ulf, *När Nick Carter drevs på flykten: Kampen mot 'smutslitteraturen' i Sverige 1908–1909* (Stockholm 1989); se även Blomberg, Eva, ”Vett och vetande, hut och hållning: Magister Film i folkbildningens tjänst”, *Häftan för kritiska studier* 2001:1, s. 33–50; Linné Agneta, ”Läraryrket, pedagogiskt arbete och offentlighet: Kvinnliga skolpionjärens liv och strategier kring år 1900 – ett jämförande perspektiv”, paper till *Svenska historikermötet* 22–24 april 2005, tema utbildningshistoria,

www.hist.uu.se/historikermote05/program/Utbhistoria/P39_Linne.pdf, utskrift hos författaren.

²⁸² Boëthius 1989, s. 141f, 170f.

²⁸³ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 10/4 1908 §16; AII a:1, CK-protokoll 29/11 1908 §7, 26/3 1909 §4.

²⁸⁴ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 11/5 1910 §10. Nya Idun, Handarbetets Vänner, Kvinnoklubben, Röda korsets sjuksköterskehem, Röda korsets kvinnoförening och Föreningen sjukvård för fattiga på Östermalm röstade nej.

i att olika organisationer hade svårt att samarbeta och föredrog att anordna egna möten istället för tillsammans med varandra.²⁸⁵

Den tredje frågan som kan relateras till sedlighet och moral och där Svenska Kvinnornas Nationalförbund drev sitt engagemang var reglementeringsfrågan. Den handlade om de reglerade kontroller av prostituerade kvinnor som Stockholms stad lät införa i slutet av 1800-talet. Syftet var bland annat att minska de veneriska sjukdomarna, men stora delar av den svenska kvinnorörelsen ansåg att lagen i själva verket gav prostitutionen legitimitet.²⁸⁶ 1902 träffades olika läkare och representanter från Hvita Bandet hemma hos ordförande Anna Hierta-Retzius för att diskutera petitioner till överståthållarämbetet om den nya reglementeringspropositionen. Men det verkar som om de inte kunde fatta något beslut.²⁸⁷ 1913 fick Nationalförbundet brev från 5:e februarikommittén med inbjudan om diskussion om reglementeringens avskaffande. På mötet beslutades det att en abolitionistkommitté, med ekonomiskt bidrag från SKN, skulle bildas. Ebba von Eckermann valdes till ordförande.²⁸⁸ 1918 arrangerade och deltog SKN i ett opinionsmöte med anledning av reglementeringsfrågans förestående behandling i riksdagen.²⁸⁹ Genom att Svenska Kvinnornas Nationalförbund engagerade sig så kraftigt i frågan om reglementeringens avskaffande ansåg det också att kvinnor och män skulle vara lika inför lagen i frågor om moral och sexualitet. Det fanns ingen anledning att män skulle ha en annan moral än kvinnor, eller att staten skulle erkänna prostitutionens nödvändighet.

I SKNs ställningstagande för att avskaffa den reglementerade prostitutionen visade det sin mest könsradikala sida. I denna fråga fick det kvinnliga moraliska uppdraget större genomslag än lojaliteten mot män från den egna samhällsklassen. Det gällde mot både läkarkårens försvar för kontroll av prostituerade och mäns försvar av prostitutionen som ett nödvändigt ont.²⁹⁰

Jag vill i samband med Svenska Kvinnornas Nationalförbunds agenda lyfta fram den bredd av frågor förbundet ägnade tid åt. Många gånger kan man se hur förbundet skapade egna arbetsuppgifter i relation till dagsaktuella ämnen. Ett mycket tydligt exempel är förbundets engagemang i biocensuren. Ur diskussionerna kring biografernas skadliga inverkan uppstod ett statligt censurorgan för film, där det blev kvinnor i ledande positioner.²⁹¹

---

²⁸⁵ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 10/10 1913 §6–8; AII a:1, CK-protokoll 6/5 1913 §7, 25/9 1913 §3, 29/9 1913 §1–2, 16/10 1913 §4, 21/10 1913 §1–3, 31/10 1913 §2–5, 7/11 1913 §1–8.

²⁸⁶ Svanström 2000, 2006.

²⁸⁷ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 7/3 1902 §4, 20/3 1902 §3–4; se även Svanström 2006, del 5.

²⁸⁸ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 28/3 1913 §2, 7/4 1913 §2, 10/4 1913 §4; se även Svanström 2006, del 5.

²⁸⁹ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 2/4 1918 §8; se även Svanström 2006, del 5.

²⁹⁰ Svanström 2000, 2006.

²⁹¹ Blomberg 2001.

Arbetsättet – samla – sprida – delegera

Det uttalade syftet med Svenska Kvinnornas Nationalförbunds verksamhet innebar att förbundet skulle vara en länk mellan svenska kvinnoorganisationer och samtidigt vara Sveriges länk till det internationella kvinnoförbundet. Ett nationellt paraply till det internationella paraplyet. Det här avsnittet handlar om SKNs arbetsätt, vilket till stor del bestod i att samla in, sprida och delegera information och uppgifter. Som vi ska se fungerade både International Council of Women och Svenska Kvinnornas Nationalförbund som ett slags kunskapsbanker.

För det första samlade SKN regelbundet in uppgifter om medlemsföreningarnas verksamhet och sammanställde uppgifterna i årsberättelser. Årsberättelserna delades ut till de olika medlemsföreningarna så att de kunde få kunskap om varandra.²⁹² För att få kännedom om kvinnors förhållanden och verksamhet i andra länder samlades regelbundet information in från andra länder genom att olika slags kongresstryck, skrifter och verksamhetsberättelser rekviderades.²⁹³ Ibland uppmanades också förbundet av andra nationalförbund att ta upp aktuella ämnen på sin agenda som till exempelvis att svenska kvinnor 1914 skulle göra vad de kunde för att verka för fred.²⁹⁴

För det andra spred SKN information om svenska kvinnors verksamhet, både nationellt och internationellt. Det hände också att andra länder visade intresse för det svenska nationalförbundets arbete. Flera länder skrev till SKN och bad dem sända över sina stadgar eftersom de var intresserade av att bilda egna nationalförbund.²⁹⁵ Utöver årsberättelserna lät SKN vid fler tillfällen producera särtryck på engelska i olika ämnen som till exempel om arbetsstugor och mjölkautomater.²⁹⁶

Den kanske största uppgiften Svenska Kvinnornas Nationalförbund hade var att delta i internationella konferenser. Främst deltog det i International Council of Womens konferenser med det hände också att Nationalförbundet lät sig representeras på andra konferenser.²⁹⁷ För det mesta innebar det mycket arbete för SKN när de olika delegaterna som skulle åka till konferenserna skulle väljas ut. En del ville åka, men blev inte valda, och i andra fall

---

²⁹² GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 7/4 1904 §12, 17/3 1911 §4.

²⁹³ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 26/11 1901 §5 (Pariskongressen).

²⁹⁴ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 19/12 1914 §11.

²⁹⁵ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 16/4 1896 §2.

²⁹⁶ GUBKS, SKN, LI:1, tryck.

²⁹⁷ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 6/3 1896 §7 (Berlin), 2/4 1902 §8 (Kristiania), 14/3 1908 §3, 3/6 1908 §7 (Freiburg), 9/9 1919 (Tyskland); AII a:1, CK-protokoll 21/3 1903 §2 (Bremen). ICW-kongresser: London 1899, Paris 1900, Dresden 1903, Berlin 1905, Genève 1908, Toronto 1909, Rom 1914, Kristiania 1920. Övriga: internationell kongress Berlin 1896, nordiskt kvinnosaksmöte Kristiania 1902, kvinnokongress Bryssel 1902, nykterhetskonferens Bremen 1903, internationell rösträttskongress Amsterdam 1908, Huslig ekonomi och skolköket, kongress Freiburg 1908 och en konferens som det tyska nationalförbundet ordnade 1919.

kunde inte den valda åka utan det fick sättas in en reserv.²⁹⁸ Det var inte alltid som det gick helt smärtfritt till. Vid Romkongressen 1914 ansåg till exempel Ellen von Platen att hon kommit i kläm då hon inte valts som delegat och ville gå ur förbundet men stannade ändå kvar till slut.²⁹⁹

Internationellt sett ansågs Sverige vara mycket väl representerat utomlands.³⁰⁰ När Anna Hierta-Retzius tillträdde som SKNs ordförande lät hon meddela att hon inte skulle ha tid till att ägna sig åt nationella frågor utan istället skulle koncentrera sig på det internationella arbetet.³⁰¹ SKN arbetade intensivt internationellt. Förbundet hade ständigt deltagare i internationella konferenser, hade en stor internationell korrespondens och var väl representerat i ICWs olika kommittéer. Anna Hierta-Retzius var det internationella kvinnoförbundets andre vice ordförande mellan 1904 och 1909.³⁰² Mellan 1909 och 1914 var Alexandra Skoglund ICWs protokollförande sekreterare.³⁰³ Dessutom inspirerade Sverige andra länder, till exempel till arbetsstugor i Tasmanien och upplysningsbyråer i Köpenhamn.³⁰⁴ Förbundet drev också upp frågor på internationell nivå, som till exempel att värna skyddet för småfåglar samt att alla anslutna nationalförbund skulle göra inventeringar av kvinnor i statliga tjänster.³⁰⁵

En stor del av förbundets internationella korrespondens bestod i att det fick förfrågningar från andra länder som rörde svenska kvinnors förhållanden. Ibland sammanställde förbundet uppgifterna själva, till exempel skickade det material om vad den svenska kvinnan gjort av vikt under de senaste 50 åren till en utställning i Haag 1900.³⁰⁶ Men allt oftare förmedlades förfrågningarna vidare till den person eller till den organisation som var mest kunnig i ämnet. Vanligast var att frågor delegerades till Fredrika-Bremerförbundet, men det hände också att SKN kontaktade en läkare eller professor för sammanställning av uppgifterna. Förfrågningarna kunde handla om kvinnors arbetsfält, om sjuksköterskors utbildning och organisation, eller om svenska kvinnor inom fiskerinäringen.³⁰⁷ Det hände också att SKN fick för-

---

²⁹⁸ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll, se till exempel 1899, 1909 och 1914 års protokoll.

²⁹⁹ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 16/11 1914 §9–13, 19/12 1914 §3.

³⁰⁰ *Dagny* 1911:29–30, 36, 37.

³⁰¹ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 16/3 1899 §10.

³⁰² GUBKS, SKN, FII:2, handlingar rörande internationella exekutivmöten, ”The national council of women 1909–1911”, s. 5.

³⁰³ *Upmark* 1910, s. 6.

³⁰⁴ GUBKS, SKN, AII a:2, bilaga till CK-protokoll, ”Redogörelse för den utländska korrespondensen arbetsåret 1900–1901, af Sv. Kv. Nationalförbunds korr. sekr.”

³⁰⁵ GUBKS, SKN, FII:2, handlingar rörande internationella exekutivmöten, SKNs rapport för 1911, skriven av Alexandra Skoglund, supplement; brev från Alice Salomon 14/10 1911.

³⁰⁶ GUBKS, SKN, AII a:2, bilaga till CK-protokoll, ”Redogörelse af korr. sekreteraren vid årsmötet 11/4 1900”.

³⁰⁷ GUBKS, SKN, AII a:2, bilaga till CK-protokoll, ”Redogörelse af korr. sekreteraren vid årsmötet 11/4 1900” (kvinnliga arbetsfält); AII a:1, CK-protokoll 13/5 1901 §6 (sjuksköterskor), 11/9 1902 §4 (kvinnor i fiskerinäringen), 3/2 1915 §3 (vanföra).

frågningar nationellt, till exempel blev det kontaktat av Kronobergs diskussionsklubb om vad som hade gjorts för de kvinnor som blivit arbetslösa i och med första världskriget. Den frågan delegerades vidare till yrkesinspektris Kerstin Hesselgren.³⁰⁸

SKN var redan på ett tidigt stadium mån om att få publicitet. Redan från början använde förbundet sig aktivt av pressen som informationskanal och åsiktsspridare. Regelbundet såg förbundet till att det fördes in notiser och kallelser i pressen om förbundets verksamhet, främst användes Fredrika-Bremer-förbundets tidskrift *Dagny*.³⁰⁹ För ICW var det också viktigt att nationalförbunden fick publicitet. Vid ett flertal tillfällen uppmanade ICWs ordförande lady Ishbel Aberdeen SKN att det skulle sända henne allt som publicerades om det svenska och det internationella förbundet i svensk press.³¹⁰ Som offentlighetsmarkering lät SKN också föra in uppgifter om förbundet i *Stockholms adresskalender*, *Kvinnligt yrkesregister* och i *Almanackan*.³¹¹ Efter kvinnokonferenserna 1897 och 1916 såg förbundet till att föredragen publicerades för att dess innehåll skulle bli tillgängligt för en större allmänhet.³¹² Att föredragen återgavs och trycktes i sin helhet visar på den betydelse de hade.

En stor del av SKNs verksamhet bestod i att skicka och ta emot deputationer, tackkort, gratulationer, lyckönskningar och kondoleanser, både nationellt och internationellt. Förbundet uppmärksammade kvinnorörelsens kvinnors och medlemmarna av kungahusets födelsedagar.³¹³ Men framför allt var förbundet noga med att sända iväg kondoleanser, särskilt kransar, till begravningar, både till kvinnor inom kvinnorörelsen som gått bort men även till politiker och medlemmar inom kungahuset.³¹⁴ Dessutom sändes lyck-

---

³⁰⁸ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 3/2 1915 §7.

³⁰⁹ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 1/3 1897 §2d; AII a:1, CK-protokoll 16/4 1896 §6 (grundandet), 7/10 1899 §3 (Londonrapporten), 9/5 1904 §3 (legitimationskort till Berlinkongressen), 7/11 1913 §6 (annons om mötet om osedlighet).

³¹⁰ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 23/10 1896 §1, 7/10 1899 §3.

³¹¹ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 28/12 1899 §3, 26/1 1901 §5, 25/3 1905 §7, 20/10 1908 §7, 21/2 1909 §12, 28/10 1909 §7, 5/10 1907 §5.

³¹² GUBKS, AI a:1, styrelseprotokoll 23/11 1897 §7, 11/2 1898 §5, 13/4 1898 §9. I *Dagny* återgavs föredragen av Anna Sandström, Hanna Andersson, Charlotte Norrie, Gertrud Adelborg och Gina Krog. Ebba Herrmans föredrag trycktes i *Tidskrift för gymnastik*, Elna Tenows i *Djurvännernas tidning* och dr Bergwalls i *Hälsövänneren*. Lucina Hagmans föredrag trycktes i Finland i samband med en konferens i Åbo; *Aktuella kvinnofrågor: Föredrag vid Nordiska kvinnosakskonferensen i Stockholm den 10–11 november 1916* (Stockholm 1917).

³¹³ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 30/1 1900 §6 (Susan B. Anthony 80 år), 26/1 1901 §3 (Lina Morgenstern 70 år), 22/1 1909 §7 (Eva Fryxell 80 år), 17/5 1911 §2 (Anna Hierta-Retzius 70 år); AI a:1, styrelseprotokoll 1/11 1912 §5 (drottning Viktoria 50 år).

³¹⁴ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 16/12 1898 §1 (Ellen Anckarsvärd), 3/4 1900 §3 (Ellen Fries), 26/1 1901 §7 (drottning Victoria av England), 13/9 1901 §4, (f.d. statsrådet Gunnar Wennerberg), 17/5 1907 §2 (Ellen Sandelin), 5/10 1907 §4 (kransnedläggning på Gustav II Adolfs grav), 14/1 1908 §2 (Oscar II), 22/9 1909 §5 (Matilda Fryxell), 16/10 1913 §6 (Serbiska kvinnornas nationalförbunds ordförande), 16/1 1914 §3 (Alexandra Gripenberg)

önskningskort till exempel till Selma Lagerlöf när hon valts in i Svenska Akademien och nobelpristagaren Marie Curie uppvaktades med blommor vid hennes besök i Stockholm.³¹⁵ Avgående medlemmar i SKN avtackades också med gåvor.³¹⁶

Jag tolkar alla dessa kort och kransar som en social företeelse i en etablerad borgerlig umgängeskultur, men även som ett strategiskt handlande från förbundets sida. Genom att uppmärksamma födelsedagar och begravingar visade SKN, förutom den medmänskliga hövlighet och artighet det demonstrerade genom dessa reverenser, att det fanns till i sinnevärlden. Hela denna hövlighetskultur går att tolka som ett led i synliggörandet. Genom att också deras eget förbund fick sig tillsänt en mängd kort innebar det att Nationalförbundet hade lyckats – det hade gjort sig synligt.³¹⁷

SKN som arena för offentlighetsformering

Efter att ha diskuterat de frågor Svenska Kvinnornas Nationalförbund ägnade sig åt (eller inte ägnade sig åt) och beskrivit förbundets arbetssätt ska jag i detta sista avsnitt karaktärisera SKN och placera in det i svensk kvinnorörelsehistoria. Jag börjar med att återknyta till kapitlets inledande frågor. Vilka var de kvinnor som ställde sig i spetsen för denna del av kvinnorörelsen, de som inte hade ett uttalat feministiskt ställningstagande i sin analys av förhållandet mellan könen, men som ändå ville vidga det offentliga rummet så att kvinnor fick ett större utrymme.

Min undersökning visar att de som ställde sig i ledningen för organisationen SKN var kvinnor med hög status, hög utbildning och högt socialt anseende. De hade organisationskapital, det vill säga god inblick i hur en organisation kunde byggas upp och behärskade det formella kanslispråket för att kunna göra skrivelser, protokoll och remisser. De var vana föreningsrörelser genom sina många överlappande medlemskap. De hade socialiserats in i svensk folkrörelseanda även om de inte representerade folket.³¹⁸ De hade också studerat främmande språk, en markör som tydligt signalerade att man tillhörde en bildad medelklass. De som var gifta hade män med höga inkomster och de ogifta hade egna förmögenheter genom arv, yrken eller andra

---

§4 (änkedrottning Sofia), 4/10 1919 §6 (Anna Ruuth); AI a:1, styrelseprotokoll 17/3 1911 §2 (Elsa Eschelsson); se även Ö I:1, minnesord och kondoleanser.

³¹⁵ GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 19/12 1914 §14; AII a:1, CK-protokoll 8/6 1905 §6.

³¹⁶ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 23/5 1908 §3 (Maria Cederschiöld); AI a:1, styrelseprotokoll 6/5 1909 §8–9 (Anna Hierta-Retzius), 17/4 1914 §3 (Alexandra Skoglund).

³¹⁷ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 10/4 1900 §5, 18/5 1900 §2 (Ellen Fries), 8/9 1906 §9 (Finland om rösträtten), 17/5 1907 §2 (Ellen Sandelin).

³¹⁸ Se om betydelsen av ackumulerat organisationskapital, Broady, Donald, "Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg", red. Bjerg, Jens, *Pedagogik: En grundbok* (Stockholm 2000).

släkttillgångar. De hade också immateriella resurser som goda kontakter med makthavare och tillgång till experthjälp i olika frågor. De som stod i ledningen utgjorde en elitgrupp i samhället och förväntades ha nätverk där man kunde inhämta ganska höga penningssummor från olika stödpersoner. En del hade konservativa värderingar i partipolitiken och var engagerade i försvarsrörelsen eller i högerns kvinnoorganisationer.

Kvinnorna i ledningen i Svenska Kvinnornas Nationalförbund intog en vacklande hållning när det gällde var de skulle förlägga sina lojaliteter. Undersökningen har visat att ibland var klassidentiteten starkast, ibland den nationella, ibland kvinnoidentiteten. Detta kan förklara den osäkra hållning förbundet uppvisade när det kom till avgörande frågor i politiken eller i organisationen. Det visste inte riktigt på vilket ben det skulle stå. Speciellt var freds- och rösträttsfrågan mycket känsliga för det svenska nationalförbundet.

Men denna ambivalens mellan olika identiteter räcker inte som förklaring. Jag menar att man också måste utgå från den historiskt strukturerande kontexten kring dikotomierna privat/offentligt och manligt/kvinnligt under 1800-talet när man analyserar just dessa kvinnors formeringsprocess som den såg ut inom Svenska Kvinnornas Nationalförbund.

Tidigare forskning har visat hur just 1800-talets ekonomiska och sociala utveckling ledde till ett tydligare särskiljande mellan de privata och offentliga sfärerna, mellan produktion och reproduktion.³¹⁹ Livsviktiga områden som barnafödande, sexualitet, föräldraskap, familj, hem, moral och vardagsliv började avskiljas från det som betecknades som ”det offentliga” och i stället benämnas ”det privata”. Denna sistnämnda sfär blev en slags konturlös skuggvärld med diffusa gränser. Uppdelningen fick tydliga genusimplikationer där könen hade sina bestämda platser och roller, åtminstone som normativ ordning – män i produktionen och kvinnor i reproduktionen – i synnerhet för borgerliga skikt. Moderniteten var på så sätt dubbel för kvinnor, dels uppstod nya hierarkier där kvinnor underordnades, dels erbjöds nya möjligheter för kvinnor att använda sig av modernitetens institutioner.

Det som kvinnorna i ledningen av SKN ville göra var att återföra de värden som gått förlorade i denna separationsprocess tillbaka in i offentligheten och skapa nya och egna nischer där det privata och offentliga kunde förenas på nytt. Som kvinnliga traditionsbärare hade de ansvar för moral, hem, sedlighet, kultur, barn och familj och i denna överföring var det inte nödvändigtvis män som var motståndaren. De problem kvinnorna tog sig an inom SKN var just sådana som uppstått ur den privata sfären, prostitutionen, sed-

---

³¹⁹ Om dessa begrepp finns en omfattande litteratur, se t.ex. Carlsson (Wetterberg) 1986, s. 9–31; Edgren, Monika, *Tradition och förändring: Könrelationer, omsorgsarbete och försörjning inom Norrköpings underklass under 1800-talet* (Lund 1994), 24–50, observera att Edgren föredrar begreppen omsorgsarbete och försörjning, s. 29; *Feminism och marxism: En förälskelse med förhinder: En antologi*, red. Ganetz, Hillevi, Gunnarsson, Evy & Göransson, Anita (Stockholm 1986).

ligheten, ungdomens fostran, god litteratur, kvinnliga poliser, beskydd för kvinnor. Kvinnor var bärare av moraliska värden och erfarenheter som samhället i stark förändring inte kunde leva utan. Det offentliga behövde det privata. Därför blev just läroprocessen om det kvinnliga och kunskapsområdet om kvinnor så viktig. Med hjälp av dessa data kunde förbundet bevisa kvinnors status och förmågor och föra ut kunskaperna till större grupper.

Då blev som jag visat de traditionellt ”politiska” frågorna, de som hade samband med mäns offentlighet, besvärliga att handskas med – rösträtt, krig, unioner och fredsuppgörelser – det var männens värld. Om kvinnorna blandade sig med politiken måste de ta ställning till frågor som inte hade med den tillskrivna kvinnligheten och moralen att göra utan då hamnade de i manliga offentlighetsfält. I Yvonne Hirdmans terminologi var isärhållandet mellan könen viktigt även från kvinnornas sida. Vissa kvinnor tjänade på det. Gränserna måste vara tydliga även när de tänjdes.

Här blev internationalismen och den världsomfattande kvinnoorganisationen International Council of Women en viktig strategi i formeringen. De ”transatlantiska amazonerna” erbjöd en ideologi som var full av idealism och drömmar om en bättre värld och där kvinnors vänskap och kärlek till varandra bildade en kravlös fond att luta sig emot. Den kollektiva identiteten av vänskap och systerskap gav stor tillfredsställelse; känslodemonstrationerna gav styrka. De stora och viktiga frågor som debatterades på dessa internationella konferenser utspelade sig långt borta från den nationella verkligheten och verkade inte hotfulla för det egna landets strukturer eller institutioner. Dessutom öppnade transnationalismen möjligheter för de resursstarka kvinnorna att resa och se världen, debattera och få en plats i en transnationell offentlighet. Detta blev en väg till den egna offentligheten. I kapitel IV återkommer och fördjupar jag tankegångarna om transnationalismen och det internationella systerskapet.

Svenska Kvinnornas Nationalförbund grundades för att Sverige skulle få ta del i det internationella arbetet. Samarbetet mellan kvinnor från olika länder var viktigt. De blev delaktiga i ett stort sammanhang, både nationellt och internationellt. Det var den internationella visionen som hägrade – en väg till moderniteten och förhoppningar om framtiden. Som sentida uttolkare idag har man lite svårt att se vilka reella vinster man faktiskt fick av denna överbyggnad mer än det känslomässiga och det ideella. Det hela ger ibland intryck av att vara ett ganska tomt elfenbenstorn, mer en form än ett reellt samarbete med innehåll. Förhoppningsvis skall meningen med förbundet uppenbara sig tydligare när jag kommer djupare in i SKNs verksamhet med hjälp av deras olika konferenser.

SKN var inte på något sätt internationellt unikt i sin organisation och verksamhet. I historikern Naomi Griffiths bok om det kanadensiska nationalförbundet och Hanne Dams om det danska nationalförbundet blir det påtag-

ligt hur många likheter de olika förbunden uppvisar.³²⁰ I en tid då kvinnor var exkluderade från politiska och beslutande organ fungerade Svenska Kvinnornas Nationalförbund som en koordinerande röst för svenska kvinnoorganisationer nationellt och internationellt. SKNs uppgift var att vara förmedlande, informationsspredare och informationssamlare. Det talade med myndigheter, skrev petitioner och ordnade möten. Förbundet hjälpte svenska kvinnor till en offentlig röst, tillhandahöll information och erbjöd en arena för samtal. Nationalförbundet fostrade goda talare och goda administratörer och organisatörer. Det lärde kvinnor att ta del i och lära sig mötesstrukturen. Nationalförbundet byggde med tiden upp en stor kunskapsbank i sin struktur som kommunikativt nätverk.

Kan man säga att SKN drevs av en naiv idealism i sin strävan att samla så många kvinnor som möjligt? I likhet med Griffiths, som skrivit det kanadensiska nationalförbundets historia, menar jag att det inte går att avfärda förbundet för att bara vara kvinnor med stora hattar: "ladies in hats and gloves".³²¹ Man kanske kan anklaga SKN för ett fragmenterat fokus och ett diffust handlingsprogram. Men förbundets styrka låg istället i att kunna hantera många olika kvinnoorganisationer inom det egna förbundet utan att låta någons röst ljuda högre än en annan. I det kanadensiska nationalförbundet fanns en oskriven regel som sa: "you listen to my problem and I'll pay attention to yours." Enligt Griffiths var det den regeln som gjorde att kanadensiska kvinnor till slut fick en betydande röst i samhället.³²²

Under SKNs första 20 år hade det byggts upp ett alternativt forum där kvinnor kunde handla och uttrycka sina åsikter om saker som berörde dem. Nationalförbundet var inte innovativt utan uppgiften ska karaktäriseras som förmedlande och organiserande. Det samlade information och arbetade med lagstiftning istället för att ägna sig åt direkt agerande.

När SKN lade ner verksamheten 1981 försvann den organisation som under många år haft den sammanlänkande uppgiften för många svenska kvinnoorganisationer. I dag finns inte någon dylik organisation. I samband med en statlig offentlig utredning 2004 betonades just denna brist för svenska kvinnoorganisationer. I dag finns ingen arena i Sverige där representanter från olika kvinnoorganisationer kan mötas och utbyta information, åsikter och erfarenheter. I Danmark finns fortfarande paraplyorganisationer som samlar en stor del av den danska kvinnorörelsen.³²³

I nästa del av avhandlingen skall jag gräva djupare i SKNs verksamhet. Kan bilden av förbundet ändras om man ställer frågor utifrån de stora kvinnokonferenser som detta förbund anordnade? Enligt Håkan Thörn är ju manifestationer koncentrerade uttryck för en rörelses vilja och ideologi.

---

³²⁰ Griffiths 1997; Dam 1999.

³²¹ Griffiths 1997, s. 12.

³²² Griffiths 1997, s. 418.

³²³ SOU 2004:59, "Kvinnors organisering som demokratisk kraft", konferens 5/2 2004.

Kapitel III

Den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897

Mellan den 15:e maj och den 1:a oktober 1897 pågick den Allmänna Konst- och Industriutställningen i Stockholm, den i folkmun så kallade Stockholmsutställningen. Arrangörernas mål var att presentera en så heltäckande tidspegel som möjligt, framförallt kom den tekniska och industriella utvecklingen att manifesteras. Utställningen var en stor händelse i Stockholm, den drog mängder av besökare och i dagspressen fanns dagliga utställningsrapporter.³²⁴

I samband med den mycket uppmärksammade utställningen måste det ha varit ett ypperligt tillfälle för olika föreningar, grupperingar och yrkesgrupper att göra sig synlig som grupp. I anslutning till utställningen förekom åtskilliga andra evenemang, det hölls till exempel ett 40-tal möten och konferenser.³²⁵ Konferenserna bevakades även de flitigt av både dagspress och tidskrifter. En av dessa konferenser var den Skandinaviska kvinnokonferensen: ”Som en final till utställningssommarens väldiga kongressymfoni kom kvinnokonferensen den 21–23 september.”³²⁶

Det här kapitlet handlar om den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897. Eftersom det är kvinnokonferenser som står i fokus för min avhandling beskriver jag dem så kronologiskt som möjligt istället för att bryta sönder dem tematiskt och riskera att förlora konferensupplevelsen. Avsikten med metoden och analysen är bland annat att tränga djupare in i SKNs manifestationer, det vill säga den identitetsskapande processen i konferenser. I texten väver jag löpande in analysen av konferensernas innehåll, form och funktion i linje med det jag presenterade i kapitel I. På vilket sätt återspeglar den för-

---

³²⁴ Se Ekström 1994.

³²⁵ Till exempel hölls Sjöfarts-, Press-, Jägar-, Skrädderiidkar-, Byggmästare-, Lantbruks-, Arbetar-, Post-, Farmaceut-, Läkare-, Barnmorske- och Religionsvetenskapliga möten och konferenser, GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 4, ”Allmänna konst- och industriutställningens programblad utgifvet av *Svenska Dagbladet* 29/6 1897”.

³²⁶ *Dagny* 1897, s. 254. Delar av konferensen 1897 finns publicerad i af Petersens, Lovisa, ”Klokt tal af kloka kvinnor: En kort presentation av Kvinnokonferensen i Stockholm 1897”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2001:2.

sta konferensen den borgerliga kvinnorörelsens tankevärld, dilemman och strategier för ”formerings för offentlighet”? På vilket sätt manifesterades ett ideologiskt innehåll genom konferensens former? Vad uttrycker konferensens föredrag och val av talare om synen på könens relationer och samhällspositioner? Vad var målet och betydelsen av konferensen som sådan för denna del av kvinnorörelsen?

Källmaterialet för det här kapitlet finns till största del i Svenska Kvinnornas Nationalförbunds arkiv. Där finns en volym om den Skandinaviska Kvinnokonferensen 1897. Utöver lösa ark, brev och utkast till brev finns där en mycket ordentligt iordninggjord historik över konferensförberedelserna. Iordningsställandet av en historik visar att konferenskvinnorna medvetet hade ambitionen att föreviga sig i tid och rum.³²⁷ Till den i stort kompletta historiken hör diverse bilagor, som till exempel kommitténs mötesprotokoll i en svart vaxduksbok. Därutöver finns tryckta inbjudningar, cirkulär, medlemsbiljetter, medlemsmärken, deltagarförteckningar samt föredragningslistor. Historiken avslutas med konferenskommitténs summerade erfarenheter i nio punkter. För en historiker är detta ett drömmaterial, att komma så nära det egentliga arbetet. Utöver SKNs arkiv har jag använt mig av tidskrifter och dagspress.

Upptakten

Den Skandinaviska kvinnokonferensen är den första i sitt slag som någonsin hållits i Sverige. Den hade föregåtts av flera turer om var, när och hur ett kvinnligt deltagande i samband med Stockholmsutställningen skulle ske. Som i så många andra sammanhang under denna tid uppstod snart frågan om hur kvinnor skulle relatera sig till män som grupp i allmänhet och utställningskultur i synnerhet.³²⁸ Inledningsvis fanns förslag att kvinnor skulle ha en egen paviljong på utställningen, något som funnits på världsutställningarna i Philadelphia 1876 och Chicago 1893.³²⁹ Från ledande kvinnor i kvinnorörelsen beslutades emellertid att kvinnor inte skulle ha en egen paviljong då de i Philadelphia och Chicago inte hade fallit väl ut.³³⁰ De kvinnliga paviljongerna på världsutställningarna hade varit välbesökta men behandlats styvmoderligt av organisationskommittéerna.³³¹ Vad som är intressant är att

---

³²⁷ Bosch 1990; Grever 1997; De Haan 2004.

³²⁸ Se om varför kvinnor i olika tider och sammanhang valt att särorganisera sig eller samarbeta med män i t.ex. Eduards 2002; Rönnbäck 2004; *Än män då?* 2004.

³²⁹ Om svenska kvinnors deltagande i världsutställningarna se Manns, Ulla, *De svenska kvinnorna vid världsutställningarna i Philadelphia 1896 och i Chicago 1893*, Idéhistoriska uppsatser 11 (Stockholm 1986).

³³⁰ *Idun* 1897:11, s. 82–83, signerad Thore Blanche (1862–1932), författare, publicist och Stockholmsutställningens presschef, se Ekström 1994, s. 77.

³³¹ Bederman, Gail, *Manliness & civilization: A cultural history of gender and race in the United States 1880–1917* (The University of Chicago Press 1995), s. 32f; Freedman 1979;

kvinnorna i detta svenska sammanhang ansåg det mest naturligt att ställa ut tillsammans med män för att inte skilja mäns och kvinnors bidrag åt på utställningen.³³² Men samtidigt fanns ett behov att markera åtskillnader. Det fanns till exempel på Stockholmsutställningen en paviljong som kallades för ”Damernas”, eller i folkmun ”Syskrinet” på grund av sitt ornamentierade utseende. Där visades inte bara kvinnors alster och arbete upp utan där fanns istället tillfälle för kvinnor att läsa, skriva samt vila och piffa upp sig. Tidsskriften *Idun* hade iordningsställt en salong med en liknande funktion inne på Nordiska Museet.³³³

Något ville svenska kvinnor alltså göra. Redan 1895 hade Fredrika-Bremer-förbundet, i egenskap av den enda större svenska kvinnoorganisationen, fått en förfrågan från danska kvinnor om inte svenska kvinnor skulle ta tillfället i akt att anordna en kvinnokonferens i samband med firandet av Kalmarunionen på Kalmar slott 1897.

FBF tog initiativ till att anordna en internationell kvinnokongress i större skala. Emellertid tyckte förbundet att det var mer lämpligt att istället hålla en konferens i huvudstaden Stockholm i samband med Konst- och industriutställningen som planerades till 1897.

I februari 1896 tillsatte FBF en kommitté vars uppgift var att få ett möte till stånd.³³⁴ Kommittén planerade en stor internationell kongress som skulle vara under 3–5 dagar och samla uppemot 1000 deltagare. Emellertid stötte kommittén snabbt på stora ekonomiska problem med att få projektet i land. För att täcka upp kostnaderna ansökte den om statsbidrag och även om bidrag från både utställningskommittén och förbundets egen kassa. Ansökan fick avslag från alla instanser och i oktober 1896 lät kongresskommittén meddela att den stött på så stora svårigheter att den inte kunde fullfölja sitt uppdrag, varpå kommittén upplöstes.³³⁵

Widholm, Christian, “Encountering masculinities: The display of self and others at Chicago’s 1893 world fair”, ed. Hurd, Madeleine, *Encounters: Representations of the others in modern European history*, Södertörns högskola, research reports 5/03 (Stockholm 2003), s. 53–89.

³³² *Idun* 1897:11, s. 83. Det framgår inte vilka kvinnor som stod bakom åsikten. Men jag antar att det var kvinnor verksamma i Handarbetets Vänner och Fredrika-Bremer-förbundet.

Först i New York 1937 upphörde särorganisering i världsutställningssammanhang utomlands eftersom kvinnor, enligt utställningsbulletinen: ”will not sit upon a pedestal, not be segregated, isolated; she will fit into the life of the Exposition as she does into life itself – never apart, always a part.” cit. efter Freedman 1979, s. 522. Därmed kan man säga att svenska kvinnor som var engagerade i utställningsfrågor var tidigt ute med att *inte* vilja skilja mäns och kvinnors arbete åt.

³³³ Ekström 1994, s. 159; *Idun* 1897:14, s. 108f; *Idun* 1897:20, s. 157; *Idun* 1897:35, s. 277.

³³⁴ Medlemmar i kommittén: Ellen Anckarsvärd (ordförande), Ellen Fries, Gertrud Adelborg, fru Wallenberg/Bertha Hübner, Agda Montelius, Hulda Lundin och Lilly Engström.

³³⁵ GUBKS, SKN, F III:1, handlingar rörande internordiska konferenser, brev från Ellen Anckarsvärd 10/6 1896; utkast av Ellen Anckarsvärd, utan datum; historik med bilagor.

Därpå gick stafettpinnen över till det nybildade Svenska Kvinnornas Nationalförbund. Det tänkte sig ett mindre möte än den kongress FBF planerat för. En konferens med deltagare från de övriga skandinaviska länderna.

Förberedelser och ställningstaganden – om formerna

Om konferenser är manifestationer av en social rörelses ideologi och ett exempel på uppfunna traditioner betyder ju planeringen och formerna mycket. Det var viktigt att föra ut sitt budskap också genom formerna som skulle göra att den kvinnliga gemenskapen både syntes och kändes. Inför konferensen låg mycket arbete i form av praktiska förberedelser. Konferensprogram skulle utarbetas, information skulle spridas, val av tid och lokal skulle göras och konferensen skulle finansieras. Hur gick Svenska Kvinnornas Nationalförbund tillväga? Vilka prioriteringar och ställningstaganden fick det göra? Jag återger händelserna relativt utförligt med inspiration av den antropologiska metoden 'thick description', som jag redovisade i kapitel I.

I mars 1897 framlade SKNs centralkommitté, det verkställande utskottet, förslag om att anordna en konferens i SKNs regi för styrelsen, d.v.s. den grupp som bestod av representanter från alla medlemsföreningar. På begäran skickades skriftliga förfrågningar ut till medlemsföreningarnas styrelser. Sju av dem ställde sig genast positiva till idén medan två gav avböjande svar på grund av tidsbrist.³³⁶ I början fanns förslag att konferensen skulle äga rum i samband med flickskolemötet. Men då det mötet skulle hållas i Härnösand gjordes avvägningen att Stockholm var mer lämpligt.³³⁷ På årsmötet i april beslutades att konferensen skulle äga rum under Stockholmsutställningen. Vid mötet tillsattes även en konferenskommitté.³³⁸ Flera av kvinnorna i kommittén hade ingått i FBFs kongresskommitté. Det visar att gruppen bestod av en engagerad och väl insatt kärntrupp och att det förekom ett tydligt samarbete mellan de två förbunden.

Svenska Kvinnornas Nationalförbund valde att kalla mötet för en konferens istället för kongress eftersom det planerade ett mindre omfattande möte än vad från början Fredrika-Bremer-förbundet hade planerat. Det var något som Lotten Dahlgren i tidskriften *Dagny* inte alls var tillfreds med. Hon menade att titeln konferens var alltför anspråkslös och hade själv föredragit be-

---

³³⁶ Jakande: Fredrika-Bremer-förbundet, Föreningen för välgörenhetens ordnande, Handarbetets Vänner, Kvinnoklubben, Nya Idun, Svenska allmänna kvinnoföreningen till djurens skydd och Stockholms kvinnliga gymnastikförening. Nekande: Stockholms Läsesalong och Göteborgs flickskoleförening.

³³⁷ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik.

³³⁸ Ellen Anckarsvärd (ordförande), Hulda Lundin, Sigrid Ulrich, Bertha Hübner, Gertrud Adelborg (vice ordförande), Sofia Gisberg, Henrika Widmark, Hanna Andersson (kassaförvaltare och suppleant) och Anna Ulrich (sekreterare och suppleant). Mot slutet var även Agda Montelius medlem i kommittén som vice ordförande.

nämningen kongress.³³⁹ Tiden för konferensen slogs fast till 21–23 september. I efterhand uttalades också i *Dagny* ett missnöje över att konferensen hade sammanfallit med det kungliga jubileet av Oscar II 25-åriga regenttid. Det ansågs att jubileet hade stulit uppmärksamhet från konferensen samtidigt som det befarades att en hel del män som skulle kunnat vara med på konferensen istället valt att delta vid jubileet. Lotten Dahlgren önskade att fler män varit med och lärt sig av föredragen. Hon underströk att män och kvinnor hade mycket att lära av varandra.³⁴⁰ Dessutom var hon kritisk till den konkurrens som konferensen fick av Stockholmsutställningen.³⁴¹

Det finns skäl att ifrågasätta kritiken som gavs i *Dagny*. Konferensen hade knappast en underordnad ställning i förhållande till utställningen och jubileet, pressbevakningen var stor och inte mindre än för andra möten som också konkurrerade om uppmärksamheten. Att konferensen sammanföll med jubileet kan också ha medfört positiva aspekter.

Lokalfrågan var viktig. Vid sekelskiftet 1900 var inte alls Stockholm den kongresstad den är idag. Det fanns överhuvud inte många lokaler i staden som kunde rymma många människor.³⁴² Konferenskommittén tog reda på olika lokaler, hur många som skulle få plats och vad de kostade, däribland Vetenskapsakademien, Arbetareinstitutet och Arbetareföreningen.³⁴³ Valet föll på Frimurarlogen, kvinnokonferensen skulle avgiftsfritt få disponera den stora salen samt de intilliggande rummen.³⁴⁴ Utöver att lokalen fick disponeras fritt så representerade lokalen ett visst symboliskt värde. Frimurarlogen kan verkligen betraktas som en manlig högborg som kvinnor helt plötsligt kunde få tillträde till. Dessutom var Frimurarlogen inte vilken lokal som helst, den var en förstklassig barockbyggnad med många arkitektoniska detaljer centralt på Blasieholmen i Stockholm.³⁴⁵ Det är möjligt att lånet av lokalen skedde via inre kontakter i Frimurarlogen.³⁴⁶ Byggnaden i sig hade en tydlig klasspräglning – frimurarna tillhörde vid sekelskiftet ett borgerligt skikt med hög status – och lånet av lokalen gjorde det tydligt att Svenska Kvinnornas Nationalförbund hade goda kontakter och bestod av kvinnor från de högre klasserna.

---

³³⁹ *Dagny* 1897, s. 153, 214. Med kongress menas större regelbundet återkommande möten medan konferens avser möten i mindre skala vilka inte behöver vara regelbundet återkommande.

³⁴⁰ *Dagny* 1897, s. 256.

³⁴¹ *Dagny* 1897, s. 255.

³⁴² Därav lät frikyrkorörelsen bygga missionshus och arbetarrörelsen Folkets hus. Innan dess hade de grupperna också stora svårigheter i att hysa in sig i lokaler. Det var t.ex. vanligt att arbetarrörelsen höll till i olika teaterlokaler. Mral, Brigitte, *’Vi ha ej plats för stämningens vers’: Arbetarkultur och arbetardikt före sekelskiftet* (Stockholm 1989), s. 92, 94, 123.

³⁴³ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, löst ark.

³⁴⁴ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, löst ark, historik.

³⁴⁵ Om Frimurarlogen se Andersson, Henrik O. & Bedoire, Fredric, *Stockholms byggnader: En bok om arkitektur och stadsbild i Stockholm* (Stockholm 1977), s. 96f.

³⁴⁶ Det var generaldirektör Edvard Edholm på Frimurarlogen som upplät lokalerna.

Frimurarlogen

Foto: Lennart af Petersens, SSM

En informationsspridande och nätverksskapande funktion fick den konferensbyrå som kommittén lät upprätta. I samband med evenemanget lät kommittén öppna en sådan på Beridarebangatan 19, vilken under själva konferensdagarna flyttades till Frimurarlogen. På byrån erbjöds program och annan behövlig information.³⁴⁷ Konferensbyrån måste ha fungerat som spindeln i nätet där alla frågor om till exempel programmet, utställningen, staden Stockholm, restauranger, tågtider och hotell kunde besvaras. Samtidigt innebar säkert också byrån en naturlig mötesplats för deltagarna.

Hur skulle deltagarna kunna identifiera varandra? Sofia Gisberg, ombud från Handarbets Vänner i SKN, fick i början av sommaren uppdrag att välja ut ett lämpligt konferensmärke, vilket inte fick kosta mer än 25 öre.³⁴⁸ I början av september bestämdes färg och form på detta märke. Konferenskommitténs sekreterare Anna Ulrich fick ombesörja dess tillverkning.³⁴⁹ Till

---

³⁴⁷ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, Bertha Hübner upplät lokalen; historik, bilaga 3, pro memoria 16/9 1897 §6, att byrån flyttade till Frimurarlogen; se även *Dagny* 1897, s. 153; *Idun* 1897:36, s. 282.

³⁴⁸ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 22/6 1897 §6.

³⁴⁹ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 7/9 1897 §9.

skillnad mot konferensmärken av idag, i form av en plastbricka med namn på, var den Skandinaviska kvinnokonferensens märke en ljusgrön rosett i moarétyg.

Mötesmärket fyllde en visuell funktion när konferensdeltagarna rörde sig runt i stadsrummet. Inför andra syntes de i det offentliga rummet. Leila Rupp har visat hur medlemsmärken fyller en gemensamhetsskapande funktion. Att gemensamt bära ett likadant märke skapar en del av en 'kollektiv identitet' och människor som bär ett märke känner igen sig i andras märken.³⁵⁰

Hur skulle man då få deltagare till konferensen? Kunde även kvinnor som inte tillhörde någon förening under SKN få tillträde? I maj drog konferenskommittén igång inbjudningskampanjen. Den lät trycka upp 1000 inbjudningar och cirkulär där det gavs information att det var SKN som skulle stå som värd för arrangemanget, att det skulle hållas föredrag som belyste verksamheten i de olika medlemsföreningarna, fria föredrag av allmän social betydelse samt samkväm och utflykter.³⁵¹ Inbjudningarna skickades till styrelsemedlemmar i SKNs medlemsföreningar och framför allt till pressen för att informationen skulle spridas. Dessutom bjöds kvinnor från andra städer än Stockholm in, från landsorten och från andra länder. För att visa sin internationella dimension bjöd SKN även in Teresa Wilson från International Council of Women – SKNs internationella moderorganisation.³⁵²

Den moderna press som skapades vid denna tid var ju en viktig del av den borgerliga offentligheten och nödvändig för de nya kvinnoidéernas spridning.³⁵³ Utöver att kommittén direkt bjöd in pressen använde den sig också av pressen som en direkt informationskanal. Redan under våren fördes notiser in i både *Dagny* och *Idun*, den borgerliga kvinnorörelsens egna tidskrifter.³⁵⁴ Konferenskommittén var noga med att det skulle annonseras ordentligt och lät skicka ut cirkulär och inbjudningar till tidningar av olika färg, både i Stockholm och i landsorten samt till tidningar i Norge, Finland och Danmark. Till sin hjälp använde sig kommittén av en annonsbyrå.³⁵⁵ Presskåren

---

³⁵⁰ Se Rupp & Taylor, 1999; se även Hurd, Madeleine, "Klädd till gatustrid: Uniform, kropp och maskulinitet hos nazisternas stormtrupper", red. Hurd, Madeleine, Olsson, Tom & Öberg, Lisa, *Iklädd identitet: Historiska studier av kropp och kläder* (Stockholm 2005).

³⁵¹ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 5, "Konferens i Stockholm 1897 anordnad af Svenska Kvinnornas Nationalförbund".

³⁵² GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 17/5 1897 §1–2, 31/5 1897 §1–2, 22/6 1897 §2, 4, 3/8 1897 §6, 7; historik. Wilson kom emellertid inte till konferensen.

³⁵³ Se Ney 1999; *Tidningskvinnor 1690–1960* 2000.

³⁵⁴ *Dagny* 1897, s. 153; *Idun* 1897:24, s. 191.

³⁵⁵ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 3/8 1897 §2, 2/9 1897 §3, 13/9 1897 §8; historik. Inbjudna och närvarande tidningar: *Stockholms Dagblad*, *Dagens Nyheter*, *Nya Dagligt Allehanda*, *Aftonbladet*, *Vårt Land*, *Svenska Dagbladet*, *Stockholmstidningen*, *Dagen*, *Figaro*, *Svensk Damtidning*, *Hemåt*, *Svenska Morgonbladet*, historik, bilaga 8, deltagarlista. Dessutom var Kristian Winterhjelm, redaktör från Norge närvarande och redaktör Hjalmar Branting från *Social-Demokraten* begärde

var den enda grupp av deltagare som avgiftsfritt deltog på konferensen och till dem utfärdades det speciella referentkort.³⁵⁶ Satsningen lyckades och pressbevakningen på konferensen var omfattande. Generellt gav alla tidningar konferensen generöst med utrymme, tidningen *Dagen* gav till och med konferensen plats på tidningens förstasida.³⁵⁷ Svenska Kvinnornas Nationalförbund hade även anlitat en egen referent. Majoriteten av tidningarna hyllade konferensen i sig. Åsikstsskillnader mellan de olika tidningarna dyker först upp i samband med sedlighetsfrågan som diskuterades på konferensen. Den stora pressbevakningen är också ett tydligt exempel på att konferensen uppmärksammades och hjälpte konferenskvinnorna att introduceras i det offentliga samtalet.³⁵⁸ Den visar också hur pass medvetna konferenskvinnorna var att använda sig av media.

Metoden 'thick description' har hjälpt mig att klargöra hur professionellt och medvetet konferenskvinnorna arbetade, hur de utnyttjade upparbetade kanaler och insåg pressens betydelse. Även om detta var den första konferensen möter vi här kvinnor med ett betydande organisationskapital och med tillgång till inflytelserika nätverk. Även om organisationen SKN var ny bestod konferenskommittén inte av nybörjare i offentligheten.

Programkommittén – om innehållet

När Svenska Kvinnornas Nationalförbund väl beslutat att det skulle arrangera en kvinnokonferens tog arbetet vid med att fylla konferensen med ett innehåll. I linje med SKNs ganska vaga verksamhetsidé kom tanken om att ordna en konferens före beslutet om vad den skulle innehålla. Manifestationens former var viktigare än behovet av att kommunicera ett budskap.

Utarbetandet av ett konferensprogram är ett tidskrävande arbete och en lång process, det vittnar även arrangörer i vår nutid om. Hur gick 1897 års konferenskommitté till väga när den utarbetade konferensprogrammet? Vilka avvägningar och prioriteringar fick den göra? Överensstämde resultatet med ambitionerna? Vilka ämnen diskuterades på konferensen?

Strategin bakom vilka som skulle tala verkade inte så genomtänkt. Ibland syntes det mer vara en slump när det bestämdes att en talare skulle inbjudas i ett visst ämne. Man kunde förvänta sig att de personer som valdes ut stod för en moderat könspolitisk linje, men här bollades också med en rad "osäkra kort" som man inte i förväg kunde veta vad de skulle uttrycka för åsikter.

---

program (not som ovan; löst ark). Även arbetarrörelsen annonserade rikligt om möten i pressen. Mral, 1989, s. 83.

³⁵⁶ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 7/9 1897 §4, 16/9 1897 §9; bilaga 8, deltagarlista.

³⁵⁷ *Dagen* 7/9 1897.

³⁵⁸ Se t.ex. Ryan 1999, s. 571f om hur grupper gjorde sig offentliga med hjälp av pressen; se även Habermas 1988 om pressens betydelse för den borgerliga politiska offentligheten.

Diskussionerna i programkommittén ger intryck av att flera olika uppfattningar om kvinnofrågan och vägen till offentligheten för kvinnor fanns inom SKN vid denna första konferens. Beskrivningen i det följande är också ett exempel på konferensarrangemangens mer arbetsamma sida – svårigheten att få tag på rätt folk – intressanta talare som sade de rätta sakerna.

Det var sannerligen inte en lätt uppgift för konferenskommittén att få till stånd ett program. Redan i början av mars 1897, innan det ens fanns styrelsebeslut på att SKN skulle stå värd för en konferens, sonderades terrängen om det fanns ett intresse bland SKNs medlemsföreningar att hålla föredrag om sin förenings verksamhet. Majoriteten var positiv, alla kunde dock inte lämna definitivt svar på en gång.³⁵⁹ Efter styrelsemötet då konferenskommittén hade tillsatts valdes en särskild programgrupp.³⁶⁰ Men enligt konferenskommitténs protokoll verkar det som om alla i konferenskommittén var engagerade i programmet.

Utöver föredrag av de anslutna medlemsföreningarna beslutades tidigt att det också skulle hållas anföranden av allmän social betydelse. I maj presenterade kommittén ett förslag, vilket kan tolkas som den ambition eller den önskan kommittén hade. Den tänkte sig att borgmästare Carl Lindhagen skulle tala om gift kvinnas äganderätt, danskan Charlotte Norrie om sjukvård, Ellen Fries om SKN, lärarinnan och skolgrundaren Anna Sandström om uppfostran, Anna Roos, engagerad i reglementeringsfrågan, om den sedligt religiösa frågan samt att arbetsfrågan ur kvinnosynpunkt skulle belysas av en av de finska talarna.

Vid samma möte bestämdes att man skulle höra sig för om Ellen Key var intresserad av att hålla föredrag om Nya Idun.³⁶¹ Anna Sandström tackade omgående ja och lite senare även Charlotte Norrie och Ellen Key. Med de övriga förslagen gick det inte lika lätt. Efter sommaren när kommittén åter tog upp arbetet bestämdes att någon norska skulle tillfrågas. Det bestämdes också att fråga Lydia Wahlström om hon kunde höra sig för om juris doktor i civilrätt Elsa Eschelsson kunde hålla ett anförande om någon lagfråga i stället för Carl Lindhagen.³⁶² Lagföredraget visade sig bli en riktig långbänk, Gertrud Adelborg var den som fick dra det största lasset. Utöver Lindhagen och Eschelsson tillfrågades även Maria Cederschiöld, civilminister Hugo Hamilton, E. Leijonhufvud och Emil Svensén. Till slut blev det skriftställare och föredragshållare fil. kand. Emil Svensén som tackade ja en vecka före

---

³⁵⁹ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, inkomna brev från medlemsföreningarna.

³⁶⁰ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 27/4 1897 §7.

³⁶¹ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 31/5 1897 §3–4, 22/6 1897.

³⁶² GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 3/8 1897.

konferensens öppnande till att tala om den svenska kvinnans rättsliga ställning.³⁶³

Två andra föredrag som det var fler turer kring var Gina Krogs och doktor Bergwalls. Gina Krog tvekade fram och tillbaka om hon hade tid att komma, och beslutade sig ganska sent att hon kunde.³⁶⁴ Doktor Bergwall kom in med ett ämnesförslag redan tidigt. Jag vet inte om han blev tillfrågad av konferenskommittén eller om han själv initierade sitt eget föredrag. I vilket fall hänvisade han till ett föredrag som hållits på läkarstämman och att det var av yttersta vikt att just det, om sjuksköterskor i distriktssjukvård skulle framföras. Emellertid drabbades doktor Bergwall av ett anfall av höstreumatism en tid före anförandet och hade problem med att hitta en lämplig kandidat som kunde läsa upp hans föredrag. Till slut fick han tag på läkaren Tora Granström som kunde ta sig an uppgiften.³⁶⁵ Till en början var det inte heller givet att Elisabeth Selmer skulle hålla sedlighetsföredraget. Under arbetets gång fanns förslag på riksdagsmannen Hugo Tamm, Anna Höjer eller Anna Roos, alla engagerade i reglementeringsfrågan och den svenska sedlighetsdebatten.³⁶⁶ Elisabeth Selmer hade hållit ett föredrag om nykterhet redan på en kvinnokonferens i Köpenhamn 1888.³⁶⁷

På ett tidigt stadium hade konferenskommittén idén om att det skulle finnas föredrag som handlade om klasskillnader mellan kvinnor. Den tänkte sig till exempel ett anförande som skulle handla om relationerna mellan den bildade och kroppsarbetande kvinnan.³⁶⁸ Det blev emellertid inget av den idén och källorna ger inget svar på varför. Ju längre programkommittén kom i sitt arbete desto viktigare blev det för dem att alla skandinaviska länder skulle vara representerade som föredragshållare. Den satsningen lyckades. Trots att konferensprogrammet var brett upplagt och inkluderade många områden där

---

³⁶³ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 3/8 1897 §8, 2/9 1897 §7, 7/9 1897 §7, 10/9 1897 §3, 13/9 1897 §2.

Emil Svensén (1850–1921), son till riksdagsmannen Karl Johan Svensén (1823–1883), vilken bl.a. verkade för höjandet av kvinnans ställning. Emil Svensén frisinnad journalist vid *Aftonbladet*, populär föreläsare och författare och verkade även han för höjandet av kvinnans ställning, *Nordisk familjebok* 1918, 1926.

³⁶⁴ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, brev från Gina Krog 9/8 1897; brev från Gina Krog 10/8 1897; historik, bilaga 3, pro memoria 30/8 1897 §4, 16/9 1897 §1.

³⁶⁵ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, brev från dr J. E. Bergwall 2/8 1897, brev från dr Bergwall 9/9 1897, brev från dr Bergwall 19/9 1897; historik, bilaga 3, pro memoria 10/9 1897 §1, 20/9 1897 §2.

³⁶⁶ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 7/9 1897 §11, 10/9 1897 §4; om deras engagemang se Svanström, 2006.

³⁶⁷ *Dagny* 1888, s. 194. Lucina Hagman höll även hon föredrag på Köpenhamnskonferensen, *Framåt* 1888, s. 207ff.

³⁶⁸ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 30/8 1897 §2.

kvinnor var verksamma så önskade konferenskommittén i efterhand att det funnits med föredrag om konst, skola och litteratur.³⁶⁹

De ämnen som programkommittén till slut enades om var alla sådana som berörde kvinnors medborgerliga rättigheter, sociala frågor, arbetsmarknad, utbildning, hälsa och sedlighet. Ämnena hade en slagsida åt borgerliga kvinnors intressen, men åtminstone två namn på listan kunde sägas vara provocerande för en konservativ publik – författarinnan och kvinnoaksdebattören Ellen Key, som för övrigt relativt nyligen hade varit i stor polemik med Anna Sandström om olika tolkningar av kvinnofrågan,³⁷⁰ och norskan Gina Krog som var en viktig person inom den norska kvinnorösträttsrörelsen. Det skulle dock visa sig att det blev inom andra ämnen som spänningarna på konferensen skulle uppstå, inte kring dessa två talare.

Sammanfattningsvis kan sägas att konferensprogrammets slutliga utformning inte alls var noga genomtänkt. Istället ger programmet skenet av att vara ett slags ad hoc-lösning.

Festkommittén

Sekelskiftets konferenskultur var också fylld av festarrangemang. Att klä upp sig, äta och dricka tillsammans, skåla och lyssna på högtidstal ingick i en allmänt borgerlig livsstil. Det nya här var att majoriteten av gästerna på dessa fester var kvinnor som samlades i en offentlig lokal. De hördes, de syntes, de befann sig i det offentliga rummet. Det var provocerande nog. Hur ingick då festen i detta ”mötenas språk”?

Till skillnad från programkommittén startade festkommittén sitt arbete ganska sent i förhållande till konferensens öppnande, först i början av september. Däremot beslutade konferenskommittén redan tidigt att det skulle finnas utrymme för ”personligt umgänge och vederkvickelse”. Det fanns till exempel förslag på utfärder och gemensam middag i Saltsjöbaden.³⁷¹ Redan när tidsplaneringen för konferensen upprättades gjordes utrymme för gemensamma luncher.³⁷² När festkommittén satte igång sitt arbete tog lokalbokning och middags- och festplanering vid. Till en början tänkte den sig en enklare gemensam middag på utställningens huvudrestaurang eller på restaurang Hasselbacken. Men eftersom vädret blev så uselt fick det bli på utställningens Folkök istället. Vidare beslutades det att avslutningsfesten skulle hållas

---

³⁶⁹ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, erfarenheter.

³⁷⁰ Bokholm 2002, s. 276f; Hammar 1999, s. 234–245; Manns 1997, s. 134–152; Ullman 2004, s. 167–177.

³⁷¹ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, löst ark, förslag till program.

³⁷² GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 27/4 1897 §5.

på Hotell Phoenix, en för tiden mycket välkänd festlokal. Först dagen före konferensens öppnande stod programmet färdigt för avslutningsfesten.³⁷³

Författaren Henrika Widmark och kompositören Helena Munktell tillsattes för att arrangera den musikaliska avdelningen.³⁷⁴ De skulle också komponera och skriva texten till en konferenskantat. Vid sekelskiftet 1900 var det vanligt förekommande med kantater både inom kvinnorörelsen och vid andra festhögtider så som jubileer och installationer.³⁷⁵ Både Bertil Björkenlid och Josefín Rönnbäck har i sina arbeten om rösträttskvinnorna uppmärksammat sånger som författats speciellt till rösträttsrörelsens manifestationer, sånger, vars innehåll manade till sammanhållning och samförstånd mellan könen.³⁷⁶ Kantater förekom även internationellt, ett exempel är till den stora utställningen om kvinnors arbete i Holland 1898 och ett annat exempel är till de amerikanska kvinnornas nationalråds möte 1891.³⁷⁷ Kantater och sånger bidrog till att förhöja stämningen och upplevelsen av gemenskap. Den 'kollektiva identiteten' skulle stärkas.

Det var inte lätt att få ihop musikarrangemanget. Till en början befann sig inte ens Helena Munktell eller Henrika Widmark i Stockholm. Munktell försökte till och med att försöka skjuta fram konferensen trots att det knappt var tre veckor kvar. Det var svårt att samla ihop både kör och solosångare och Munktell var mycket mån om att arrangemanget skulle bli lyckat, särskilt med tanke på alla de oenigheter som fanns inom kvinnorörelsen.³⁷⁸ Helena Munktell fick till sist tag på operasångerskan Ester Sidner som lovade ställa upp. Och Henrika Widmark lyckades engagera operasångaren herr Lindqvist. Widmark hoppades att fru Lindqvists medlemskap i Nya Idun skulle ge maken legitimitet att framträda, även om han var man.³⁷⁹ Han blev godkänd och uppträdde under den musikaliska avdelningen på avslutningsfesten.

---

³⁷³ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 10/9 1897 §7–8, 13/9 1897 §3, 7, 16/9 1897 §3, 20/9 1897 §4.

³⁷⁴ Henrika Widmark, styrelseledamot i FBF och SKN, författade flera texter i samband med kvinnorörelsen, t.ex. en dikt till Henrik Ibsens ära när svenska kvinnor ordnade en fest med anledning av Ibsens 70-årsdag 1898, Manns: 1997, s. 147–149.

Helena Munktell (1852–1919), pianist och kompositör, även internationellt verksam.

³⁷⁵ Kantat "är även beteckning för den dikt, som bildar den sjungna texten. Dess användning som festinslag bestämmer det pompösa, didaktiska innehållet." *Svensk uppslagsbok*: Kanta't.

³⁷⁶ Björkenlid 1982, s. 180f; Rönnbäck, Josefín, "Rösträttsrörelsens kvinnor – i konflikt eller samförstånd", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2000:4, s. 30. Även inom andra rörelser var sånger betydelsefulla, om arbetarrörelsen se Mral, 1989, s. 86, 91 om fackföreningsrörelsen se Blomberg, Eva, *Män i mörker: Arbetsgivare, reformister och syndikalister: Politik och identitet i svensk gruvindustri 1910–1940* (Stockholm 1995), kap. 12.

³⁷⁷ Grever & Waaldijk 2004, s. 120; *Dagny* 1891, s. 175.

Lyssna: 23/8 2006: http://www.iiav.nl/nl/databases/dossiers/1898/congreszaal_info.html.

³⁷⁸ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, brev från Helena Munktell 2/9 1897; brev från Henrika Widmark 5/9 1897.

³⁷⁹ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, brev från Helena Munktell 9/9 1897, brev från Helena Munktell 12/9 1897, brev från Henrika Widmark 28/8 1897.

”...högtid i vår lilla krets...”

Klockan 11.00 på förmiddagen den 21 september samlades 276 konferensdeltagare i Frimurarelogens samlingsaal på Blasieholmen. Lokalen var fullsatt och de som efterfrågade dagbiljetter fick vända i dörren.³⁸⁰ Den övervägande delen deltagare var svenska kvinnor från Stockholm. Med på konferensen fanns också ett 40-tal deltagare från landsorten samt sammanlagt 17 män. De flesta av männen var välkända i den svenska samhällsdebatten.³⁸¹ Därutöver fanns deltagare från de skandinaviska länderna; elva från Norge, fem från Danmark, tjugofem från Finland. De internationella deltagarna bestod av fem kvinnor från England, Amerika och Ryssland.³⁸²

Utsmyckningen i Frimurarelogens samlingsaal var enkel och chosefri. I fonden hängde ett stort porträtt av Oscar II i helfigur.³⁸³ Ett podium var uppställt där det fanns en talarstol och ett bord för konferensens organisationskommitté, dess ordförande och sekreterare. På talarstolen och referentbordet stod vackra blomsterarrangemang, enligt tidskriften *Dagny* kanske det enda yttre tecknet på att det var kvinnor som skulle hålla konferens. Deltagarna fick ett medlemsmärke i form av en ljusgrön moarérosett, samt ett program och visades därefter till sina platser.³⁸⁴ Det är tydligt att de svenska konferenskvinnorna medvetet valt en enkel framtoning. På andra konferenser kunde de tillskrivna kvinnliga attributen vara mer framträdande. På det amerikanska nationalförbundets årsmöte 1891 var till exempel lokalen smyckad med palmer och liljor, talarstolen draperad med sidenflagga och ordförandeklubban ombunden med liljebuketter.³⁸⁵

Konferensen inleddes med den specialskrivna kantaten *Framåt* författad av Henrika Widmark och tonsatt av Helena Munktell. Den framfördes av Fruntimmerskören och sopranen Louise Pyk, vilka ackompanjerades av piano och orgel. Sista versen i kantaten, som framfördes av både kör och solosång, genomsyras av en strävan till sammanhållning kvinnor emellan men även av en önskan om sammanhållning mellan kvinnor och män:

---

³⁸⁰ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 16/9 1897 §12, historik.

³⁸¹ Till exempel var Hugo Wachtmeister, Hugo Tamm, Ernst Beckman, Carl Lindhagen och dir. Palme deltagare samt en man från vardera Norge, Finland och Danmark närvarande. GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 8, deltagarlista.

³⁸² GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 8, deltagarlista.

³⁸³ Porträttet behöver i och för sig inte vara upphängt av konferenskommittén utan istället av Frimurareloggen med anledning av Oscar II:s 25-årsjubileum.

³⁸⁴ *Dagny* 1897, s. 256; *Idun* 1897:38, s. 303.

³⁸⁵ *Dagny* 1891, s. 172ff.

Framåt! Uppåt! Orden ljuda,
Som vår lösen blifva må.
Allvar, enighet de bjuda,
Om vårt mål vi skola nå
Fast vi skilda vägar vandra,
Sökande i verlden vid,
Finna vi till slut varandra,
Uti kärlek, ljus och frid!³⁸⁶

I kantaten framhölls målet för kvinnornas strävan – de ville framåt, de skulle i framtiden nå varandra i enighet, men ingenting sades om vägen till målet. Det var ingen kampsång mot mäns privilegier. Det talades inte om frigörelse. *Idun* beskrev hur kantaten brusade genom lokalen, medan *Dagny* betonade att den var hållen i en allvarlig ton som gick väl ihop med konferensens anda och karaktär.³⁸⁷ Många av föredragshållarna kom att hänvisa till kantatens innehåll under konferensen. Agda Montelius sa till exempel i sitt föredrag att kantatens andemening ”Framåt, uppåt” kunde ses som motto för Föreningen för Vålgörenhetens Ordnande.³⁸⁸

Efter kantaten höll Ellen Anckarsvärd, både ordförande i SKN och konferensens organisationskommitté, ett välkomsttal.³⁸⁹ Hennes bakgrund i kretsen kring Sophie Adlersparre borgade för en mer feministisk framtoning. I sitt tal gick hon också längre när det gällde målet för kvinnornas engagemang. Hon gav där svar på varför det anordnades en kvinnokonferens och även hon refererade till kantaten och lade dessutom vikt vid kvinnans och mannens lika rättigheter. När det målet var nått behövdes inte längre någon kvinnosak:

Det är högtid i vår stad, [...], och det är nu äfven högtid i vår lilla krets, emedan vi fått till stånd ett möte af svenska kvinnornas nationalförbunds konferens. Vi vilja här hufvudsakligen tala om kvinnosaken, som borde ligga alla varmt om hjärtat. Kvinnosaken skall upphöra, men först när kvinnan fått jämbördes rätt med mannen. [...] Vi vilja här arbeta i tre riktningar, icke blott framåt och uppåt utan äfven inåt.³⁹⁰

Ellen Anckarsvärd betonade att sammanhållningen måste vara det starkaste medlet till framgång för kvinnorörelsen, men då många olika intressen var förenade såsom länkarna i en kedja kunde meningsskiljaktigheter uppstå: ”[M]en utan strid, ingen frid. Må blott striden föras med blanka vapen och

---

³⁸⁶ *Aftonbladet* 21/9 1897.

³⁸⁷ *Idun* 1897:38, s. 303; *Dagny* 1897, s. 259.

³⁸⁸ *Svenska Dagbladet* 22/9 1897.

³⁸⁹ Ellen Anckarsvärd (1833–1898) var en av initiativtagarna till Föreningen för gift kvinnas äganderätt som bildades 1873, var ordförande i SKN och ingick i ledningen för FBF. Umgicks i kretsen kring Sophie Adlersparre och Rosalie Olivecrona, pionjärer i den svenska kvinnorörelsen.

³⁹⁰ *Svenska Dagbladet* 22/9 1897.

öppet vizir.”³⁹¹ Anckarsvärd använde sig här retoriskt av krigiska symboler för att beskriva kvinnorörelsen, vilket kan tolkas som att just hon såg kvinnofrågan som en kamp. Det kan även vara ett tecken på tidens retorik. Stridsmetaforer användes även inom andra rörelser än kvinnorörelsen och även internationellt – det var ett gemensamt symbolspråk som många kunde relatera till.³⁹²

Anckarsvärd framhöll vidare att kvinnofrågan var synnerligen aktuell. Den hade ännu inte lösts på grund av den reaktionära vind som blåste i det sociala och politiska livet och motsättningen som tidvis uppstod mellan mäns och kvinnors strävanden.³⁹³ Kvinnors frigörelse gick dock, enligt Anckarsvärd, inte ut på att göra mäns och kvinnors verksamhetsfält till ett och detsamma, mannen varken kunde eller ville fylla kvinnans uppgifter och kvinnan inte heller mannens. Men kvinnan borde liksom mannen ha full frihet i att försöka sig på vilket arbetsområde som helst.³⁹⁴ Kvinnor ville på samma sätt som män uppfylla sina plikter i samhället och så länge kvinnor saknade denna frihet måste det finnas en kvinnofråga.³⁹⁵

Ellen Anckarsvärds välkomsttal har flera anspelningar som påminner om ett liberalt tankegod. Där finns den borgerliga individualismen som innebar en valfrihet grundat i människans duglighet; åt var och en efter förmåga och kompetens. Anckarsvärd visade här sin tillhörighet till en individualistisk syn på den kvinnliga frigörelsen.³⁹⁶ Strävan efter kvinnors autonomi och oberoende var för henne målet för kvinnorörelsen, men inte på bekostnad av mäns ställning. De skulle inte känna sig hotade på sina områden.

Det var viktigt för Svenska Kvinnornas Nationalförbund att visa upp sin organisation, sin betydelse och sina kontakter med andra länder. I slutet av sitt tal berörde Ellen Anckarsvärd SKNs uppgift som en länk i kedjan av internationella kvinnoorganisationer och att SKN var en nationell paraplyorganisation mellan landets kvinnoföreningar av skilda typer och vitt skilda mål.³⁹⁷

---

³⁹¹ *Idun* 1897:38, s. 303.

³⁹² Bosch 1990, s. 15; se även Eriksson, Fredrik, *Det reglerade undantaget: Högerens jordbrukspolitik 1904–2004* (Stockholm 2004), s. 71f; Mral 1989, s. 25, 110. Ett annat SKN-exempel: ”i kvinnostriden strida vi ändå med så ojämna vapen” sagt av Henrika Widmark till Ellen Anckarsvärd; konserten måste bli lyckad med tanke på alla oenigheter som fanns inom kvinnorörelsen, GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, brev från Henrika Widmark till Ellen Anckarsvärd 2/9 1897.

³⁹³ *Aftonbladet* 21/9 1897; *Idun* 1897:38, s. 303.

³⁹⁴ *Aftonbladet* 21/9 1897.

³⁹⁵ *Stockholmstidningen* 22/9 1897.

³⁹⁶ Jämför här Manns indelning av kvinnokampen i en individualistisk och komplementär del, Manns 1997, s. 26–28.

³⁹⁷ *Aftonbladet* 21/9 1897.

Efter välkomsttalet valdes ordförande och sekreterare till konferensen.³⁹⁸ Konferensen konsoliderades med att de närvarande stående sjöng Kungsången *Ur svenska hjärtans djup* tillsammans med den ”mångstämmiga” och ”präktiga” Fruntimmerskören, anförd av Helena Munktell.³⁹⁹ Ramverket kring konferensen var seriöst, kungligt, högtidligt och gav uttryck för en ganska måttfull kvinnosak. Ingen behövde än så länge känna sig hotad eller utmanad. Det utmanande var att kvinnor särorganiserat sig efter kön och samlats i det offentliga rummet.⁴⁰⁰ Betoningen på det internationella och på goda kontakter utomlands var välfunnet och imponerade på pressen.

”Klokt tal af kloka kvinnor”

Mellan flaggstänger och blomsterdekorationer vandrade den lilla skara deltagare i kvinnokonferensen till sin samlingssal, icke för att höra högstämmda festorationer, utan för att lyssna till klokt tal af kloka kvinnor om hvad genom kvinnoarbetet uträttats och verkats och om de förhoppningar och fordringar man ställer därpå för framtiden.⁴⁰¹

Med de orden beskrev *Dagnys* Lotten Dahlgren vad kvinnokonferensens deltagare skulle få vara med om. Vilka talade om vad och hur togs det emot?

Programmet för de tre konferensdagarna var digert, sammanlagt hölls 15 föredrag. Sofia Gisbergs utgick eftersom hon inte hade tid på grund av åtaganden på Stockholmsutställningen. Sju av föredragen hölls av SKN och dess medlemsföreningar, fem av företrädare från kvinnoorganisationer från Danmark, Norge och Finland samt tre fria föredrag. De teman som togs upp var till exempel kvinnors samhällliga plikter, ”den sanna kvinnligheten”, äktenskapsfrågan, kvinnors likställighet med mannen och kvinnors vårdande plikter. Bland föredragen fanns en innehållslig bredd och organisationskommittén förefaller ha valt att tillfredsställa så många kvinnors intressen som möjligt. Detta förde med sig att föredragen skiljde sig åt på flera punkter när det gällde *hur* och *vad* kvinnor skulle vara och göra i det offentliga.

---

³⁹⁸ Ellen Anckarsvärd blev ordförande, Agda Montelius, Hulda Lundin och Ellen Fries valdes till vice ordförande, den sistnämnda kunde dock inte närvara p.g.a. hälsoskäl. Till sekreterare valdes Anna Ulrich, Sigrid Ulrich och Hanna Andersson.

³⁹⁹ *Dagny* 1897, s. 261.

⁴⁰⁰ Se Eduards 2002 om det utmanande med kvinnors särorganisering.

⁴⁰¹ *Dagny* 1897, s. 255.

**Program vid Svenska Kvinnornas Nationalförbunds
konferens i Stockholm 21—23 september 1897.**

Tisdagen den 21 september.

Kl. 11 f. m.—1 e. m.

Kantat.

Hälsningstal af Ordföranden. Redogörelse för Svenska Kvinnornas Nationalförbund.

Välgörenhetens mål och medel. Fru Agda Montelius (Föreningen för Välgörenhetens Ordnannde).

Upphåll.

Kl. 2—3 e. m.

Fredrika-Bremer-Förbundets uppkomst och utveckling. Fröken Gertrud Adelborg (Fredrika-Bremer-Förbundet).

Kvindesagen i Norge. Fröken Gina Krog (Norge).

Onsdagen den 22 september.

Kl. 10 f. m.—12 middagen.

Mina erfarenheter om samnyffostran. Fröken Lucina Hagman (Finland).

Handarbetets Vänners verksamhet. Fröken Sofia Gisberg (Föreningen Handarbetets Vänner).

Kvinnoklubbens idé. Fröken Hanna Andersson (Kvinnoklubben).

En insats i kulturutvecklingen. Fru Elna Tenow (Svenska allmänna kvinnoföreningen till djurens skydd).

Upphåll.

Kl. 6—8 e. m.

Under hvilka förutsättningar kan kvinnorörelsen blifva af verklig betydelse för kultur och framåtskridande? Fröken Anna Sandström.

Betydningen af kvinnens arbete för totalafhold og sædelighed. Fru Elisabeth Selmer (Danmark).

(Eventuelt diskussion.)

Torsdagen den 23 september.

Kl. 10 f. m.—12 middagen.

Sygepleje som arbejdsfelt for kvinden. Fru Charlotte Norrie, f. Harbou (Danmark).

Distriktsköterskor, en modern insats i svenska landsbygdens sjukvård. Doktor J. E. Bergwall.

Om kvindernes verneplikt. Fru Margareta Vullum (Norge).

Upphåll.

Kl. 1—3 e. m.

De kvinnliga gymnasternas uppgift. Fru Ebba Herrman (Stockholms kvinnliga gymnastikförening).

Om Nya Idun. Fröken Ellen Key (Sällskapet Nya Idun).

Några synpunkter i kvinnofrågan med särskild hänsyn till den svenska kvinnans rättsliga ställning. Fil. kand. E. Svensén.

(Eventuelt diskussion.)

Konferensens afslutning.

Tisdagen den 21 september.

Kl. 5 e. m.

Besök å Utställningens folkök, hvarst middag serveras för konferensdeltagarna.

Torsdagen den 23 september.

Kl. 7,30 e. m. å hotell Phoenix.

Sankutm: Musikafdelning. Gemensam supé.

För att åskådliggöra konferensens innehåll kan föredragen delas in i två kategorier: Den ena består av de föredrag som hölls av Agda Montelius, Lucina Hagman, Elna Tenow, Elisabet Selmer, Charlotte Norrie, Margareta Vullum, Ebba Herrman, Ellen Key och dr Bergwall. Dessa beskrev arbetsområden där kvinnor enligt traditionen kunde vara verksamma, och talade om arbetsfält som ansågs traditionellt ”kvinnliga” eller där de kvinnliga ”egenskaperna” var en fördel för att utöva yrket. Föredragen var inte utmanande i sig. Att vårda sjuka, fattiga, barn och djur var områden som passade kvinnor på grund av deras tillskrivna vårdande, förstående, ömmande och omhändertagande egenskaper.⁴⁰²

Denna kategori av föredrag skulle kunna kallas maternalistiska eller med en svensk term samhällsmoderliga.⁴⁰³ Begreppet samhällsmoderlighet introducerades i Sverige av Ellen Key som menade att kvinnor hade en specifik uppsättning av egenskaper och erfarenheter som gjorde dem speciellt lämpade att verka i samhället. Moderskapet skulle inte längre enbart vara en privat angelägenhet utan även föras ut i det offentliga. Ellen Key skapade dessutom själv en normativ teori där hon kallade samhällsmödrarna för ”maternella”, vilkas motpol var de ”a-maternella”. Som en omfattande forskning visat blev maternalism en allmän ideologi i de flesta kvinnorörelsesammanhang vid förra sekelskiftet.⁴⁰⁴ Historikern Josefin Rönnbäck, som studerat den svenska kvinnliga rösträttsrörelsen har också funnit samhällsmoderligheten i det som hon kallar ”det ideologiska kittet” inom rösträttsrörelsen. Rösträttskvinnorna ställde sig bakom den samhällsmoderliga ideologin eftersom ”de ansåg att kvinnor som mödrar behövde rösträtten för att värna om barnens – sina egna och andras – bästa. De tänkte sig också att kvinnor skulle bli bättre mödrar och uppfostrare om de var tvungna att sätta sig in i och ta ansvar i politiska sammanhang”.⁴⁰⁵

---

⁴⁰² Begreppspar likhet/särart har använts som analysredskap för den kvinnliga emancipationen sedan 1980-talet inom genusforskningen. Under senare år har dock detta begreppspar inte ansetts tillräckligt eftersom det inte riktigt synliggör variationer av uppfattningar om mänskan och könet, därutav har istället begreppspar komplementär/individuell börjat användas, se t.ex. Manns 1997, s. 26–28. Jag har valt att inte kategorisera konferensföredragen enligt dessa begreppspar utan endast redogöra över markanta skillnader i föredragens innehåll.

Även vid andra kvinnokonferenser hölls föredrag om djurskydd och även vegetarianism. Många kvinnor var vid den tiden engagerade i dessa frågor även om det var en rörelse dominerad av män, Dirke 2000.

⁴⁰³ Denna feministiska inriktning har inom forskningen även kallats för relationella feminister, sociala feminister, könskomplementära feminister och särartsfeminister, se t.ex. Offen, Karen, ”Defining feminism: A comparative historical approach”, *Signs* 1988:14.

⁴⁰⁴ Manns 1994, s. 60–65. För internationell forskning om maternalism se t.ex. *Mothers of a new world: Maternalist politics and the origin of welfare states*, eds. Koven, Seth & Michel, Sonya, (Routledge, New York 1993). Forskningen om Ellen Key är omfattande, för aktuell forskning se t.ex. Lindén, Claudia, *Om kärlek: Litteratur, sexualitet och politik hos Ellen Key* (Stehag 2002).

⁴⁰⁵ Rönnbäck 2000, s. 41.

På den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897 innebar samhällsmoderligheten, vårdandet av barn, fattiga och sjuka, ett slags ”professionalisering” av de kvinnliga egenskaperna eftersom föredragshållarna var eniga om att kvinnor borde få ökade befogenheter, ökat ansvar och större inflytande i arbetslivet för att åstadkomma ett bättre samhälle. Vägen till kvinnors inflytande skulle gå genom det som traditionellt och historiskt uppfattats som det kvinnliga.

Den andra kategorin av föredrag består av dem som hölls av Gertrud Adelborg, Ellen Anckarsvärd, Anna Sandström, Gina Krog och i viss mån Emil Svensén. Dessas föredrag behandlade kvinnosaksfrågan på ett mer politiskt feministiskt sätt. De gick ett steg längre än de övriga och talade om något mer än att bara tillvarata kvinnors egenskaper. Föredragen handlade om att förändra kvinnors sociala och politiska situation i grunden och tog upp frågor som kvinnors likställighet med män, medborgarskap och allmän rösträtt. Dock står Svenséns anförande lite vid sidan av, han gjorde en historisk exposé över kvinnors rättsliga ställning och kom inte med några förslag på förändringar.

Den norska kvinnosakskvinnan Gina Krogs föredrag fick mycket positiv uppmärksamhet i pressen. Framförallt var åhörarna positiva till *hur* hon höll sitt föredrag. Hennes förmåga att på ett professionellt sätt, levandegöra och med ”poetisk glöd” föra fram sitt budskap lovordades. Tidningen *Social-Demokraten* framhöll talet som konferensens ”glansnummer” och menade att kvinnofrågan i Sverige skulle få fart om det funnes någon dylik svensk personlighet.⁴⁰⁶ Hennes föredrag uppskattades också av konferensdeltagarna, det förkom entusiasm, jubel och applåder.⁴⁰⁷ Hon redogjorde för förhållandena i Norge och sade att kvinnofrågan inte hade kommit lika långt där som i Sverige eftersom kvinnorörelsen inte var lika organiserad som den svenska.

Gina Krog var den av föredragshållarna som höll det mest feministiska talet. Hon agiterade för de krav kvinnorörelsen måste ställa för att kvinnor skulle få ett fullgott medborgarskap, till exempel utökade rättigheter till utbildning, lika lön för lika arbete och rösträtt.⁴⁰⁸

Under konferensen betonades vikten av sammanhållning och av en lugn och sansad kvinnoemancipation.⁴⁰⁹ Ulla Manns berör kvinnokonferensen 1897 i sin avhandling och redogör för de inre stridigheter som präglade kvinnorörelsen tiden före konferensen.⁴¹⁰ Hon pekar framförallt på det föredrag ”Missbrukad kvinnokraft” som Ellen Key höll under 1896 och som or-

---

⁴⁰⁶ *Social-Demokraten* 22/9 1898.

⁴⁰⁷ Se t.ex. *Dagens Nyheter* 22/9 1897; *Stockholmstidningen* 22/9 1897; *Idun* 1897:39, s. 312f; *Dagny* 1897, s. 261.

⁴⁰⁸ *Dagny* 1899, s. 31–37, 54–60.

⁴⁰⁹ Se t.ex. *Idun* 1897:38, s. 303, 312; *Dagny* 1897, s. 259.

⁴¹⁰ Manns 1997, s. 134–152; se även Bokholm 2002, s. 276f; Hammar 1999, s. 234–245; Ullman 2004, s. 167–177.

sakade en stor debatt. Ellen Key anklagade kvinnorörelsen för att den drivit jämlikheten med män för långt och förespråkade en komplementär kvinnosyn och menade att kvinnor skulle bevara sina kvinnliga egenskaper och inte tävla med männen på deras arena. Key betonade de biologiska olikheterna mellan könen, vilka tillsammans skulle bilda en fullkomlig organisk helhet och ansåg att Fredrika-Bremer-förbundet försökte emancipera kvinnan från sin egen natur. FBF å sin sida framhöll att kvinnorörelsen krav berättigades med argument om allas rätt till individualitet oavsett kön. Kvinnokampen, enligt Fredrika-Bremer-förbundet, innebar vid denna tid att kvinnor skulle omfattas av samma sociala och politiska rättigheter och plikter som män.⁴¹¹

På konferensen fanns både Ellen Key och reformpedagogen Anna Sandström som talare. De representerade två olika riktningar i frågan om synen på kvinnlighet och frigörelse.⁴¹² Ellen Key höll föredrag om Sällskapet Nya Idun och fick därmed inte något större utrymme att plädera för sin ståndpunkt. Anna Sandström höll däremot ett medlande och även det kanske mest betydelsefulla talet angående kvinnofrågan. Detta visar att konferenskommittén tagit ställning i den omdebatterade frågan och föredrog Sandström före Key. I sitt föredrag betonade Anna Sandström att kvinnan skulle bevara sina kvinnliga egenskaper och samtidigt ha full likställighet med mannen.⁴¹³

I konferensprogrammet fanns också tillfällen för diskussion inlagda vilket säger en del om vilka ämnen organisationskommittén ansåg vara viktiga eller kontroversiella och behövde diskuteras. När deltagare ville yttra sig i en diskussion så var formerna ganska komplicerade. Man skulle lämna fram sitt visitkort till ordföranden i förväg och inlägget i diskussionen fick inte vara längre än fem minuter.⁴¹⁴ Formerna gjorde också att arrangörerna kunde kontrollera vad som skulle sägas. Diskussionstillfällen fanns inlagda efter föredragen som handlat om sedlighet och kvinnors rättsliga ställning. Efter Emil Svenséns föredrag om kvinnors rättsliga ställning yttrade sig till exempel finskan Ida Molander om kvinnors politiska och sociala ställning i Finland. Socialdemokraten Kata Dahlström talade för kvinnors jämlikhet med män i äktenskapet och framhöll att mäns målsmanskap över kvinnor måste upphöra.⁴¹⁵

---

⁴¹¹ Manns 1994, s. 56ff; Manns 1997, s. 134ff. Ellen Key orsakade också oro i den svenska kvinnorörelsen i samband med unionsfrågan mellan Sverige och Norge; se även Hammar 2004; Hammar, Inger, "Ellen Key i blåsväder", red. Andersson, Irene, Johansson, Kenneth & Lindstedt Cronberg, Marie, *Tid och tillit: En vänbok till Eva Österberg* (Stockholm 2002).

⁴¹² Bokholm 2002, s. 276f; Hammar 1999, s. 234–245; Manns 1997, s. 134–152; Ullman 2004, s. 167–177.

⁴¹³ Sandström, Anna, "Under vilka förutsättningar kan kvinnorörelsen blifva af verklig betydelse för kultur och framåtskridande", *Dagny* 1898, s. 7–13.

⁴¹⁴ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 9, föredragningslista; historik, bilaga 3, pro memoria 20/9 1897 §6.

⁴¹⁵ *Stockholmstidningen* 24/9 1897.

Elisabeth Selters föredrag om nykterhet och sedlighet och den efterföljande diskussionen som drog ut långt på tiden fick kritik. Tidningen *Social-Demokraten* reporter förkastade hela sedlighetsföredraget och refererade det inte ens: ”Att sitta och höra på sådant nonsens var pinsamt, och jag vill ej trötta hvarken mig själf eller andra med att här referera det samma.”⁴¹⁶ *Dagens Nyheter* reporter menade att diskussionen, där både män och kvinnor yttrade sig, var till en nackdel för mötet:

Medan man med stort intresse samt aktning och erkännande för såväl innehåll som form lyssnat till de hållna föredragen och meddelandena om hvad qvinnorörelsen uträttat på skilda områden, så fann man sig nu förflyttad till ett möte i federationens stil [en anti-prostitutionssammanslutning, min anm].⁴¹⁷

Men alla fördömde inte föredraget, till exempel tyckte *Nya Dagligt Allehandas* reporter att föredraget och diskussionen var mycket intressanta.⁴¹⁸ Med denna kritik av föredraget och den efterföljande diskussionen ser man tydligt hur svår balansgången mellan de olika kvinnofrågorna var och vad som var provocerande. Sedlighetsdebatten var ett brännande ämne som ofta lockade åhörare. Man kan anta att konferensens organisationskommitté valt att bjuda in Selmer som talare av taktiska skäl, trots att det förelåg en risk för kritik, för att locka åhörare som annars inte direkt engagerade sig i kvinnofrågan.

Majoriteten av konferensföredragen återgavs i tryckt form efter konferensen. Intressant nog har jag inte funnit Elisabeth Selters föredrag publicerat, en tanke är att konferenskommittén tog avstånd från det föredraget i efterhand eftersom det var det som utsattes för kritik. Året efter konferensen iordningsställde också SKNs centralkommitté ett särtryck med nio av konferensens föredrag. Att använda pressen som en informationskanal samtidigt som att där få uppmärksamhet var en del av Svenska Kvinnornas Nationalförbunds arbetssätt, att göra propaganda för saken. Att kommittén var noga med att de olika föredragen skulle publiceras är också ett tecken på detta – att sprida information. Kommittén var också mycket angelägen att publiceringarna skulle spridas till kvinnor i utlandet.⁴¹⁹

Lotten Dahlgren för *Dagny* gav organisationskommittén beröm för ett mycket bra upplägg av föredragsämnen. Programmet hade, enligt henne, ett noga avvägt innehåll och föredragen var varken för långa eller överlastade med frågor, Den goda balansen hade besparat åhörarna ”andlig övermättnad” och ”slöhet”, något som inte hade varit fallet på den internationella kvinnokonferensen i Berlin året före. Föredragshållarna prisades också för att de

---

⁴¹⁶ *Social-Demokraten* 24/9 1897.

⁴¹⁷ *Dagens Nyheter* 20/9 1897 [feltryck ska vara 23/9 1897].

⁴¹⁸ *Nya Dagligt Allehanda* 23/9 1897.

⁴¹⁹ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 19/10 1897 §3.

avgränsat sina ämnen väl och fick enligt Dahlgren uppmärksamhet från en ständigt vaken åhörarkrets som var ivriga med bifallsyttringar. Det vittnades om att applåder, skratt och jubel förekom under och efter flera av föredragen.⁴²⁰

Den talande kvinnan

Konferenser var ett viktigt led i att offentliggöra olika ideologiska riktlinjer i en organisation. Min analys av programinnehållet vid kvinnokonferensen 1897 visar att det fanns olika hållningar och ståndpunkter inom SKN vid denna tid om organisationens mål och hur man skulle formera sig för offentlighet. Det var av stor betydelse för kvinnornas intåg i offentligheten att kvinnor nu verkligen stod i en talarstol och att de på ett professionellt sätt framförde sitt budskap. Vid förra sekelskiftet var det ovanligt med kvinnor som höll i offentliga föredrag och det var sällan som kvinnor tränats i den retoriska konsten, ett viktigt medel för att kunna påverka.⁴²¹ I sitt föredrag om Kvinnoklubben berättar Hanna Andersson att kvinnor där fick öva sig i att hålla tal inför andra.⁴²² Men det var inte alltid lätt att vara bekväm i talarrollen. Historikern Sif Bokholm har i sin avhandling om Agda Montelius redogjort för hur ”ohyggligt rädd” Montelius var inför sitt tal på den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897.⁴²³

Konferenskvinnorna hade identifierat att det var mannen som var norm för hur en konferens skulle genomföras och eftersträvade det manliga tillvägagångssättet för att kunna få fram sitt budskap. I *Dagny* framhöll Lotten Dahlgren att konferenskvinnornas prestationer höll ungefär samma nivå som föredrag hållna av män på konferenser, både till form och till innehåll. Kvinnor hade, enligt Dahlgren, tagit ett stort steg framåt eftersom de hade lärt sig konsten att tala. De hade nu funnit ett uttrycksmedel för sina tankar och lärt sig att använda sig av denna makt, vilket gjorde att de inte behövde vara tysta längre.⁴²⁴ Lotten Dahlgren ger ingående beskrivningar av *hur* de olika talarna framförde sina tal, hon ger ett brett spektrum på olika slags talare: ”Den grundlige”, ”den mer oöfvade”, ”den öfvade” och ”den till en stor fär-

---

⁴²⁰ *Dagny* 1897, s. 259.

⁴²¹ Se Mral, Brigitte, *Talande kvinnor: Kvinnliga retoriker från Aspasia till Ellen Key* (Nora 1999), s. 122ff. för en redogörelse över kvinnor som med hjälp av retoriken träder in i offentligheten; se Sjögren 1997, s. 28 om det ovanliga med en kvinna i talarstolen, se även Björkenlid 1982, s. 38f, 125f; Florin 2006 om betydelsen av rösträttskvinnornas tal som medel för påverkan.

⁴²² *Dagens Nyheter* 20/9 1897 [feltryck ska vara 23/9 1897]; se även Andersson, Hanna, ”Kvinnoklubbens idé: Föredrag hållet vid Svenska kvinnornas nationalförbunds konferens”, *Dagny* 1897, s. 279–285.

⁴²³ Bokholm 2000, s. 137f; se även Florin 2006 om hur obehagligt rösträttskvinnorna kunde tycka det vara att hålla offentliga föredrag.

⁴²⁴ *Dagny* 1897, s. 258.

dighet i talkonsten uppöfvade offentliga talaren”.⁴²⁵ Det var emellertid inte alla talare som fick så stor uppskattning som till exempel Gina Krog och Anna Sandström. I *Dagens Nyheter* framhölls att Emil Svensén höll sitt föredrag med ”en något sökt spiritualitet”.⁴²⁶

Även i samband med andra konferenser kommenterades ofta *hur* olika talare höll sina tal. Det visar betydelsen av hur viktig denna del av föredragen var. Ellen Fries rapporterade i *Dagny* från två olika konferenser i Paris 1889. Hon betonade att de kvinnor som vann störst uppmärksamhet för sina tal var de kvinnor som talade som män. De kvinnor som spelade på sina kvinnliga attribut vann inte alls lika stort gensvar. Ellen Fries ogillade de kvinnor som höll tal med ”toaletter, sina lockar och sina ögonkast. De trodde sig kunna fånga sitt auditorium genom sentimentala satser eller ett behagsjukt pjoller.” Enligt Ellen Fries gjorde den kvinnligheten inte kvinnosaken någon heder.⁴²⁷ Med andra ord fanns det en ”rätt” sorts kvinnlighet.

”...samkväm” och ”vederkvickelse...”

Följande avsnitt handlar om de delar av konferensen som inte har med själva föredragen att göra. Jag fokuserar istället på kringarrangemangen och deras symbolvärde. Kring sekelskiftet 1900 fanns ett uttalat och uppdämt behov av att utbyta erfarenheter och bilda nätverk mellan kvinnor. Det moderna samhällets möjligheter till kommunikation öppnade också möjligheter för kvinnor att ta för sig. Det var viktigt för konferensdeltagare att göra andra saker än att lyssna på föredrag. Redan tidigt bestämde konferenskommittén att det skulle finnas utrymme för socialt umgänge mellan deltagarna.⁴²⁸ Vilka möjligheter hade konferensdeltagarna att utveckla sociala nätverk och på vilket sätt var detta en funktion som vävdes in i konferensen?

Konferenskommittén var noga med att sprida kunskap om kvinnors arbete och verksamheter. Allt som kunde förknippas med kvinnlighet uppvärderades och lyftes fram. Inför konferensen tog den reda på öppettider för olika museer, institutioner och sociala inrättningar runt om i staden. Dessa trycktes sedan på baksidan av konferensprogrammet så att deltagarna skulle kunna ta del av det.⁴²⁹ Bland de sevärdheter som kommittén rekommenderade fanns FBFs, Föreningens för Vålgörenhetens Ordlandes och Kvinnoklubbens lokaler, olika sjukhus, skolkök, arbetsstugor och skolbad.⁴³⁰ Med andra ord in-

---

⁴²⁵ *Dagny* 1897, s. 259.

⁴²⁶ *Dagens Nyheter* 24/9 1897.

⁴²⁷ *Dagny* 1889, s. 246.

⁴²⁸ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, löst ark, förslag till program.

⁴²⁹ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 2/9 1897 §10.

⁴³⁰ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 5, ”Konferens i Stockholm 1897 anordnad af Svenska Kvinnornas Nationalförbund”.

rättningar initierade av kvinnor och där kvinnor var verksamma. Utöver konferenssalen i Frimurarlogen disponerade konferensen också några sidorum där kvinnors verksamheter exponerades. Där fanns till exempel års- och verksamhetsberättelser från de olika medlemsföreningarna och även olika tidskrifter.⁴³¹ I ett rum fanns också en utställning om dräkthereformen. Dräkthereformrörelsen var en internationell företeelse och i Sverige hade den startat sin verksamhet under 1886. Den vände sig mot opraktiska och ohälsosamma kvinnokläder som till exempel snörliv, turnyr och smala, högklackade skor som inte gjorde skillnad på höger och vänster fot. Föreningen framställde och spred klädmönster för mer funktionella kläder. Reformen slog dock aldrig riktigt igenom, och det var få kvinnor som använde dräkterna, men ett ledigare klädmode initierades genom diskussionen.⁴³²

Sevärdheterna och utställningsrummens innehåll stämmer väl överens med konferensens innehåll. I efterhand ångrade konferenskommittén att det inte hade satts av tid under konferensdagarna så att deltagarna gemensamt kunnat ta del av de olika inrättningarna.⁴³³

En betydande social funktion hade de måltider som konferensdeltagarna intog gemensamt. Under konferensdagarna åts gemensamma luncher i Frimurarlogens restaurang, vilket säkert också var ett praktiskt arrangemang. Den första dagen besökte deltagarna gemensamt Stockholmsutställningen och åt gemensam middag på utställningens folkkök. Restaurangen var en av en mängd olika utskänkningsställen som fanns inne på området. Med lågt satta priser hade detta inrättats med tanke på de mindre bemedlade. Serveringen blev emellertid mycket populär hos alla samhällsklasser och besöktes flitigt, även Oscar II åt där. Det är möjligt att konferenskommittén ville visa upp Folkköket som en social inrättning eftersom den förestods av "societetsdamer".⁴³⁴ Under det långa uppehållet mitt på dagen på konferensens andra dag besökte konferensdeltagarna utställningen åter en gång. Då förevisade Hulda Lundin utställningens folkskolehus, och olika material och inredning i Stockholms stads paviljong.⁴³⁵ Här är det påtagligt att konferenskommittén hade som syfte att visa upp vad kvinnor uträttat för konferensens deltagare.

---

⁴³¹ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, bilaga 3, pro memoria 10/9 1897 §8; historik, bilaga 9, föredragningslista.

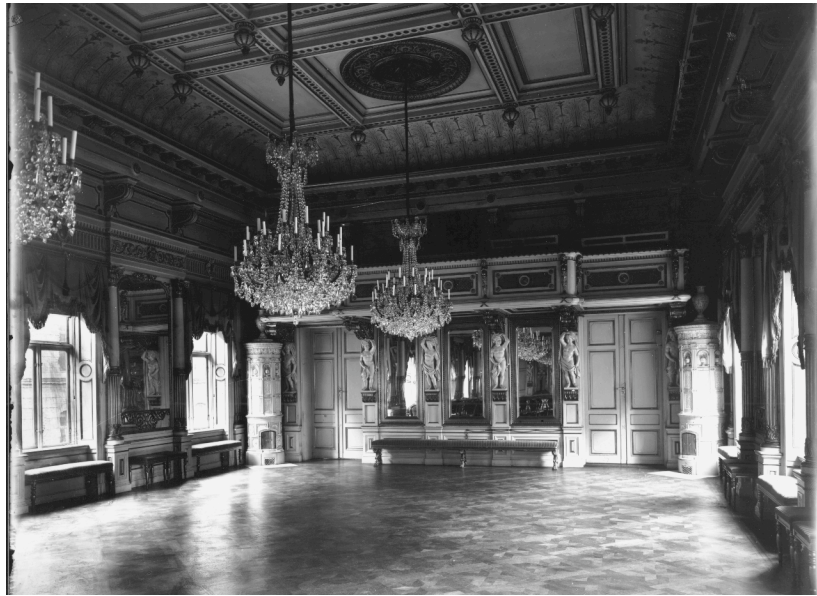
⁴³² Bokholm 2002, s. 253ff; Manns, 1997, s. 79, samt not 89; Rönnholm 1999, s. 155f; Lindroth, Helena, "Skor, skoskav och identitet", red. Nilsson, Bo G., *Påklädd, uppklädd, avklädd: Om kläder, kropp och odentitet* (Stockholm 2005), s. 147f. För internationell forskning se t.ex. O'Connor, Eileen, *Regulating healthy bodies: Health, medicine, and dress reform in Victorian Canada* (Ann Arbor, Michigan 2005); Wilson, Elizabeth, *Adorned in dreams: Fashion and modernity* (New York 2003), kap. 10.

⁴³³ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, erfarenheter.

⁴³⁴ Ekström 1994, s. 243.

⁴³⁵ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik.

Konferensens finalnummer blev den påkostade festen på Hotel Phoenix på Drottninggatan, en för tiden mycket välkänd festlokal i Stockholm, där brukade till exempel bröllopfester och Idunfester hållas.

Hotell Phoenix

Foto: SSM

I *Dagny* står det att det var en vacker fest med högtidsklädda gäster. Av de omkring 150 gästerna var den övervägande delen kvinnor, det fanns endast ett tiotal män närvarande. Gästerna samlades först i foajén där de drack te och samspråkade varpå de gick in i den stora festsalen. Där tog de del av ett musikprogram hållet i en skandinavisk anda, främst av kvinnliga tonsättare. Helena Munktell och Henrika Widmark bidrog med ytterligare en ny kantat framförd av Fruntimmerskören. Därefter framfördes sång av Ester Sidner och operasångaren Lundkvist följt av violinspel av fröken Lindberg. Konserter avslutades av en Bellmanskvartett framförd av körmedlemmar.⁴³⁶

Vid supén hölls tal, både på vers och på prosa. Lotten Dahlgren, redaktör på *Dagny*, höll till exempel ett mycket uppskattat och humoristiskt tal på vers för mannen. Henrika Widmark höll ett lika versifierat tal om sammanslutningen, Hulda Lundin höll tal för de norska, danska och finska gästerna varpå Gina Krog från Norge och Helena Westermarck från Finland replikerade.⁴³⁷ Professor Oscar Montelius, Agda Montelius make, avslutade med att utbringa ”en skål för mannens och kvinnans samarbete i framåtskri-

---

⁴³⁶ Se till exempel *Idun* 1897:40, s. 322.

⁴³⁷ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik. Om Helena Westermarck (1857–1938) se Claesson Pipping, Git, ”Helena Westermarck: Lysande hjältinna, full av gråskalor”, *Astra nova* 2003:5, s. 20–26.

dandets tjänst”⁴³⁸ Vid 1-tiden på natten skildes deltagarna åt ”med en varm känsla av sammanhållning och enighet”⁴³⁹ I samtliga källor omnämnas att det var en glad och livlig stämning på festen. Konserten och avslutningsfesten kan, utöver att de närvarande säkert hade det mycket trevligt, också ses som ett slags ’uppfunna traditioner’ som Hobsbawm talar om. Arrangemangens rituella och emotionella former skapade kulturell mening åt den borgerliga publik som var närvarande.

Ett viktigt led i manifestationerna var de nationella hyllningarna till det traditionella samhällets institutioner. De ’uppfunna traditionerna’ vilade i detta fall på stabil samhällsbevarande grund. Under jubileumsveckan uppvaktades kungaparet av ett stort antal deputationer. Även en ”Damernas deputation” hos drottningen gick av stapeln den 20 september. Sammanlagt var det 40 olika föreningar, där kvinnor var verksamma, som stod bakom deputationen. Agda Montelius höll ett tal både å kvinnoföreningars och välgörenhetsföreningars vägnar. Damerna överlämnade även gåva med kvinnliga konnotationer – ”en vacker blomstergärd, en krona bunden af ljusröda och hvita rosor, och hvilade på ett hyende [kudde] af blommor, hvars hörntofsar utgjordes af olikfärgade band med de särskilda föreningarnas namn, broderade i gult silke. På hyendet hvilade ett guldbroderat band med inskrift: Till vår ädla drottning”⁴⁴⁰ De kvinnliga konnotationerna till trots framhöll både Agda Montelius i sitt tal, och Lotten Dahlgren i *Dagny*, att gåvan var ”enkel” och ”flärdlös”⁴⁴¹.

Man kan undra vad dessa gåvoritualer hade för innebörd? Enligt antropologisk forskning har gåvor en stor symbolisk funktion. Själva gåvan speglar relationen mellan givaren och mottagaren och bekräftar givarens självbild av vad hon förmår, kan och vill. En gåva kräver också en gengåva.⁴⁴² Deputationen fick uppmärksamhet i pressen vilket torde varit symboliskt betydelsefullt för kvinnorna – att synas som en grupp kvinnor vilken blev mottagen hos nationens viktigaste symbol, drottningen, var viktigt. Som gengåva fick de borgerliga kvinnorna ett symboliskt existensberättigande av drottningen genom att hon spred sin glans över dem. Även internationellt tog kvinnor tillfället i akt att låta sig uppmärksammas i närvaro av kungligheter. Den holländska utställningen 1898 om kvinnors arbete invigdes i samband med kröningen av drottning Wilhelmina.⁴⁴³

Konferenser som sådana kan sägas ingå i modernitetens manifestationer men innehöll således även traditionella drag. Jag menar att konferenskvinnor

---

⁴³⁸ *Idun* 1897:40, s. 322.

⁴³⁹ *Stockholms Dagblad* 24/9 1897.

⁴⁴⁰ Se t.ex. *Dagny* 1897, s. 199–202; *Dagens Nyheter* 22/9 1897; *Idun* 1897:38, s. 302 (citatt).

⁴⁴¹ *Dagny* 1897, s. 199, 202.

⁴⁴² Se t.ex. Mauss, Marcel, *Gåvan* (Lund 1997), den numera klassiska essän kom redan på 1920-talet; se även Ericsson, Christer, *’Vi är alla delar av samma familj’: Patronen, makten och folket vid Nyby bruk 1880–1940* (Stockholm 1997), s. 165–173.

⁴⁴³ Grever & Waaldijk 2004, s. 11.

norna hade gjort ett medvetet val att anordna konferensen i samband med utställningen och kungajubileet i Sveriges huvudstad – Stockholm, inte Kalmar eller Härnösand. Det var i Stockholm, maktens och borgerlighetens centrum, man kunde synas, det var där pressen fanns och det var dit kommunikationerna gick.

Utöver de organiserade kringarrangemangen förekom också formella delar på konferensen som inte handlade om innehållet i föredragen. Under konferensdagarna lästes olika hälsningar och telegram upp. Till exempel kom hälsningar från den finska kvinnosakskvinnan Alexandra Gripenberg och den svenska Rosalie Olivecrona som önskade kvinnorna lycka till och att de var ledsna över att de inte kunde närvara.⁴⁴⁴ Hälsningarna noterades och svar lämnades.⁴⁴⁵ Dessa formella delar hade en viktig betydelse i formandet av en 'kollektiv identitet' för deltagarna. Det var en bekräftelse och uppmärksamhet från redan bemärkta kvinnor inom kvinnorörelsen. Telegrammen kan således analyseras i linje med deputationen hos drottningen. De är ett exempel på en gåva – gengåva.

Att det anordnades tillställningar och utfärder ser jag som en tydligt och medvetet invävd nätverksskapande funktion i konferensen. Eftersom det fanns deltagare från andra länder än Sverige fick konferensen också till stånd ett utbyte av tankar, idéer, strategier och erfarenheter mellan kvinnor i de skandinaviska länderna. I *Dagny* står att läsa att det var vanligt att svenskar i samband med konferenser lät nöjen och andra sociala samkväm inkräkta alltför mycket på de mer allvarliga mötesförhandlingarna. Under kvinnokonferensen tycker *Dagny* istället att det inte hade skadat med fler tillfällen där deltagarna kunde umgås med varandra.⁴⁴⁶ Även konferenskommittén önskade i efterhand att det funnits betydligt fler tillfällen för socialt umgänge invävt under konferensdagarna.⁴⁴⁷

För kvinnorna var det dock betydelsefullt att de fick möjlighet att stifta bekantskaper, umgås och utbyta erfarenheter under konferensen. Det innebar också att den 'kollektiva identiteten' förstärktes dem emellan. Den identitetsskapande processen hade fått utrymme och rörelsens vilja och ideologi visualiserades i både konferensens form och innehåll.

---

⁴⁴⁴ *Dagny* 1897, s. 265. Olivecrona var en av den tidiga kvinnorörelsens ledande kvinnor. Hon startade t.ex. *Tidskrift för hemmet* 1859 tillsammans med Sophie Adlersparre.

⁴⁴⁵ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik.

⁴⁴⁶ *Dagny* 1897, s. 265.

⁴⁴⁷ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, erfarenheter.

”...för ett gemensamt mål sträfvande krafter...”

Hur återspeglas då den borgerliga kvinnorörelsens tankevärld, dilemman och strategier i det som hände vid den första kvinnokonferensen i svensk historia?

Enligt min undersökning hade kvinnokonferensen 1897 en viktig funktion: deltagarna skulle få möjlighet att utveckla sociala nätverk och retoriken om ”enighet” och ”vägen framåt” flödade talrikt i kantater och föredrag. Men vad skulle de sociala nätverken förändra? Vad var målet? De frågorna har inte ett lika entydigt svar. De besvarades på konferensen med ett vagt ”framåt” och en vilja till samförstånd och samarbete över olika gränser, och ett erkännande av det ”kvinnliga” fanns inskriven i konferensens språk. Men om konferensen i stället betraktas i ett perspektiv av ”formering för offentlighet” får hela arrangemanget en annan innebörd med andra slags undertoner. Då framstår det klarare att det var offentligheten som sådan som eftersträvades, och att det fanns olika vägar dit.

Feministiska teoretiker framhåller ofta att det finns en ständigt rörlig gräns mellan de privata och offentliga sfärerna. Den gränsen måste omförhandlas gång på gång och kvinnorörelser har alltsedan 1800-talet försökt hitta olika ”språk” för att hantera detta dilemma.⁴⁴⁸

För den borgerliga kvinnorörelsen vid förra sekelskiftet var gränsdragningen extra besvärlig eftersom ideologin i denna samhällsklass var tydligt uppdelad i ett tänkande kring två sfärer – en manlig offentlig och en kvinnlig privat med ganska skarpa åtskillnader. Som jag visat i kapitel II försökte organisationen SKN lösa problematiken genom att försöka sammanjämka sfärerna och hålla fram de privata livssammanhangen som oumbärliga i offentligheten. Den strategin fördjupades i denna konferens.

De som arrangerade denna första kvinnokonferens ställdes inför samma problem. Hur skulle ett ”språk” formuleras så att projektet ”formering för offentlighet” kunde ros i land, det vill säga en önskan om att kvinnor skulle få större medborgerliga rättigheter och en mer jämlik offentlig sfär kunde upprättas i förlängningen? Hur skulle kvinnor, som var olika män, integreras på arenor där män hade ensamrätt? Kunde detta åstadkommas utan att könsrelationerna behövde omdefinieras och konflikter uppstå? Hur skulle man undvika att könsidentiteten och klassidentiteten som de delade med sina män och familjer kom i konflikt med varandra.

Lösningen på problemet som presenterades var för det första: finn en form som deltagare och allmänhet känner igen i samtiden i en normativ na-

---

⁴⁴⁸ Landes 1998, s. 1–17; Rendall, June, ”Nineteenth century feminism and the separation of spheres”, eds. Andreasen, Tayo m.fl., *Moving on: New perspectives on the public/private dichotomy* (Aarhus 1991), s. 17–38; se även *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2001:1, tema-nummer offentlighet.

tionell och borgerlig diskurs som inte känns provocerande. Skapa för det andra ett innehåll som är lagom måttfullt så att alla kan nå enighet och se till att kvinnor får gemensamma arenor. Presentera inga större utmaningar mot män – endast krusningar på ytan och upprätthåll enigheten framför allt annat.⁴⁴⁹ Arbeta på lång sikt med upplysning, utbildning och samordning för att skapa respekt.⁴⁵⁰ Kvinnor måste visa sig värdiga ett nytt ansvar. Det var försiktighetens strategi.

Det nya ansvaret hade konferensarrangörerna klarat av bra, menade Lotten Dahlgren för tidskriften *Dagny* när hon skrev att kvinnor hade förväntat sig ganska mycket av konferensen, vilken var den första av sitt slag i Sverige. Hon understryker att kvinnor absolut inte var besvikna utan istället var tacksamma över att ”så väl främlingar som våra egna hafva enats i att gifva sitt erkännande åt ett företag, som så väl vetat att motsvara sin bestämmelse, den nämligen att sammanföra och förena inom olika verksamhetsområden arbetande nordiska kvinnor.”⁴⁵¹

Vid Kvinnokonferensen 1897 syntes kvinnorna som en särorganiserad grupp. Min tolkning är att det i detta fanns en medveten strategi invävd. För att nå ut i offentligheten och uppträda på mäns arenor använde sig konferenskvinnorna av liknande uttrycksformer som män, men de fyllde konferenserna med ett eget innehåll.

Min analys av kvinnokonferensens innehåll visar att det fanns minst två olika strategiska hållningar till hur man skulle lyckas få tillträde till offentligheten; både de kvinnor jag kallar maternalister och de jag kallar politiska feminister hade det som mål. Däremot skiljer sig tillvägagångssättet åt mellan de två grupperna. Maternalisterna tänkte sig att ingå i offentligheten utan att konkurrera med männen på deras arenor men såg offentligheten uppdelad i en manlig och en kvinnlig del. Feministerna däremot såg sig själva ingå i offentliga sammanhang tillsammans med män utan en markant uppdelning mellan manligt och kvinnligt. Trots detta använde de sig av särorganisering i syfte att uppnå likhet, men de gjorde det tillsammans på samma arena. Viktigt är att framhålla att många kvinnor i praktiken växlade mellan dess ståndpunkter.

Nådde man några mål med manifestationen eller var konferensen en uppvisning i hur kvinnorna iscensatte sin egen underordning? Kunde kvinnor vara både lika och olika män på samma gång?

---

⁴⁴⁹ Historikern Ylva Waldemarsson visar på samma ”försiktighetsfenomen” i sin avhandling om LOs Kvinnoråd. Dess föreståndare, Sigrid Ekdahl, gav namn åt uttrycket ”ekendahlare”, vilket hänsyftade till Kvinnorådets försiktiga strategi, att inte stöta sig med någon och i synnerhet inte med män. Waldemarsson, Ylva, *Kvinnor och klass – en paradoxal skapelseberättelse: LOs Kvinnoråd och makten att benämna 1898–1967* (Stockholm 2000), s. 53f.

⁴⁵⁰ Jfr diskussion om respekt i Blomberg 1995, s. 343f.

⁴⁵¹ *Dagny* 1897, s. 255f.

Genom att 1897 års kvinnokonferens lyfte fram de kvinnliga verksamheterna, vare sig det var ur ett feministiskt perspektiv eller ej, bidrog konferensen till en positionering av kvinnor som grupp och ett synliggörande av kvinnors verksamhet. Det var just detta med särorganiseringen i sig som var utmanande eftersom kvinnor gjorde sig synliga och utmanade män indirekt genom formen.⁴⁵²

Hur tog det sig uttryck vid den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897? Bredden av föredragsämnen visar skilda områden där kvinnor hade nått en position, och med en modern term kanske man kunde säga att det låg något av en ”kvinnor-kan” karaktär över hela arrangemanget: titta här är vi och se vad vi kan och vill. Detta i sig var en utmaning i en tid då kvinnor över lag inte agerade eller talade i det offentliga rummet.

Det fanns också ett uttalat mål på denna första konferens för att kvinnors situation, både politiskt och socialt skulle förändras – ett måttfullt förändringsperspektiv var inbyggt i några av de föredrag som beställdes och framfördes. Både Ellen Anckarsvärd och Gina Krog gjorde en del radikala uttalanden som kan tolkas som feministiska. Intressant nog blev dessa föredrag de mest uppskattade. Sedlighetsföredraget däremot blev illa åtgånget i pressen. Att ta upp reglementeringsfrågan i offentligheten var tydligen alltför djärvt.

Även internationella kvinnokonferenser hade skilda karaktärer, vissa handlade om ökade politiska rättigheter och möjligheter för kvinnor, medan andra hade en ”tamare” karaktär och lyfte fram vad kvinnor hade gjort och kunde göra utan att den politiska dimensionen var närvarande.⁴⁵³ På den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897 rymdes båda karaktärerna inom en och samma konferens, både synliggörandet och könspolitiken.

Inom kvinnorörelsen, både internationellt och nationellt, var det vanligt att kvinnor från olika läger jämkade ihop sig och sina skilda åsikter för att samarbeta. Man skulle kunna säga att kvinnorörelsen medvetet använde konsensusstrategin för att nå offentlighet. Genom att samarbeta kunde kvinnorörelsen växa i medlemsantal, en stor rörelse hade rimligtvis större möjlighet att göra sig hörd. Josefin Rönnbäck visar att det för den kvinnliga rösträttsrörelsen innebar en styrka att utåt kunna visa upp en stor och enad rörelse samtidigt som det gav trygghet till organisationen och kvinnor inom rörelsen.⁴⁵⁴ Kjell Östberg visar i sin studie av fredskvinnor och försvarskvinnor, att kvinnor med diametralt skilda ideologiska uppfattningar lyckades samarbeta i till exempel organisationen Kvinnornas uppbåd under första världskriget.⁴⁵⁵ Bertil Björkenlid menar också att den svenska rösträttsrörelsen hade en betydligt lugnare agitationsstrategi än i den militanta utländska rörelsen

---

⁴⁵² Eduards 2002.

⁴⁵³ Wikander 1994, s. 135.

⁴⁵⁴ Rönnbäck 2000, s. 38f.

⁴⁵⁵ Östberg 1999, s. 35ff; se även Lidestad 2005, s. 39ff.

där påtryckningsmetoderna var betydligt mer våldsamma. I Storbritannien förekom till exempel vilda demonstrationer, fönsterkrossning och civil olydnad.⁴⁵⁶ Ulla Wikander framhåller att det förekom ett ständigt kompromissande även i delar av den internationella kvinnorörelsen, för att den skulle bli starkare. I synnerhet kompromissade man vid de internationella konferenserna som trots alla oenigheter ändå blev realiserade.⁴⁵⁷

Överhuvudtaget genomtyrades den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897 av en stark idé om samhörighet och sammanhållning för att föra kvinnorörelsen vidare och ge kvinnofrågan en lösning. Flera föredragshållare betonade vikten av solidaritet inom kvinnorörelsen.⁴⁵⁸ Att sluta sig samman var som jag tidigare framhållit vanligt i Sverige vid sekelskiftet 1900 – associationernas, folkrörelsernas och föreningarnas tidevarv. I *Dagny* ges en mycket talande beskrivning av sammanslutningsidén och kvinnorörelsen:

Vi lefva i sammanslutningens, associationens tidevarf. Sammanhållning och samarbete af olika verkande, men för ett gemensamt mål sträfvande krafter har ju, sådant samfundslifvet i våra dagar gestaltar sig, blifvit den grundval, hvarpå all utveckling och framåtskridande är bygd. Och som associationsidéns omedelbaraste uttryck äro de möten, kongresser och sammankomster att betrakta, för hvilka vår tid visar en så påfallande förkärlek, och hvartill den nu snart tilländalupna minnesvärda utställningssommaren 1897 varit så särskild ägnad.

Det är också en djup känsla av samhörighetsidéns betydelse äfven för oss kvinnor, som varit närmaste driffjädern till den konferens, hvartill Svenska kvinnornas nationalförbund i dessa dagar inbjudit inom olika verksamhetsfält arbetande systerföreningar inom vårt eget land såväl som framstående kvinnor från grannländerna.⁴⁵⁹

I den starka idén om sammanhållning under konferensen fanns emellertid ett tydligt klassavskiljande moment eftersom arrangemanget endast gällde borgarklassens kvinnor. Det fanns en dold agenda: SKN var den borgerliga kvinnorörelsens organ. Detta innebär att det handlade om en villkorad enighet mellan borgarklassens kvinnor och att konferenskvinnorna därmed offentligt demonstrerade en sammanhållning som var klassbaserad. Klassidentiteten märktes både i form och innehåll. Ämnen som togs upp var riktade mot borgarklassens kvinnor och valet av konferensens tidpunkt innebar en klassavskiljande effekt. Varken lärarinnor eller andra förvärvsarbetande kvinnor kunde närvara eftersom terminen börjat och förhandlingarna hölls

---

⁴⁵⁶ Björkenlid 1982, s. 34, 46, 143, 253.

⁴⁵⁷ Wikander 1994, s. 145; se även Bosch 1990, s. 18 samt not 24. Enigheten som skulle demonstreras trots alla olika åsikter inom den internationella rösträttsrörelsen.

⁴⁵⁸ Se t.ex. *Dagny* 1897, s. 206f, 265; *Stockholms Dagblad* 22/9 1897.

⁴⁵⁹ *Dagny* 1897, s. 207.

dagtid.⁴⁶⁰ Konferenskvinnorna uppmärksammade själva denna problematik i efterhand. När de summerade sina erfarenheter efter konferensens slut beklagade de att "skolvärlden" inte kunde vara med eftersom skolorna hade börjat.⁴⁶¹ Inga inviter gjordes heller, vad jag kunnat se, att få med andra grupper utanför SKNs organisationer. Men det är viktigt att hålla i minnet att även den borgerliga kvinnorörelsen hade olika fraktioner med skilda uppfattningar om hur vägen till "den sanna frigörelsen" skulle gå till och vad som var grunden för kvinnornas underläge.⁴⁶² Den konflikten uppenbarades redan vid den första konferensen.

I pressmaterialet syns också en tydlig klassaspekt. Tidningarna på vänsterkanten skrev visserligen om konferensen, men understök samtidigt att det handlade om en "överklasskvinnornas" konferens. Tidningen *Social-Demokraten* benämnde Fredrika-Bremer-förbundet som "strängt konservativ". Men såg samtidigt fram emot konferensen eftersom den skulle behandla sociala frågor och hoppades på att det innebar "underklasskvinnornas livsfrågor".⁴⁶³ Så blev som vi sett inte fallet. Det enda föredrag som innehöll något om kroppsarbetande kvinnor kom aldrig till stånd. Dock deltog som vi sett Kata Dahlström med ett diskussionsinlägg.

Genom att anknyta sig till den gängse, manliga och borgerliga möteskulturen definierade konferenskvinnorna också sin klassposition som medborgare i ett visst sammanhang. Detta kan ses både som en medveten och en omedveten strategi. Konferensens former manifesterade en borgerlig ideologi och talen, kantaten, lokalerna, gåvorna och vördnaden för det traditionella samhällets auktoriteter tillhörde den borgerliga offentlighetens språk. Den nationalistiska retoriken var påtaglig. Formerna verkade många gånger vara viktigare än innehållet. Manifestationen blev ett koncentrerat uttryck för en borgerlig ideologi, en tradition "uppfanns" och konstruerades med många ceremoniella inslag.

Det konferenskvinnorna gjorde var dock inte något unikt vad formerna beträffar. Även arbetarrörelsen tog till sig borgerliga symboler och symbolhandlingar som till exempel processioner, fanor, sånger och märken, men fyllde dem med ett annat innehåll.⁴⁶⁴ Det hela ingick i ett allmänt nationellt formspråk. För arbetarrörelsen och även för borgerliga kvinnor var det viktigt att inte verka allt för provocerande. De måste förhålla sig till vissa manliga strukturer.

---

⁴⁶⁰ Se t.ex. GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, brev från Sophie B. i Kristiania 20/7 1897, brev från Matilda v. i Tammerfors 9/8 1897, brev från Anna Lyckander i Göteborg 5/9 1897.

⁴⁶¹ GUBKS, SKN, FIII:1, handlingar rörande internordiska konferenser, historik, erfarenheter; *Dagny* 1897, s. 255.

⁴⁶² Jfr Manns 1997.

⁴⁶³ *Social-Demokraten* 17/9 1897. "Kvinnornas afdelning: Svenska Kvinnornas Nationalförbund", kursiv i original. Signaturen –a–.

⁴⁶⁴ Se t.ex. Engman 1999; Mral, 1989, s. 112, 118, 131; Ståhl 1999.

Eftersom bredden av föredrag var stor fanns också bidrag som kunde tillfredsställa olika grupperingar. Det förefaller som om konferenskvinnorna valde ett allmänt upplägg av bidrag och tog risken att det upplevdes som utslätat framför att välja för många radikala inslag som kunde skrämja bort vissa. Konferenserna återspeglade på så sätt den borgerliga kvinnorörelsens tankevärld och dilemman. Försiktighet och måttfullhet var normen.

Kvinnokonferensen 1897 ska ses som ett led i själva *formeringen* för offentlighet, konferenskvinnornas strategi var att föra en lugn och övertygande agitation när de gjorde sina röster hörda, visade upp sig och tog plats i det offentliga rummet. Men trots försiktigheten menar jag att konferenskvinnorna kan ses som könspolitiskt aktiva i sin tid för att de gjorde anspråk på att positionera sig och ändra gränsen mellan det privata och det offentliga. De tog till sig och använde det moderna samhällets nya metoder – konferensen och pressen – för första gången på ett professionellt sätt. Jag tolkar Kvinnokonferensen 1897 som en köns- och klasspolitisk aktion före rösträttsrörelsen, en aktion som pågick i det offentliga rummet och med offentligheten som mål. Konferenskvinnornas syfte var att få tillträde till det borgerliga, offentliga rummet, och avsåg därmed inte bara att vidga det privata rummet till att även gälla det offentliga rummet. Målet på sikt var att flytta gränsen framåt för kvinnor – in i männens värld.

För att nå dit kom de fram till att de måste lära sig att behärska talet, något som de medvetet hade övat sig på i förberedande syfte inom olika kvinnoföreningar. De lärde sig att tala för att bli respekterade och accepterade som part i det offentliga samtalet med den borgerliga mannen som motpart. De anpassade sig strategiskt till gängse normer – ”vi kan” – för att män skulle lyssna.

För en sentida iakttagare gör de genom sin försiktighet och sina strategiska val intryck av att de reproducerade sin egen underordning som könsvarer, men samtidigt lyfte de fram sin egen överordning som klassvarer. Min uppfattning är att kvinnorna bakom konferensen 1897 måste förstås i sin egen historiska kontext. De försökte flytta sin egen könsposition genom att utnyttja sin klassposition och det borgerliga samhällets formspråk.

Summering

1897 års skandinaviska kvinnokonferens skrev in sig i en redan existerande konferenskontext. I det moderna samhället ingick konferenser som en viktig ingrediens för att grupper skulle kunna träffas och utbyta tankar. 1897 års konferenskvinnor hade tagit till sig koder, symboler och ritualer från den borgerliga kulturen. Deras strategi var att inte utmana ordningen. Beträktat i ett ”formering för offentlighetsperspektiv” gjorde de hela tiden medvetna val. Till exempel beslutade de sig för att hålla konferensen i Sveriges huvudstad; det var där man syntes. Konferensens lokal var i den manliga högbor-

gen – Frimurarlogen. Konferensarrangörerna använde sig aktivt av media och bevakningen av konferensen var omfattande.

Genom att arrangörerna beslutade att de skulle anordna en konferens innan de ens började diskutera vad konferensen skulle handla om visar hur viktigt det var för kvinnor att träffas och att göra det i det offentliga rummet. Det viktiga var att skapa en gemensam arena där den talande kvinnan kunde träda fram. Konferensprogrammet uppvisar en stor innehållslig bredd som var lagom ofarligt för att alla kunde nå enighet. Genom att föra en lugn och övertygande agitation gjorde de sin röst hörd och visade upp sig i det offentliga rummet. Konferensen fick till stånd ett utbyte av tankar, strategier och erfarenheter mellan kvinnor i de skandinaviska länderna. De försökte flytta fram sin egen könsposition genom att utnyttja sin klassposition och det borgerliga samhällets formspråk. Genom fester och utfärder vävdes en nätverkskapande funktion in i konferensen, vilket förde med sig att en 'kollektiv identitet' utvecklades mellan deltagarna.

Kapitel IV

Den internationella kvinnokonferensen 1911

Alltmer har vår hufvudstad blifvit en de internationella kongressernas stad, och väl kan den också sägas vara skickad att fylla denna sin uppgift som en 'gästgifvaregård' för hela världen omfattande sammanslutningar. [...] Utan tvekan kunna vi sålunda på detta område inlåta oss i täfvlan med de större metropolerna. Betydelsefulla äro dylika internationella visiter hos oss gifvetvis äfven ur den synpunkten, att de, tvifvelsutän i större mån än tillfälliga turistbesök, vidga och fördjupa kännedomen om vår natur och vår odling ute i världen och bringa vårt land närmare de stora kulturhårdarna. Det är god betalning för gästvänskapen.⁴⁶⁵

I samband med den Internationella kvinnokonferensen 1911 utropade *Stockholms Dagblad* med entusiasm att Stockholm kunde räkna sig som en internationell kongresstad. Tidningen framhöll vidare den goda svenska organisationsförmågan, den svenska gästfriheten och betydelsen av att det hölls internationella konferenser i Sverige. I gengäld, utöver tillfälliga turistbesök, gjordes Sverige också känt för omvärlden. Även i dag nästan hundra år senare finns Stockholm med på världstopplistan över konferensstäder.⁴⁶⁶ 1911 är ett speciellt år i den svenska kvinnorörelsens historia. Då hölls två stora internationella kvinnokonferenser i Stockholm. Den första hölls i juni och var International Alliance of Womens rösträttskonferens och den andra var International Council of Womens som hölls i september.

Det här kapitlet handlar om den Internationella kvinnokonferensen i september 1911. Det är den andra konferensen av tre som Svenska Kvinnornas Nationalförbund stod värd för kring sekelskiftet 1900. Med sig i bagaget hade SKN erfarenheter det fått vid anordnandet av konferensen 1897. Dessutom hade det haft ombud på flera internationella konferenser sedan 1897. Det hade förflutit 14 år sedan den första konferensen och de ledande kvin-

---

⁴⁶⁵ *Stockholms Dagblad* 6/9 1911.

⁴⁶⁶ 12/12 2005: <http://www.stockholmtown.com/templates/SimplePage.aspx?id=7351>, utskrift hos författaren.

norna i förbundet var inte desamma. 1897 hette ordförande Ellen Anckarsvärd. Hon efterträddes 1899 av Anna Hierta-Retzius som satt ordförande i 10 år. Eva Upmark, styrelseombud för Svenska kvinnoförbundet för fosterlandets försvar, tog över ordförandeposten 1909 och representerade en mer moderat linje i förbundet. Det var hon som stod värdinna för den Internationella kvinnokonferensen 1911.

Den Internationella kvinnokonferensen i Stockholm var inte någon av International Council of Womens femårskongresser. Konferensen var i själva verket ett exekutivmöte där styrelsen och de nio internationella kommittéerna skulle sammanträda. Det var första gången dessa höll förhandlingar, vid ett exekutivmöte, tidigare hade endast styrelsen sammanträtt. Syftet med nyordningen var att intresset skulle stimuleras hos medlemmarna, de skulle oftare få tillfälle att träffas och diskutera resultaten av sitt arbete.⁴⁶⁷ I samband med International Council of Womens exekutivmöten och konferenser var det vanligt att värdlandet ordnade offentliga föredrag, med syftet att sprida kunskap om kvinnors arbete för en bredare allmänhet.⁴⁶⁸ Svenska Kvinnornas Nationalförbund tog tillfället i akt och ordnade också en serie offentliga föredrag i samband med mötet.⁴⁶⁹

Anslutningen till den Internationella konferensen var stor med 200 deltagare, varav hälften kom från utlandet. Medlemsförbund i det internationella kvinnoförbundet hade skickat ombud i olika stor omfattning, de flesta kom från Tyskland, Frankrike Australien och Danmark. Men det kom även ombud från Bulgarien, Amerika, Kanada, England, Holland, Österrike, Italien, Ungern, Schweiz, Serbien och från de övriga nordiska grannländerna. Från Ryssland kom fyra kvinnor, trots att det inte fanns något ryskt nationalförbund.⁴⁷⁰

I det här kapitlet ska jag lägga ännu större vikt vid konferensens form. Jag kommer att beakta dess scenografi och rekvisita. Jag har även här inspirerats av den antropologiska metoden 'thick description' eftersom jag avser att blottlägga den synliga kontexten kring konferensen och se konferensen som en dramatiserad historia där själva manifestationen blir uttryck för en rörelses ideologi och vilja. Med andra ord ser jag inte endast förhandlingarna som viktiga för att få kunskap om kvinnors "formering för offentlighet" och organisering. Vad säger oss den Internationella kvinnokonferensen 1911 om den svenska kvinnorörelsen i en internationell kontext? Vilka frågor och ämnen behandlades? Vilken konferenskultur dominerade, vilka former och symboler var mest framträdande? Kan begreppen 'kollektiv identitet', 'upp-

---

⁴⁶⁷ *Idun* 3/9 1911, s. 574; *Dagny* 1911:46, s. 531.

⁴⁶⁸ *Women in a changing world* 1966, s. 43.

⁴⁶⁹ *Stockholms Tidningen* 7/9 1911.

⁴⁷⁰ KVA, A H-R, kapsel 27, "Lista å medlemmar af I.C.W:s möte i Stockholm, Sept. 1911"; *Dagny* 1911:36, s. 414–417; *Stockholms Tidningen* 7/9 1911.

funna traditioner' och 'emotionell energi' fördjupa vår förståelse för vad som pågick i Stockholm denna septembervecka 1911?

Källmaterialet för det här kapitlet är något annorlunda än från det förra. Från den Internationella kvinnokonferensen 1911 finns varken mötesberättelser eller mötesprotokoll. Konferensföredragen trycktes inte heller, som vid de två andra konferenserna. Som en första fas i mitt arbete behövde jag således "rekonstruera" konferensen, vilket jag gjorde genom att använda Svenska Kvinnornas Nationalförbunds protokoll, främst beslutsprotokoll, och övriga osorterade handlingar. Stor hjälp fick jag av tidskrifter och dagspress. Pressmaterialets förtjänster har uppvägt bristen på mötesberättelser och mötesprotokoll och väsentligen underlättat "rekonstruerandet" av konferensen. Som regel kan man säga att tidskrifternas artiklar fokuserar konferensernas innehåll medan dagspressen kringarrangemangen. I pressmaterialet fick festerna ett stort utrymme beroende på att själva förhandlingarna skedde inför lyckta dörrar. För konferensen 1911 är den medvetna politiska tendensen tydligare. Till skillnad från 1897 fick nu inte konferensen något utrymme i den socialdemokratiska dagspressen. I *Morgonbris*, den socialdemokratiska kvinnorörelsens tidskrift, omnämns inte ens konferensen. Detta tolkar jag som ett resultat i sig, det står ingenting alls, inte ens i negativa ordalag. Konferensen ansågs med andra ord inte alls intressant. Den konservativa *Stockholms Dagblad* slog däremot till på stort och publicerade en artikelserie om kvinnofrågor under konferensveckan i september 1911.

Konferensförberedelser

Inför den Internationella kvinnokonferensen 1911 låg mycket arbete i form av praktiska förberedelser, tidpunkt skulle bestämmas, konferensprogram skulle utarbetas, information om konferensen skulle spridas och så vidare. Vilka prioriteringar och ställningstaganden gjorde Svenska Kvinnornas Nationalförbund och hur gick det till väga? Hur var relationerna mellan svenska kvinnoorganisationer, förekom slitningar eller rådde konsensus.

Redan när Anna Hierta-Retzius tillträdde som SKNs ordförande 1899 deklarerade hon att hon skulle sätta det internationella samarbetet främst. 1904 valdes hon till en av International Council of Womens vice ordförande, en post hon hade kvar till hon avgick 1909.

I kapitel II beskrev jag år 1905 som ett turbulent år för Svenska Kvinnornas Nationalförbund. Förbundet, med Anna Hierta-Retzius, hade dragits in i en stor konflikt med det norska nationalförbundet och med dess ordförande Gina Krog i samband med unionsupplösningen mellan de två länderna. Konflikten drogs upp till internationell nivå och fick till följd att ICWs stadgar ändrades på svenskornas begäran. I fortsättningen fick varken religiösa eller politiska konflikter mellan olika medlemsländer inverka på det internationella kvinnoförbundets arbete. Med anledning av denna konflikt är det tydligt att SKN med Anna Hierta-Retzius i spetsen ville befästa sin

internationella position. Inom SKN började diskussioner föras om att få ICW att hålla konferens eller exekutivmöte i Stockholm. I likhet med den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897 bestämdes att SKN skulle ordna konferens innan det började diskutera vilket innehåll konferensen skulle ha. Det är ett tydligt tecken på hur viktigt det var med arenor där kvinnor kunde träffas.

I januari 1910 började förberedelserna ta fart och efter årsskiftet 1911 drog de igång än mer intensifierat.⁴⁷¹ Som vi såg i kapitel III var det inte lätt att fastställa en tidpunkt för konferensen 1897. Hur gick det den här gången? Det visade sig snart vara omgärdat av problem. Starka viljor började konkurrera i den svenska kvinnorörelsen och ingen ville missa tillfället att visa upp sig på den internationella arenan. Det var många röster som man skulle ta hänsyn till. I synnerhet eftersom det till en början såg ut som att det i juni skulle hållas två stora internationella kvinnokonferenser i en stad av Stockholms storlek. Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt hade nämligen fått International Alliance of Women att också hålla konferens i Stockholm i juni 1911. Det svenska rösträttsförbundet blev genast oroligt över att de två konferenserna skulle konkurrera ut varandra. I ett upprört brev till SKN värdjade det att få hålla sin konferens före. Det menade att frågan om den svenska kvinnans politiska rösträtt skulle få en rejäl skjuts framåt med hjälp av internationella rösträttskvinnor, LKPR:

[...] behöfver fulltalig och entusiastisk publik på sina möten och en press som till den tidningsläsande allmänhetens upplysning med intresse följer mötesförhandlingarna. Finnes ej detta, när kongressen icke det syfte, hvarför den förlades till Stockholm och de nedlagda kostnaderna och omsorgerna ha till största delen varit förgäves.⁴⁷²

Efter detta brev bröt det ut starka diskussioner inom SKN. Vissa sade sig förstå LKPRs motiv, medan andra absolut inte ville ändra den planerade tidpunkten. Diskussionen resulterade till slut i att 25 röster mot fyra var emot en ändring av tidpunkten.⁴⁷³ Emellertid fick svenskornas utspel inte någon större betydelse eftersom det senare visade sig att ICWs ordförande lady Ishbel Aberdeen inte kunde komma till Sverige i juni. Istället skulle International Council of Womens konferens hållas i september 1911.⁴⁷⁴ Konflikten om tidpunkten verkar främst ha handlat om positioneringar inom den svenska kvinnorörelsen. Eva Upmark bjöds senare in som ”fraternal delegate” i sin egenskap av SKNs ordförande, av den internationella rösträttsalliansens ordförande Carrie Chapman Catt till alliansens kongress i Stockholm. I

---

⁴⁷¹ GUBKS, SKN, AII a:1, 28/1 1910 §2; *Idun*, 3/9 1911, s. 574.

⁴⁷² GUBKS, SKN, EII:I, svensk/nordisk korrespondens, brev från LKPR 25/10 1910.

⁴⁷³ GUBKS, SKN, AI a:2, styrelseprotokoll 26/4 1910 §14, 26/4 1910 §15, 26/4 1910 §16.

⁴⁷⁴ GUBKS, SKN, AI a:2, styrelseprotokoll 22/11 1910 §6; AII a:1, CK-protokoll 3/10 1910 §3.

samma brev beklagar Catt att konferenserna inte låg närmare varandra eftersom de säkert då skulle fått än fler internationella deltagare.⁴⁷⁵

Tidigt tillsattes inom Svenska Kvinnornas Nationalförbund olika kommittéer som skulle ägna sig åt konferensförberedelserna: fest-, mottagning och inkvartering samt förevisningskommittéer.⁴⁷⁶ Kommittéförfarandet använde sig även LKPR av. Intressant nog är det flera av dessa arrangörers namn desamma som i SKN.⁴⁷⁷ Utöver att det visar ett överlappande medlemskap mellan de två organisationerna är det tydligt att det är erfarna konferensarrangörer vi har att göra med även denna gång. Konferenskvinnorna ackumulerade organisationskapital genom att arrangera konferenser och genom att delta vid internationella konferenser.

I början av sekelskiftet 1900 fanns inte som jag redan nämnt de stora konferensanläggningar som idag finns i Stockholm. Det var svårt att hitta stora lokaler överhuvudtaget. Konferenser fick istället nöja sig med de stora lokaler som fanns i staden, något som även samtiden uppmärksammat.⁴⁷⁸ För Svenska Kvinnornas Nationalförbund gällde att finna en lokal som var av rätt typ och som passade konferensens karaktär. Den internationella kvinnörelsens spetsar skulle komma till Stockholm och man kan tänka sig att SKN inte ville visa sig sämre än andra. På ICWs konferens i Genève 1908 hade till de hållit till i *La Salle de Grand Conseil* och *Hôtel de Ville*. I Toronto 1909 i universitetsbyggnaden.⁴⁷⁹ Kvinnokonferensen 1897 hade via kontakter fått husera kostnadsfritt i Frimurarlogens lokaler på Blasieholmen. Hur blev det den här gången?

Valet föll på Jernkontoret. SKN fick dessutom disponera lokalerna kostnadsfritt.⁴⁸⁰ I likhet med Frimurarlogen kan Jernkontoret också betraktas som en manlig högborg. Jernkontoret var, och är än i dag, den svenska stålindustrins branschorganisation. Byggnaden på Kungsträdgårdsgatan stod färdigt 1875 och är i sig mycket pampig, den har porträttmedaljonger av svenska järnmän och en fris med motiv från järnhanteringen. Den ståtliga samlings-

---

⁴⁷⁵ GUBKS, SKN, F II:2, handlingar rörande internationella exekutivmöten, brev från *International Woman Suffrage Alliance*, Carrie Chapman Catt till Eva Upmark 7/2 1911; AI a:2, styrelseprotokoll 17/3 1911 §6.

⁴⁷⁶ GUBKS, SKN, AI a:2, styrelseprotokoll 26/4 1911 §18, 22/11 1910 §7; AII a:1, CK-protokoll 4/10 1910 §11.

⁴⁷⁷ RA, LKPR, A:8, "Förberedande möte 14/9 1910". Till exempel var Bertha Hübner, Bertha Nordenson och Axianne Thorstensson verksamma i både LKPR och SKN.

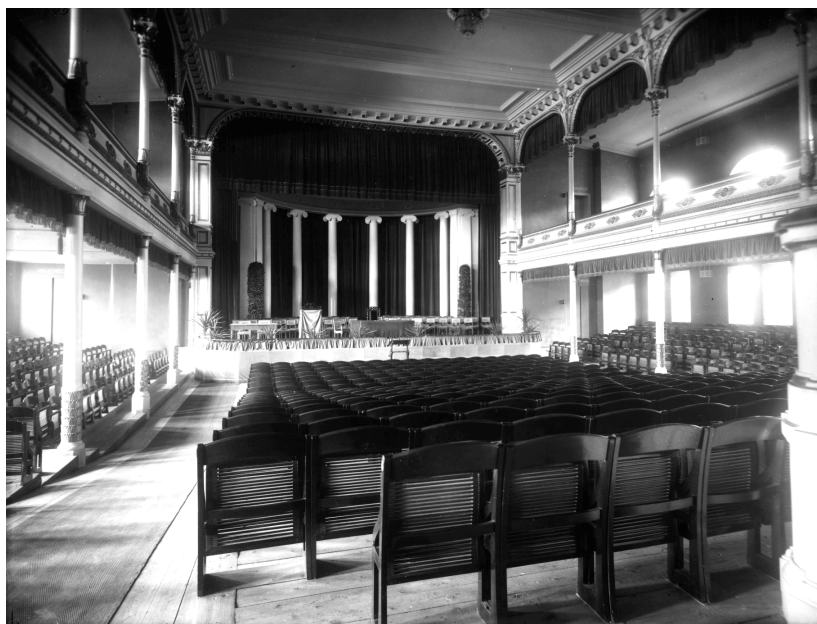
Om överlappande medlemskap se t.ex. Bokholm 2000, 2002; Hammar 2004, 2005; Manns 1997; Östberg 1997.

⁴⁷⁸ *Stockholmstidningen* 6/9 1911.

⁴⁷⁹ GUBKS, SKN, AI a:2, bilagor till styrelseprotokoll, maskinskrivelse av Anna Hierta-Retzius om konferensen i Genève 1908; skrivelse 12/11 1908 om konferensen i Toronto 1909.

⁴⁸⁰ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 20/2 1911 §8; E II:1, svensk/nordisk korrespondens, brev från Jernkontoret, Pehr Thyselius till Eva Upmark. Beslutet gällde juni månad 1911, men ändrades till september vid senare tillfälle.

salen har både spegelvalv och en plafondmålning, se bild på sidan 131.⁴⁸¹ Man kan förstå att det var symboliskt betydelsefullt för kvinnor att ha steget in i den manliga högborgen.⁴⁸²

Musikaliska akademien

Foto: SSM

Två andra stora samlingslokaler fanns i KFUM och i Musikaliska akademins byggnader, vilka bokades till de offentliga föredragen. KFUMs fastighet på Snickarbacken vid Birger Jarlsgatan invigdes 1898 av Oscar II och är byggd i amerikansk stil med påkostade utsmyckningar både exteriört och interiört. I byggnaden finns en stor, vacker kyrksal som lämpade sig väl för möten.⁴⁸³ I

---

⁴⁸¹ Andersson & Bedoire 1977, s. 91f.

⁴⁸² Den internationella rösträttskonferensen i juni samma år hade också hållit till i Jernkontoret. Vid en summarisk genomgång av den konferensen verkar många delar starkt påminna med den som den här avhandlingen handlar om. Mötena hölls i liknande lokaler, som t.ex. Grand Hotells stora sal, Kungliga Dramatiska Teatern och Musikaliska akademien. Konferensdeltagarna var även på Skansen, hade middag på Hasselbacken och gjorde en utfärd till Saltsjöbaden. De fick också möjlighet att se olika sociala inrättningar och exempel på kvinnors arbete. Även den konferensen var fylld av yttre gemensamhetsskapande symboler som till exempel standar och sånger. Likaså lyftes betydelsen av att utländska celebra kvinnor kom till Stockholm fram, *Idun* 1911:23, ”Iduns kongressnummer: Festskrift med anledning af VI internationella kvinnorösträttskongressen i Stockholm 12–17 juni 1911”; se även Andersson, Kristina, ”Den internationella rösträttskongressen i Stockholm 1911”, opublicerad C-uppsats ht 1999, Historiska institutionen, Stockholms universitet.

⁴⁸³ Andersson & Bedoire 1977, s. 159. Numera huserar Finlandsinstitutet där.

Musikaliska akademien vid Nybrokajen, uppförd under 1870-talet, finns en stor konsertsal i nyrenässans med läktarvåning och kolonner av gjutjärn.⁴⁸⁴

Jernkontoret, KFUK och Musikaliska akademien, låg alla i centrala Stockholm. Lokalerna i sig var också mycket stiliga och förstärkte konferensens klassprägel. Frånsett att det inte fanns många ändamålsenliga samlings-salar fyllde de anskaffade lokalerna säkert en viktig funktion i att göra den Internationella kvinnokonferensen synlig. Konferensens innehåll skulle förstärkas av byggnadens pampighet.

I likhet med att det fanns få konferenslokaler var det även brist på hotell i Stockholm vid förra sekelskiftet. Dessutom pågick det vid 1911 en diskussion i pressen just om konferensdeltagares boende. Diskussionen handlade om att konferensdeltagare vid olika tillfällen erhållit gratis inackordering på hotell, något Stockholms uthyrningsbyrå bestämt dementerade men som hotellägare bekräftade. Främst gällde det att arrangörerna för rösträtts- och fredskongresserna tidigare under året hade försökt pressa priserna. LKPR hade inför den internationella rösträttsalliansens kongress i första hand vänt sig till hotell med kvinnliga chefer och menat att de för den goda sakens skull skulle erbjuda fri logi till konferensens deltagare.

Vad gällde den Internationella kvinnokonferensen hade inkvarteringen inte ordnats av en byrå utan deltagarna hade själva fått boka sina rum som vanliga turister.⁴⁸⁵ Många av den Internationella kvinnokonferensens deltagare bodde på Grand Hotell, i synnerhet de mer celebra i ICWs styrelse, en del bodde på andra hotell i staden medan andra bodde hemma hos svenska konferens deltagare.⁴⁸⁶ Även här syns konferensens klassprägel tydligt. Det handlar om en exklusivitet, i synnerhet ett boende på Grand Hotel.

Scenografi och rekvisita

Konferensen skulle hållas i Jernkontoret. Konferensarrangörerna lade stor vikt på att dekorera lokalerna. Hur skulle lokalens scenografi se ut, vilken rekvisita skulle fylla rummen för att passa konferensens karaktär?

Konferensarrangörerna tyckte att Jernkontoret i vanliga fall gav ett ganska dystert, grått, stelt och kallt intryck.⁴⁸⁷ Redan på ett tidigt stadium ansåg de att något behövde göras åt själva utsmyckningen. Maria Cederschiöld, vice ordförande i SKN och journalist på *Aftonbladet*, beskrev ingående i en artikel om hur det arbetades för högtryck med att ge ”lokalen en festligare och mötets internationella och feminina karaktär mer motsvarande prägel”.⁴⁸⁸ I *Svenska Dagbladet* står det i samband med lokalernas utsmyckning att ”en

---

⁴⁸⁴ Andersson & Bedoire 1977, s. 97.

⁴⁸⁵ *Svenska Dagbladet* 6/9 1911.

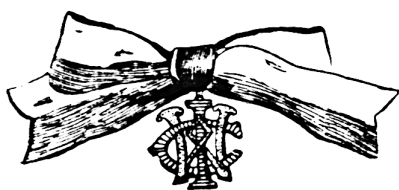
⁴⁸⁶ *Stockholms Dagblad* 5/9 1911.

⁴⁸⁷ *Dagens Nyheter* 5/9 1911; *Aftonbladet* 6/9 1911.

⁴⁸⁸ *Aftonbladet* 5/9 1911.

värdigare ram kunde inte konferensen fått”.⁴⁸⁹ Konferensen skulle, enligt journalisterna, få en ”feminin” och ”värdig” prägel. Vad innebar det?

Svenska Kvinnornas Nationalförbund använde sig av sina medlemsföreningars kunnande och kompetens. Handarbetets Vänners direktis Karin Wästberg hade tillsammans med direktör Björn från Ulriksdal lett dekoreringen av Jernkontorets lokaler och enligt Maria Cederschiöld hade de åstadkommit verkliga ”storverk” och ”trolleri”.⁴⁹⁰ I Jernkontorets stora sal var, mot ena kortväggen, en estrad uppställd där International Council of Womens styrelse skulle sitta. Som bilden på sidan 131 visar hade ett stort porträtt av Fredrika Bremer en upphöjd placering bredvid estraden. Bakom estraden var svenska flaggor och en engelsk flagga draperade och utmed långväggarna hängde de övriga nationernas flaggor.⁴⁹¹ På väggarna hängde också gobelänger, vilka var utlånade av privatpersoner som stödde förbundets verksamhet. Runt om i salen fanns gröna växter utplacerade. Även trapphallarna och de övriga rummen var ”storartadt dekorerade” dels med textilkonst, mattor och gobelänger, från Handarbetets Vänner, Nordiska Kompaniets textilavdelning, Thyra Granström, Svensk Hemslöjd, Licium och Giöbels, dels med gröna växter och färska blommor från Ulriksdals växthus.⁴⁹²

Mötesmärket.

I ett rum låg konferensens mötesbyrå, en byrå som fungerade som spindel i nätet, där anmälde sig deltagarna och fick mötesmärket. Märket var utformat med ICWs monogram i gulmetall som hängde i en rosett av blågult band. Den svenska symbolen var sammanflätad med den internationella. På

mötesbyrån fick deltagarna även inträdes- och inbjudningskort till de olika mötena och festerna, en engelsk redogörelse över Svenska Kvinnornas Nationalförbund, en spårvägskarta och en bok om Stockholm som gåva från Stockholms stad.⁴⁹³

Åt ordförande lady Ishbel Aberdeen hade ett näst intill furstligt mottagningsrum inretts, med stora blomsterarrangemang, förgyllda möbler, speglar och dyrbara mattor, föremål som Nationalförbundet fått låna från varuhuset Myrstedt & Stern.⁴⁹⁴ Aberdeens rum fungerade också som ICWs byrå, där

---

⁴⁸⁹ *Svenska Dagbladet* 6/9 1911.

⁴⁹⁰ *Aftonbladet* 5/9 1911.

⁴⁹¹ *Aftonbladet* 5/9 1911. Den engelska flaggan kan ses som en artighetsgest mot ICWs ordförande, engelskan lady Ishbel Aberdeen.

⁴⁹² *Aftonbladet* 5/9 1911; *Aftonbladet* 6/9 1911 (citat); *Dagens Nyheter* 5/9 1911.

⁴⁹³ *Aftonbladet* 5/9 1911; *Dagens Nyheter* 5/9 1911.

⁴⁹⁴ *Aftonbladet* 6/9 1911; *Dagens Nyheter* 5/9 1911.

fanns förbundets korrespondens samt skrifter, böcker och broschyrer som var utgivna av förbundet.⁴⁹⁵

I samband med konferensen var det också ett utmärkt tillfälle att visa upp alster av kvinnliga konstnärer och porträtt av betydande svenska kvinnor. Den nybildade föreningen Svenska Konstnärinnor, som blivit medlem i SKN, ställde i ordning en konstutställning med måleri och skulptur av svenska konstnärinnor i ett rum och fyllde ett annat med porträtt av framstående kvinnor.⁴⁹⁶

Konferensarrangörerna visade en storslagen organisationsförmåga. De ordnade med sponsorer från Stockholms välkända företag, fick disponera växter från Ulriksdals växthus, låna gobelänger från privatpersoner och de hade fått Stockholms stad att skänka deltagarna en bok om Stockholm. Förvisso var det ett utmärkt tillfälle för sponsorer att visa sig och sina föremål men det visar också på konferenskvinnornas goda kontaktnät. Det är även uppenbart att Fredrika Bremer hade stor symbolisk betydelse, både som person och som pionjär inom den svenska och den internationella kvinnorörelsen eftersom hennes porträtt fick en hedersplats i den stora konferenssalen.⁴⁹⁷

Genom att betrakta konferenskvinnornas gestaltning av Jernkontoret i skenet av kvinnor och konsumtion sätts deras agerande i ett större sammanhang. Historikern Margaret Finnegan har i boken *Selling suffrage* betraktat de amerikanska rösträttskvinnorna genom ett konsumtionsprisma. Hon menar att den konservativa falangen av rösträttsrörelsen tydligt ville ta avstånd från den militanta som genom civil olydnad och våld manifesterade sitt budskap. De konservativa kvinnorna lyfte istället fram kvinnligheten i både utseende, uppträdande och handling. Det var den traditionella kvinnorollen som skulle värdesättas.⁴⁹⁸ På samma sätt lade arrangörerna 1911 ner stor vikt vid att göra Jernkontoret mer 'feminin'. De dekorerade lokalerna med textilier, blommor och gröna växter. Överhuvudtaget var blommor en viktig del av konferensveckan, lokaler och bord var smyckade med blomsteruppsättningar och blomsterbuketter överräcktes till varandra under festerna. Man skulle kunna säga att konferenskvinnorna med blommor feminiserade konferenser som 'uppfunnen tradition'. Blommor fick bli en bild av det "kvinnliga" och arrangemangen skulle utgöra en kontrast till det "manliga" i byggnadens form och funktion. Bilden av könens olikhet skulle på så sätt träda fram.

---

⁴⁹⁵ *Aftonbladet* 6/9 1911.

⁴⁹⁶ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 20/2 1911 §6; AI a:2, 26/4 1911 §2; *Aftonbladet* 5/9 1911; *Dagens Nyheter* 5/9 1911. Exempel på representerade konstnärer: Märta Thynell, Elisabeth Warling, Mathilda Vigert-Österlund, Ida von Schulzsenheim, Gisela Trygg och Rut Milles.

⁴⁹⁷ När den Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad invigdes 1925 hade även då Fredrika Bremer ett stort symbolvärde. Hon hyllades under invigningsceremonin och hennes porträtt hängde i stora salen, Eskilsson 1991, s. 11, 150.

⁴⁹⁸ Finnegan 1999, t.ex. s. 86ff; se även Husz 2004.

Slutna förhandlingar och offentliga föredrag

Under konferensveckan förekom det både slutna och offentliga delar. De slutna delarna var de förhandlingar styrelsen och kommittémedlemmarna i International Council of Women hade. Offentliga föredrag hade Svenska Kvinnornas Nationalförbund ordnat. Under konferensveckan förekom det också fester, utflykter och visningar, vilket avsnittet 'Kringarrangemang' handlar om. Alla olika aktiviteter: slutna förhandlingar, offentliga föredrag, fester och visningar återknyter till frågeställningarna om konferensens innehåll, form och funktion, liksom till de abstrakta begreppen manifestation och identitetsskapande processer.

Styrelse och kommittéer

Styrelsens och kommittéernas förhandlingar skedde inför lyckta dörrar för att de medverkande skulle få arbetsro och för att kunna tala fritt utan att få allt för mycket publicitet.⁴⁹⁹ Likväl hade lite information från mötena sipprat ut och publicerats i pressen.⁵⁰⁰ Vilka frågor tog det internationella kvinnoförbundet upp på sin agenda? Vad säger det oss om förbundets verksamhet?

I förväg hade medlemsländerna lämnat in motioner till ICWs styrelse om olika saker som de ansåg att förbundet skulle föra upp på agendan. Genom SKN hade Axianne Thorstensson lämnat in en motion om att statsanställda kvinnor, deras arbetsförhållanden och löner skulle utredas. Styrelsen beslutade att SKN skulle ansvara för och leda undersökningen.⁵⁰¹ Ytterligare en motion som SKN stod bakom var Anna Ruuths krav om bättre fågelskydd.⁵⁰² Ruuth hade väckt frågan redan på mötet i Toronto 1909 och styrelsen hade då beslutat att arbetet för ett bättre fågelskydd skulle upp på förbundets agenda. Varje lands nationalförbund skulle i nästa årsbok redogöra för vad som gjorts i frågan. De svenska kvinnornas hållning var att ta avstånd från att importera och använda fjädrar till dekorationer. De var också för fågelskydd, och hade redan skickat en önskan om ett tillägg i lagstiftningen till regeringen. Den Nordiska Djurskyddsföreningen hade även bildats.⁵⁰³ Nota

---

⁴⁹⁹ Rupp 1997, s. 168f.

⁵⁰⁰ Else Kleen för *Stockholms Dagblad* skrev i en artikel den 13/9 om att hon hade gjort ett litet "ströftåg" bland konferensdelegaterna med avsikt att skingra de slöjor som dolde mötets mer seriösa sidor. Hon möttes dock av en kompakt tystnad, antingen av "germansk rättframhet" eller av "sydeuropeiska älskvärda leenden". Kleen hade i alla fall lyckats luska fram att kommittéerna diskuterat den vita slavhandeln, den lagstiftning som direkt rörde kvinnor, rösträtt och fred samt allmänna sanitära frågor.

⁵⁰¹ *Stockholms Dagblad* 13/9 1911.

⁵⁰² GUBKS, SKN, LI:I, tryck, Ruuth, Anna, *International protection of small birds* (Stockholm 1909).

⁵⁰³ GUBKS, SKN, FII:2, handlingar rörande internationella exekutivmöten, SKNs rapport för 1911, skriven av Alexandra Skoglund, supplement; brev från Alice Salomon 14/10 1911; *Dagny* 1911:46, s. 533.

bene, frågan var känslig, de tillhörde själva den klass som hade fjädrar som dekorationer i sina hattar.

Styrelsemöte, Jernkontoret 1911

Foto: SSM

På podiet från vänster: Maria Ogilvie Gordon, Eva Upmark, Ishbel Aberdeen, Alice Salomon, W.E. Stanford. I förgrunden från vänster: Franklin, Grey och Emily Dobson. Lägg märke till flaggorna, marskalkarna och porträttet av Fredrika Bremer.

På styrelsemötet tog man upp en mängd administrativa frågor, som till exempel värvande av nya medlemsländer, diskussioner om nästa exekutivmöte och kongress. Styrelsen hade också diskuterat finanserna och beslutat att skicka ut officiella brev till personer som skulle kunna bidra ekonomiskt. Vidare rekommenderade styrelsen medlemsländerna att samla in namnunderskrifter till petitionen för världsfred samt uppmuntra medlemsländerna till att bilda egna informationsbyråer om kvinnors arbete.⁵⁰⁴

I ett sent höstnummer i *Dagny* publicerades en artikel om arbetet vid exekutivmötet av Alexandra Skoglund som var medlem i den internationella kommittén för lagfrågor tillika protokollförande sekreterare i ICW och ledamot i SKNs centralkommitté.⁵⁰⁵ Ur denna artikel går det att vaska fram vilka frågor som var aktuella för ICW vid denna tid och som diskuterats på exekutivmötet. Skoglund redogör kortfattat över de olika kommittéernas ar-

---

⁵⁰⁴ GUBKS, SKN, FII:2, handlingar rörande internationella exekutivmöten, brev från Alice Salomon 14/10 1911. Jfr Fredrika-Bremer-förbundets byrå.

⁵⁰⁵ Skoglund, Alexandra, ”Arbetet vid Internationella Kvinnoförbundets exekutivmöte 6–12 sept. 1911: Redogörelse vid Svenska Kvinnornas Nationalförbunds styrelsesammanträde den 7 nov”, *Dagny* 1911:46.

bete och resultat. Kommittén för lagfrågor skulle arbeta vidare på utredningen om lagar som gjorde att kvinnor i rättsligt avseende inte var jämställda med män. Kommittéordföranden hade även lagt fram ett omfattande program som innehöll förslag på lagar till skydd för barn före födseln, under de första levnadsåren och under dess skoltid. Särskilt hade frågan om straff för försumliga fäder och mödrar behandlats. Frågan om lagstiftning för barn före födseln behandlade kommittén tillsammans med kommittén för folkhygien. De hade enats om att det i synnerhet skulle arbetas emot fosterfördrivning, men att det lämnades varje land fritt att arbeta för saken som det passade bäst i respektive länder.

I fredskommittén hade beslutats att utsträcka fredsarbetet till att även uppmuntra organiserandet av ungdomsföreningar för fred. Kommittén för kvinnors rösträtt hade inte någon agiterande funktion eftersom kvinnors rösträttskamp fördes av den internationella rösträttsalliansen.⁵⁰⁶ Kommittén verkade istället utredande och sammanställande. Till exempel hade man beslutat att göra en undersökning om i vilka länder gifta kvinnor hade rösträtt grundat på inkomst, fast egendom och hemort. Kommittén för bekämpandet av handel med kvinnor och för införandet av samma moral för män och kvinnor hade beslutat att nationalförbunden skulle arbeta hos sina regeringar för en internationell lagstiftning som skulle straffa dem som drev handel med kvinnor. Vidare hade man beslutat att nationalförbunden skulle ställa sig opartiska till reglementeringen. Kommittén för folkhygien hade beslutat att den skulle samla in material om vad som gjordes för att förhindra smitta av lung-sot och studera moderskapsförsäkring. Kommittén för uppfostran och utbildning hade givit ut en serie redogörelser över skyddssystem och den arbetade även med att samla in fakta och stödja så kallade upplysningsbyråer. Kommittén för emigration och immigration arbetade för att alla emigranter skulle göra en läkarundersökning redan i sitt hemland och undersökte i vilka länder detta redan förekom.⁵⁰⁷

Av förhandlingarna att döma, var ICWs dagordning ganska brokig. Den handlade om allt från inventering av kvinnors utrymme i lagar, via bekämpandet av lung-sot till moderskapsförsäkring och straff av vårdslösa föräldrar. Det internationella förbundet agerade sällan direkt i frågor utan uppmuntrade istället nationalförbunden att ta saken i egna händer, i synnerhet när det gällde mer ”känsliga” frågor som till exempel abort. Om abort ansågs känsligt så visades emellertid en mycket radikal hållning i frågan om moralsyn; samma moral skulle gälla för såväl män som kvinnor i sexualfrågor. Det handlade om att män skulle ändra sitt beteende och anpassa sig till den sexu-

---

⁵⁰⁶ *International Alliance of Woman* hade bildats då det 1904 bröt sig ur ICW för att på ett mer intensifierat sätt kunna driva rösträttsfrågan för kvinnor.

⁵⁰⁷ *Dagny* 1911:46, s. 531–533.

ella norm som gällde för kvinnor.⁵⁰⁸ Men i jämförelse med 1897 års konferens hade ICW tagit ett steg tillbaka; opartiskhet skulle iakttas i fråga om reglementeringen. Så hade inte frågan presenterats tidigare. Agendan kan sägas vara brokig men också i vissa fall radikal, moralsynen var en provokativ fråga som förbundet hade på sin agenda.

ICWs styrka, i dess egenskap av paraplyorganisation, låg i dess kunskapsförmedlande karaktär. Elin Wägner skrev i en artikel i tidskriften *Idun* att förbundets styrka var just att medlemmarna verkligen delade med sig av sina kunskaper, något som enligt Wägner inte alls var vanligt vid till exempel yrkeskongresser.⁵⁰⁹ Arbetet inom ICW bestod främst av ett utredande och sammanställande i frågor som de olika medlemsländerna skulle kunna ta del av. Förbundet fungerade därmed som att slags kunskapsbank, det producerade kunskap som det sedan spred.

Uppfostran av barn och karriärvägar för kvinnor

Om det var ICWs styrelse som hade utarbetat programpunkterna för själva exekutivmötet så hade SKNs arbete istället varit den offentliga delen av konferensveckan, både i form av offentliga föredrag samt konferensens inledning och avslutning. Dessutom arrangerade Nationalförbundet de mer sociala inslagen under konferensdagarna. I press och tidskrifter uppmanades läsarna att gå på de offentliga mötena. Där skulle de få möjlighet att se spetsarna i kvinnorörelsen, i synnerhet skulle man ta sig en extra titt på lady Ishbel Aberdeen. Man kan ju undra om det viktiga var att se de bemärkta kvinnorna eller att lyssna på själva föredragen. Dock framhåller journalister-
na mötena som konferensveckans verkliga ”clou”.⁵¹⁰ Genom att beakta mötenas yttre inramning ges inte bara information om den klassmässiga karaktären utan även hur de konstruerades, med Hobsbawms terminologi, som ’uppfunna traditioner’. Men först: Vad hade Svenska Kvinnornas Nationalförbund valt att lyfta fram för ämnen? Vilken syn på kvinnan och offentligheten förmedlar föredragen?

Från början hade Nationalförbundet tänkt tre offentliga föredrag, i verkligheten blev det endast två – uppfostran och karriärvägar för kvinnor. Det tredje offentliga mötet skulle handla om lika lön med män för de kvinnor som hade samma kompetens och samma arbete som män.⁵¹¹ Trots att frågan fanns på ICWs agenda är det möjligt att detta ämne var för kontroversiellt för att kunna genomföras. Frågan om lika lön för lika arbete dyker emellertid

---

⁵⁰⁸ Om gemensam moralkodex för kvinnor och män se t.ex. Bokholm 2002, s. 271; Hammar 1999, kap. 5; Manns 1997, s. 81f.

⁵⁰⁹ *Idun* 17/9 1911, s. 602f.

⁵¹⁰ *Aftonbladet* 9/9 1911; *Aftonbladet* 12/9 1911.

⁵¹¹ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 9/1 1911 §3.

upp på nästa konferens som SKN ordnade, nämligen den Nordiska kvinno- sakskonferensen 1916, som nästa kapitel handlar om.⁵¹²

På kvällen fredagen den 8 september hölls i KFUMs stora samlingsal det första offentliga mötet under konferensveckan. Titeln var ”Hvad bör göras för våra flickor och gossar efter slutad skolgång?” Auditoriet var fullsatt, mest av kvinnor, männen var väldigt få.⁵¹³ På estraden satt Eva Upmark, jämte några av celebriteterna bland de utländska deltagarna. I salen fanns en stor mängd svenska och utländska mötesdeltagare, där fanns Anna Lovisa Lindman, gift med statsminister Arvid Lindman.⁵¹⁴ Lokalens fond var deko- rerad med svenska flaggor och palmer inramade av ICWs och KFUKs vita sidenstandar.⁵¹⁵ Till pressens och de församlades besvikelse var inte lady Aberdeen närvarande, hon var tvungen att vila upp sig. Ellen Terserus från SKN var kvällens ordförande och hon skötte sig med ”bravur” enligt pres- sen. Mötet hölls på tyska.⁵¹⁶ Ellen Terserus var ett både lämpligt och strate- giskt val. Hon var lärarinna, biträdande föreståndare för Ahlströmska skolan i Stockholm och var dessutom mycket språkkunnig, genom studier i Camb- ridge och många studieresor i Europa och Amerika.⁵¹⁷

Terserus började med att tala om SKN och ICWs syften. Föredragsserien inleddes därefter av engelskan Maria Ogilvie Gordon, en av vice ordföran- dena i ICW. Hennes tal handlade om de så kallade upplysningsbyråer som var anslutna till folkskolorna med syfte att ge handledning och stöd till ele- ver i nedre tonåren som slutat skolan och skulle ta sig in på arbets- marknaden. Genom Ogilvie Gordons initiativ och direkta medverkan hade idén spritt sig och det fanns nu upplysningsbyråer i både England och Skottland. De följande föredragen handlade om upplysningsbyråer i Amerika och Österrike. I Sverige fanns inte ännu sådana byråer, men svenskan Cecilia Milow höll ett föredrag om sin verksamhet inom Kungsholmens ungdoms- klubb. Klubben skulle uppmuntra ungdomars ansvarskänsla och Milow be- tonade klubbivets uppfostrande betydelse.⁵¹⁸ Valet av Cecilia Milow som talare över det svenska ungdomsarbetet var också mycket lämpligt. Hon hade examen från Oxford, gjort en lång studieresa till Amerika och där tagit del av hur ungdomsproblem kunde lösas. Milow var dessutom verksam som samhällsdebattör, journalist, pedagog och aktiv i högerkvinnornas organisering.⁵¹⁹

Ordförande Ellen Terserus avslutade med att sammanfatta föredragen och frågade den närvarande folkskoleinspektören, professor Frans von Scheele,

---

⁵¹² GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 20/2 1911 §10, 23/4 1911 §4.

⁵¹³ *Stockholms Tidningen* 9/9 1911.

⁵¹⁴ *Aftonbladet* 9/9 1911.

⁵¹⁵ *Stockholms Dagblad* 9/9 1911.

⁵¹⁶ *Aftonbladet* 9/9 1911.

⁵¹⁷ Ullman 2004, s. 123f.

⁵¹⁸ *Aftonbladet* 9/9 1911; *Dagny* 1911:36, s. 415.

⁵¹⁹ *Moderata pionjärer* 2004, s. 51ff; Nicklasson 1997, kapitlet om Cecilia Milow.

om han ville yttra sig i saken. Han sade att han nu tog del av Ogilvie Gordons arbete och hoppades att det inom några år även skulle finnas liknande upplysningsbyråer i Sverige. På detta följde det stormande applåder.⁵²⁰

Det andra offentliga mötet hölls på måndagen den 11 september i Musikaliska akademins stora sal under rubriken: ”Verksamhetsområden för kvinnor”. Eftersom intresset varit så stort hade arrangörerna valt att flytta mötet från KFUKs lokal till en större. Emellertid tyckte *Nya Dagligt Allehanda* att den större lokalen gjort att den förtroliga karaktären förlorades och att talarerna inte lyckades intressera publiken lika mycket. Till mångas besvikelse var lady Aberdeen förhindrad att närvara även denna gång, hon hade inga krafter kvar efter att ha suttit ordförande i sex timmar under dagen. Istället fick Maria Ogilvie Gordon fungera som ordförande.⁵²¹

Kvällens första talare var Helene Lange, en av den tyska kvinnorörelsens pionjärer, banbrytande pedagog och känd även utanför Tyskland.⁵²² Lange fokuserade principiella problem i fråga om kvinnors utbildning för olika verksamhetsområden och betonade att kvinnor måste få tillträde till samma yrken och till samma utbildning som män. I synnerhet fann hon det upprörande att kvinnor i många länder inte hade samma tillträde som män till universiteten. Lange avslutade med att betona samskolans betydelse, där flickor fick samma undervisning som pojkar.⁵²³

Kvällens andra talare var svenskan filosofie doktor Axianne Thorstenson, Fredrika-Bremer-förbundets byråföreståndare och frisinnad politiker, som talade om öppnade arbetsområden för kvinnor och möjligheter till utbildning. Hon framhöll att den svenska kvinnan nu hade rätt att utbilda sig men att det fortfarande saknades möjligheter för kvinnor att kunna tillträda de slags tjänster de hade utbildning för. Problemet kunde, enligt Thorstenson, lösas genom att möjligheterna till befordran utökades och lönerna höjdes.⁵²⁴

Den tredje talaren för kvällen var dr Lilian Cooper från Australien som talade om kvinnors situation i hennes hemland. I synnerhet uppehöll hon sig vid de kvinnliga läkarnas situation, som nu hade både bra möjligheter till utbildning och anställning, särskilt som provinsialläkare.⁵²⁵ Kvällens sista talare var fransyskan Louise Cruppi, författare och fru till den franske justitieministern. Hon framhöll att kvinnostriden i Frankrike mer var en fråga som hävdades av de lägre klasserna, inte från de högre klasserna så som i Sverige och andra länder. Cruppi talade om den unga arbetande franska kvinnan, både om fabriks- och yrkesarbetare och studenter. Alla föredragen

---

⁵²⁰ *Dagny* 1911:37, s. 423f; *Aftonbladet* 9/9 1911.

⁵²¹ *Dagens Nyheter* 12/9 1911; *Aftonbladet* 12/9 1911; *Nya Dagligt Allehanda* 9/9 1911.

⁵²² *Dagny* 1911:36, s. 416; *Dagny* 1911:38, s. 438.

⁵²³ *Dagny* 1911:38, s. 438; *Dagens Nyheter* 12/9 1911.

⁵²⁴ *Dagny* 1911:38, s. 438; *Dagens Nyheter* 12/9 1911.

⁵²⁵ *Dagny* 1911:38, s. 438; *Stockholms Dagblad* 12/9 1911.

följdes av livliga applåder. Mötet avslutades vid 22-tiden med att Maria Ogilvie Gordon tackade talarna, varpå mötet upplöstes av Eva Upmark.⁵²⁶

I en summering av de offentliga föredragen vill jag först lyfta fram själva innehållet. Generellt var föredragen allmänt hållna och handlade om sociala områden där kvinnor var verksamma. I föredragen betonades kvinnors rättigheter, att kvinnor måste få samma möjligheter som män, både till utbildning och till arbetsområden, ett tecken på att det fanns feministiska inslag även i denna konferens. Valen av ämnen speglade kvinnliga ämnesområden som fördes ut i offentligheten. Föredragen återspeglar också ICWs karaktär av kunskapsförmedlare. Här fick kvinnor i offentligheten ta del av varandras erfarenheter och verksamheter. Problemen identifierades och diskuterades och kunde omvandlas till sociala och politiska projekt vid hemkomsten.

Föredragens innehåll speglar också International Council of Womens effekt av att vara en paraplyorganisation. Förbundets stora syfte var att ena så många kvinnor från så många länder som möjligt och för att samla alla dessa kvinnor med olika åsikter under ett tak så kunde inte förbundet offentligt ta upp frågor som var allt för radikala och kontroversiella.⁵²⁷ I ännu högre grad än under den första konferensen var måttfullheten en ledstjärna.

Ett offentligt föredrag som hade ett mer politiskt tema, om den kvinnliga rösträtten, hölls om än i samband, utanför den egentliga konferensens ramar. Det var Stockholmsföreningen för kvinnans politiska rösträtt som hade tagit tillfället i akt att bjuda in några av den Internationella kvinnokonferensens utländska deltagare att hålla föredrag. Enligt Else Kleen, på *Stockholms Dagblad*, var mötet ”utan all gensägelse [att] betraktas som det innehållsrikaste och formellt mest glänsande af de möten som hållits i samband med International Councils executive meeting”.⁵²⁸ Den översvallande glädjen hade säkert att göra med att Kleen själv var aktiv inom rösträttsrörelsen.

Den viktigaste funktionen de offentliga föredragen fyllde var att som kvinnokonferens ”visa upp” kvinnofrågor på den offentliga arenan. Det innebar också möjligheter att bli omskrivna i pressen. Generellt fick talarna mycket beröm i pressen för att på ett intresseväckande sätt fört fram sina budskap. I tidskriften *Dagny* stod det om Helene Lange att hon höll ”ett sällsynt gediget, av fri syn och målinriktad vilja kännetecknat föredrag”.⁵²⁹ Det var också betydelsefullt att det skapades tillfällen för svenska kvinnor att få se och lära känna de utländska celebra kvinnorna. Besvikelsen var som sagt stor över att Aberdeen inte närvarat. Likaså var det viktigt för svenska kvinnor att upplysa utländska kvinnor att det i Sverige fanns ett intresse både för dem och detta slags konferens.

---

⁵²⁶ *Dagny* 1911:38, s. 438; *Stockholmstidningen* 12/9 1911; *Stockholms Dagblad* 12/9 1911.

⁵²⁷ Rupp 1997, s. 132, 139.

⁵²⁸ *Aftonbladet* 14/9 1911; *Dagens Nyheter* 14/9 1911; *Stockholms Dagblad* 14/9 1911 (citatt).

⁵²⁹ *Dagny* 1911:38, s. 438.

Den offentliga delen av konferensen är ett tydligt exempel på den kommunikativa delen i skapandet av en 'kollektiv identitet'. Det fanns en interaktion mellan de poler som Thörn kallar interna och externa i den identitetsskapande processen. Yttre dekorationer och symboler som till exempel blommor, flaggor och standar förstärkte gemenskapen hos deltagarna, det vill säga den interna processen.⁵³⁰ Samtidigt kommunicerade konferenskvinnorna utåt, mot omvärlden, i egenskap av ett kollektiv som syntes; att de var många som ville medverka till att kvinnors ställning förbättrades. De offentliga delarna visar också att konferenskvinnorna behärskade mötesscenerografin som en 'uppfunnen tradition', till exempel när de prominenta gästerna satt på scenen invid talarna. Mer om denna uppvisningskonst under nästa rubrik.

Kringarrangemang

Genom visningar, guidade turer, fester och utflykter kunde konferensdeltagarna utveckla sammanhållning och nätverk. Utöver att konferensdeltagarna fick ta del av svenska kvinnors arbete och sociala verksamhet innebar visningarna också att kvinnor i stor grupp rörde sig runt i staden på ett nytt sätt. Jag menar att den sociala praktik som utvecklades i samband med kringarrangemangen kan ses som ett slags "gestaltad politik" som ger en minst lika komplex bild av kvinnorörelsen som de idéer, föredrag och program som presenterades under själva konferensen.

Visningar

I samband med den Internationella kvinnokonferensen insåg Svenska Kvinnornas Nationalförbund vikten av att ta tillfället i akt med att visa upp exempel på svenska kvinnors arbete och sociala verksamhet. Eva Upmark, förbundets ordförande, hade tidigt uppmanat de olika medlemsföreningarna att ordna visningar av sina verksamheter.⁵³¹ Under konferensveckan erbjöds konferensdeltagarna under sakkunnig ledning bese Stockholms sevärdheter, skolor och välgörenhetsanstalter. Syftet var att presentera de anslutna medlemsföreningarnas arbete och områden där kvinnor var verksamma. Samtidigt ville man visa upp Stockholm som stad med dess sevärdheter. Vad hade SKN valt att lyfta fram? Vad säger det oss om synen på den svenska kvinnan och kvinnors verksamhet?

Under konferensveckan gjordes utfärder till Nordiska Museet och Skansen. Konferensdeltagarna fick se folkdanser och bekanta sig med svensk kultur och hantverk.⁵³² De kunde under veckan också ta del av svenskt

---

⁵³⁰ Om flaggors och standars betydelse se Ståhl 1999.

⁵³¹ GUBKS, SKN, AI a:2, styrelseprotokoll 17/3 1911 §8.

⁵³² *Svenska Dagbladet* 13/9 1911; *Aftonbladet* 7/9 1911; *Aftonbladet* 8/9 1911; *Stockholms Dagblad* 9/9 1911; *Stockholms Dagblad* 13/9 1911; *Dagens Nyheter* 8/9 1911.

konsthantverk av Handarbetets Vänner, på Licium och på Svensk Hemslöjd.⁵³³ Det var dessa som stått för dekoreringsen av Jernkontoret. Svensk hemslöjdsrörelse var en väl etablerad verksamhet initierad av främst kvinnor och hade rönt uppmärksamhet på Världsutställningar.⁵³⁴ Både Nordiska Museet och Skansen måste betraktas som det svenskaste svenska samtidigt som det var något som var nytt och modernt. De var också symboler för Stockholm som stad i en tid innan Stockholms stadshus fanns.

Konferensdeltagarna fick också möjlighet att se gymnastikuppvisning på Atheneum, badet och skolköket på Sofia folkskola, Hemmet för arbeterskor, Barnavårdshemmet, Småbarnshemmet, Ersta och Engelbrekts barnkrubbor, Ersta och Sachsska sjukhus samt Södra KFUK.⁵³⁵ Under hela konferensveckan hade deltagarna också möjlighet att besöka Adolf Fredriks arbetsstuga och Adolf Fredriks kyrksal, där en utställning om arbetsstugorna var iordningställd. På arbetsstugan fick besökarna se ett 60-tal barn arbeta med till exempel sömnad, skradderi, skomakeri, snickeri och borstbinderi. Många samlade på sig information för att kunna hålla föredrag om arbetsstugorna i sina hemländer. En del köpte också med sig föremål därifrån.⁵³⁶ Idén om arbetsstugor var svensk och rönt ett stort intresse. Anna Hierta-Retzius hade varit en drivande kraft bakom arbetsstugorna, hon hade hållit föredrag om dem på internationella konferenser och givit ut broschyrer på olika språk. Många länder hade tagit efter idén och arbetsstugor hade etablerats i länder som Tasmanien, Belgien och Frankrike.⁵³⁷ Utställningsverksamheten och uppvisningarna ger en vink om det starka nationella inslaget i internationella manifestationer.

Gala och extravagans

En stor del av förra sekelskiftets konferenskultur var också fester och utflykter. Det har vi mött redan i den första konferensen 1897. Denna gång blev festandet än mer påtagligt. Det blev ett ändamål i sig.⁵³⁸

---

⁵³³ GUBKS, SKN, FII:2, handlingar rörande internationella exekutivmöten, ”International council of women: Executive meeting Stockholm 6–12 september 1911”.

⁵³⁴ Danielsson, Sofia, *Den goda smaken och samhällsnyttan: Om Handarbetets vänner och den svenska hemslöjdsrörelsen* (Stockholm 1991); Manns 1986.

⁵³⁵ Se t.ex. *Svenska Dagbladet* 9/9 1911; *Stockholms Dagblad* 9/9 1911; GUBKS, SKN, FII:2, handlingar rörande internationella exekutivmöten, ”International council of women: Executive meeting Stockholm 6–12 september 1911”; AI a:2, styrelseprotokoll 17/11 1911 §5.

⁵³⁶ *Svenska Dagbladet* 13/9 1911; *Aftonbladet* 7/9 1911; *Aftonbladet* 8/9 1911; *Stockholms Dagblad* 9/9 1911; *Stockholms Dagblad* 13/9 1911; *Dagens Nyheter* 8/9 1911.

⁵³⁷ Théel, Elisif, ”Fru A. Retzius och arbetsstugorna”, *Anna Hierta-Retzius: En minnesteckning med stöd av efterlämnade papper*, Åkerhielm, Annie, (Stockholm 1928).

⁵³⁸ Delar av detta avsnitt finns publicerat, se af Petersens, Lovisa, ”Gala och extravagans: Festernas betydelse vid den Internationella kvinnokonferensen 1911”, red. Börjesson, Mikael m.fl., *Fältanteckningar: Utbildnings- och kultursociologiska texter tillägnade Donald Broady* (Uppsala 2006). Det har inte forskats speciellt mycket om festers betydelse för kvinnorörelsen, se därför det pågående projektet *Enchanted identities: Symbols, rituals and feelings*

Det är i den sociala praktikens uttrycksformer som kulturen manifesterar sig som ett slags ”gestaltad politik”. Kvinnorna uttryckte vissa klass- och könsnormer genom kroppsspråket, valet av klädsel, talen, hattarna, gåvorna, ceremonierna, tågandet genom stadens gator – allt skiktades genom olika slags meningsskapande filter. Men fanns där även andra innebörder? Min avsikt är att belysa vilket idémässigt innehåll som avtäcktes genom festerna och vilka identitetsskapande ritualer som därmed konstruerades. Vad ville man åstadkomma med alla utflykter, banketter och festarrangemang? Vad skulle den framskapade ’kollektiva identiteten’ eller vi-känslan bygga på eller användas till?

Min huvudtanke är att festerna kan illustrera den borgerliga kvinnorörelsens tankevärld och dilemman genom sitt formspråk och sin kulturella inramning. I pressen fick arrangörerna beröm för sitt arbete, inte att undra på med tanke på hur storslaget och nästintill överdådigt det hela var.

Den Internationella kvinnokonferensens första tillställning var den välkomstlunch som anordnades av Svenska Kvinnornas Nationalförbund på konferensens första dag. Lunchen hölls i spegelsalen på Grand Hotell. I *Stockholms Dagblad* ges en talande beskrivning av konferensdeltagarnas möte i vestibulen. Tidningsreferenten överraskades av att se så många damer på samma gång befinna sig i offentligheten och i beskrivningen dras vi med i sorlet. Det är världsvana kvinnor som samlats och de talar och kommunicerar:

Sändligt sorl af pratande damer [...]. På litet närmare håll hörde man till och med enstaka meningar, hvilka alla andades den största belåtenhet med mötet och förhandlingarna. ’Very interesting! Charming indeed! Très intéressant!’ och dylikt. Vid en titt in genom dörrarna häpnade man öfver den mängd damer, som i eleganta förmiddagstoalletter rörde sig af och an, gestikulerade, pratade, skrattade, hälsade. Många voro typerna, som alltid naturligtvis vid en sådan samling, och äfven klädseln varierade i det oändliga. Där fanns damer med små hattar och stora hattar, utan hattar och med hattar i hand. Där fanns unga damer och gamla, slätkammade och burriga, långa och korta, ljusa och mörka och alla pratade de och alla logo älskvärdt och förekommande.⁵³⁹

Redan här fick konferensen sin klassmässiga inramning. Genom sin klädsel och sina huvudbonader markerades kvinnornas tillhörighet i de övre samhällsklasserna. Kläder kan sägas utgöra ett slags kulturellt signalsystem där identiteten och gruppstillhörigheten avspeglas.⁵⁴⁰ Konferensdeltagarna markerade sin klasstillhörighet med kläderna men de excellerade även i den kvinnliga kvinnans kläder. I pressen omtalas toaletterna som eleganta, charmanta,

---

around the Baltic Sea, 1860–1950, Södertörns högskola, speciellt Git Claesson Pippings del: ”Identity formation through festive feminist politics: The case of Helsingfors, 1879–1930”.

⁵³⁹ *Stockholms Dagblad* 7/9 1911.

⁵⁴⁰ *Iklädd identitet: Historiska studier av kropp och kläder*, red. Hurd, Madeleine, Olsson, Tom & Öberg, Lisa (Stockholm 2005); Wilson 2003.

dyra och vackra. Deltagarna var ovanligt elegant klädda för att vara på ett offentligt möte.⁵⁴¹ De flesta bar hatt av något slag. Hatten var ju medelklasskvinnans symbol medan sjalen oftare bars av arbetarkvinnor. Enligt tidningsreferatet var konferenskvinnorna iklädda eleganta förmiddagstoalletter – också det en klassmarkör. Att ha olika kläder vid olika tillfällen under dagen var något som tydde på god ekonomisk ställning.

Konferensens internationella prägel betonades i texten genom repliker på flera språk. Det var lite extra spännande att kvinnor från hela världen hade kommit resande och arrangemanget bevakades av hela den borgerliga pressen. Och även om konferensdeltagarna var olika till utseendet hade de ett gemensamt: det var belevade kvinnor som rörde sig verserat och förbindligt. De log älskvärt. De skrattade. De representerade den sanna kvinnligheten. Det fanns inget hotfullt över dem. De betedde sig som väninnor som känt varandra sedan länge. Det fanns ett kulturellt regelverk att hålla sig till som ingav säkerhet.

När lunchen anmäldes tågade sällskapet in, med ICWs ordförande lady Ishbel Aberdeen i spetsen. Flottans musikkår spelade. Vid ett stort bord satt de prominenta, det vill säga SKNs ordförande Eva Upmark, festkommitténs ordförande Kerstin Bohman, statsministerns fru Anna Lovisa Lindman, lady Ishbel Aberdeen, och ICWs styrelse. Vid var och ett av de tio mindre borden satt medlemmar av SKNs styrelse som värdinnor.

Bordens placering avspeglade hierarkin. Det fanns ett honnörsbord för de prominenta och att sällskapet hade en berömd adelsdam som ordförande hade ett starkt symbolvärde. Mycket kring konferensen kretsade just kring denna engelska lady – hade hon kommit eller inte, var hon uttröttad eller inte? Under lunchen lästes ett välkomsttelegram från kungen upp, vilket omgående besvarades av lady Aberdeen. Det traditionella samhällets maktinstitutioner skickade alltså sin välsignelse till konferensen. Kungen gav sitt erkännande och högerministären Arvid Lindmans hustru hade fått en bemärkt placering vid honnörsbordet. Det var en stabilt borgerlig manifestation med nationella förtecken även om konferensens avsikt var att förändra gamla maktstrukturer mellan könen för att flytta kvinnornas positioner framåt.⁵⁴²

Det ceremoniella festandet fortsatte. På kvällen hölls en stor välkomstfest i Grand Hotells stora sal, även den arrangerad av SKN. Redan i förväg hade 400 biljetter sålts. Pressen hade i förväg talat ivrigt om festen eftersom man där kunde få möjlighet att se alla kända kvinnorörelsekvinnor som kommit till Stockholm, i synnerhet lady Ishbel Aberdeen. Festsalen var upplyst av stearinljus och dekorerad med gröna växter och som fond var medlemsnationernas flaggor arrangerade tillsammans med det internationella kvinnoförbundets standar. Nedanför flaggorna stod en estrad placerad på tvären så att

---

⁵⁴¹ *Dagens Nyheter* 7/9 1911.

⁵⁴² Välkomstlunchen bygger på uppgifter från: *Aftonbladet* 6/9 1911; *Dagens Nyheter* 7/9 1911; *Stockholms Dagblad* 7/9 1911.

alla skulle få möjlighet att se de framstående kvinnorna. Inramningen för välkomstbanketten var mycket påkostad. Standar, flaggor och överlämnande av gåvor var stående rekvisita i scenografin. Det intressanta är att de inbjudna damerna ur den borgerliga kvinnorörelsens mer burgna skikt inte bara hade betalt biljett för att äta och lyssna på föredrag utan att de också kommit för att beskåda internationellt kända kvinnosakskvinnor. Kvinnofrågan hade tydligen ett slags egen visuell dragningskraft och pressens närvaro bidrog till att skapa intresse och ge verksamheten en officiell prägel. Det hela liknade ett teaterskådespel med en scen för fasta ceremonier där vissa skulle betittas och vissa vara publik.

Temat för kvällen var internationellt. Många av den svenska kvinnorörelsens kvinnor var där; de satt ”som tysta åhörarinnor på salens borte stolsrader.”⁵⁴³ Eva Upmark, som konferensens värdinna, höll det första talet. Efter att ha välkomnat gästerna uppmanade hon svenskorna att stämma upp i *Du gamla, du fria* tillsammans med orkestern. Därpå intog lady Aberdeen ordförandepodiet, hon framförde ett tack för det storartade mottagandet, betonade hur väl Sverige alltid varit representerat vid de internationella mötena och var glad att det nu hölls ett möte i Sverige. Hon avslutade med att tala om det internationella kvinnoförbundet, som ett ”folkens systerskap”. Sedan lästes det upp ytterligare telegram, från drottningen, LKPR och från en del enskilda personer. Efter detta hölls ett tal av ICWs vice ordförande Maria Ogilvie Gordon om förbundets syfte och verksamhetsområden.

Därpå framförde de olika ländernas representanter hälsningar från sina nationalförbund och för varje land spelades detta lands nationalsång upp.⁵⁴⁴ För varje tal reste sig publiken som en hyllning till landet och dess representant. Talarna framhöll samhörigheten mellan länderna, uttalade sig om Sverige och svenskorna i varma ord och framförde hälsningar från sina respektive länder.

Alla tal var dock inte lika ceremoniella. En del talare tog tillfället i akt och betonade vikten av kvinnors emancipation. Det fanns således ett visst idémässigt innehåll också i festarrangemangen – det var inte bara formerna och den sociala praktiken som ”talade”. *Dagens Nyheter* skriver att ryskan dr Wachtin var en talare som hade modet att hålla ett långt och starkt feministiskt tal på franska som utförligt skildrade de ryska kvinnornas frihetskamp. Även norskan Gina Krog höll ett mer radikalt tal där hon betonade att det var först med den politiska rösträtten som kvinnor kunde fullfölja sitt arbete för skilda mål.⁵⁴⁵ När hälsningsceremonierna var avslutade tackade Aberdeen de

---

⁵⁴³ *Dagens Nyheter* 7/9 1911.

⁵⁴⁴ Enligt Rupp 1997, s. 109 uppstod förvirring när den tyska nationalsången spelades upp för det franska förbundets ordförande på konferensen i Stockholm 1911. Detta har jag inte funnit någonting om i de källor jag använt.

⁵⁴⁵ Jag vill här poängtera att Gina Krog var med på konferensen. Striden i samband med unionsupplösningen hade tydligen bleknat. Som ett officiellt erkännande av Gina Krog och det

svenska värdinnorna, varpå välkomstermonin avslutades och gästerna tågade ut till tonerna av *Marschen går till Tuna*.⁵⁴⁶

Garden party, Logården

Foto: SSM

De svenska arrangörerna hade verkligen lyckats få med sig det representativa Sveriges elit att ställa upp för de internationella gästerna och kvinnokonferensen. Under konferensveckan fick även deltagarna ett officiellt erkännande av ingen mindre än den kungliga familjen.

Redan tidigare hade International Council of Womens konferenser haft kunglig strålgång. I samband med konferensen i London 1899 hade drottning Victoria bjudit in konferensdeltagarna, trots att det var mycket sällsynt att hon gjorde så.⁵⁴⁷ På torsdagen var konferensdeltagarna inbjudna till ett garden party på Logården – en terrasserad park på Stockholms slott. De 200 gästerna togs emot av hovmarskalken, överstekammarherren och statsfrun.

---

norska nationalförbundet reste Ishbel Aberdeen och andra ICW-delegater (Ogilvie Gordon, Alice Salomon, W.E. Sanford, Riddell, Hertz, Emily Dobson, Adrienne Avril de Sainte Croix, Daisy Minor och Baelde) till Norge direkt efter konferensen i Stockholm. *Svenska Dagbladet* 13/9 1911; *Stockholms Dagblad* 14/9 1911; GUBKS, SKN, FII:2, handlingar rörande internationella exekutivmöten, *Programme pour la Session du Comité Exécutif du Conseil International des Femmes* (Berlin 1911), s. 16f.

⁵⁴⁶ Välkomstfesten bygger på uppgifter från: *Dagny* 1911:37, s. 422f; *Dagens Nyheter* 7/9 1911; *Aftonbladet* 7/9 1911; *Stockholmstidningen* 7/9 1911. *Marschen går till Tuna* är en spelmansmelodi från Dalarna.

⁵⁴⁷ Cederschiöld, Maria, "Svenska kvinnornas nationalförbund", *Anna Hierta-Retzius: En minnesteckning med stöd av efterlämnade papper*, Åkerhielm, Annie, (Stockholm 1928), s. 194.

Eva Upmark och Anna Rappe från SKN presenterade gästerna för kronprinsparet. De närvarande prisade platsen med dess grönska, den spelande fontänen samt vyn över Strömmen. I en gobelängdekorerad Logårdssalong serverades te, frukt, champagne och andra förfriskningar. Under hela tillställningen framfördes musik av Göta Lifgardes musikkår. När kronprinsparet avlägsnat sig vid 17.30 fick gästerna skynda sig för att hinna byta om inför en middag på Hasselbacken.⁵⁴⁸

Garden party, Logården

Foto: SSM

I förgrunden från v.: Gertrud Bäumer; Helene Lange, Dora Lamm, Anna Lovisa Lindman

I samband med konferensen fyllde SKNs ständiga medlemmar en viktig funktion. I övrigt var de inte engagerade i det löpande arbetet utan stödde enbart förbundet ekonomiskt. Men under konferensen dök de fram ur kulisserna och ställde till med storstilade kalas. På kvällen, efter garden partyt på Logården, samlades konferenskvinnorna och en del andra celebra gäster som till exempel lady Spring-Rice, fru till den brittiske envoyén i Stockholm på restaurang Hasselbacken på Kungliga Djurgården. Friherrinnan Louise Falkenberg, ständig medlem i SKN, hade ordnat med fest, dessvärre hade hon blivit sjuk och istället fick Anna Hierta-Retzius agera värdinna, i sin egenskap som förbundets hedersordförande. Gästerna tågade till musik in i salen, vilken var dekorerad med flaggor och gröna växter. Borden var smyckade med blommor i röda nyanser. Under kvällen lästes flera telegram upp, det

---

⁵⁴⁸ Garden partyt bygger på uppgifter från: *Dagens Nyheter* 8/9 1911; *Aftonbladet* 8/9 1911; *Stockholmstidningen* 7/9 1911. Från Garden partyt finns det fotografier förvarade på Stockholms Stadsmuseum, dråpligt nog är de arkiverade under rubriken ”dräkter”.

första från Falkenberg själv. I samband med middagen framfördes musik, sång och dans i ett övervägande svenskt tema framfört av till exempel den Gyllenhammarska trion. Gästerna fick lyssna på svenska folkvisor, musikstycken av Peterson-Berger och Bellman. Efter middagen med nio rätter gick gästerna ut på verandan och drack kaffe. Där stiftades nya bekantskaper och gamla minnen från föregående kongresser återuppväcktes. Vid 22-tiden på kvällen bröt gästerna upp och tog sig in till staden med automobiler och spårvagnar vilka ställts till deras förfogande.⁵⁴⁹

På fredagen samlades 22 representanter från ca 10 länder för en 7-rätters lunch hos Anna Hierta-Retzius. I *Aftonbladet* påtalades den ”hjärtligen” och ”förtroligen” stämningen där inte ett uns av stelhet förekom. Gästerna kände sig tydligen som gamla vänner och bekanta.⁵⁵⁰ Anna Hierta-Retzius, SKNs hedersordförande, var van att röra sig på den internationella arenan. Hon hade träffat många av de utländska gästerna under sin tid som ordförande i SKN och som en av viceordförandena i ICW.

På kvällen bjöd Antonie Rettig konferensdeltagarna på te i vinterträdgården på Grand Hotell Royal. Lokalen i sig var något utöver det vanliga. Som bilden nedan visar fanns en fontän i mitten och grönska som hängde ner från balkongerna. Bjudningen var präglad av ett svenskt tema. När Aberdeen gjorde entré bildade nationalklädda flickor häck. Festlokalen var dekorerad med svenska flaggor och på borden stod prunkande blomsterbuketter ombundna med blågula band. Musiken och sången bestod enbart av svenska melodier och under kvällen skedde även folkdansuppträdanden. Enligt pressen var stämningen den allra bästa och gästernas dräkter alldeles utsökta.⁵⁵¹

På lördagen bjöd Therese Andersson och Signe Andersson,⁵⁵² också ständiga medlemmar, på sen lunch, en – dejuner dinatoire – på Grand Hotell i Saltsjöbaden. Gästerna fick åka båt från Karl XII torg eller tåg från Stadsgården ut till Saltsjöbaden. Vädret var tydligen ruskigt, med regn och blåst. I den stora festsalen var ett långbord uppställt för hedersgästerna, de övriga fick sitta runt småbord. På den ena kortväggen stod en byst av Fredrika Bremer mot en fond av svenska flaggor. Under eftermiddagen hölls en

---

⁵⁴⁹ Middagen på Hasselbacken bygger på uppgifter från: *Stockholmstidningen* 7/9 1911; *Dagens Nyheter* 8/9 1911; *Aftonbladet* 8/9 1911; se även GUBKS, SKN, FII:2, handlingar rörande internationella exekutivmöten, tryckt program och meny för middagen på Hasselbacken. Louise Falkenberg (1849–1934), dotter till konsul Oscar Ekman och gift med friherre Claes Falkenberg. Hon var ordförande i Kronprinsessan Lovisas vårdanstalt från 1897, understödde det frivilliga skytteväsendet och erhöll Skytteguldmaljen.

⁵⁵⁰ *Aftonbladet* 9/9 1911; KVA, A H-R, kapsel 27, bordsplacering, ”Lunch för Int. Council möte i Sthlm. 1911”.

⁵⁵¹ *Aftonbladet* 9/9 1911; *Stockholms Dagblad* 9/9 1911. Antonie Rettig (1853–1933), född von Eckermann, gift med konsul John Rettig. Hon var donator för välgörande ändamål och gav en stor donation som ledde till Gävle Konstmuseum. Ordförande för Kvinnoförbundet för Sveriges Sjöförsvar från 1911.

⁵⁵² Therese Andersson, gift med Johan Andersson, byggmästare och ekonomisk välgörare. Signe Andersson, gift med Knut Andersson, de förras son, donator och musiker.

mängd tal, inte mindre än sju språk förekom. Varje lands representant höll ett tal å sitt lands vägnar och varje tal avslutades med ett hurrarop på respektive lands språk. Talen var dels allvarliga, dels humoristiska, de handlade om Fredrika Bremer och andra pionjärer, hemmen, de unga, det nationella, det internationella om kvinnorörelsen i allmänhet och International Council of Women i synnerhet. Även här skriver pressen om den ”ofantligt hjärtliga” stämningen: ”en mer hjärtlig, kollegial, glad, ja, munter stämning har man svårt att tänka sig på en internationell fest”. Klockan 18.00 bröt gästerna upp och tog sig med båt tillbaka till Stockholm.⁵⁵³

På kvällen gick dagens andra bjudning av stapeln. Grevinnan Wilhelmina von Hallwyl hade ordnat med en ”utsökt supé” för 300 personer i sitt hem på Hamngatan. Hon själv var värdinna tillsammans med dottern Ebba von Eckermann och dennes döttrar. Där fanns konferensdeltagare och andra representativa personer som till exempel statsministerns fru, Anna Lovisa Lindman. Under kvällen framfördes sång och musik av svenska kompositörer.⁵⁵⁴

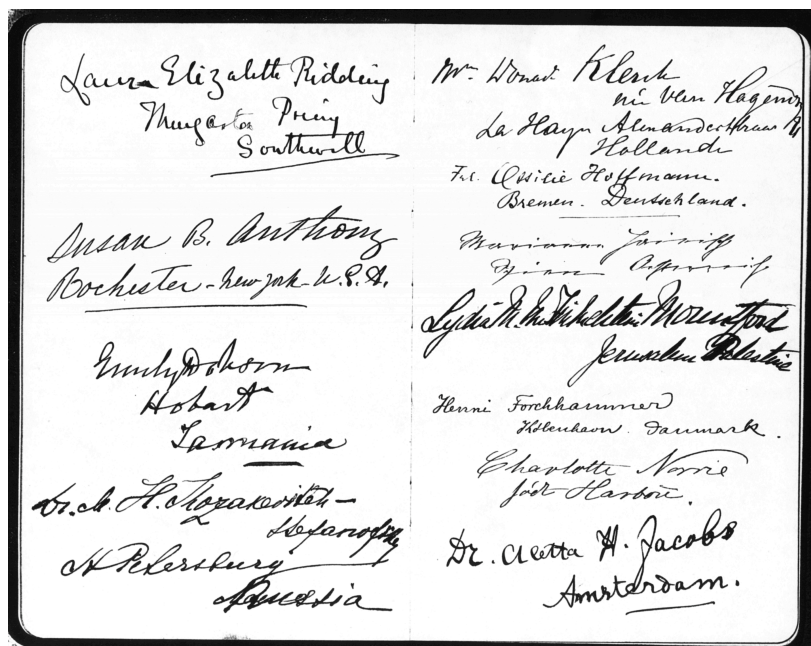
Söndagens enda programpunkt var en utflykt med lunch till familjen Lamms Näsby slott. De 160 gästerna fick först åka abonnerad spårvagn från Norrmalmstorg till Ropsten och därifrån ångbåt till Näsby. Efter lunchen spred sig gästerna för att bese slottet, samlingen av moderna svenska konstnärer och parken, ladugård och ekonomibyggnader. Vid 18-tiden begav sig gästerna åter ner till ångbåten. På bryggan stod slottets anställda med barn och när gästerna gått ombord hurrade de för värdparet och avslutade med att sjunga *Du gamla, du fria*. I *Aftonbladet* beskrevs utflykten till Näsby som en av mötets glanspunkter och att den säkert aldrig skulle glömmas av dem som var med.⁵⁵⁵

---

⁵⁵³ Festen i Saltsjöbaden bygger på uppgifter från: *Aftonbladet* 10/9 1911 (citatt); *Stockholms Dagblad* 9/9 1911.

⁵⁵⁴ *Aftonbladet* 10/9 1911; *Stockholms Dagblad* 9/9 1911.

⁵⁵⁵ *Dagens Nyheter* 11/9 1911; *Aftonbladet* 11/9 1911. Carl Robert Lamm (1856–1938), uppfinnare, industriägare och konstsamlare, gift med Dora Lamm, dotter till SKNs ordförande Eva Upmark.

Anna Hierta-Retzius autografbok

Källa: KVA, A H-R, kapsel 26

Gemensamt för de privata festerna var att gästerna bjöds in med tjusiga inbjudningskort, ofta inbundna med sidenband och med präglade vapen. På inbjudningskortet stod information om klädsel, vägbeskrivning, transportmedel, musikprogram och meny. Ibland förekom menyer med ända upp till nio rätter med mat som ”Ullion en tasse, Vol-au-vent, Filets de sole-sauce hollandaise, Gélinothtes de bois roties, salade, pouding aux fruits, glace” följt av en komplett vinlista.⁵⁵⁶ Alla dessa små biljetter och inbjudningskort fullkomligt rasar ur vissa av volymerna när man öppnar dem, både i Svenska Kvinnornas Nationalförbunds arkiv och i Anna Hierta-Retzius personarkiv. I hennes arkiv finns även en inbunden autografbok. Den hade hon med sig på olika konferenser och samlade på autografer från den internationella kvinnörörelsens spjutspetsar. Där finns till exempel bland många andra Susan B. Anthony från Amerika, Aletta Jacobs från Holland och Emily Dobson från Australien med.⁵⁵⁷ Autografsamlandet säger något om vikten av formen, yta och sken. Kända namn att visa upp var viktigt – inte enbart idéspredning och information om kvinnofrågor.

⁵⁵⁶ På styrelsemötet i mars yrkade Axianne Thorstensson att det endast skulle serveras alkoholfria drycker på de fester som förbundet stod värd för, i yrkandet instämde Anna Hierta-Retzius, Lizinka Dryssen, Ina Rogberg, och Emma Wretling, GUBKS, SKN, AI a:2, styrelseprotokoll 17/3 1911 §9. De två sistnämnda var ombud för nykterhetsföreningen Vita Bandet. Hur det i verkligheten blev vet jag inte, men tycker att det ger en intressant anknytning till för tiden livliga nykterhetsrörelsen.

⁵⁵⁷ KVA, A H-R, kapsel 26.

Vinterträdgården, Grand Hotel Royal

Foto: SSM

Den avslutningsfest som Svenska Kvinnornas Nationalförbund anordnade var minst sagt storslagen. Lokalen för kvällen var vinterträdgården på Grand Hotell Royal. Pressen var både salig och samstämmig när de beskrev lokalen och dess utsmyckning:

Hôtel Royals mohriska gård och gallerier [strålade] i ljus och i vackraste festskrud, och en festklädd publik fyllde den ståtliga lokalen.⁵⁵⁸ Den stora festlokalen med dess balkonger och pelargångar erbjöd en lysande anblick [...]. Uppifrån sedt liknade det hela en trolsk trädgård, där festdräkterna skiftade i alla blommornas färger.⁵⁵⁹

Lokalen var dekorerad med tallris med inslag av blått och gult. Sex vitklädda marskalkar bildade häck i trappan upp till estraden, vilken var dekorerad med svenska flaggor. Ätminstone en av marskalkarna, fröken Tamm, bar studentmössa.⁵⁶⁰

⁵⁵⁸ *Dagny* 1911:38, s. 438.

⁵⁵⁹ *Svenska Dagbladet* 13/9 1911.

⁵⁶⁰ *Aftonbladet* 3/9 1911; *Aftonbladet* 6/9 1911. De heter Tamm, Klason, Danielsén och Bohman i efternamn. GUBKS, SKN, FII:2, handlingar rörande internationella exekutivmöten, bild i fotoalbum av sex marskalkar; *Idun* 17/9 1911, s. 604. Vid öppnandet av den internationella rösträttsalliansens kongress i juni samma år fungerade också då studentskor som marskalkar. Tord Rönnholm har poängterat hur laddat det var när en kvinna offentligt bar studentmössa.

På estraden stod förgyllda karmstolar uppställda för de mest celebra gästerna. I mitten tronade Aberdeen likt en drottning omgiven av sin hovstat – ICW's styrelse. Utöver konferenskvinnorna satt där även civilminister Hugo Hamilton med fru och stadsminister Arvid Lindman med fru: ”Det var icke utan tillfredsställelse man konstaterade hans excellens' närvaro vid en mottagning, anordnad af ett förbund [ICW, min anm.], som har kvinnans politiska rösträtt på sitt program.” Med på festen var även till exempel makarna Lamm, makarna Hallwyl, general Rappe, justitierådet Silfverstolpe, direktör Ernst Beckman och den idag inte längre kända svenska författarinnan Jane Germandt-Claine.

Eva Upmark invigde festen med att på franska tacka konferensdeltagarna som ”medarbetarna i det internationella arbetet”, följt av KFUM-kören som framförde *Hör oss, Svea*. Därefter höll professorn och folkskoleinspektören Frans von Scheele ett tal på tyska där han framhöll betydelsen av ett internationellt samarbete för mänsklighetens bästa. Aberdeen höll ett ”älskvärt” tal där hon tackade ”féerna, som ordnat allt så förtrollande i detta féland med dess förtjusande hufvudstad”. Hon tackade alla i sitt tal och blomsterströdde de svenska föreningssystrarna, varpå hon överräckte vita rosor till Eva Upmark och skära nejlikor till Anna Hierta-Retzius. Därefter tog musikavdelningen vid, temat var svenskt. Svenska Kvinnornas Nationalförbund ville bjuda de utländska gästerna på ett smakprov av svensk, musik, sång och dans. Den Gyllenhammarska trion, Signe Rappe och KFUM-kören framförde stycken av till exempel Wennerberg, Peterson-Berger och Alfvén. Konserten avslutades med att *Du gamla, du fria* sjöngs gemensamt. Efter konserten minglade gästerna runt buffén och ett sorl av avskedshälsningar spred sig i salen. När gästerna så småningom skingrades var denna konferens slut.⁵⁶¹

Den kvinnliga kvinnan

Hur skall allt detta tolkas? Vid kartläggningen av festkulturen på den Internationella kvinnokonferensen 1911 med alla dess högtidstal, festmåltider, ceremoniella utsmyckningar och uppvisningar i gala och extravagans har jag ställt mig frågan: Vart tog själva kvinnofrågan vägen? Hur framstod International Council of Women och dess svenska avläggare Svenska Kvinnornas Nationalförbund egentligen i omvärldens ögon efter denna konferens?

Hon överskred könsgränserna och hade erövrat den manligt kodade akademiska lärdomen. Studentexamen, oavsett det handlade om män eller kvinnor, var också en fråga om klass. Rönnholm 1999, s. 152ff.

⁵⁶¹ Avslutningsfesten bygger på uppgifter från: GUBKS, SKN, FII:2, handlingar rörande internationella exekutivmöten, ”Program vid Svenska kvinnornas nationalförbunds afskedsfest den 12 september 1911 å Grand Hotel Royal”; *Svenska Dagbladet* 13/9 1911; *Dagens Nyheter* 13/9 1911; *Stockholms Dagblad* 13/9 1911; *Dagny* 1911:38, s. 438f (citaten). Signe Rappe, hovsångerska, dotter till SKNs vice ordförande Anna Rappe.

Första intrycket ger vid handen att konferensen 1911 med alla kringarrangemang kan tolkas som en samhällsbevarande manifestation där damer från de översta samhällskikten visade upp sig under mycket dyrbara och exklusiva former. Meningen med kringarrangemangen var en performance; ett utanverk. Det hela verkade inövat och formaliserat in i minsta detalj. Det är ingen slump att de socialdemokratiska dagstidningarna och *Morgonbris* inte tog in några referat från konferensen eftersom arrangemanget förmodligen betraktades som ett överklasspektakel. Talet om "folkens systerskap" klingar lite ihåligt ur ett klassperspektiv mot bakgrund av den överdådliga omgivningen och med den uppbackning som konferensen fick av samhällets traditionsbärande skikt, kungahus, adel, högerpolitiker, ämbetsmän och militärmusikkårer. Sällan har väl ett "feministiskt" arrangemang getts en sådan borgerlig ceremoniell prägel.

Vid den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897 lade pressen vikt vid *hur* föredragshållarna höll sina tal. Då uppmärksammades att kvinnorna hade lärt sig konsten att tala och höll samma nivå som män. Vid den Internationella kvinnokonferensen 1911 betonades inte alls föredragshållarnas konst att hålla tal lika mycket. Nu lades istället vikt vid deltagarnas kläder och utseende, något som inte alls gjordes vid den förra konferensen. Historikern Madeleine Hurd har uppmärksammat hur män och kvinnor framställdes på olika sätt i pressen i slutet av 1800-talet. Utöver att mannen tillhörde den offentliga sfären och kvinnan den privata sfären så beskrevs ofta kvinnors utseende och kläder. Kvinnor blev liksom "förkroppsligade" i pressen.⁵⁶² Hur framhölls då föredragshållarna vid den Internationella kvinnokonferensen 1911? Vilken bild av kvinnan presenterades och vilken betydelse fick det?

Redan i ett reportage i *Aftonbladet* som beskriver de utländska konferensdeltagarnas ankomst till Stockholms centralstation med kontinentaltåget från Köpenhamn uppmärksammas både koffertar och hattaskar.⁵⁶³ I pressen uppmärksammas ofta många gånger deltagarnas kläder på festerna. Som framgått av referaten var det gala och extravagans som präglade tillställningarna. I *Stockholms Dagblad* står det till exempel om avslutningsfesten:

Vestibulen var fylld af sällskapsklädda damer, alla dekolleterade och endiamanterade och iförda alla de accessoarer, utan hvilka en engelska med aktning för sig själf icke intager dagens hufvudmåltid.⁵⁶⁴

---

⁵⁶² Hurd, Madeleine, "Masculine spirit, feminine flesh: Women as objects of newspaper gaze", ed. Hurd, Madeleine, *Encounters: Representations of the others in modern European history*, Södertörns högskola, research reports 5/03 (Stockholm 2003), s. 33f; se även Blomberg kommande.

⁵⁶³ *Aftonbladet* 5/9 1911; se GUBKS, SKN, FII:2, handlingar rörande internationella exekutivmöten, *Programme pour la Session du Comité Exécutif du Conseil International des Femmes* (Berlin 1911), s. 13ff om ankomsten och om vistelsen i Köpenhamn.

⁵⁶⁴ *Stockholms Dagblad* 13/11 1911.

Ordförande lady Ishbel Aberdeen beskrivs som något utöver det vanliga i pressen, hon uppträdde i spets, silverbroderat siden och med gnistrande diadem på festerna.⁵⁶⁵

I pressen presenterades också ofta konferensdeltagarna med tydliga utseendebenämningar. Trots lady Aberdeens påkostade garnityr framhölls hon som en alldeles vanlig kvinna; en kvinna utan aristokratisk aura.⁵⁶⁶ I övrigt beskrevs konferensdeltagarna som ”älskvärda”, ”fräscha” och ”behagliga”.⁵⁶⁷ Både professor Keyes och Louise Cruppi lyftes fram som ”vänligt leende” kvinnor där det inte fanns drag av vare sig ”fanatism” eller ”kvinno-saks kvinna”. Maria Ogilvie Gordon beundrades över att hon som maka och mor bevarat sin kvinnlighet samtidigt som hon var vetenskapligt och social-filantropiskt verksam. Elin Wägner för tidskriften *Idun* tyckte Maria Ogilvie Gordon var ett utmärkt exempel på den ”moderna intellektuella kvinnan”.⁵⁶⁸

Tillställningarna avspeglade alltså inte bara klasskonstruktioner. Ett annat intryck är bilden av hur kvinnligheten framställdes under konferensen, det vill säga hur genus konstruerades. I pressen påtalades med tillfredställelse att konferensdeltagarna inte såg ut som några typiska kvinno-saks kvinnor.⁵⁶⁹ Det framhölls istället som positivt att de såg ut och uppträdde som kvinnliga kvinnor. Även om kvinnorna rumsligt uppträdde på en manlig arena skapades ett tydligt isärhållande gentemot den manliga världen genom att kvinnorna uppvisade traditionellt kvinnliga egenskaper så som flärd och behaglighet.⁵⁷⁰

Utöver att konferensdeltagarna tydligt markerade sin klass- och könstillhörighet genom sina exklusiva och kvinnliga kläder så vill jag lyfta fram fler aspekter som själva kläderna förde med sig. Kläderna visade också att de var modemedvetna kvinnor som kunde ha åsikter och ta plats i den moderna offentligheten. Den kvinnliga kvinnan provocerade inte fast hon befann sig på mäns arenor. Min tolkning är att konferenskvinnorna gjorde ett taktiskt val med att uppträda kvinnligt för att inte provocera utan att i stället väcka acceptans. Emellertid var det en svår balansakt att inte gå för långt i ta avstånd från kvinnliga avarter.⁵⁷¹ Valet innebar att hon kunde häcklas för att hon var

---

⁵⁶⁵ *Dagens Nyheter* 7/9 1911; *Dagens Nyheter* 13/9 1911.

⁵⁶⁶ *Dagens Nyheter* 7/9 1911; *Nya Dagligt Allehanda* 7/9 1911.

⁵⁶⁷ *Dagny* 1911:36, s. 416; *Stockholms Dagblad* 6/9 1911. Jfr Blomberg kommande, s. 126ff om kvinnliga skådespelares benämningar om utseenden.

⁵⁶⁸ *Idun* 17/9 1911, s. 603; *Nya Dagligt Allehanda* 9/9 1911; *Svenska Dagbladet* 8/9 1911.

⁵⁶⁹ Om kvinnliga och okvinnliga kvinnor se t.ex. Anderson 2000, speciellt resonemanget om ”angels” och ”amazons”; Finnegan 1999, kap. 1, 2 om de radikala och de konservativa rösträttskvinnornas sätt att sälja sitt budskap, med civil olydnad kontra kvinnlighet; Björkenlid 1982 om rösträttskvinnorna som ”ett tredje kön”; Hirdman 2001, s. 143–147 om olika kvinnotyper och kvinnoideal; Rönnholm 1999, kap. 6, 7, 8.

⁵⁷⁰ Hirdman, Yvonne, ”Genussystemet: Reflektioner kring kvinnors sociala underordning”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1988:3, s. 52.

⁵⁷¹ Skämttidningarna *Strix* och *Söndags-Nisse* hade ofta nidbilder på rösträttskvinnorna. I samband med den internationella rösträttskongressen 1911 var de t.o.m. på omslaget på *Sön-*

alldeles för kvinnlig och framför allt – alltför extravagant. Det finns sådana exempel i det efterlämnade materialet.

I pressbevakningen fanns också två mer kåserande artiklar införda, där det häcklades både över okvinnliga kvinnosakskvinnor och kvinnliga kvinnor. ”Fru Hillevis dagbok” är skriven av Elin Wägner och publicerad i tidskriften *Idun*. Elin Wägner kan sägas tillhöra ”den nya kvinnan” och uppmärksammar att International Council of Women inte insett att det skett ett generationsskifte. I kåseriet är ”Fru Hillevi” på jakt efter den moderna intellektuella kvinnan och ”entusiasmens rus” men hittar bara ”gamla spetsar och greffinor”. Elin Wägner driver med miljön på Jernkontoret och alla fester och förstår inte alls betydelsen av all utsmyckning. I kåseriet ”Kvinnokongressens rökrum” av signaturen ”Floridor” samtalar två män och kåseriet ger ytterligare en bild av kvinnokonferensen och dess deltagare – den okvinnliga kvinnan. Den ena hade med fasa upptäckt att konferenskvinnorna hade inrättat ett eget rökrum i Jernkontorets lokaler. Den andre mannen kontrar med att det är synd att ”kvinnans jämlikhetskraft skall förmå henne att härma mannens olater.”⁵⁷² Kåseriet speglar den bild som kvinnosakskvinnor ofta hade, de ansågs helt enkelt som okvinnliga ”blåstrumpor”.⁵⁷³

Att sekelskiftet 1900 var en period med mångtydiga kvinnlighetskonstruktioner visar speciellt forskningen om kvinnliga studenter. Inom universitetsvärlden fanns några få kvinnor som tagit till sig manliga attribut så som att bära byxor, klippa håret kort, röka och dricka alkohol. De hade på ett gränsöverskridande sätt tagit till sig normer som var manligt kodade. Tord Rönnholm framhåller i *Kunskapens kvinnor* att de flesta studentskorna trots allt tenderade att ändå bejaka och överbetona det som ansågs feminint i kläder och stil för att få högre acceptans, som en reaktion på talet om den okvinnliga studentskan. Det fanns emellertid kritiska röster även inom de egna leden till den kvinnliga kvinnan. Ellen Fries tyckte till exempel att de var alldeles för kvinnliga och mest användes som kuttersmycken i den akademiska världen.⁵⁷⁴

---

dags-Nisse 1911:24 i form av ”Catten och råttan”, efter Alliansens ordförande Carrie Chapman Catt. Jag har gått igenom de båda skämttidningarna vid tiden för konferenserna 1897, 1911 och 1916 och varken funnit inlägg eller bilder på de kvinnor och konferenser den här avhandlingen handlar om.

⁵⁷² *Aftonbladet* 9/9 1911, Carl Beyron Carlsson under signaturen ”Floridor”; *Idun* 17/11 1911, s. 602–604, författaren Elin Wägner under titeln ”Fru Hillevis dagbok”.

⁵⁷³ Uttrycket ”blåstrumpa” kommer från engelskt 1700-tal och var en nedsättande benämning på intellektuella och emanciperade kvinnor. *Svensk uppslagsbok*: blåstrumpa; se också Bokholm 2002, s. 266f; Manns 2005, kap. 1 om svenska blåstrumpor.

⁵⁷⁴ Rönnholm 1999, speciellt kap. 6, 7, 8.

Moderna äkter skap.

— Skall din man studera juridik?
— Åck, jag vet ännu inte själf hvad jag skall låta honom göra!
(Simplicissimus.)

Den nya kvinnan Källa: *Stockholms Dagblad* 13/9 1911, KB

Deltagarna vid den Internationella kvinnokonferensen odlade emellertid sin kvinnlighet med utsmyckningar, kläder, frisyrier och smycken utan någon större insikt i att ett nytt kvinnoideal höll på att etableras. Enligt modeteoretikern Elizabeth Wilson tar den kvinna som odlar sin kvinnlighet den kvinnliga identiteten i besittning, hon ser då ut som en juvel – en blomma.⁵⁷⁵

Festkulturens innebörder

Men fanns det inte också ett allvarligt budskap mitt i den visuella uppvisningen i gatorummet. Vart tog talet om kvinnors rättigheter och frigörelse vägen? Vad fanns bakom skådespelet?

Festerna under konferensveckan var verkligen storslagna, den ena överträffade den andra. Leila Rupp som skrivit *International Council of Womens historia* poängterar att storslagna kringarrangemang var lite av förbundets specialitet.⁵⁷⁶ Festerna hade många ceremoniella inslag och kan anses som mycket formella med alla tal och telegram. De var fulla av yttre symboler i form av flaggor, standar och medlemsmärken som fungerade som en enande länk för ett kollektivt ”vi”.⁵⁷⁷ De utländska gästerna från ICW bör ha varit nöjda med den svenska festkommittén. Utöver att den insett att festarrange-

---

⁵⁷⁵ Wilson 2003, s. 125.

⁵⁷⁶ Rupp 1997, s. 172.

⁵⁷⁷ Om symboler som flaggor, fanor och standars betydelse se Ståhl 1999.

mang var en viktig del i konferenskulturen så hade festerna i sig också bjudit stor omväxling.⁵⁷⁸ Festerna hade ett drag av internationalism och kontaktskapande över gränserna.

Det är i kulturen kring detta ”vi-skapande” som det går att komma vidare i analysen. Genom förbindande länkar av symboler, klassmarkörer och specifika konstruktioner av kvinnligheten underlättades gemensamhetskapandet för den stora samlingen av kvinnor av olika åsikter och nationaliteter.⁵⁷⁹ Festerna var alltså identitetsskapande demonstrationer för borgerliga kvinnors vänskap över nationsgränserna.⁵⁸⁰ Målet var att åstadkomma ett transnationellt kvinno-samfund för en bättre värld och det byggde på kvinnors vänskap och kärlek till varandra. Med personliga kontakter och individer som stod varandra nära skedde viktiga möten som skulle främja den internationella gemenskapen. Alla var de en del av en internationell feminism. Rupp menar att de internationella vännerna började se varandra som en stor familj vars personliga relationer och kärlek drog dem till varandra och deras metoder fick bestående resultat.⁵⁸¹ International Council of Women lyckades dra upp vissa viktiga frågor på den internationella agendan, både i *Nationernas förbund* och i andra organisationer. Det var inte bara ett spel för gallerierna.

Jag har visat att det under konferensveckan fanns många tillfällen att skapa och utveckla en ’kollektiv identitet’ mellan deltagarna. I källorna omvittnas det vid många tillfällen att konferensdeltagarna hade roligt tillsammans, att det var ett livligt sorl av förtroliga samtal omkring dem där starka känslöband utvecklades. Konferensen hade fungerat som en manifestation, ett koncentrerat uttryck för den internationella rörelsens vilja och ideologi – samförstånd och vänskap.

För att utveckla förståelsen av den ’kollektiva identitetens’ betydelse blir Randall Collins begrepp ’emotionell energi’ användbart.⁵⁸² Med hjälp av begreppet ’emotionell energi’ kan förståelsen av konferensens betydelse för deltagarna, kvinnorörelsen och samhället utvidgas. Återkommande beskrivs i källorna hur det surrade av prat och skratt i vestibuler och på fester. Konferensdeltagarna fick möjlighet att dela upplevelser och känslolägen. För att tala med Collins ord, menar jag att det var i dessa stunder som den ’emotionella energin’ alstrades under konferensveckan. Energin innebär, enligt Collins, att deltagarna kan känna en känsla av entusiasm och att starka band kan uppstå. Collins framhåller vidare att den ’emotionella energin’ fortsätter när

---

⁵⁷⁸ *Aftonbladet* 10/9 1911; *Svenska Dagbladet* 6/9 1911.

⁵⁷⁹ Se även Rupp 1997, s. 159, 168f.

⁵⁸⁰ Fester, samkväm och utflykter var också en viktig del på Fogelstad under 1920- och 1930-talen, de var inte bara trevliga avbrott i undervisningen utan ingick som självklara delar i skolans pedagogik och ideologi, Eskilsson 1991, s. 190–192.

⁵⁸¹ Rupp 1997, kap. 4; Taylor & Rupp 2002, s. 141–158.

⁵⁸² Dahlgren & Starrin 2004, s. 23.

deltagarna är ensamma igen vilket gör att vi förstår att kvinnokonferensens deltagare förmodligen reste hem från konferensen med en stark vilja att fortsätta mot målet i bagaget.⁵⁸³

Nationalism i internationalismen

Även symboler i form av flaggor, standar och medlemsmärken fungerade som en enande länk för ”vi”. Genom dessa förbindande länkar underlättades gemenskapsskapandet för den stora samlingen av kvinnor av olika åsikter och nationaliteter.⁵⁸⁴ Det är påfallande att nationella symboler får ett så pass stort utrymme, med tanke på att det var en internationell konferens. Hur skulle internationalism skapas? SKNs ordförande Eva Upmark ger en intressant och rimlig förklaring till detta: ”endast de land som lefver sitt nationella lif rikt och fullt rätt kan främja de internationella sträfvanden som I.C.W. satt på sitt program.”⁵⁸⁵

Det var vanligt att nationella symboler användes i internationella sammanhang. Det berodde på att de stater som var indragna i internationella rörelser samtidigt byggde upp egna nationalstater. Internationalism kunde användas för nationella mål – får de, får vi. Man ser tydligt att de nationella symbolerna samexisterade bredvid de internationella på konferenserna. Det nationella enhetsbyggandet bedrevs mot en fond av internationalism. SKN blev en viktig länk i den kedjan.⁵⁸⁶

Under konferensveckan 1911 har vi sett att konferensdeltagarna vid flera tillfällen fick se folkdans och lyssna på folkvisor av aktörer klädda i folkdräkter. Det är intressant ur flera aspekter. Det visar på moderniteten i en ’uppfunnen tradition’ som var utvecklade av de högre klasserna – som en nostalgisk idyllisering av ”folket” och livet på landsbygden. Men det visar också på betydelsen av folklore och nationalism i den internationella kvinnorörelsen. Man använde nationella symboler för att uppnå internationalism. Även vid andra konferenser förekom inslag av folkdans och ibland kom även internationella deltagare till konferenser iklädda sin egen nationaldräkt. Minne Bosch har framhållit att den internationella enigheten skulle demonstre-

---

⁵⁸³ Se här också Florin 2006, speciellt kap. 6, om känslor inom den svenska rösträttsrörelsen.

⁵⁸⁴ Se även Rupp 1997, s. 159, 168f.

⁵⁸⁵ *Svenska Dagbladet* 13/9 1911.

⁵⁸⁶ Se även Rupp 1997, s. 109f; om nationella symboler se Edquist 2001; Tornbjer, Charlotte, *Den nationella modern: Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft* (Lund 2002); se Blom, Ida, ”Gender and nation in a international comparison”, eds. Blom, Ida, Hagemann, Karen & Hall, Catherine, *Gendered nations: Nationalisms and gender order in the long nineteenth century* (Oxford 2000); Lundström, Catarina, *Fruars makt och omakt: Kön, klass och kulturarv 1900–1940* (Umeå 2005); Mc Clintock, Anne, ”Family feuds: Gender, nationalism and the family”, *Feminist review* 1993:44, om nationaldräkter.

ras trots alla skilda åsikter, något som åstadkoms genom att romantisera skillnaderna.⁵⁸⁷

Konferensen och alla festerna innebar således en reproduktion av maktrelationer på olika sätt. Genom sina uppvisningar och i sina känslodemonstrationer bidrog konferenskvinnorna till att reproducera det borgerliga klassamhällets maktrelationer. Samtidigt blev det en bekräftelse av svensk nationalism och dess integrering i den internationella rörelsen.

Summering

De slutna förhandlingarna vid den Internationella kvinnokonferensen 1911 speglar ICWs agenda. Den var ganska brokig och handlade om allt från kvinnors utrymme i lagar, via bekämpandet av lungsot till moderskapsförsäkring och straff av vårdslösa föräldrar. Trots brokigheten, vilken ofta förknippas med konservativa kvinnors agenda, så innehöll den också radikala frågor som lika moralsyn oavsett kön. De offentliga föredragen hade inte samma drag av radikalitet som första konferensen. I offentligheten var det kvinnors möjligheter till utbildning och karriärvägar som lyftes fram. Föredragen fyllde ett kunskapsförmedlande utbyte mellan kvinnor i olika länder. Jag menar att det underliggande syftet med konferensen inte var att föra fram några revolutionerande tankar om förslag på förändringar för kvinnors situation.

Konferensen hade ett annat syfte med viktig betydelse – nätverksskapandet och uppvisningen av en traditionsbunden borgerlig kultur. Inom konferensens ramar fanns åtskilliga tillfällen invända för konferensdeltagarna att umgås med varandra, dels på visningar runt om i staden, dels genom fester och utflykter; där kunde deltagarna knyta och bevara kontakter. Det är påtagligt att formerna och vad de förde med sig hade en mycket viktig funktion i samband med konferensen 1911. Fester var en viktig del av den internationella konferenskulturen. De var mycket överdådiga och traditionstygda med formella tal, telegram och stående rekvisita i form av blommor, flaggor och standar. De borgerliga konferenskvinnorna flyttade sin sociala praktik ut till det offentliga rummet. Men de extravaganta festerna var inte bara utanverk utan där förstärktes känslan av att kollektivt ”vi” samtidigt som en ’emotionell energi’ alstrades. Runt konferensdeltagarna pågick ett livligt surr av förtroliga samtal där starka känslor kunde utvecklas. De odlade sin kvinnlighet och excellerade i vackra kläder, smycken och frisyrier. Utöver att det var ett led i ett upprätthållande av en klass och dess markörer var det också ett strategiskt val; att inte vara för provocerande vid intagandet av det offentliga rummet.

---

⁵⁸⁷ Bosch 1990, s. 18; Rupp 1994, s. 1594f.

Kapitel V

Den Nordiska kvinnosakskonferensen 1916

De tunga hotande moln, som hvilat och alltjämt hvila öfver vårt älskade fosterland, hafva väckt mången, icke minst kvinnor, ur den lugna säkerhet, som en sekellång fred alstrat, väckt dem till själfpröfning och till djupare insikt om deras ansvar och plikter mot fäderneslandet och den uppväxande generationen.⁵⁸⁸

I Europa härjade första världskriget. Männen låg i skyttegravar. Gasattacker, granatsplitter och grym död i Gallipoli och Galicien gav efterverkningar världen över. Det geografiskt perifera landet Sverige stod utanför kriget, men Landstormens män var inkallade och landet befann sig i kris. Parlamentarismen hade fått ta ett steg tillbaka efter Gustav V:s borggårdstal 1914 och landet styrdes nu av Hjalmar Hammarskjölds partipolitiskt obundna regering. Livsmedelsbristen tilltog allt mer och kulminerade under 1917 i stora upplopp och demonstrationer runt om i landet. I detta sammanhang samlades under några dagar i mitten av november 1916 ”en betydande del av de nordiska ländernas kunnigaste och bästa krafter på kvinnosakens område” till en Nordisk kvinnosakskonferens i Stockholm.⁵⁸⁹ Som inbjudande värd stod tre av de då största kvinnoorganisationerna i Sverige: Svenska Kvinnornas Nationalförbund, Fredrika-Bremer-förbundet och Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt. Alla tre tillhörde vad man brukar beteckna som den borgerliga kvinnorörelsen.

Första världskriget låg även som en sordin över den internationella kvinnorörelsens arbete. International Council of Womens verksamhet var lagd på is då flera av de anslutna nationalförbunden kom från krigförande länder, varken korrespondens eller årsberättelser förekom.⁵⁹⁰ Men i de nationalförbund som stod utanför kriget blev situationen annorlunda.

---

⁵⁸⁸ KVA, A H-R, kapsel 25, SKN, årsberättelse april 1914–april 1915, s. 12.

⁵⁸⁹ *Dagens Nyheter* 10/11 1916.

⁵⁹⁰ KVA, A H-R, kapsel 25, SKN, årsberättelse april 1914–april 1915, s. 5; SKN, årsberättelse april 1916–april 1917, s. 7.

År 1916 hade Svenska Kvinnornas Nationalförbund 23 medlemsföreningar och ordförande var Eva Upmark. SKNs ledning hade till en början varit tveksam till att vara med i ett nordiskt samarbete. Efter ett tag ändrade man sig och kom fram till att det kanske vore olyckligt att inte delta i tidens viktiga strömningar. Vilka betydelsefulla frågor var det som förbundet plötsligt inte ville stå utanför? Som jag redogjorde för i kapitel II hade SKN och det norska nationalförbundet bara tio år tidigare varit i indragna i en jättekonflikt kring unionsupplösningen. Nu blåste tydligen andra vindar – nordismens eller skandinavismens idéer hade fått en renässans.⁵⁹¹

Tidigare forskning har visat att det i skandinavismens ideologi ingick tankar om att utveckla ett tätare samarbete mellan de nordiska länderna.⁵⁹² Det byggde på en idé om att de nordiska länderna hade gemensamma traditioner i form av språk, kultur och historia. Norden utgjorde en transnationell nivå mellan det nationella och den övriga världen som borde förstärkas och göras kulturellt mer homogent. Skandinavismen skulle bli ett steg på vägen mot en ökad transnationalism.

Skandinavismen är ett begrepp med många betydelser och har dykt upp i historien vid lite olika perioder. Tankarna bakom kan tolkas som ett knippe idéer om Skandinavien som ett speciellt territorium med en enhetlig kultur och idéerna fick en sorts överideologisk funktion. I analysen av denna rörelse kan man lägga vikt vid de politiska eller kulturella aspekterna. Historikern Bo Stråth har behandlat konstruktionen av skandinavismen och betonar att idén är en tankefigur som väcktes under 1800-talets mitt.⁵⁹³ Från början startade skandinavismen som en rörelse i studentkretsar. Idén om ett enat politiskt förbund avklingade emellertid efter det tysk-danska kriget 1864.⁵⁹⁴ Men skandinavismen fortsatte som idé och ett omfattande kulturellt samarbete tog vid där den politiska skandinavismen slutade. Historikern Ruth Hemstad kallar denna fas för *praktisk skandinavism*. Den fördes på en civil nivå och utmynnade i en mängd olika föreningar, tidskrifter, utställningar och möten där Norden stod i centrum. Skandinavismen blev en rörelse som på nytt fick vind i seglen under första världskriget.⁵⁹⁵

---

⁵⁹¹ För variationsrikedomens skull använder jag begreppen synonymt med varandra eftersom jag definierar både Finland och Island till Skandinavien eftersom det endast handlade om kvinnor som talade ”skandinaviska”.

⁵⁹² Hemstad, Ruth, ”Nordisk samklang med politiske dissonanser: Skandinavisme og skandinavisk samarbeid på 1800-tallet”, red. Engman, Max & Sandström, Åke, *Det nya Norden efter Napoleon* (Stockholm 2004), s. 187–227; Janfelt, Monica, *Att leva i den bästa av alla världar: Föreningarna Nordens syn på Norden 1919–1933* (Stockholm 2005).

⁵⁹³ *The cultural construction of Norden*, eds. Sørensen, Øystein & Stråth, Bo (Oslo 1997); Stråth, Bo, ”Nordic modernity: Origins, trajectories and prospects”, *Thesis eleven: A socialist journal* 2004:1, s. 5–23.

⁵⁹⁴ Sandström, Åke, ”Sverige 1809–1864”, red. Engman, Max & Sandström, Åke, *Det nya Norden efter Napoleon* (Stockholm 2004), s. 143–145; Sejersted 2005, kap. 5.

⁵⁹⁵ Hemstad 2004; Sejersted 2005, kap. 5.

I fokus för detta kapitel skall jag ställa denna praktiska skandinavism och analysera den utifrån kvinnors och kvinnokonferensernas horisont. Det ser ut som om kriget förde de nordiska kvinnorna närmare varandra – åtminstone kan man konstatera att samarbetet mellan kvinnorna i Norden intensifierades och vi finner en lång rad samverkansprojekt som kvinnor medverkade i. De frågor jag ställer i kapitlet handlar om hur det ”nordiska rummet” användes till att skapa en mötesplats för kvinnor och hur ett nordiskt systemkonstruerades som skulle överbrygga skillnader i nation, klass och stat. Hur kom det sig att just nordiska kvinnor gick samman kring feministiska frågor på ett sätt som inga andra länder gjorde vid denna tid? Vilken roll spelade Svenska Kvinnornas Nationalförbund i processen? Utgångspunkten för undersökningen är den Nordiska kvinnosakskonferensen 1916.

Tidigare forskning har sällan tagit fasta på kvinnors del i den skandinavistiska rörelsen. I en nyutkommen bok från ett nordiskt projekt, *Inte ett ord om kärlek: Nordisk äktenskapslagstiftning ca 1850–1930*, analyseras emellertid kvinnors samarbete i samband med äktenskapslagsstiftningens reformering i de nordiska länderna. Bland de svenska aktörerna fanns såväl Svenska Kvinnornas Nationalförbund, Fredrika-Bremer-förbundet, Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt som de socialdemokratiska kvinnorna.⁵⁹⁶ Det är uppenbart att de svenska kvinnor som var inblandade i den skandinavistiska rörelsen kunde dra fördelar av tidens transnationella diskurser.

I mitt arbete med att försöka ”rekonstruera” konferensen 1916 har jag använt ett ganska brett källmaterial. Eftersom denna var ett samarbete mellan tre svenska kvinnoorganisationer har jag använt protokoll och övriga osorterade handlingar från SKN, FBF och LKPR. Visst material har också hämtats från Anna Hierta-Retzius samlingar. Alltjämt är det fortfarande Svenska Kvinnornas Nationalförbund som står i fokus. Stor hjälp har jag även haft av dagspress och tidskrifter.⁵⁹⁷ Vid den här konferensen har jag även haft tillgång till ett utförligt mötesprotokoll, något som inte finns bevarat från de två tidigare konferenserna. Efter konferensen beslutades dessutom att föredragen som hållits under konferensdagarna skulle tryckas eftersom det var första gången som ”ett så rikt och ytterst värdefullt material” i dessa betydelsefulla ämnen kunde samlas på ett och samma ställe. Arrangörerna var dessutom övertygade om att skriften *Aktuella kvinnofrågor* skulle tas emot med stort intresse.⁵⁹⁸

---

⁵⁹⁶ Melby, m.fl. 2006.

⁵⁹⁷ Den Nordiska kvinnosakskonferensen 1916 var väl refererad även i landsortspresen, vilket visar att konferensen väckte intresse utanför de större städerna, se t.ex. *Eskilstunakuriren* 22/11 1916; *Oskarshamnsposten* 2/12 1916; *Sala Posten* 13/11 1916.

⁵⁹⁸ KVA, A H-R, kapsel 25, SKN, årsberättelse april 1916–april 1917, s. 6; se även GUBKS, SKN, AI a:I, styrelseprotokoll 10/12 1916 §6. SKNs Centralkommitté beslutade även att de skulle köpa in 50 ex. av rapporten *Aktuella kvinnofrågor: Föredrag vid Nordiska kvinnosaks-*

Bakgrund – upptakt

Bakgrunden till ett samarbete mellan Nordens kvinnor finner vi långt tidigare än 1916. Tanken i sig var inte alls ny, men det hade uppstått en del hinder på vägen. Eftersom det funnits konflikter mellan de olika nationella organisationerna tidigare fanns det ju risk för att nya friktioner skulle uppstå redan på nationell nivå om nationalförbunden i de nordiska länderna vidgade sin verksamhet till en nordisk arena. De tre svenska berörda föreningarna var inbördes ganska olika och samlade kvinnor ur olika läger inom borgerligheten. Men kanske gick det lättare att hålla ihop i ett nordiskt sammanhang, när det handlade om en ny och högre nivå att samsas på.

Det fanns som sagt historiska trådar bakåt i tiden. Redan vid 1800-talets mitt hade utbyte mellan Nordens kvinnor funnits, i form av tidningar, tidskrifter, broschyrer, litteratur, böcker och flitig korrespondens. Sophie Adlersparres, Esseldes, *Tidskrift för hemmet* var under en kort period även språkrör för kvinnofrågan i Danmark.⁵⁹⁹ Mellan 1882 och 1883 kom *Tidskrift for kvinder i de tre nordiske riger* av Elfride Fibiger ut i Danmark.⁶⁰⁰

Den Nordiska kvinnoakskonferensen 1916 var inte heller första gången kvinnor från Norden träffades i konferensens tecken. Redan 1888 samlade danska Kvindelig Fremskridtforening nordiska kvinnor till konferens i Köpenhamn. Konferensen, med 700 deltagare, ägde rum i samband med en konst- och industriutställning. Den danska föreningen hade både ett socialt och politiskt syfte och konferensens föredragningslista var ganska brokig och behandlade såväl fredsfrågan som nykterhetsfrågan, samundervisningen som kvinnliga arbetares situation, men däremot inte den politiska rösträtten.⁶⁰¹

I samband med konferensen 1888 diskuterades för första gången ett mer organiserat samarbete mellan Nordens kvinnor. Diskussionen stannade emellertid vid en vision.⁶⁰² I avhandlingens kapitel III stod den Skandinaviska kvinnokonferensen i Stockholm 1897 i fokus. Den konferensen var inte lika storskalig som den 1888 men även då var föredragningslistan ganska omväxlande. Därefter träffades 500 skandinaviska kvinnor på en skandinavisk konferens i Kristiania 1902. Ansatsen var inte riktigt lika bred denna gång. Under konferensveckan behandlades kvinnofrågan ur etiska, sociala, ekonomiska och praktiska synvinklar. Dessutom diskuterades frågan om ett norskt nationalförbund skulle bildas, vilket förverkligades 1904.⁶⁰³ Från

---

konferensen i Stockholm den 10–11 november 1916 (Stockholm 1917), GUBKS, SKN, AII a:I, CK-protokoll 4/4 1917 §4.

⁵⁹⁹ *Hertha* 1916: 3, s. 45.

⁶⁰⁰ 3/10 2006: www.kvinfo.dk: Dansk Kvindebiografisk leksikon: Elfride Fibiger; Libris: Elfride Fibiger.

⁶⁰¹ *Dagny* 1888, s. 192–197, 236–239.

⁶⁰² Melby m.fl. 2006, s. 58f.

⁶⁰³ *Dagny* 1902, s. 175f, 272–279, 291–303.

1902 blev det ett ganska långt uppehåll innan nordiska kvinnor åter träffades och hade konferens. Orsakerna finns till stor del i den konflikt mellan det svenska och det norska nationalförbunden i samband med unionsupplösningen 1905.⁶⁰⁴ Under mellantiden förekom emellertid samarbete i form av enskilda inbjudningar och korrespondens länderna emellan.

I början av 1910-talet återupptog nordiska kvinnor ett mer organiserat samarbete. Denna gång i frågor om lagstiftningar som berörde kvinnors situation – äktenskapsrätten, barn, samt skyddslagstiftningar och då främst nattarbetsförbudet. Det var ett socialt och politiskt gränsöverskridande arbete där kvinnor från olika läger jämkade ihop sig under en samarbetsnorm.⁶⁰⁵ En samverkan över klassgränser i dessa frågor var något som kan betraktas som ganska unikt för Norden, dylika projekt förekom knappt alls i övriga Europa.⁶⁰⁶ Och i den nordiska gemenskapen gick det lättare att samsas än inom de nationella föreningarna. I lagstiftningsfrågorna hade man dessutom staten i ryggen. Skandinavismen var således inte bara en mellanfolklig rörelse i det civila samhället utan handlade också om ett mellanstatligt utbyte. Intressant nog var det könsfrågorna i äktenskapet som först kom upp på agendan. Hur skulle äktenskapet anpassas efter den nya tid som bröt in?

Reformprocessen av de nordiska äktenskapslagarna hade börjat redan under 1870-talet av politiker och jurister. 1909 tillsattes en nordisk familjerättskommitté vars syfte var att harmonisera en ny äktenskapslagstiftning mellan de nordiska länderna. Men även kvinnoorganisationer och läkarkåren kom att spela en viktig roll i arbetet.

Forskarna i det nordiska projekt som studerat detta reformarbete framhåller starkt reformens moderna och könsdemokratiska drag. Reformprocessen handlade ytterst om ”på vilka principer det moderna samhället skulle byggas, om individens rättigheter och om förhållandet mellan individ, familj och stat.” Lagstiftningen av äktenskapet innebar ett helt nytt sätt för staten att intervensera i familjen, vilket tidigare kyrkan och det religiösa normsystemet hade haft monopol på. De stora förändringarna som genomfördes var i huvudsak en individualisering av äktenskapet i kombination med en likställighetsprincip av äkta makar – en reform som egentligen var långt före sin tid om man jämför med när liknande lagar infördes i de övriga europeiska länderna.⁶⁰⁷

Under 1910-talet började också åter röster höjas för att det skulle utvecklas ett mer organiserat samarbete mellan Nordens kvinnor. Främst var det

---

⁶⁰⁴ Se avhandlingens kapitel II samt Hammar 2004; Hammar 2005.

⁶⁰⁵ Melby m.fl. 2006; se Wikander 2006, om den internationella diskussionen om nattarbetsförbudet.

⁶⁰⁶ Melby m.fl. 2006, s. 204f; Wikander 2006, s. 292.

⁶⁰⁷ Melby m.fl. 2006, ”Inledning”, s. 10 (citat), 62f, 88f.

Dansk Kvindesamfund som var drivande i frågan.⁶⁰⁸ Danskorna argumenterade allt mer intensifierat i samband med lagstiftningssamarbetet. Vid första världskrigets utbrott uppmanade det sina nordiska systrar att låta arbetet fortsätta trots kriget.⁶⁰⁹ År 1915 hade danska kvinnor erhållit rösträtt. Rösträtten verkade sporrande och de ville än mer organisera sig för att bruka rösträtten till att skaffa sig inflytande över samhällslivet och politiken.⁶¹⁰

I juni 1914 anordnade Dansk Kvindesamfund en skandinavisk konferens i Köpenhamn. Under konferensen diskuterades främst familjerettsfrågor, kvinnans politiska rösträtt, barnlagstiftning och undantagslagstiftning för kvinnor. I anslutning till konferensen samlades också cirka 50 representanter från de nordiska länderna till ett möte på Marienlyst. Där fanns svenska medlemmar från SKN, FBF och LKPR. På mötet hölls överläggningar om och hur ett samarbete mellan Nordens kvinnor skulle kunna bli verklighet. Mötet i sig var förberedande, men de närvarande enades om att ett samarbete borde handla om ”kvinnans likställighet med mannen i familj, samhälle och stat”. De närvarande enades också om att varken partipolitiska frågor eller freds- och nykterhetsfrågor skulle vara med på agendan.⁶¹¹ Här ser man tydligt att själva ”kvinnofrågan” fått en betydligt snävare avgränsning än tidigare. Nu ansågs inte längre fred och nykterhet höra till, vi ser inte heller till ämnen som djurskydd och gymnastik. Däremot togs fortfarande avstånd från rent partipolitiska frågor.

I januari 1916 bjöd Dansk Kvindesamfund åter in till ett möte i Köpenhamn. Utöver den skandinaviska familjerätten med fokus på äktenskapslagstiftningen diskuterade konferensdeltagarna återigen en fortsättning på ett samarbete mellan Nordens kvinnor.⁶¹² Under konferensen bjöd svenskorna in till en konferens i Stockholm.⁶¹³

Parallellt med frågan om äktenskapslagstiftningen pågick alltså även frågan om ett organiserat nordiskt samarbete mellan kvinnor. När sommaren närmade sig kände emellertid inte SKN till något om en konferensinbjudan. Nationalförbundet fick ett brev från Fredrika-Bremer-förbundet vars innehåll det ställde sig helt ovetande inför.

Här verkar det som om de ansvariga i SKN blev helt överraskade. De menade att det aldrig varit tal om en officiell konferensinbjudan och beslöt att de skulle kontakta Fredrika-Bremer-förbundet för att hämta in mer information om konferensens ändamål innan de överhuvudtaget kunde utse några representanter till en kommitté. Dessutom ansåg SKN att det var alldeles för

---

⁶⁰⁸ Drivande danska kvinnor var Thora Daugaard, Astrid Stampe Feddersen och Valfrid Palmgren Munch-Petersen (den senare även aktiv i Föreningarna Norden, se Janfelt 2005).

⁶⁰⁹ Melby m.fl. 2006, s. 72.

⁶¹⁰ Dam 1999, s. 32f.

⁶¹¹ *Hertha* 1916:3, s. 47 (citatt); Melby m.fl. 2006, s. 64–76.

⁶¹² KVA, A H-R, kapsel 25, SKN, årsberättelse april 1915–april 1915, s. 4.

⁶¹³ GUBKS, SKN, FIII:I, handlingar rörande internordiska konferenser, inbjudan och grunden.

kort om tid att hinna planera arrangemanget och att konferensen borde skjutas upp tills en mindre orolig tid inträtt, på grund av kriget.⁶¹⁴

Trots att Svenska Kvinnornas Nationalförbund inte ännu tagit ställning till vare sig konferens eller nordiskt samarbete gick det ändå med i den konferenskommitté som bildades kort därpå. Kommittén skulle arbeta med alla praktiska detaljer. Att kvinnor var verksamma i flera organisationer samtidigt syns tydligt i konferenskommitténs sammansättning.⁶¹⁵

De kvinnor i SKN som mest tongivande yttrade sig i de följande diskussionerna var Bertha Nordenson, Agda Montelius och Axianne Thorstensson. Symptomatiskt var alla tre också verksamma i FBF, de två sistnämnda var också medlemmar i LKPR.⁶¹⁶ Hur gick det då för de tre svenska organisationerna som skulle samarbeta, kan man skönja särställningar, rivalitet eller var det konsensusnormen som härskade?

Inledningsvis var Svenska Kvinnornas Nationalförbunds representanter mycket avvaktande. De:

[...] ställde sig synnerligen tveksam angående utförbarheten af ifrågavarande plan, ej mindre på grund af svårigheten att få till stånd en likartad lagstiftning i kvinnofrågor för berörda länder, än äfven genom den tyngande apparat ett organiserat samarbete skulle kräfvä och den ökande arbetsbörda, som därmed skulle läggas på de förutvarande organisationerna i de olika länderna.⁶¹⁷

Bertha Nordenson menade att Nationalförbundet inte borde gå med i någon samorganisation eftersom det redan var anslutet till International Council of Women. Agda Montelius gick också på denna linje, hon ville undvika en schism med ICW och var orolig över att ett nordiskt samarbete skulle ses som ett utbrytningsförsök. Montelius tillsammans med Axianne Thorstensson och SKNs ordförande Eva Upmark ville emellertid att Nationalförbundet vid behov skulle samarbeta med de nordiska länderna i olika sakfrågor men inte ingå i ett organiserat samarbete. Styrelsen trodde dessutom inte att intresset i de nordiska länderna var så stort. Någon rapporterade att hon på sidovägar hört att det endast var Finland som var intresserad. Men Montelius framhöll också vikten av att inte ställa sig utanför den kommande konferensen eftersom Nationalförbundet inte borde avskärma sig från möjligheten att yttra sig i skandinaviska frågor. Ordförande Upmark ansåg att SKN hade

---

⁶¹⁴ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 10/5 1916 §2.

⁶¹⁵ Medlemmar i organisationskommittén för FBF: Agda Montelius, Ida von Plomgren och Axianne Thorstensson; för LKPR: Signe Bergman, Karolina Widerström och Signe Jacobson; för SKN: Eva Upmark, Maria Cedersciöld och Bertha Nordenson. *Svenska Dagbladet* 9/11 1916. För SKN var även Elisabeth Frölich och Anna Lamberg Bruun med, KVA, A H-R, kapsel 25, SKN, årsberättelse april 1916–april 1917, s. 4.

Bertha Nordenson var även med i FBFs lagkommitté, Agda Montelius var aktiv representant för FVO i SKN och även ordförande i FBF. Axianne Thorstensson var också aktiv i SKN.

⁶¹⁶ Se om dessa kvinnor i Bokholm 2000; FFOs databas; Manns 1997; Rönnbäck 2004.

⁶¹⁷ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 25/2 1916 §3.

mycket att vinna på ett samarbete och att det inte borde ställa sig utanför ett dylikt.⁶¹⁸ Och så fick det bli. Risken för att hamna utanför det offentliga samtalet i kvinnofrågor var mer hotfullt än den arbetsbörda som väntade.

Konferenskommittén enades om att anordna en konferens i mindre skala. I juni 1916 skickade de tre svenska förbunden, SKN, FBF och LKPR, ut en inbjudan till 12 olika kvinnoföreningar i de nordiska länderna. Där föreslog de 10–11 november samma år som lämpliga datum för ett representantmöte i Stockholm. Mötet var avsett att vara ett led i det nordiska samarbetet, vars grund lagts vid Marienlystmötet i juni 1914. Den föreslagna dagordningens främsta punkt var en fortsatt diskussion om formerna för ett organiserat nordiskt samarbete.⁶¹⁹

Organiserandet av ett nordiskt samarbete innebar således vissa slitningar mellan de tre svenska organisationerna. Svenska Kvinnornas Nationalförbund satte sig till en början på tvären. Efter hand insåg dock att ledningen att förbundet hade alldeles för mycket att förlora om det ställde sig utanför ett samarbete. Det handlade om tre svenska organisationer som alla hade olika kontakter med organisationer i de nordiska länderna och som stod för olika syn på hur de kvinnopolitiska frågorna skulle tacklas. Eftersom SKN var en paraplyorganisation där många olika föreningar måste samsas fick detta förbund de största svårigheterna med att våga gå utanför ramarna. LKPR var den radikalaste av de tre även om det fanns konservativa krafter även där. Som Ulla Manns har visat genomgick FBF vid denna tid en ideologisk omsvängning när det gällde synen på kvinnofrågan och orienterade sig mot en mer könskomplementär linje.⁶²⁰ Det var alltså en mångfasetterad ideologisk skara som skulle komma överens.

Till slut enades de svenska organisationerna om en gemensam konferens och samarbetsnormen blev den vinnande. Konflikterna så här långt berörde egentligen mer formfrågor och frågor om arbetsbelastning än mer djupgående ideologiska frågor. Att orientera sig mot en överideologisk nordisk nivå var dessutom ett sätt att kringgå en del problem på nationell nivå. Skulle det gå att åstadkomma en nordisk samorganisation eller inte?

Nordiska Kvinnosaksföreningars Samorganisation

Redan i inbjudan föreslog svenskorna ett väl utarbetat programförslag, samtidigt som de lyhört påpekade att de tacksamt tog emot synpunkter och förslag från de inbjudna. Programmet innebar, i likhet med den Internationella kvinnokonferensen 1911, en sluten del och en offentlig del. Den slutna delen innebar fortsatta förhandlingar om ett organiserat samarbete mellan Nordens

---

⁶¹⁸ GUBKS, SKN, AII a:1, CK-protokoll 25/3 1916 §3; AI a:I, styrelseprotokoll 29/3 1916 §11, 30/5 1916 §5.

⁶¹⁹ RA, FBF, A2:5, bilaga till protokoll 9/6 1916.

⁶²⁰ Manns 1997, kap. 7.

kvinnor och den offentliga delen skulle bestå av föredrag som var öppna för alla som var intresserade. Redan före konferensen i Stockholm hade det cirkulerat skrivelser i de nordiska länderna angående olika former för en samorganisation. På ett tidigt stadium hade de svenska föreningarna enats om ett något enklare förslag för formerna till ett samarbete än de övriga nordiska länderna.⁶²¹

Den Nordiska kvinnosakskonferensen öppnades klockan 10.00 fredagen den 10 november 1916 på Jernkontoret med Agda Montelius vid ordförandedklubban – samma lokal där den Internationella kvinnokonferensen hållits fem år tidigare. Valet av Montelius som ordförande var framsynt. 1916 kan hon sägas vara en nestor inom den svenska kvinnorörelsen. Hon hade varit ordförande för Fredrika-Bremer-förbundet sedan 1903, verksam i Föreningen för Vålgörenhetens Ordande och var en van talare, både nationellt och internationellt.⁶²² I lokalen fanns representanter från olika nordiska kvinnoföreningar samlade.⁶²³

Inför konferensen fanns från början fyra olika förslag till stadgar för en samorganisation, två olika danska, ett finskt och ett svenskt. Emellertid var endast ett av de danska och det svenska aktuella eftersom de övriga tidigare dragits tillbaka, antagligen på grund av att de påminde mycket om varandra. På svenskornas förslag beslutades att omröstningarna skulle ske landsvis. Med andra ord skulle varken landets storlek eller antal närvarande föreningar avgöra, vilket visar en nationell rättviseaspekt. De närvarande enades ganska omgående om namnet: Nordiska Kvinnosaksföreningars Samorganisation. Därvid tog en långdragen stadgediskussion vid. Syftet slogs fast att innebära ”ett samarbete för bevakande av kvinnornas intressen i familj, stat och samhälle samt för frågor rörande barnlagstiftningen.” Huvuddragen innebar i övrigt att kvinnoorganisationer, främst landsorganisationer, i de nordiska länderna skulle få vara med.⁶²⁴

---

⁶²¹ RA, FBF, A2:5, bilaga till protokoll 9/6 1916.

⁶²² Bokholm 2000.

Som vice ordförande valdes Betsy Kjelsberg, Astrid Stampe Feddersen och Annie Furuhjelm. Anna Lamberg Bruun valdes till sekreterare och vid sin sida hade hon Sigrid Ulrich och Ester Brisman. Till presskommittén valdes Elisabeth Krey, Elin Wägner och Axianne Thorstensson, GUBKS, SKN, FIII:I, handlingar rörande internordiska konferenser, protokoll från den Nordiska kvinnosakskonferensen 10/11 1916, s. 1f.

⁶²³ Dansk Kvindesamfund: Astrid Stampe Feddersen, Danske Kvinders Nationalraad: Henni Forchhammer, Landskvindestemmeretsforeningen: Dagny Bang, Norsk Kvindesagsforening: Fredrikke Mørck, Norske Kvinders Nationalraad: Betzy Kjelsberg, Finlands Kvinnors Nationalförbund: Aini Nevander, Finsk Kvinnoförening: Elin Holmberg, Kvinnosaksförbundet Unionen: Lucina Hagman, Suomalainen Naisliitto: Olga Oinola, Svenska Kvinnoförbundet: Annie Furuhjelm, Islenska Kvenfjelag: Björg Blöndal, Islenska Kvenrjettindafjelag: Briet Asmundsson, SKN: Eva Upmark, LKPR: Anna Bugge Wicksell, FBF: Axianne Thorstenson.

⁶²⁴ GUBKS, SKN, FIII:I, handlingar rörande internordiska konferenser, protokoll från den Nordiska kvinnosakskonferensen 10/11 1916; ”Stadgar för Nordiska kvinnosaksföreningars samorganisation: Antagna den 10 november 1916 vid nordisk kvinnosakskonferens i Stockholm”, citat från §1.

Efter lunchpausen återupptogs stadgeförhandlingarna under finskan Annie Furuhjelm's ordförandeskap. Representanterna till Samorganisationen skulle bestå av medlemmar från respektive medlemsförenings styrelse eller verkställande utskott. Gemensamma möten skulle hållas vid behov eller i vart fall minst var tredje år. Program och mötesordning skulle sammanställas av det inbjudande landet, vilket också skulle utse ordförande och generalsekreterare. Valda sekreterare från de olika länderna skulle ombesörja det fortgående arbetet. Samorganisationens utgifter skulle bäras av sina respektive anslutna föreningar.⁶²⁵

På agendan sattes ett brett program upp. Det visar Samorganisationens funktion som förmedlare, väckare och upplysare. Den skulle också skapa och vidmakthålla kontakter. Målet var att samla så många som möjligt och inte stöta sig med någon. Om de blev tillräckligt många skulle de kunna få till stånd en opinion och då kunna påverka politiker och få till stånd förändringar i administrativ praxis. Denna strategi var vanlig i samtiden, till exempel gjorde Föreningarna Norden samma sak. Ämnen laddade med politik kunde störa samhörighetskänslan.⁶²⁶ Strävan efter konsensus var viktig, därav fanns inga brännande frågor på programmet. Min tolkning är att det var viktigt att bygga upp ett nordiskt systemskap, inte att föra ut banbrytande tankar. Formerna och själva organiserandet i sig var mycket viktigare än innehållet.

Varför tyckte kvinnor i början av 1900-talet att det var viktigt med ett samarbete mellan Nordens kvinnor? Hur skulle de samarbeta? Den ”nordiska likheten” lyftes fram som grund till samarbetet. Den bestod i att kvinnor i Norden hade samma intressen i sed och rätt, inte minst avseende kvinnors sociala och rättsliga ställning. Tillsammans hade alla att vinna på om dessa intressen tillvaratogs.⁶²⁷ En förtjänst med kvinnosamarbetet skulle också vara att knyta de nordiska kvinnorna närmare varandra – vilket i sin tur kunde generera ökad förståelse och samhörighetskänsla. Utbytet av nationella erfarenheter skulle stå högt upp på agendan. De nordiska kvinnorna kunde dra nytta av varandras kunskapsresurser och förmedla hur kvinnors situation såg ut i de olika länderna.

Tanken var att samarbetet mellan Nordens kvinnor huvudsakligen skulle ske genom konferenser och utbyten av rapporter.⁶²⁸ Ur mitt perspektiv är det intressant att just konferensformen blev en sådan tungt vägande form för samarbetet. Deltagarna var överens om att konferenser var ett viktigt medel

---

⁶²⁵ GUBKS, SKN, FIII:I, handlingar rörande internordiska konferenser, protokoll från den Nordiska kvinnosakskonferensen 10/11 1916; ”Stadgar för Nordiska kvinnosaksföreningars samorganisation: Antagna den 10 november 1916 vid nordisk kvinnosakskonferens i Stockholm”.

⁶²⁶ Janfelt 2005, s. 44, 113, 114.

⁶²⁷ *Hertha* 1916:3, s. 47.

⁶²⁸ *Hertha* 1916:3, s. 47.

för samarbete. De ansågs betydelsefulla i sin egenskap av att vara kontaktskapande institutioner. Utöver att konkreta kunskaper förmedlades kunde de också ha igångsättande funktioner och sprida ringar på vattnet. Konferenser kunde framför allt ses som ett oöverträffat instrument för att skapa samhörighetskänsla – ett 'kollektivt vi'.

I källorna påtalas ofta betydelsen av att kvinnor måste få tillfälle att lära känna varandra och utbyta erfarenheter. Det visar hur viktigt det var att tillfällena vävdes in under konferenser där det gavs utrymme att skapa vad Randall Collins kallar 'emotionell energi' mellan deltagarna.⁶²⁹ Identitetsskapandet var en väsentlig del av möteskulturen.

Fanns det andra underliggande motiv bakom den skandinaviska rörelsen än de allmänna retoriska fraser om det fria och enhetliga Norden som framkommer i föredrag och diskussioner. Varför var det så viktigt att formalisera och institutionalisera de nordiska idéerna i stora organisationer? För det första får vi se tidsandan som en viktig faktor – sekelskiftet var det stora organisationsbyggandets tid. Att bilda föreningar var ett sätt att visa allvaret bakom sina ideella eller politiska strävanden. Med organisationer, regelverk, stadgar och formaliserade rutiner betonades varaktigheten och stabiliteten – det fanns en djupare innebörd i de idéer och visioner som förenade medlemmarna i de olika föreningarna.

För kvinnorörelsen hade även antalet medlemmar betydelse, ju fler kvinnor som höll ihop både innanför och utanför nationens gränser desto större kraft bakom kraven som gällde kvinnors ställning i samhället. Det gällde att synas och höras i en tidsperiod när en lång rad andra grupper samtidigt krävde tillgång till det offentliga rummet. Det nordiska rummet uppfattades som en lagom och hanterbar mellannivå på vägen mellan det nationella och det internationella rummet. Inga nya språkkunskaper var nödvändiga, det fanns en redan existerande samhörighetskänsla och traditioner som i Hobsbawms terminologi gick att uppfinna på nytt och på nytt. Glömda var nu danskkrigen, förlusten av Finland och unionskonflikten. Det var som om skandinavismen också förstärkte det egna landets nationella identitet.

Hur gick det då med Nordiska Kvinnoaksföreningars Samorganisation längre fram i tiden? Fortsatte samarbetet? Nästa gång Samorganisationen träffades var i samband med ICWs kongress i Oslo 1920. På mötet framfördes åsikter av framförallt norska kvinnor att organisationen borde upplösas eftersom den inte utträttat något under de sex år den funnits till. Representerarna tyckte att de olika ländernas nationalförbund lika gärna kunde hålla i den nordiska kontakten och det nordiska utbytet.

Trots att det fanns tveksamheter till den nordiska Samorganisationen fanns dock tanken om det nordiska systemskapet kvar. Finland bjöd in sina

---

⁶²⁹ Dahlgren & Starrin 2004, s. 23, 61.

nordiska systrar till en konferens som hölls 1924.⁶³⁰ År 1924 hade alla nordiska länder förutom Finland infört den moderniserade äktenskapsreformen och konferensen kom att handla mest om det. På konferensen beslutades också att den nordiska Samorganisationen i fortsättningen skulle träffas vart fjärde år.⁶³¹ Men det gick långsamt utför för Nordiska Kvinnosaksföreningars Samorganisation. Flera representanter, så även SKN, ställde sig återigen frågande vad Samorganisationen kunde uträtta som inte de olika nationalförbunden kunde göra. Dessutom började det också resas argument mot kvinnors särorganisering. Norska kvinnor förespråkade ett samarbete tillsammans med män. Under 1950-talet avsåg således Nordiska Kvinnosaksföreningars Samorganisation helt.⁶³² Annat nordiskt samarbete rann också ut i sanden. För till exempel de skandinaviska naturforskarmötena hade det till sist blivit för många naturvetenskaper inblandade för att det skulle vara meningsfullt med stora konferenser. I stället började mer specialiserade konferenser hållas i mindre skala.⁶³³

Att upplösningstendenserna i den skandinavistiska kvinnorörelsen började synas så snart efter bildandet av den samnordiska plattformen visar att organisationen som skulle stärka den nordiska samhörigheten inte fyllde några faktiska behov utan mer var en diskursiv konstruktion som kunde utnyttjas och återupplivas i vissa strategiska situationer. De identitetsskapande effekterna för sammanhållning inom en borgerlig kvinnorörelse kunde förmodligen tillfredsställas på andra arenor.

Appellen – lika lön för lika arbete

Vi skall återvända till konferensen. När Nordiska kvinnors samorganisation väl var stiftad gav den sig i kast med den första punkten på den gemensamma agendan. Vilket ämne hade valts och hur kopplades det ihop med den nordiska scenen och den skandinavistiska rörelsen?

Temat för lördagens förhandlingar tillhörde ett problemområde som ännu inte idag, 90 år senare, har fått sin lösning: *lika lön för lika arbete oavsett kön*. I likalönefrågan anslöt de nordiska kvinnoorganisationerna till en internationell rörelse. Frågan handlade också om ett agerande över klassgränser. Likalönefrågan hade aktualiserats redan under 1890-talet på feministiska socialistkongresser. Inom den socialistiska kvinnorörelsen sattes kvinnans ekonomiska frihet högt, det var den som skulle utgöra basen för hennes emancipation. Emellertid engagerade sig även den borgerliga delen av kvinnorörelsen för likalönefrågan.

---

⁶³⁰ Melby m.fl. 2006, s. 75.

⁶³¹ Melby m.fl. 2006, s. 77ff.

⁶³² Melby m.fl. 2006, s. 81.

⁶³³ Eriksson 1991.

Fransyskan Gabrielle Duchêne hade länge arbetat för en förbättring av kvinnors löner. På International Councils of Womens kongress i Rom 1914 hade hon också fört upp frågan på dagordningen.⁶³⁴ Under första världskriget sände Duchêne iväg en appell, *A travail égal – salaire égal?*, till kvinnoorganisationer runt om i Europa. I Sverige hade till exempel SKN, FBF, LKPR och de socialdemokratiska kvinnorna fått uppropet. Uppropets syfte var att så många som möjligt skulle ansluta sig till principen – lika lön för lika arbete. Gabrielle Duchêne menade att frågan hade blivit ytterst aktuell under kriget eftersom kvinnor då ersatte män inom industrin och lönenivån omedelbart hade sänkts. Duchênes upprop manade till att det var kvinnors plikt att begära lika lön för lika arbete eftersom allt arbete skulle betalas vad det var värt, utan hänsyn till kön. Kvinnor skulle också begära lika lön av solidaritetskänsla till andra kvinnor och slutligen av pliktänkta till de krigförande männen. Män skulle inte heller behöva komma hem till en lägre lönenivå när kriget var över menade Duchêne.⁶³⁵

Anna Kleman, länsförsäkringstjänsteman och ordförande för den svenska sektionen av det Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet, inledde med att tala om hur kriget hade påverkat lönesättningen i de stridande länderna. De närvarande redogjorde också för hur appellen hade mottagits i de olika nordiska länderna. Därefter beslöt konferensen att den skulle ansluta sig till principen för lika lön för lika arbete och att den Nordiska samorganisationen aktivt skulle ta upp frågan på sitt program. De olika medlemsföreningarna skulle själva besluta hur de skulle arbeta vidare med frågan.⁶³⁶ Redan på styrelsemötet den 27 november 1916 bjöd Svenska Kvinnornas Nationalförbund in Anna Kleman för att redogöra för appellen och styrelsen beslöt omgående att ansluta sig till detta arbete.⁶³⁷ Detsamma gjorde både Fredrika-Bremer-förbundet och Landsföreningen för Kvinnans Politiska rösträtt.⁶³⁸ På Socialdemokraternas kvinnokongress 1917 beslutades att även de skulle ansluta sig till principen.⁶³⁹

Det är en smula förvånande att de svenska kvinnorna i olika läger så lättvindligt kom överens att ställa sig bakom likalönsappellen. Att kräva likalön som män innebar ju att utmana män som grupp i arbetslivet och ställa sig på samma nivå som män. Hur skall detta tolkas?

När kvinnor krävde lika lön för lika arbete, krävde de nämligen en ekonomisk jämlikhet med män. Vad innebar det i ett bredare perspektiv? Hur

---

⁶³⁴ Wikander 2006, s. 314f.

⁶³⁵ *Morgonbris* 1917:2, s. 5.

⁶³⁶ GUBKS, SKN, FIII:I, handlingar rörande internordiska konferenser, protokoll från den Nordiska kvinnosakskonferensen 10/11 1916, s. 7–9. Svenska sektionen av Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet var inte med i SKN.

⁶³⁷ GUBKS, SKN, AI a:I, styrelseprotokoll 27/11 1916 §5.

⁶³⁸ RA, FBF, A3:3, 21/11 1916; LKPR, vol 4, protokoll från det 14:e årsmötet 8–9 januari 1917, centralstyrelsen för LKPR, det andra enskilda mötet §1.

⁶³⁹ *Morgonbris* 1917:3, s. 3.

argumenterade kvinnor för saken? Ulla Wikander har följt frågan om nattarbetsförbud för kvinnor genom ett stort antal internationella kongresser runt sekelskiftet 1900. Wikander har visat att den ekonomiska jämlikheten ofta var sammanknippad med den juridiska jämlikheten, att kravet på lika lön för lika arbete ofta hängde ihop med diskussionen om en jämlik eller ojämlig arbetarskyddslagstiftning. Kvinnorörelsen hade svårt att komma fram till en gemensam ståndpunkt i frågan om arbetarskyddslagstiftning. En del tyckte att det måste finnas speciella särdrag, medan andra inte. Under parollen ”lika lön för lika arbete” kunde emellertid ofta olika falanger av kvinnorörelsen samsas, beroende på att de lade in olika tolkningar i parollen.⁶⁴⁰ En problematisering av likalönsprincipens innebörd visar att frågan hade flera bottenar.

Var det verkligen radikalt att begära lika lön för lika arbete? Svaret kan vara både nej och ja. I *A Woman's wage* diskuterar Alice Kessler-Harris kravet om lika lön för lika arbete. Hon finner att kravet lika väl kunde vara till kvinnors fördel som nackdel, när hon analyserar de olika argumentationslinjerna. En falang tolkade likalönefrågan som ett skydd för män på arbetsmarknaden, eftersom då kvinnor inte kunde konkurrera ut män med lägre lön. I frågan om att arbetet skulle betalas vad det var värt fanns också en dubbelhet. Det handlar dels om en löneutjämning mellan män och kvinnor, dels om ett cementerande av genusarbetsdelningen, eftersom det ledde till att arbetsgivare sällan lät kvinnor och män utföra samma slags arbete. Den andra argumentationslinjen representerades av mer radikala röster inom kvinnorörelsen. För dem handlade kravet om lika lön för lika arbete om rättvisa och jämlikhet på arbetsmarknaden.⁶⁴¹

Hur deltagarna vid den Nordiska kvinnoakskonferensen argumenterade med anledning av Gabrielle Duchênes appell om lika lön för lika arbete är svårt att säga något om eftersom det inte finns diskussionsprotokoll bevarade, det står inte heller något omnämnt i pressen. Vi kan endast stödja oss på argumenten i själva appellen som handlade om att kvinnor skulle kräva lika lön för lika arbete i solidaritet med andra kvinnor. Men de skulle även göra det i solidaritet med män. Tydligt var appellen formulerad så att olika grupperingar kunde lägga in sin tolkning efter eget huvud. Appellens argumentering kunde höra till den grupp som Kessler-Harris såg som ett skydd för män på arbetsmarknaden – att kvinnor med sina lägre löneanspråk inte skulle konkurrera ut män, men den kunde också tillfredsställa de mer radikala feministerna. Intressant är också att kvinnor såg sig som tillfälliga på den manliga arbetsmarknaden. De såg det som självklart att män åter skulle ha tillbaka ”sina” tjänster när kriget var över.

---

⁶⁴⁰ Wikander 2006, kap. 10, 14, speciellt s. 96f.

⁶⁴¹ Kessler-Harris, Alice, *A woman's wage: Historical meanings and social consequences* (Lexington, university press of Kentucky 1990), kap. 4; se även Wikander 2006, s. 47, 96.

I jämförelse med de två andra konferenserna som avhandlingen handlar om, 1897 och 1911, är det tydligt att det nordiska rummet gav utrymme för djärvarer frågor. Kvinnopolitiska problem som behandlades i andra länder kunde nu tas upp på agendan och integreras i transnationella former. Att stödja sig på en nygammal skandinavistisk tradition av nordiska ”starka” kvinnor gav vind i seglen och förstärkte argumenten. Det blev större tyngd i kraven. Tidens kriser och spänningar gjorde också enhetslösningar och samarbetsformer nödvändiga. Därför var hemfrågan, konferensens offentliga tema idealiskt för det nordiska systerskapet.

Offentliga föredrag – hemmens betydelse och värdesättning av kvinnors arbete

De svenska kvinnoföreningarna föreslog på ett tidigt stadium att hemmens betydelse och värdesättning av kvinnors arbete skulle vara konferensens offentliga tema. Valet av ämnet om hemmens betydelse var grundat i att det för tillfället var ett stort intresse för det husliga arbetet i Sverige.⁶⁴² Året innan hade Svenska Kvinnornas Nationalförbund anordnat ett offentligt möte i Stockholm under temat: ”Hemmens betydelse för vårt land”, som blev lyckat.⁶⁴³ Varför inte upprepa en succé?

På samma sätt som vid de två tidigare konferenserna passade de svenska arrangörerna på att visa upp kvinnors verksamheter. I samband med konferensen erbjöds konferensens deltagare att se sociala institutioner i Stockholm.⁶⁴⁴ Svenskorna framhöll också vikten av att ta det sällsynta tillfället i akt att visa upp de framstående representanterna för nordisk kvinnorörelse som skulle samlas i rikets huvudstad. De ville att den svenska allmänheten skulle få möjlighet att möta gästerna samtidigt som allmänheten skulle få insikt om kvinnlig verksamhet i andra länder än Sverige.

Hemmens betydelse

På första konferenskvällen hölls offentliga föredrag i Läkaresällskapets stora sal. Läkaren och LKPRs vice ordförande Karolina Widerström höll i ordförandeklubban. Salen var fylld till sista plats, det stod folk i gångar och vestibul och många fick vända i dörren. Temat för kvällen var ”Kvinnorna och höjandet av det husliga arbetet”. De olika föredragen handlade om rationell utbildning i hemskötsel och talarna betonade hemarbetets hygieniska och ekonomiska aspekter. I några länder hade redan till exempel skolkök i pojks-

---

⁶⁴² RA, FBF, A2:5, bilaga till protokoll 9/6 1916; RA, LKPR, vol. 4, Centralstyrelsens verkställande utskott, protokoll 1915–1917, 7/6 1916 §6.

⁶⁴³ KVA, A H-R, kapsel 25, SKN årsberättelse april 1914–april 1915, s. 12; GUBKS, SKN, AI a:1, styrelseprotokoll 16/11 1914 §15, 19/12 1914 §6–10, 27/4 1915 §14; AII a:1, CK-protokoll 8/1 1915 §3, 10/3 1915 §1–2.

⁶⁴⁴ *Stockholmstidningen* 12/11 1916; *Svenska Dagbladet* 12/11 1916.

och flickskolor inrättats samtidigt som det fanns möjlighet till husmodersutbildning i andra länder. Det betonades vidare att det var kvinnor som drivit fram förändringarna och att de nu hade som mål att påverka stat och kommun. Målet var att alla husmödrar skulle få undervisning i hemvård.⁶⁴⁵

Läkarsällskapet

Foto: SSM

Förhållandena i de nordiska länderna skilde sig. I Danmark hade man satsat på att höja det husliga arbetets anseende. Det hade upprättats enstaka skolor och kvinnor hade drivit på kommunerna för att erhålla anslag och obligatorisk undervisning. I Finland hade kvinnor arbetat med att samla ihop all kunskap som funnits spritt i landet. På Island strävade man fortfarande efter att hitta lämpliga former för utvecklandet av huslig ekonomi. I Norge fanns redan en fast organisation av skolkök och husmodersskolor. Det svenska föredraget hölls av yrkesinspektris Kerstin Hesselgren som talade om att skolköksundervisningen redan var utbredd och det nu siktades mot en formaliserad utbildning för hemmens skötsel och ekonomi.⁶⁴⁶

Här ansluter föredragen till en redan existerande debatt som fördes under mitten av 1910-talet. Samhället stod i omdaning. Självhushållens tid var förbi. Det moderna samhället hade gjort intåg och kvinnor måste skolas om för att möta de nya krav som ställs på dem för att sköta hem och hushåll. Runt

---

⁶⁴⁵ *Aktuella kvinnofrågor* 1917.

⁶⁴⁶ *Aktuella kvinnofrågor* 1917.

om i Europa blåste första världskrigets vindar och kvinnors arbetsituation hade blivit annorlunda. Hemmen blev nu viktiga för nationen och en del i landets beredskap. Samtidigt fanns en tendens att effektivisera och uppvärdera hemarbetet till ett ”riktigt” arbete. I tidigare forskning har denna process kallats för ett slags ”professionalisering” av hemarbetet, ett uttryck först myntat av Yvonne Hirdman.⁶⁴⁷ I historikern Madelene Lidestads avhandling *Uppbåd, uppgifter, undantag* behandlas just hemmen som en sfär där kvinnor hade en betydande uppgift under första världskriget i Sverige. Hemmen skulle tjäna det allmänna och nationens försörjning.⁶⁴⁸ Även i Josefin Rönnbäcks avhandling om den svenska kvinnliga rösträttsrörelsen poängteras att rösträttskvinnorna utöver själva rösträttsfrågan ägnade tid åt frågor kring hem och hushåll.⁶⁴⁹

Föredragen på konferensen visar att ”professionaliseringen” av hemarbetet var tudelad. Dels handlade det om att utbilda husmodern och låta hemarbetet vara kvar i hemmet. Samtidigt handlade det om att föra ut hemarbetet ut i samhället. Arbetet skulle skötas av utbildat yrkesfolk i till exempel skolkök och omsorg om barn i olika institutioner.

Vid undersökningen av de två första konferenserna, konstaterade jag att själva innehållet i konferensprogrammet för det mesta var ganska utslätat och allmänt hållet. Det förekom inga egentliga förslag på förändringar för kvinnors situation. Men vid den Nordiska kvinnosakskonferensen 1916 handlade ämnena om att lyfta fram kvinnors verksamhet och göra politik av den på ett helt annat sätt än tidigare. Till skillnad från tidigare hette denna konferens också kvinnosakskonferens. Konferensen fyllde likväl även den här gången en betydande kunskapsförmedlande funktion. Kvinnor fick nu möjlighet att ta del och lära sig om vad som hände i de övriga nordiska länderna.

Valet av tema gör också att cirkeln på ett sätt sluts från debatten som fördes på 1890-talet. I kapitel III, om konferensen 1897 redogjorde jag för de olika föredragen. Den ena gruppen av tal var utpräglad maternalistiska och handlade om vad kvinnor kunde göra i samhället; det var de kvinnliga egenskaperna som skulle värdesättas och tillvaratas. Den andra gruppen av tal var mer strukturkritiska och präglade av en politisk vilja att se frågan i ett maktperspektiv. Föredragen handlade om att kvinnor skulle erövra nya områden i samhället, vilka inte ansågs som typiskt kvinnliga. I Sverige hade då bland annat debatten sitt ursprung i Ellen Keys uttalanden om att kvinnorörelsens kvinnor frångick de tillskrivna och ”medfödda” områdena för kvinnor. Föredragen vid den Nordiska kvinnosakskonferensen nästan 20 år senare vittnar

---

⁶⁴⁷ Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* (Stockholm 1992); Lövgren, Britta, *Hemarbete som politik: Diskussioner om hemarbete, Sverige 1930–40-talen, och tillkomsten av Hemmens forskningsinstitut* (Stockholm 1993).

⁶⁴⁸ Lidestad 2005.

⁶⁴⁹ Rönnbäck 2004.

om att kvinnor nu vänt åter mot de områden som Ellen Key utpekade som speciellt ägnade för kvinnor, men med en tydligare udd än tidigare att kvinnors villkor måste förbättras.

Värdesättningen av kvinnors arbete

På konferensens andra dag hölls också ett välbesökt offentligt möte, i KFUKs lokal. Ämnet var ”Värdesättningen av kvinnoarbetet” och blev ett slags fortsättning på Samorganisationens mer slutna förhandlingar, då de hade tagit del av Gabrielle Duchênes internationella appell om lika lön för lika arbete. I frågan om lönesättning för kvinnor rådde inte speciellt stora skillnader mellan de nordiska länderna. Emellertid var Sverige det enda landet som inte ännu hade rösträtt för kvinnor. Seminarieriktorn Anna Sörensen för Sverige som talade om lönesättning och kön betonade ett samarbete med män. När kvinnor väl fick rösträtt kunde de tillsammans med män:

[...] söka lösa kvinnoarbetets problem, sedan vi fått i samarbete med dem öppna deras ögon för att kvinnofrågan icke är en kvinnornas fråga blott utan en samhällsfråga av betydelsefullaste art.⁶⁵⁰

Men de andra länderna hade inte kommit längre än Sverige i lönesättningsfrågan. Föredragen förmedlade att det fortfarande var en lång väg tills kvinnors arbete skulle värdesättas lika mycket som mäns. Talarna förde fram exempel på orsaker till kvinnors lägre löner. Det låg i kvinnors lägre utbildning, överskott på arbetskraft och brist på organisering. Anna Sörensen påtalade, att den högre medelklassens flickor som arbetade i butik och kontor och som hade pengar hemifrån, höll lönerna nere. Lösningen på problemet skulle vara att försöka ändra på en invand tankestruktur som handlade om att kvinnan av naturen var mindre värd. Kvinnor måste också få tillträde till högre tjänster. En annan talare, Annie Furuhjelm från Finland, ansåg också att kvinnorörelsen hade mycket att lära av arbetarrörelsen, kvinnor måste bli bättre i att organisera sig och hålla en högre kompetens. Föredragen framhöll vidare att tiden var förbi med enbart mannen som familjeförsörjare, varför kvinnor var i behov av högre lön. När förhållandena förbättrades skulle det leda till mindre tryck och mer arbetsglädje på arbetsmarknaden. Parollen nu skulle vara: Lika lön för lika arbete – oavsett vilket kön den anställde tillhörde.⁶⁵¹

Efter de inledande föredragen följde en kort diskussion där även mindre kända kvinnor fick komma till tals. Bland annat talade skolkökslärarinnan Maja Forsell om värdesättningen av det yrke hon tillhörde och folkskollärarinnan Anna Ljungberg om att den gifta kvinnans arbetsproblem måste lösas. Sjuksköterskan Bertha Wellin fortsatte diskussionen med att lyfta fram sjuk-

---

⁶⁵⁰ *Aktuella kvinnofrågor* 1917, s. 69.

⁶⁵¹ *Aktuella kvinnofrågor* 1917.

sköterskornas professionalisering och fördömde det amatörmässiga sjuksköterskesystemet i de krigförande länderna. Den kända svenska läkaren Karolina Widerström avslutade med att betona att en god hälsa var en viktig grund till att höja kvinnors status på arbetsmarknaden.⁶⁵²

Genom föredragen utbyttes erfarenheter och kunskaper mellan de nordiska kvinnorna. Valen av ämnen visar också att en ny tid randats inom den borgerliga kvinnorörelsen. De handlade om att formeringen för offentlighet måste ske inom ramen för arbetsmarknaden på ett nytt sätt. Arbetsmarknaden organiserades nu annorlunda med kollektivavtal och kvinnors utrymme reducerades med olika lagar.⁶⁵³ Det handlade också om hur samarbetsmodellen, särorganiseringen, de könskomplementära idéerna och de diskursiva ramarna kring skandinavismen förhöjde stämningen och pumpade upp modet. Vid denna historiska tidpunkt sågs de maternalistiska strategierna och särorganiseringen som mest framgångsrik. Det var dags att byta kvinnoideal, eller åtminstone rucka på det gamla. Borta var den bräckliga och svaga medelklasskvinnan som Karin Johannisson skildrar i *Den mörka kontinenten*. Fram trädde en arbetande och delaktig kvinna.⁶⁵⁴

Den delaktiga kvinnan

I lönesättningsfrågan var konferensdeltagarna ense om att de inte kunde vänta hjälp:

[...] vare sig av stat och kommun, arbetsgivareförbund och löneruleringskommissioner, vare sig av partikamrater eller politiska meningsfränder, nej *de måste taga sin sak i egna händer*.⁶⁵⁵

Den Nordiska kvinnoakskonferensens bild av idealkvinnan speglar än mer *den delaktiga kvinnan* än de två tidigare konferensernas. 1897 lyfte jag fram *den talande kvinnan* och 1911 *den kvinnliga kvinnan*. Vad menar jag då med *den delaktiga kvinnan*? Det var en annan sorts kvinna som äntrade scenen än tidigare. Det var en kvinna som insåg att hon var tvungen att ta saken i egna händer och själv agera för att få till stånd en förändring för kvinnors situation. Konferensens hela ikonografi präglades av en annan anda. Som bilden nedan visar var kläderna inte längre extravaganta. Under kriget hade modets

---

⁶⁵² *Dagens Nyheter* 12/11 1916; *Svenska Dagbladet* 12/11 1916.

⁶⁵³ Wikander 2006 om nattarbetsförbundet; Blomberg, Eva, "Arbetsgivare i underjorden: Triangelndrama i gruvbranschen", *Häften för kritiska studier* 1992:3, s. 41, om underjordsförbundet; se även Carlsson (Wetterberg) 1986; Frangeur, Renée, *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna? Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige* (Lund 1998); Lindvert, Jessica, *Feminism som politik: Sverige och Australien 1960-1990* (Umeå 2002); Waldermarsson, 2000; Åkerblom 1998.

⁶⁵⁴ Johannisson, Karin, *Den mörka kontinenten: Kvinnan, medicinen och fin de siècle* (Stockholm 1994), s 87-94. Jfr Holgersson 2005.

⁶⁵⁵ *Hertha* 1916:18, s. 379, min kursivering.

vindrar krympt hattarnas storlek. Kvinnorna på bilden utstrålar ett helt annat slags resolut handlingskraft än tidigare. Emellertid hade inget generationsskifte skett, utan många kvinnor var samma som tidigare, bara lite äldre.

Fredrikke Mørck, Briet Asmundsson, Annie Furuhjelm

Källa: *Social-Demokraten* 10/11 1916, KB

Under första världskriget ändrade Svenska Kvinnornas Nationalförbunds verksamhet till viss del karaktär. Fokus blev större på kvinnors och hemmens betydelse för ett land i kris och krig. Nationalförbundet började också mer aktivt än tidigare att samarbeta med andra kvinnoorganisationer än sina egna medlemsföreningar. Vid krigsutbrottet mobiliserades svenska män och kvinnors uppgifter blev främst att ansvara för hem och familj. I detta skede flyttade kvinnor fram sina offentliga positioner. Frivilligorganisationen Kvinnornas Uppbåd hade initierats av SKNs ordförande Eva Upmark. I Uppbådet styrelse fanns fyra medlemmar från Nationalförbundet.⁶⁵⁶ Uppbådet fyllde också en emancipatorisk funktion, kvinnor tog tillfället i akt att visa sig dugliga och delaktiga för samhället. Ett flertal historiker har visat att det specifika med Kvinnornas Uppbåd var kvinnors professionalism i samarbete.⁶⁵⁷ I tidigare forskning anses det vara ganska unikt för Sverige med kvinnor som samarbetade över klassgränser. Det gjorde man varken i de övriga nordiska länderna eller i andra länder i världen.⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ KVA, A H-R, kapsel 25, SKN årsberättelse april 1914–april 1915, s. 11–12.

⁶⁵⁷ Om Kvinnornas Uppbåd se Andersson 2001, s. 65f; Bokholm 2000, s. 308–311; Lidestad 2005, kap. 2, 4; Tornbjør 2002, kap. 6; Törnqvist, Leif, ”Kvinnornas uppådbåd 1914–1921: En samverksansorganisation i frivilligförsvarets tidigare år”, *Militärhistorisk tidskrift* 1982; Östberg 1997, s. 184–189

⁶⁵⁸ Melby m.fl. 2006, 204f; Wikander 2006, s. 292.

Kriget kom att verka pådrivande på kvinnoarbetet – samtidigt som kvinnor fick möjlighet att komma ut på arbetsmarknaden på ett helt annat sätt än tidigare. Men det var inte bara kriget som gjorde kvinnor mer delaktiga. I *Hertha* skriver Axianne Thorstensson att det nu var dags att omsätta idéerna i praktiken. Nu handlade det om hur man skulle tillämpa de kunskaper man inhämtat.⁶⁵⁹ Tiden var nu mogen och kvinnor mer redo än tidigare. Den delaktiga kvinnan formerade sig inte längre för offentligheten. Hon anträdde offentligheten. Hon satte kvinnors arbete på samhällets agenda – hemmen och hemanarbetet skulle åter värdesättas.

Jämfört med tidigare hade det skett en förskjutning av vilka kvinnor Svenska Kvinnornas Nationalförbunds engagemang handlade om. Nationalförbundet lierade sig med kvinnor ur andra grupperingar och var inte längre lika aktivt i de moral- och sedlighetsfrågor det varit tidigare. Nu gjorde det sig också delaktigt i arbetarkvinnors situation och deras löner, även om man i samband med likalönediskussionen kan skönja en viss idealisering av den arbetande kvinnan. Tidigare hade det funnits en polarisering mellan den borgerliga kvinnan respektive den arbetande kvinnans ideal. Den förra hade beskrivits som svag, passiv och civiliserad, medan den senare som kroppsarbetande, aktiv och ociviliserad.⁶⁶⁰ I *Populärkulturen och klassamhället* analyserar historikern Ulrika Holgersson hur klassbegreppet och arbetsbegreppet ändrade karaktär vid denna tid. Hon lyfter fram att arbetet införlivades i bilden av vad det förde med sig att vara kvinna på ett helt nytt sätt än tidigare – en kvinna skulle arbeta för att vara kvinna.⁶⁶¹

Samtidigt som kvinnorna var djärva och krävde lika lön för lika arbete föll de tillbaka på den tillskrivna kvinnligheten när det gäller glorifieringen av hemmet. De ville inte släppa den maktbas de redan hade – hemmet.⁶⁶² Det handlade om att kvinnors arbete i hemmen skulle värdesättas lika mycket som mannens arbete utanför hemmen. Kvinnor ville vända på uppfattningen om att kvinnors arbete i hemmen skulle vara mindre värt. Det fanns till exempel förslag på att en ”hustrulön” skulle införas vilket innebar att kvinnan skulle få en viss procent av mannens lön eller att hälften av familjens inkomster skulle delas i två. Enligt författarna till *Inte ett ord om kärlek* stan-

---

⁶⁵⁹ *Hertha* 1916:3, s. 46.

⁶⁶⁰ Resonemanget är hämtat från Holgersson 2005, vilket i sin tur bygger på Johannisson 1994 och Jordansson 1998.

⁶⁶¹ Holgersson 2005, speciellt kapitlet ”Konstruktioner av ’kvinnor’”.

⁶⁶² För svensk forskning kring hemmens betydelse se Edling, Nils, *Det fosterländska hemmet: Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900* (Stockholm 1996); Hjalmskog, Karin, *’Democracy begins at home’: Utbildning om och för hemmet som medborgarfostran* (Uppsala 2000); för internationell forskning om hemmens betydelse se t.ex. *Maternity and gender policies: Women and the rise of the European welfare states, 1880s–1950s*, eds. Bock, Gisela & Thane, Pat (London 1994); Davidoff, Leonore m.fl., *The family story: Blood, contract and intimacy, 1830–1960* (London 1999); *Mothers of a new world* 1993.

nade dessa tankar vid förslag eftersom det ansågs att staten allt för mycket skulle intervensera i privatlivet.⁶⁶³

Det viktiga här är att trots kvinnor värnande om hemmen flyttade de samtidigt ut hemmets positioner i offentligheten. Jag tolkar föredragen om hemmens värdesättning som ett första tecken på den kommande husmodersrörelsen och det Yvonne Hirdman bland annat har kallat för ”husmorskontrakt”.⁶⁶⁴ Redan 1919 grundades Sveriges husmodersföreningars riksorganisation. Under mellankrigstiden arbetade riksförbundet tillsammans med andra delar av kvinnorörelsen för kvinnors rätt till arbete och ett ökat kvinnligt politiskt inflytande.⁶⁶⁵ Det arbetade och drev igenom ämnen som moderskapsförsäkring, barnavårdslagstiftning och änkepension.⁶⁶⁶

Form och fest

Vid den Internationella kvinnokonferensen 1911 hade festerna stor betydelse. Många av dem var minst sagt överdådiga, de präglades av gala och extravagans. Arrangemangen var uppbyggda så att största möjliga känslöengagemang skulle uppnås vid iscensättningen. Hur var det då med fester och andra kringarrangemang vid den Nordiska kvinnosakskonferensen 1916?

Den delaktiga kvinnan behövde också umgänge och social samvaro även om arrangörerna redan i förväg sagt att det inte skulle bli så många fester under konferensdagarna denna gång. Dels fanns inte ekonomiska resurser för det, dels ansåg arrangörerna att det inte var passande med för mycket fester på grund av första världskrigets härjningar runt om i Europa. Sannolikt var de också rädda för att betraktas som ytliga om alltför mycket utsvävningar förekom. I Agda Montelius inledningstal framhölls följdriktigt att deltagarna främst skulle ägna sig åt arbete – inte nöjen.⁶⁶⁷

Men även vid konferensen 1916 betonade arrangörerna betydelsen av att det fanns utrymme för socialt umgänge mellan deltagarna. Fester och tillfällen till samvaro fanns invävt under konferensdagarna – om än inte lika överdådigt som vid den förra konferensen. Mycket i SKNs arbete var uppbyggt kring en idé om kvinnors vänskap och kärlek till varandra och detta odlades

---

⁶⁶³ Melby m.fl. 2006, s. 181, 188, kap. 6. En mycket radikal socialistisk feminist, Marie Bonnevial, ville utmana genusarbetsdelningen helt och hållet. Hon förde fram förslag på att kvinnor och män skulle dela hemarbetet på hälften. Emellertid fick hon inte stöd för sina idéer. De manliga fackföreningarna motsatte sig all form av betalt arbete i hemmen, Wikander 2006, s. 201f.

⁶⁶⁴ Hirdman 1992; Hirdman 2001, s. 148; se även Melby, Kari, *Kvinnelighetens strategier: Norges husmorförbund 1915–1940 og Norges Laererinneforbund 1912–1940* (Trondheim 1995).

⁶⁶⁵ Östberg 1997, s. 189f.

⁶⁶⁶ Hirdman 2001, s. 148; om barnavårdslagstiftning se Bergman 2003; om äktenskapslagstiftning se Melby m.fl. 2006.

⁶⁶⁷ *Hertha* 1916:18, s. 379; Agda Montelius invigningstal finns återgivet i *Hertha* 1916:18.

bäst i den personliga samvaron när kvinnor ställdes ansikte mot ansikte i personliga relationer.⁶⁶⁸ Denna gång gällde det ju för de nordiska kvinnorna att återknyta de vänskapsband som blivit avklippta vid konflikterna i början av seklet. Det nya kvinnoideal som seglat upp och som inte bara hade samband med första världskriget behövde också ventileras i det lilla och privata sammanhanget.

Pressen gjorde alltid mycket väsen av festerna och de sociala arrangemangen, ett faktum som talar för vilken betydelse dessa festligheter hade som opinionsbildande instrument och vad som var medialt gångbart att fokusera på. De flesta av konferensens deltagare anlände till Stockholm redan dagen före konferensens öppnande. På eftermiddagen bjöd Signe Jacobsson, en av LKPRs arrangörer, på te hemma hos sig. I pressen omtalades den trevliga stämningen. Efter tebjudningen stannade ett fåtal kvinnor kvar för mer allvarliga överläggningar.⁶⁶⁹ På kvällen träffades man åter över en gemensam middag på Strand.⁶⁷⁰ På konferensens första kväll bjöds deltagarna på middag på Operakällaren. Eva Upmark, SKNs ordförande och ordförande i konferensens mottagningskommitté, höll där tal och hälsade sina nordiska systrar välkomna.⁶⁷¹ Under konferensdagarna åts också gemensamma luncher.⁶⁷²

Konferensen avslutades med en fest i Grand Hotels vapensal. Nu kunde ”festdräkten” ersätta ”arbetskostymen”.⁶⁷³ ”Det var ett synnerligen animeradt samkväm” och stämningen var livlig och uppsluppen.⁶⁷⁴ ”Det var en lysande och representativ samling av Nordens ledande kvinnliga personligheter” närvarande.⁶⁷⁵ I likhet med de tidigare konferenserna fanns också några män närvarande.⁶⁷⁶ Under kvällen fanns:

[...] tillfälle till det personliga samspråk, som den av förhandlingarna strängt upptagna tiden inte förr medgivit, och nordens kvinnor utbytte tankar och åsikter med ett intresse och samförstånd, som stärkte intrycket av betydelsen att de tillsammans bilda en skandinavisk enhet.⁶⁷⁷

Under kvällen bjöds det på musikunderhållning, bland annat sjöng en damkvartett under ledning av Alice Tegnér.

---

⁶⁶⁸ Se även Rupp 1997, kap. 4; Taylor & Rupp 2002, om vänskapen och kärleken inom International Council of Women.

⁶⁶⁹ *Aftonbladet* 10/11 1916.

⁶⁷⁰ *Dagens Nyheter* 10/11 1916.

⁶⁷¹ *Stockholmsstidningen* 11/11 1916; *Svenska Dagbladet* 11/11 1916.

⁶⁷² *Aftonbladet* 10/11 1916.

⁶⁷³ *Hertha* 1916:18, s. 379.

⁶⁷⁴ *Svenska Dagbladet* 12/11 1916.

⁶⁷⁵ *Rösträtt för kvinnor* 1/12 1916, s. 5.

⁶⁷⁶ Exempel på närvarande män: professor Oscar Montelius, professor Henschen, pastor Alfred Mohn, stadsadvokat Löken, dr Hedström och dr Stéenhoff.

⁶⁷⁷ *Rösträtt för kvinnor* 1/12 1916, s. 4.

Nu var det dags för de stora orden och känslorna och för frossandet i den nordiska retoriken. Festen som teaterscen och som plats för utbyte av symboliska ”gåvor” med identitetsskapande effekter märktes även denna gång. Under kvällen framfördes många tal. Det mest uppmärksammade var ett tal av den specialinbjudne historikern Lydia Wahlström. Hon talade om skandinavismens uppkomst och betonade att en ny fas randades – kulturskandinavismen. Den var den som band samman de nordiska folken – och de nordiska kvinnorna. Under den tidiga skandinavismens fas hade en kvinnornas sammanslutning varit omöjlig. Wahlström avslutade med en förhoppning att kvinnors nya skandinavism skulle ha större framgång än den politiska skandinavismen under 1800-talets mitt. Efter Wahlströms tal sjöng deltagarna unisont den fosterländska sången *Hell dig, du höga nord*.

Kvällens övriga talare var Henni Forchhammer från Danmark, Karen Grude Koht från Norge, Briet Asmundsson från Island, Lucina Hagman från Finland och Anna Whitlock från Sverige. De höll ”vackra, spirituella och högstämnda tal” på de olika skandinaviska språken. Talen handlade om förväntningarna på den nyss stiftade Samorganisationen. Efter varje tal sjöngs unisont landets nationalsång. Till skillnad från den Internationella kvinnokonferensen fem år tidigare, där maten hade en framträdande position på festerna bjöds nu istället gästerna på en lättare tesupé. Men precis som vid den tidigare konferensen minglade de runt för att lära känna varandra på mer privat basis.⁶⁷⁸

Under kvällen läste Oscar Montelius, Agda Montelius make, upp tillsända telegram från olika kvinnoorganisationer i de nordiska länderna.⁶⁷⁹ På den Skandinaviska kvinnokonferensen 19 år tidigare läste samme Montelius också upp telegram på avslutningsfesten. Telegrammen var påminnelser om att man hade stödjande vänner runt om i världen och att de frågor som togs upp var både nationella, nordiska och internationella. Det fanns ett nordiskt och globalt nätverk att luta sig mot.⁶⁸⁰

Som jag visat tidigare var telegram viktiga för konferensen som form. I den kvinnliga rösträttsrörelsens tidskrift *Rösträtt för kvinnor* publicerades till exempel en mängd olika telegram som lästes upp vid ett stort rösträttsmöte 1917. Telegrammen kom från en mängd sympatisörer i rösträttsfrågan, i synnerhet från de nordiska länderna. Svenska kvinnor var år 1917 de enda kvinnorna i Norden som ännu inte erhållit rösträtt.⁶⁸¹

---

⁶⁷⁸ *Hertha* 1916:18, s. 380.

⁶⁷⁹ *Hertha* 1916:18, s. 380.

⁶⁸⁰ Nordiska Kvinnosaksföreningars Samorganisation skickade telegram till det internationella kvinnoförbundets ordförande Isabel Aberdeen och den internationella rösträttsalliansens ordförande Carrie Chapman Catt. Under konferensdagarna lästes telegram upp från till exempel Fredrikke Marie Qvam, norsk kvinnorösträttspionjär, och fru Nice Hambre, ordförande i Norska kvinnornas nationalförbund, GUBKS, SKN, FIII:I, handlingar rörande internordiska konferenser, protokoll från den Nordiska kvinnosakskonferensen 10/11 1916, s. 2–5.

⁶⁸¹ *Hertha* 1917:11, s. 4.

Vid midnatt bröt gästerna upp efter att tillsammans ha sjungit den svenska nationalsången *Du gamla, du fria*.⁶⁸² Fester var således en viktig del av konferensernas scenografi. De gjorde konferenserna än mer till en ”teater” och var viktiga i formerandet för offentlighet. Om man betraktar konferenser och alla dess ritualer som en ’uppfunnen tradition’ var fester med sina tal, telegram och musikunderhållning en mycket viktig ingrediens i den identitets-skapande processen. Festerna innebar också givande stunder för personligt umgänge. Det var just umgänget ”som skall sporra dem [svenska kvinnor] i deras kamp för rösträtten och verka befruktande på deras arbete i samhällets tjänst.”⁶⁸³ Så skrev *Rösträtt för kvinnors* redaktör, Gurli Hertzman-Ericson. Det sociala umgänget skulle alstra emotioner vilka i sin tur skulle sporra kvinnor till att delta i samhällslivet.

Ett nordiskt systemskap

Det är dags att summera och återknyta till de frågor jag ställde upp i kapitlets inledning. Hur användes det ”nordiska rummet” till att skapa en mötesplats för kvinnor och hur konstruerades ett nordiskt systemskap som skulle gripa över nation, klass och stat? Varför användes denna konstruktion?

Redan i samband med den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897 talades i pressen om de skandinaviska kvinnornas särdrag och likheter. Det var den skandinaviska samhörighetskänslan som betonades. Det var alltså inget nytt med ett nordiskt samarbete, i synnerhet hade ett sådant skett i samband med lagfrågor – särskilt frågor om äktenskap, familj och barn. I samband med den Internationella kvinnokonferensen 1911 betonades ”folkens systemskap”. Hur var det 1916? Vad lade man vikt vid då?

Tidigare forskning kring kvinnorörelsen har ofta lyft fram relationen mellan kvinnor och nationen och därmed accentuerat hur det nationalistiska budskapet kunde vävas ihop med det feministiska.⁶⁸⁴ Josefin Rönnbäck har till exempel visat hur svenska rösträttskvinnor utåt motiverade sin kamp för rösträtt med nationalistiska förtecken – kvinnors rösträtt skulle gagna nationen. Rönnbäck har också visat hur svenska rösträttskvinnor använde sig av nationella symboler i sin kamp. Även vid de kvinnokonferenser, som den här avhandlingen handlar om, fanns nationella symboler med, flaggor, fanor och högstämde tal. Men jag skulle vilja gå ett steg längre och rikta blicken ut mot

---

⁶⁸² *Dagens Nyheter* 12/11 1916. Rönnbäck 2004, s. 213f, vid LKPRs nationella möten var den svenska nationalsången ofta med som en viktigt inslag.

⁶⁸³ *Rösträtt för kvinnor* 1/12 1916, s. 5.

⁶⁸⁴ *Gendered nations: Nationalisms and gender order in the long nineteenth century*, eds. Blom, Ida, Hagemann, Karen & Hall, Catherine (Oxford 2000); Landes, Joan B., *Visualizing the nation: Gender representation and revolution in eighteenth-century France* (New York 2001); Yuval-Davis, Nira, *Gender & nation* (London 1997).

omvärlden – se svenska kvinnor och kvinnokonferenserna i relation till den transnationella rörelse som skandinavismen representerade.

Skandinavism kan betraktas som en transnationell nivå mellan de nordiska länderna och är en idé som bygger på att ländernas gemensamma traditioner i form av språk, kultur och historia kan ligga till grund för institutionaliserad samverkan. Den tidiga politiska skandinavismen i mitten av 1800-talet överlevde inte på grund av att de nordiska länderna satte sin egen nation högre än det transnationella samarbetet, när det verkligen gällde och när kriget mot Danmark bröt ut.⁶⁸⁵ Som Ruth Hemstad visat övergick då skandinavismen till en kulturell rörelse i form av en praktisk skandinavism som mestadels fördes på en civil nivå och utmynnade i en mängd olika föreningar, tidskrifter, utställningar och möten. Under perioden förekom även samarbete på mellanstatlig nivå i främst lagstiftningsfrågor. Samarbetet ägde främst rum på de nordiska juristmötena, men även stora nordiska skolmöten förekom där lärare och skolfolk från hela Norden träffades för att utbyta erfarenheter och diskutera pedagogiska frågor.⁶⁸⁶

I samband med unionsupplösningen mellan Sverige och Norge 1905 och fram till första världskrigets slut avstannade eller stagnerade det skandinaviska samarbetet. Hemstad kallar denna fas för ”nordisk vinter”.⁶⁸⁷ Även i min forskning ser jag att samarbetet mellan Nordens kvinnor stagnerar under den ’nordiska vintern’, inte minst i samband med konflikten mellan Svenska Kvinnornas Nationalförbund och det norska nationalförbundet. Men att relationerna skulle vara så vintriga som Hemstad beskriver kan jag inte hålla med om. Vänskap mellan enskilda personer gjorde gränsöverskridanden möjliga. En av norsk kvinnorörelses främsta ledare Gina Krog var till exempel med på den Internationella kvinnokonferensen i Stockholm 1911. Samtidigt förekom ett intensivt arbete mellan Nordens kvinnor i samband med arbetet kring äktenskapslagstiftningen som började redan 1909.⁶⁸⁸ Kriget medförde emellertid till en början en viss stagnation i utbytet. Tiden var inte inne för stora och dyrbara konferenser, däremot förekom ett antal mindre möten med färre deltagare och samarbetstanken fick allt större näring. År 1916 var det åter dags att etablera ett formaliserat samarbete.

Gemensamhetsprojekt växte också fram i många andra sammanhang. I en nyutkommen bok av Monica Janfelt analyseras Föreningarna Nordens syn på Norden. Janfelt lägger stor vikt vid den nordiska enhetstanken och menar att det var den som var själva drivkraften till ett nordiskt samarbete. Syftet med Föreningarna Norden var att arbeta tvärs över de nationella gränserna som

---

⁶⁸⁵ Sandström 2004, s. 143–145.

⁶⁸⁶ Hemstad 2004; Nyhagen, Bernt, *Oversikt over det nordiske lovsamarbeides utvikling og resultater* (Stockholm 1977). Ett annat konkret exempel på nordiskt samarbete är de Nordiska historikermötena se Hemstad 2004.

⁶⁸⁷ Hemstad 2004, s. 187–227; se även Sejersted 2005, kap. 5.

⁶⁸⁸ Melby m.fl 2006.

skulle skapa förståelse för grannfolken och därmed bygga upp ett slags nordisk identitet med den nordiska enhetstanken som grund; ett slags nordisk nationalism.⁶⁸⁹

Den Nordiska kvinnosakskonferensen 1916 och etableringen av Nordiska Kvinnosaksföreningars Samorganisation skrev in sig och verkade inom en väl sammanhållen skandinavistisk kontext. Det fanns kulturella och diskursiva ramar och ett ”språk” att känna igen sig i. Det fanns gamla traditioner om myter om Nordens särart som kunde väckas till liv och nya som kunde uppfinnas. Till skillnad från många andra samarbetsprojekt i Norden var detta ett samarbete efter kön – det var nu kvinnor som knöt banden över de nordiska gränserna. Tanken hade fötts på ett möte i Köpenhamn 1914, i samband med att representanter för Nordens kvinnor samlades för att diskutera äktenskapslagstiftningen. Under konferensdagarna 1916 stiftades Nordiska Kvinnosaksföreningars Samorganisation. Organisationens syfte var att utgöra grunden för samarbete, i synnerhet skulle kvinnors intressen bevakas i familj, stat och samhälle. Ett nordiskt systemskap som tonade ner motsättningarna mellan klass och nationell tillhörighet skulle formas.

Min undersökning har visat att detta större systemskap gav kvinnosaken en skjuts. När kraven framställdes utifrån ett nordiskt rum och med en nordisk identitet som bas blev tonen djärvare. Nya kvinnoideal och nya medborgarskapsideal formulerades. Frågor som aldrig tidigare hade varit uppe, som till exempel likalönsfrågan och värdesättningen av hemarbetet som ett arbete, kom nu upp på agendan. SKN, som tidigare tvingats hålla en mittenlinje i alla känsliga frågor, vågade gå utanför sina principer vid detta tillfälle. Även inom den moderata falangen av den borgerliga kvinnorörelsen kom nya kvinnoideal – den delaktiga kvinnan – att formuleras.

Konferensspråket bemängdes med nordiskt idylliserande retoriska fraser. Återkommande betonades ’den skandinaviska samhörighetskänslan’. I Agda Montelius öppningstal markerade hon mötets epokgörande karaktär, det var den första sammanslutningen mellan Nordens kvinnor.⁶⁹⁰

Och vi Nordens kvinnor böra i sanning med lätthet kunna samarbeta, då vi hava så många beröringspunkter och stor inre likhet.⁶⁹¹

Montelius betonade att detta syntes allra mest när nordiska kvinnor möttes i andra länder än Norden. Då syntes inte olikheterna som trots allt fanns. Montelius sade att hon hoppades att särdragen skulle komma fram under

---

⁶⁸⁹ Janfelt 2005, se t.ex. s. 93; se även det nordiska forskningsnätverket: ”Det nordiska samarbetets historia: Proklamationer, program och praktiker”, ”Civilsamhällets Norden”, papers presenterade på ett seminarium om nordiskt samarbete i januari 2004, red. Haggrén, Heidi, Hemstad, Ruth & Marjanen, CENS, Helsingfors universitet 2005, 3/10 2006: <http://www.helsinki.fi/hum/nordic/svenska/publikationer.html>, utskrift hos författaren.

⁶⁹⁰ KVA, A H-R, kapsel 25, SKN, årsberättelse april 1916–april 1917, s. 5.

⁶⁹¹ *Hertha* 1916:18, s. 376.

konferensen – det var de som kunde få ett dynamiskt samarbete till stånd. Hon hoppades också att konferensdeltagarna skulle kunna enas på ett ”glatt och kärleksfullt” sätt och inte lösa problem på samma sätt som de krigförande länderna gjorde. I inledningstalet beskrev också Montelius de nordiska särarterna. Danmark var ett ”öppet”, ”soligt”, ”glatt” och ”vänligt” land. Norge, ett land med fjäll och fjordar ”där endast tystnaden talar och där man är himlen nära.” Finland som ett krigets land, men också ett ”vattens land -, rörande skönt och hjärtevinnande.” Island beskrevs som den ”förtrollade sagoön, med is och snö på ytan och eld i djupet”. Sveriges särdrag eller svenskornas egenheter berörde inte Agda Montelius annat än att svenskorna hälsade sina gäster välkomna med ett ”trofast handslag”.⁶⁹²

Vid den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897 betonades även då ’den skandinaviska samhörighetskänslan’ och även då betonades de skandinaviska särdragen. De påminner mycket om beskrivningarna Agda Montelius gjorde 19 år senare. I en artikel av Lotten Dahlgren, publicerad i tidskriften *Dagny* 1897, beskrevs olika skandinaviska karaktäristika. Men det var likheter som gjorde de nordiska länderna till ”systerländer”.⁶⁹³ Brödrafolken hade ersatts av systerländer:

Och hvad ha vi nordens kvinnor ej allt att lära af hvarandra! De för hvarje nationalitet karakteristiska dragen erbjuda tillräckligt många skiljaktigheter för att göra brytningen pikant, men äga mångfaldiga element, som befordra en harmonisk sammansmältning.⁶⁹⁴

Finskor med ”okufelig energi” och ”liffull vakenhet”. Norskorna som Nordens ”ungdomsfolk par preferencé”, de utgjorde en ”hälsosam motvikt” till danskornas ”enkelt naturliga intelligens”. Svenskorna var ”reserverade” och ”svårantändliga till entusiasm och handling”. Lotten Dahlgren undrade om det inte var så att kvinnor mer än män bättre bevarat de ursprungliga och karaktäristiska särdragen.⁶⁹⁵ I samband med en skandinavisk kvinnokonferens i Kristiania 1902 betonades även då de nordiska olikheterna, likaså vid de nordiska mötena om äktenskapslagstiftningen.⁶⁹⁶

Hur ska då detta tolkas? Varför fick de nordiska kvinnorna nationella epitet när de samtidigt skulle känna tillhörighet i en samnordisk gemenskap? Varför lyftes olikheterna fram så som de gjorde? I boken *The construction of Norden* lyfts retoriken fram som vanligt förekommande i samband med nordiskt samarbete. Det betonas även att retoriken innehåller en social praxis – orden skall leda till praktisk handling.⁶⁹⁷ Men betoningen av de nationella

---

⁶⁹² *Hertha* 1916:18, s. 376.

⁶⁹³ *Dagny* 1897, s. 256.

⁶⁹⁴ *Dagny* 1897, s. 258.

⁶⁹⁵ *Dagny* 1897, s. 258.

⁶⁹⁶ *Dagny* 1902, s. 294f; Melby m.fl. 2006, s. 84–88.

⁶⁹⁷ Stråth & Sørensen 1997, ”Introduktion”.

särarterna måste ha inneburit något mer. Jag menar att det var viktigt att lyfta fram olikheterna och låta dem komplettera varandra. Olikheterna var förutsättningar för att en skandinavisk enhet skulle kunna konstrueras. Enheten skulle blomstra samtidigt som det fanns stor respekt för det nationella. I skandinavismen fanns en nationell mångfald, man skulle acceptera olikheter och särdrag för att förena nationalismen och skandinavismen. Det var de regionala särdragen som var styrkan för den större enheten – den ’kollektiva identiteten’. Julie Arenholt, yrkesinspektris från Danmark poängterade enheten:

Alla kvinnor måste hålla tillsammans för att nå framåt [...] Vi kvinnor i Sverige, Norge, Danmark, Finland och Island äro alla eniga och hålla samman i arbetet mot det gemensamma målet.⁶⁹⁸

I Föreningarna Norden talades ofta i retoriska termer om broderskapet mellan de nordiska länderna. Man skulle bevara familjekänslan.⁶⁹⁹ Leila Rupp har betonat kärleken mellan kvinnor och vänskapsbandens betydelse i den internationella kvinnorörelsen. Även i samband med den Nordiska kvinnosakskonferensen 1916 har vi sett hur deltagarna talade om det nordiska systerskapet. Det etablerades både i de nationella och nordiska symbolerna som flödade i samband med konferensen.

Varför gick nordiska kvinnor ihop över nationella gränser kring feministiska frågor som nästan inga andra nationer gjorde vid denna tid? Den faktiska likheten mellan länderna, liksom den konstruerade likheten och nordiska särarten som skandinavismen skapade som en överideologi kan utgöra ett svar på frågan. Livaktiga kvinnorörelser med väl fungerande nätverk över gränserna kan vara ett annat svar. Den transnationella nivån som Norden utgjorde var överskådlig. Man kunde läsa varandras tidningar, förstå varandras brev och föredrag och därför kommunicera med lätthet. Olika grupper i den borgerliga eliten i Norden kände varandra väl.

Inom nordisk välfärdsforskning har det nordiska samarbetet setts som en del av moderniseringsprocessen samtidigt som det tidiga samarbetet varit viktig för framväxten av en nordisk välfärdsmodell.⁷⁰⁰ Kanske borde den tolkningen problematiseras ur ett könsperspektiv. En framtida forskningsfråga skulle då vara vad de kvinnliga samlingsformerna betydde för en sådan utveckling.

---

⁶⁹⁸ *Aftonbladet* 11/11 1916.

⁶⁹⁹ Janfelt 2005, s. 39.

⁷⁰⁰ Petersen, Klaus, ”Constructing the Nordic welfare? Nordic social political cooperation 1919–1955”, eds. Christiansen, Niels Finn m.fl., *The Nordic model of welfare: A historical reappraisal* (Köpenhamn 2006), s. 67–98.

Summering

1916 års Nordiska kvinnosakskonferens skrev in sig i en redan existerande skandinavistisk tankesfär. Vad som var nytt var att kvinnor i egenskap av kön skulle samarbeta med varandra i en nordisk samorganisation. Kvinnorna fyllde den skandinaviska retoriken med ett innehåll där kvinnors frågor stod i centrum.

Jämför man med de tidigare konferenserna karaktäriseras 1916 års konferenskvinnor av ett annat slags handlingskraft. Jag har kallat henne för *den deltagande kvinnan*. Hon hade insett att om det skulle ske någon förändring för kvinnors situation måste hon ta saken i egna händer. Hon gav sig in i diskussioner om lika lön för lika arbete och hon diskuterade hemmens betydelse för samhället i ett bredare perspektiv.

Diskussionerna om lagstiftningsfrågor, likalönsprincip och värdesättning av arbetet ur ett genusperspektiv visar hur Nordens kvinnor nu försökte vidga rummet och kämpa för större och svårare frågor. De utmanade nu mäns maktområden och tog upp frågor som inte är lösta ens 90 år senare. Man skulle kunna säga att den transnationella nivån, det nordiska rummet, innebär en ökad delaktighet för Svenska Kvinnornas Nationalförbund. Förbundet genomgick en process när det nu samarbetade tillsammans med andra svenska och nordiska kvinnoorganisationer, det blev mycket djärvare i sin delaktighet i det offentliga samtalet än tidigare. Det var ett samarbete som skedde över sociala och politiska gränser vilket också förde med sig att organisationskapitalet ökade.

Festerna var betydligt stillsammare än 1911, de knöts nu till den nordiska enhetstanken och den nordiska retoriken var påtaglig. 1916 års kvinnokonferens speglar också det som jag kallat det nordiska systerskapet. Nordiska kvinnor, i sin likhet och olikhet, skulle samarbeta, ta tillvara varandras kunskapsresurser och framför allt få möjlighet att träffas. Systerskapet skulle ge kvinnorörelsen en skjuts framåt. Ett visst överskridande av klassgränser kan också spåras i ämnesvalet men också i formspråket. Konferenskulturen hade en helt annan stil, mer anpassad efter vad som uppfattades som nordiskt präglade ideal.

Kapitel VI

Formering för offentlighet – sammanfattande diskussion

Denna avhandling handlar om hur en stor grupp kvinnor från borgerliga samhällsskikt formerade sig för offentlighet kring sekelskiftet 1900. I fokus står tre kvinnokonferenser som arrangerades av den då största kvinnoorganisationen i landet, Svenska Kvinnornas Nationalförbund (SKN), och kom att benämnas den *Skandinaviska kvinnokonferensen 1897*, den *Internationella kvinnokonferensen 1911* och den *Nordiska kvinnoaks konferensen 1916*.

Sekelskiftet 1900 var en period då många kvinnor började framträda i offentliga sammanhang och ställa krav på förändrade förhållanden för kvinnor som grupp. Denna process har fått beteckningen ”formering för offentlighet” av den forskningsgrupp som jag ingår i.⁷⁰¹ Med det begreppet har vi velat lyfta fram den sociala mobilisering för kvinnofrigörelse som pågick under en lång följd av år och vars syfte var att förändra kvinnors ställning i samhället. Många kvinnor spelade nämligen en viktig roll när nya institutioner och tänkesätt växte fram i och med att Sverige omvandlades till en modern nationalstat. Kvinnors nya roll som professionella yrkesutövare och aktörer i det offentliga rummet blev ett viktigt argument när de förhandlade sitt medborgarskap, det vill säga krävde politiska och ekonomiska rättigheter.⁷⁰² Många kvinnor ville inte längre enbart identifiera sig med den privata sfärens kulturer, hem, familj och lokala traditioner, utan de organiserade sig för att få tillträde till den ”borgerliga offentligheten”; en öppen och kritisk samtalsarena för medborgare där fria individer kunde uppträda och tala i egen, eller andras, sak kring frågor om makt och delaktighet i stat, samhälle och nation.⁷⁰³

Det är den sociala processen som jag har velat fånga i min undersökning – hur en grupp kvinnor försökte hitta ett ”språk” för att flytta gränsen mellan

---

⁷⁰¹ Avhandlingen är en del i projektet ”Formering för offentlighet: En kollektivbiografi över stockholmskvinnor 1880–1920”, lett av professor Donald Broady och finansierat av Riksbankens jubileumsfond. Se aktuell projektbeskrivning: 12/9 2006, <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-ffo-00.htm>, utskrift hos författaren.

⁷⁰² ”Inledning”, *Kvinnor på gränsen till medborgarskap* 2001.

⁷⁰³ Habermas 1988, s. 79–98.

det privata och det offentliga och därmed få tillträde till offentligheten. Det kvinnorna ville var att hitta former för hur detta språk bäst kunde formuleras och just modernitetens nya mötesformer med utställningar och konferenser blev lämpliga redskap att använda. Det gällde att söka sig fram till vilka argument som skulle användas och vilken ideologisk plattform man skulle ha. Konferenser kom att ses som idealiska i detta sökande. Men först måste kvinnorna bygga nätverk och ha en "rörelse" att falla tillbaka på – mobilisering krävde rörelseresurser. Kvinnorörelsen blev ett lämpligt avstamp för aktioner som på sikt kunde leda till offentligheten.

Rent allmänt fanns det i samhället kring sekelskiftet 1900 ett behov av möten och föreningar, inte bara för kvinnor utan även i en rad andra sammanhang där informationsspridningen var viktig. Man kan säga att det offentliga rummet vidgades i samband med samhällsförändringen och att det uppstod luckor eller nischer som kvinnor och andra utanförställda grupper kunde erövra. De använde sig flitigt av kanaler såsom frivilligorganisationer och informella nätverk där de förvärvade kunskap och erfarenhet av organisatoriskt arbete och fick ett slags organisationskapital. Att just anordna konferenser blev ett viktigt redskap i den processen. Konferenserna fick en funktion som offentliga arenor för olika intressen och grupperingar. Med sina fasta former, sin öppenhet och sitt universalistiska språk var de idealiska mötesplatser i formeringen av nationell medborgaranda, stolthet och samhörighet. Där kunde olika åsikter brytas och där väcktes identitetsskapande känslor som gav bränsle åt sammanhållning och gemenskap. Rörelsen fick också synliga manifestationer genom konferenserna eftersom pressen bevakade dem med stort intresse. I avhandlingen har jag undersökt hur konferenserna fungerade som arenor just för kvinnor som ville demonstrera sin duglighet i samhället.

Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet fick den svenska kvinnorörelsen sitt första riktiga genombrott. En mycket stor grupp kvinnor gick samman i sällskap och föreningar eller sökte sig till det civila samhällets offentligheter som filantropi, press, kultur, fackföreningar och utbildningsinstitutioner för att få del av mäns offentlighet, men också för att skapa nya offentligheter som tidigare inte funnits. En organisationsvåg gick genom landet. Kvinnorna skapade egna nätverk, arenor och mötesplatser eller gick in i redan etablerade sällskap och sammanhang. Som Anna Sandström uttryckte det: "Ständigt var man i farten med att 'grunda' och 'stifta'".⁷⁰⁴

I undersökningen har jag frågat mig om kvinnokonferenserna, som anordnades av Svenska Kvinnornas Nationalförbund, kan återspegla den borgerliga kvinnorörelsens tankevärld, dilemman, strategier och säga något om rörelsen som helhet? Mitt svar på frågan är både ja och nej. Konferenserna har fungerat som ett raster för att fånga upp *delar* av sekelskiftets kvinnorörelse. I det efterlämnade materialet får man kunskap om vad som kom upp

---

⁷⁰⁴ Cit. efter Broady & Ullman 2001.

på dagordningen och vad som föll utanför, vilka aktörer som var engagerade, samt vilka frågor som man drev. Genom att konferenserna hade en så stor spännvidd menar jag att jag har fångat upp rörelsens mittfåra – det som enade kvinnorörelsen, vad som gick att säga utan att ”skrämma bort” kvinnor, och hur rörelsen uppfattades av omgivningen. Konferenserna är sålunda det prisma genom vilket jag har belyst ett större historiskt skeende – den borgerliga kvinnorörelsens formering och framträdande i offentligheten under moderniseringsprocessen, även om inte alla falanger av den borgerliga kvinnorörelsen omfattas av min undersökning.

Vissa organisationer i den borgerliga kvinnorörelsen faller bort i mitt material eftersom de inte anslöt sig till SKN. Det var de som intog en mer feministisk och provocerande hållning och utmanade institutioner och strukturer som hamnar utanför. De deltog inte heller i de konferenser som jag analyserat. I min undersökning är det i stället de moderata krafterna som ställts i centrum; de som inte ifrågasatte könsrelationer ur ett maktperspektiv, utan de som befann sig i mittfåran eller på den konservativa kanten. Dessa grupper, har enligt min åsikt, haft en framträdande roll i kvinnorörelsen och måste analyseras som viktiga aktörer även om de inte öppet tog ställning för en feministisk ideologi som utmanade mäns maktområden. Medlemsantalet var dessutom mycket stort i denna del av den borgerliga kvinnorörelsen. Här skiljer sig min uppfattning från andra forskare som Nancy Cott och Drude Dahlerup som endast vill räkna in rörelser med en feministisk utgångspunkt i kvinnorörelsen.

Min empiri visar att även den mer opolitiska kvinnorörelsen stod för aktioner och verksamheter som representerar det som Ulla Manns i sin avhandling kallar ”välfärdsfeminism”, alltså rörelser som vill förbättra kvinnors villkor både i hemmet och i samhället, även om de anammade en traditionell och könskomplementär arbetsdelning och inte problematiserade kvinnors underordning. De grupper som gör ett "*organiserat* arbete i syfte att förbättra kvinnors villkor" anser jag liksom Manns tillhör kvinnorörelsen.⁷⁰⁵

Begreppet "den borgerliga kvinnorörelsen" visade sig alltså vara ett för trubbigt redskap i avhandlingen om man sökte efter gemensamma ideologiska nämnare. Lika brokig som borgerlighetens sammansättning var av olika klasser och intressegrupper, lika brokig blev dess kvinnorörelse. Idéer, intressen och strategier skiftade efter omständigheterna; vilka personer som stod i ledningen, vilken feminism som gruppen förespråkade och vilken historisk kontext man rörde sig i. I mina exempel möter man oftast de falanger som tillämpade försiktighetens strategi. Det hände visserligen några gånger att radikala idéer fick komma till uttryck, men mestadels intog de kvinnor, som förekommer i mitt material, en ganska ambivalent hållning till köns olika platser och rättigheter. Men att utesluta dem ur kvinnorörelsens historia

---

⁷⁰⁵ Manns 1997, s. 25, citat, kursiv i original, s. 243.

vore att inte erkänna nyanserna och motsättningarna inom den tidiga kvinnorörelsen, att inte se historien i hela dess komplexitet.

Tankevärlden var således inte alls enhetlig i den borgerliga kvinnorörelsen – inte heller strategier och intressen – som jag har belyst i avhandlingen. Deras dilemman var däremot likartade. Alla hade svårigheter att ta ställning till män som grupp och manliga strukturer. Många av de kvinnor som jag stött på i mitt material har inte sett mäns överordning som ett problem, även när de argumenterat för att kvinnor måste få rättigheter i samhället och delaktigheter i mäns offentligheter. Andra grupperingar har varit medvetna om sin underordning men ändå inte upplevt emancipationen som ett dilemma i relation till män.⁷⁰⁶ De bildade inte front mot män eller pekade ut män. Men mäns mentala närvaro var ändå påtaglig även i de rent kvinnodominerade sammanhangen. Som Joan Scott påpekat var de tidiga feministernas hållningar fulla av motsägelser och deras teoretiska bas bildade inte en sammanhängande enhet.⁷⁰⁷ Men genom sin organisering gjorde de ändå indirekt tydligt att kvinnor som grupp befann sig utanför de sociala, kulturella och politiska maktsammanhangen.

Jag har närmat mig kvinnokonferenserna ur olika perspektiv och analyserat konferensernas innehåll, form och funktion. Jag har visat vad som händer med begrepp som klass, kön, offentlighet, modernitet och transnationalitet, när de sätts i relation till den sociala praktik som kvinnorna utövade. Jag har diskuterat den kollektiva identiteten, de uppfunna traditionernas och den emotionella energins betydelse.

I det följande kommer jag att sammanfatta och tolka mina huvudsakliga resultat och börjar med att lyfta fram avhandlingens aktör: Svenska Kvinnornas Nationalförbund.

Svenska Kvinnornas Nationalförbund

Den svenska kvinnohistoriska forskningen har inte visat särskilt stort intresse för den del av kvinnorörelsen som inte hade ett uttalat feministiskt budskap.⁷⁰⁸ Svenska Kvinnornas Nationalförbund har tidigare karaktäriseras som en konservativ organisation, utan att någon egentligen har undersökt saken. Det är därför motiverat att belysa detta stora förbund, om man vill få en bild av kvinnorörelsen som helhet. De många olika kvinnoorganisationerna tog intryck av varandra och positionerade sig för eller emot i olika frågor, samtidigt som de alla ville få plats i det offentliga rummet.

---

⁷⁰⁶ Jämför t.ex. *Än män då?* 2004.

⁷⁰⁷ Scott, Joan, Wallach, *Only paradoxes to offer: French feminists and the rights of man* (Cambridge 1996), s 1–18.

⁷⁰⁸ Se Manns om Fredrika-Bremer-förbundet och Rönnbäck om Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt, vilka var borgerliga kvinnoorganisationer *med* ett uttalat feministiskt budskap.

SKN bildades 1896 och var en paraplyorganisation för en mängd olika kvinnoföreningar i Sverige. Som mest var ett 40-tal föreningar medlemmar vilket tillsammans gav ett medlemsantal på drygt 40 000. SKNs främsta mål var att vara en länk såväl mellan svenska kvinnoorganisationer som till det internationella kvinnoförbundet, International Council of Women (ICW).

Nationalförbundet var inte innovativt på det sättet att det formulerade nya problemställningar, utan uppgiften för förbundet bör istället karaktäriseras som förmedlande och organiserande. Det fungerade till stor del som en kunskapsbank och det var få frågor som förbundet drev på egen hand. Förbundet engagerade sig dels i arbetsmarknadsfrågor som till exempel kvinnliga poliser och yrkesinspektriser, dels i frågor som handlade om sedlighet och moral som till exempel biocensur och bekämpande av osedlighetspropaganda. Eftersom SKN enligt stadgarna inte fick ägna sig åt politik i snävare bemärkelse undveks till exempel frågor om fred, rösträtt, inrikespolitik och utrikespolitik. Men som framgått av min undersökning var förbundet inte alltid troget sina ideal och indirekt kan man hävda att det bedrev både könspolitik och klasspolitik och till och med blandade sig i utrikespolitiken, till exempel under unionskrisen. I förbundets verksamhet ingick många konservativa kvinnor utan att jag för den skull vill kalla organisationen konservativ. De tampades med samma problem som andra kvinnoföreningar, som till exempel om skulle de integreras i männens organisationer eller om skulle de bilda egna

Den internationella anknytningen till ICW gjorde inblandningen i andra länders angelägenheter mycket känslig – om denna världsomspännande organisation skulle kunna fungera som brobyggare mellan kvinnor från olika nationer måste faktiska politiska spänningar och konflikter hållas borta och det gällde även de olika nationalförbunden. Vissa medlemsstater var gamla ärkefiender, men det gällde att ändå kunna samarbeta. Den svenska grenen av ICW tog starkt intryck av den internationella moderinstitutionen och följde dess intentioner och kulturella regelverk.

Det svenska förbundets styrka låg i att vara förmedlande, informations-spridande och informationssamlade. Representanter för SKN talade med myndigheter, skrev petitioner och ordnade möten. SKN fostrade kvinnor att ta del i och lära sig den officiella möteskulturen och bli goda talare, administratörer och organisatörer. Med tiden byggde förbundet upp en stor kunskapsbank i sin struktur som kommunikativt nätverk. Under förbundets första 20 år hade ett alternativt forum för kvinnor och kvinnofrågor byggts upp; ett forum där kvinnor kunde uttrycka sina åsikter eller där olika instanser kunde få ta del av data om kvinnor och kvinnofrågor. Kanske kan det liknas vid ett sekretariat för information om kvinnor, eller som en informell medborgarskola där övre medelklassens kvinnor fostrade varandra. Men fanns det inte också en djupare mening i verksamheten? Ville man inget mer? Jag börjar med att visa vilka som stod i spetsen för verksamheten.

En socialhistorisk analys av ledarskiktet visar att kvinnorna i SKNs ledning hade hög status, hög utbildning och högt socialt anseende. Det kontaktskapande arbetet krävde både tid och pengar eftersom verksamheten gick ut på att medlemmarna kunde resa och delta i kongresser och möten, både inom och utom landet. Det betydde att organisationen fick en tydlig högre-ståndsstämpel. Dessa kvinnor hade också immateriella resurser som goda kontakter med maktavare och tillgång till experthjälp i olika frågor. Språkkunskaper var till exempel nödvändiga i det internationella arbetet och att behärska främmande språk var en tydlig klassmarkör. Den partiideologiska bakgrunden var dock brokig och det fanns lojaliteter både åt höger och borgerlig vänster, men mest åt höger. Flera kända försvarskvinnor på högerkanten som Eva Upmark och Anna Rappe tillhörde ledningsgruppen liksom en känd liberal som Anna Hierta-Retzius. Hon kom genom sina frikostiga donationer, att få en mycket stark ställning i förbundet.

Kvinnorna i ledningen för SKN tillhörde sålunda en elitgrupp i samhället, både socialt och ekonomiskt, och genom sina kontakter kunde de värva stödjande medlemmar som bidrog till SKNs ekonomi med avsevärda penningssummor. De blev också vana föreningsmänniskor genom sina många överlappande medlemskap i andra föreningar och fick med tiden ett stort organisationskapital. De blev även experter på frågor som gällde kvinnor och kvinnors situation i hela världen.

En fråga som ofta dykt upp i mitt tolkningsarbete av SKN har varit: Varför organiserade dessa kvinnor sig? Vad skulle de använda offentligheten till? Vad var det egentliga målet med alla möten, resor, fester och konferenser? Var verksamheten ett uttryck för en klassformering som skulle svara mot den sociala mobilisering som arbetarklassen och fackföreningarna bedrev under samma tid? De levde i en tid med stora sociala problem och starka spänningar mellan klasserna. Runt omkring dem pågick en kamp om idéer och resurser. Deras sociala praktik och kulturella regelverk gav i hög grad uttryck för en borgerlig livsstil.

Det finns således flera tecken som tyder på att SKN först och främst var en social rörelse som ville upprätta och reproducera borgerliga dygder och ideal. Men det finns också flera andra tecken som pekar på att det också var ett feministiskt projekt, att SKN verkligen ville omvandla offentligheten till något där kvinnor kunde ta plats och få inflytande som könsvaror.

I stället för att nöja mig med att konstatera att både klass- och könshierarkier reproducerades genom den maktställning som SKN intog i svensk kvinnorörelse, vill jag göra ett försök till djupare förståelse och öppna för en vidare tolkning men som inte motsäger de två övriga. Jag ser flera bottnar i den verksamhet denna organisation uppvisar. Med stöd i Leonore Davidoffs tänkande om genus och offentlighet har jag flyttat förståelsen till ett annat plan, där större och överordnade historiska processer kommer att spela in. Det är viktigt att se SKN som en del av tidsandan och den ekonomiska och sociala omvandlingen under förra sekelskiftet.

Det nya samhällets intåg kom att medföra en skarpare uppdelning i privata och offentliga sfärer, där kvinnors tillskrivna intressen och egenskaper, per definition, kom att hamna i det privata. Forskningen brukar tala om att produktion och reproduktion skiljdes åt på ett mer avgränsat sätt.⁷⁰⁹ Moderniteten var på så sätt dubbel för kvinnorna; dels uppstod nya hierarkier där kvinnor underordnades, dels erbjöds samtidigt nya möjligheter för kvinnor att använda sig av det moderna samhällets institutioner när patriarkala lagar försvann.

I den process som jag, liksom mitt projekt, kallat just ”formering för offentlighet” fanns många kvinnor som ville erövra offentligheten men på samma gång hade en starkare identifikation i nation, tradition, klasstillhörighet, än i den renodlat feministiska kvinnofrigörelsen. De såg att gamla värden höll på att gå förlorade när olika verksamheter delades upp och kvinnorna tappade ett inflytande de tidigare haft, när sfärerna var mer integrerade. Vad kvinnorna i SKN ville göra var att återföra de värden som de menade hade gått förlorade genom samhällsomvandlingen och de nya ekonomiska relationerna. SKN-kvinnorna, och många andra, ville skapa nya och egna rum i offentligheten, där det privata och det offentliga skulle förenas på nytt.

Det är därför ingen tillfällighet att SKN ägnade sig åt problem som uppstått ur den privata sfären, som till exempel, prostitution, sedlighet, ungdomens fostran, god litteratur och kvinnliga poliser – ämnen och teman som det ville lyfta upp till samhällsfrågor. Kvinnor var bärare av moraliska värden och erfarenheter som ett samhälle i stark förändring inte kunde leva utan. Det offentliga behövde det privata och därför blev just läroprocessen om det kvinnliga och hemmet och kunskapssamlandet om kvinnor så viktig. Med hjälp av dessa data kunde de bevisa kvinnors förmåga och status och föra ut kunskaperna till större grupper.

För att visa upp sig och göra dessa frågor synliga för omvärlden blev konferensformen idealisk. Där kunde frågorna samlas ihop och göras synliga och med hjälp av det internationella samarbetet kunde man visa upp att kvinnor över hela världen var utsatta för samma problem och höll ihop för att lösa dem. Men det betyder inte att det var en ideell social verksamhet som pågick. Under ytan fanns utstötningmekanismer och olika former av maktreproduktion. Det blir synligt i konferenserna.

---

⁷⁰⁹ Se t.ex. Carlsson (Wetterberg) 1986, s. 9–31; Edgren 1994, 24–50; *Feminism och marxism* 1986.

Kvinnokonferenserna

Med inspiration från sociologen Håkan Thörn har jag betraktat kvinnokonferenserna som manifestationer. Han menar att manifestationer kan ses som koncentrerade uttryck för en rörelses vilja och ideologi och kan förstås som en frysning av den identitetsskapande processen.⁷¹⁰ Min ambition har varit att ta ett bredare grepp över konferensfenomenet och inte stanna vid själva innehållet. Genom att studera den synliga kontexten kring kvinnorörelsen och beakta de symboler som användes och se konferenserna som en dramatiserad manifestation, menar jag att jag har blottlagt andra aspekter av rörelsens strategier. Därför har jag utgått från tre olika kategorier av frågeställningar när jag närmat mig kvinnokonferenserna i relation till ”former för offentlighet”, nämligen konferensernas *innehåll*, *form* och *funktion*.

En konferens är ett planerat möte på en bestämd plats med många deltagare. Dess syfte är att överföra och producera kunskaper och att flytta fram frontlinjen för den organisation eller institution som anordnar arrangemanget. Men konferenser handlar också om att deltagarna ska utvecklas som kollektiv och som individer. Jag menar att man inte ska underskatta konferensers kommunikationsgemenskap, det vill säga att konferenser både är en ram för identifikation och ömsesidigt informationsutbyte, samtidigt som de ger tillfällen till gemenskap och utvecklandet av kollektiva identiteter. Där finns också avgränsningar och olika slags hierarkier som konstrueras och demonstreras. Somliga blev ”vi”, andra blev ”dom”.

Innehåll

Genom att analysera innehållet i de föredrag som hölls på kvinnokonferenserna har jag ringat in vad en paraplyorganisation av borgerliga kvinnoföreningar kunde ta upp på dagordningen. Mest anslående är att konferensernas innehåll gick från ett brett upplägg med allmänna frågor till ett upplägg med färre ämnen inriktade på kvinnors position i samhället. Man skulle kunna säga att konferensernas innehåll först visade upp ett slags ”kvinnor-kan”-profil och sedan fick en mer välfärdsfeministisk inriktning. Kvinnokonferenserna speglar också kvinnorörelsens utveckling, från de stora idealens tid, med en brokig föredragningslista, eftersom det fanns behov av att samla så många kvinnor som möjligt, till en snävare och mer pragmatisk uppläggnig. I denna utveckling stämmer mina resultat överens med vad Ulla Manns upptäckte när det gällde Fredrika-Bremer-förbundets utveckling. Denna förening var för övrigt medlem i SKN. Över tid delades kvinnorörelsen också upp sig i fler grenar och därmed skedde en ökad specialisering.

Föredragen vid den *Skandinaviska kvinnokonferensen 1897* visade på en stor innehållslig bredd, från gymnastik och djurskydd till sjukvård och skol-

---

⁷¹⁰ Thörn 1997:a, s. 114, 123, 140, 168; Thörn 1997:b, s. 25, 34.

värld. Min tolkning har varit att programmet skulle tillfredsställa så många kvinnors intressen som möjligt. Min analys av konferensens innehåll visade att det fanns minst två olika teoretiska hållningar när det gällde hur och vad kvinnor skulle vara och göra i det offentliga, båda de grupper jag har kallat maternalister och de mer politiskt orienterade feministerna uppträdde på scenen med föredrag. Maternalisterna, som av somliga forskare kallas för sociala eller relationella feminister, könskomplementära feminister eller särartsfeminister,⁷¹¹ beskrev arbetsområden där kvinnor enligt traditionen kunde vara verksamma. Det var att vårda sjuka, fattiga, barn och djur; områden som passade kvinnor på grund av deras tillskrivna vårdande, förstående, ömmande och omhändertagande egenskaper. Föredragen innebar ett slags krav på erkännande av de kvinnliga egenskaperna. Föredragshållarna var eniga om att kvinnor borde få ökade befogenheter, ökat ansvar och större inflytande i arbetslivet på grund av sina tillskrivna "medfödda" förmågor att åstadkomma ett bättre samhälle. Vägen till kvinnors inflytande i offentligheten skulle gå genom det som traditionellt och historiskt uppfattats som det kvinnliga.

De politiskt feministiska föredragshållarna gick i sina föredrag ett steg längre än maternalisterna och talade om något mer än att bara tillvarata kvinnors egenskaper. Föredragen behandlade kvinnofrågan på ett mera strukturellt sätt. Det gällde att förändra kvinnors sociala och politiska situation i grunden och de tog upp frågor som kvinnors likställighet med män, medborgarskap och allmän rösträtt. Feministerna såg sig själva ingå i offentliga sammanhang tillsammans med män utan en markant uppdelning mellan manligt och kvinnligt. Viktigt är att framhålla att många kvinnor i praktiken växlade mellan dess ståndpunkter. Det fanns således ett uttalat mål på denna första konferens för att kvinnors situation, både politiskt och socialt skulle förändras.

Innehållet vid den *Internationella kvinnokonferensen 1911* bestod av två delar, dels en slutna, dels en offentlig del. Vid ICWs slutna exekutivmöte var, av förhandlingarna att döma, ICWs dagordning ganska brokig. Den handlade om allt från inventering av kvinnors utrymme i lagar, bekämpandet av lungsot till moderskapsförsäkring och hur man kan straffa vårdslösa föräldrar. Bredden av föredrag vid konferensveckans offentliga föreläsningsserier var inte alls lika stor som 1897. Innehållet hade förlorat karaktären av "kvinnor-kan" och borta var djurskyddsfrågor samt föredrag om gymnastik. År 1911 hölls föredrag av kvinnor från olika länder om vad kvinnor gjort för ungdomar som slutat skolan skulle få en bra start i arbetslivet och om olika verksamhetsområden för kvinnor. Generellt var talen allmänt hållna och handlade om sociala områden där kvinnor var verksamma. I föredragen betonades dock kvinnors rättigheter och att kvinnor måste få samma möjlighe-

---

⁷¹¹ Offen 1988.

ter som män, både till utbildning och till arbetsområden. I likhet med kvinnokonferensen 1897 fanns det också 1911, både maternalistiska och feministiska föredrag, även om de förstnämnda dominerade. I ännu högre grad än under den första konferensen, var måttfullheten en ledstjärna. Arbetet inom ICW, som jag beskrivit i kapitel II, bestod främst av ett utredande och sammanställande av frågor som de olika medlemsländerna skulle kunna ta del av. Konferensen 1911 var mycket mer präglad av ICWs innehållsagenda än de två övriga.

Vid den *Nordiska kvinnosakskonferensen 1916* handlade föredragen om att lyfta fram kvinnors verksamhet och göra politik av den på ett helt annat sätt än vid de två tidigare. Valen av ämnen visar att en ny tid randats för den borgerliga kvinnorörelsen och fler organisationer deltog. Föredragen 1916 handlade i större utsträckning om tillämpningen – om hur kvinnor skulle omsätta sina idéer i praktiken – än vid de två tidigare konferenserna. ”Formeringen för offentlighet” skulle ske inom ramen för arbetsmarknaden på ett sätt som man inte tidigare gjort. Samhällsanalysen och kritiken var skarpare. Till och med likalönsfrågan stod på programmet. De som uppträdde med föredrag upplevde det som ett problem att arbetsmarknaden reglerades med kollektivavtal och att kvinnors utrymme reducerades med hjälp av olika lagar. Vid denna konferens fick också frågorna om hemmet och hemmets skötsel en renässans ur arbetsperspektiv och nu ville man uppvärdera det kvinnliga hemarbetet. Den historiska situationen, mitt under brinnande krig, återverkade troligen på konferensens innehåll.

I jämförelse med de två tidigare konferenserna har jag här argumenterat för att det nordiska rummet och kriget gav utrymme för djärvare frågor. Kvinnopolitiska problem som behandlades i andra länder kunde nu tas upp på agendan och integreras i svenska eller nordiska former. Att stödja sig på en nygammal skandinavistisk tradition av nordiska ”starka” kvinnor gav vind i seglen och förstärkte argumenten. Tidens kriser och spänningar gjorde också enhetslösningar och samarbetsformer nödvändiga.

När jag har analyserat innehållet i konferenserna har ständigt klassaspekten blivit synlig. Genomgående har det handlat om att de borgerliga kvinnornas områden skulle vidgas. Ämnen och problem som togs upp på konferenserna hade silats genom borgerliga klassfilter och frågorna berörde rättigheter och utbildning. Endast undantagsvis berördes arbetarkvinnors situation. Här avviker också den tredje konferensen nämligen genom att likalönsfrågan fick så stort utrymme och innebar ett agerande över klassgränserna även, om inga kvinnor från den socialistiska kvinnorörelsen deltog.

Vad kan man då säga om innehållet vid de tre kvinnokonferenserna ur ett könsperspektiv? Mina resultat är att konferensernas innehåll feminiserades över tid; föredragen och debatterna blev djärvare och mer fokuserade på kvinnors problem i offentligheten, särskilt vid den sista konferensen. Men själva maktordningen mellan män och kvinnor berördes inte, ingenting sades om att det var män som behärskade offentligheten och kanske stod i vägen

för kvinnors tillträde. Innehållet vid konferenserna handlade istället om att kvinnor gjorde politik av ”sina” områden på ett nytt sätt än tidigare. Kvinnors arbete skulle värdesättas i offentligheten och kvinnor skulle få ett erkännande som kvinnor, men det var inte fråga om någon omfördelning av makt och resurser.⁷¹²

Trots det inledde dessa kvinnor, tillsammans med många andra som var verksamma under samma tid, förflyttningen av gränsen mellan det privata och det offentliga och kvinnokonferenserna blev ”språket” eller medlet för detta. Ur innehållssynpunkt kan konferenserna delvis sägas stå för en feministiskt orienterad politik.

Hur var det då med formerna kring konferenserna?

Form

I beskrivningen av konferenserna har jag intresserat mig för formen, bland annat för att ta reda på om manifestationernas formspråk kan fördjupa analysen av den borgerliga kvinnorörelsens ideologi. Jag har studerat kvinnokonferenserna som ett slags ’uppfunna traditioner’ för att använda mig av Hobsbawms begrepp. Han menar att tradition inte alltid är något som har sina rötter i det förflutna utan mycket väl kan vara nyskapelser som omges med uppfunna myter och ritualer. Genom att betrakta konferenskulturen och alla kringarrangemang vid de tre konferenserna, har jag ringat in något jag kallat för ett ”mötenas språk”; ett slags ideologiska uttryck för den sociala rörelsen. Jag har lagt vikt vid hur konferenserna utformades och visat att den sociala praktik som utvecklades i samband med konferensernas festkultur kan ses som ”gestaltad politik” som ger en minst lika komplex bild av kvinnorörelsen som de idéer, föredrag och program som presenterades under själva konferenserna. Pressen gjorde alltid mycket väsen av festerna och de sociala arrangemangen, ett faktum som talar för vilken betydelse dessa festligheter hade som opinionsbildande instrument och vad som var medialt gångbart att fokusera på.

Den *Skandinaviska kvinnokonferensen 1897*, som var den första konferensen i sitt slag som någonsin hållits i Sverige, ägde rum samtidigt som den mycket uppmärksammade Stockholmsutställningen. Kvinnokonferensen höll till i Frimurarlogen. Utöver att lokalen fick disponeras fritt, representerade lokalen också ett symboliskt värde. Frimurarlogen kan onekligen betraktas som en manlig högborg som kvinnor helt plötsligt fick tillträde till. Byggnaden i sig hade en tydlig klassprägel. Frimurarna tillhörde, vid sekelskiftet, ett borgerligt skikt med hög status och lånet av lokalen gjorde det tydligt att

---

⁷¹² Nancy Fraser har identifierat dessa olika strategier i sociala rörelser och skrivit om dem i flera sammanhang, se t.ex. Fraser; Nancy, ”From redistribution to recognition? Dilemmas of justice in a ‘postsocialist’ age”, *New left review* 1995:212, s. 68–93; Se även Hobson, Barbara, ”Introduction”, red. Hobson, Barbara, *Recognition struggles and social movements: Contested identities, agency and power* (Cambridge 2003).

SKN hade goda kontakter och bestod av kvinnor från de högre klasserna. Både konferensen 1911 och 1916 höll till i Jernkontoret, också det en magnifik arkitektonisk byggnad med manlig prägel. Föreläsningar hölls i Musikaliska akademien, KFUM och Läkaresällskapet och även de lokalerna signalerade pompa och tradition.

Den *Internationella kvinnokonferensen 1911* präglades av en osedvanlig gala och extravagans. Deltagarna blev bjudna på garden party till Stockholms slott, gjorde utflykter och deltog i många ceremoniella fester där inbjudarna stod adeln, hovet och Stockholms etablissemang mycket nära. Festerna under konferensveckan var verkligen storslagna och den ena överträffade den andra. Supéer, middagar, tal, gåvor, verserat sorl och telegram avlöste varandra. Festerna var fulla av yttre symboler i form av flaggor, standar, siden, sammet, blommor och medlemsmärken som fungerade som en enande länkar för ett 'kollektivt vi'. Arrangemangen var uppbyggda så att största möjliga känslöengagemang skulle uppnås vid iscensättningen. Jag har uppmärksammat festerna som en teaterscen och som plats för utbyte av symboliska "gåvor" med identitetsskapande effekter.

Jag har också diskuterat om konferensdeltagarna 1911 i termer av konstruktionen av 'den kvinnliga kvinnan'. Deltagarna på den tidigare konferensen 1897 hade uppvisat ett mer frimodigt kvinnoideal. Då var det den 'talande kvinnan' som intog talarstolen, men kvinnlighetskonstruktionen 1911 blev annorlunda. Nu markerade deltagarna, som kom från hela världen, tydligt sin köns- och klassidentitet genom exklusiva och exceptionellt kvinnliga kläder. Den kvinnliga kvinnan provocerade inte, och hon gjorde ett taktiskt val genom att uppträda som traditionen bjöd för att väcka acceptans. Emellertid var det alltid en svår balansakt. Valet innebar att hon kunde häcklas för att hon var alldeles för kvinnlig och framför allt – alltför extravagant.

Första intrycket ger vid handen att konferensen 1911, med alla dess luxuösa kringarrangemang, kan tolkas som en samhällsbevarande manifestation, där damer från de översta samhällsskikten visade upp sig under mycket dyrbara och exklusiva former. Meningen med kringarrangemangen var en performance; ett utanverk. Det hela verkade inövat och formaliserat in i minsta detalj. Konferenskulturen kunde tolkas som ett slags utvidgat salongsliv. Konferenskvinnorna flyttade ut sin egen sociala praktik i det offentliga rummet. Konferensens former manifesterade en borgerlig ideologi: talen, kantaterna, lokalerna, gåvorna och vördnaden för det traditionella samhällets auktoriteter tillhörde den borgerliga offentlighetens språk. Manifestationerna blev ett koncentrerat uttryck för en borgerlig ideologi där en tradition "uppfanns" och konstruerades med många ceremoniella inslag.

Min slutsats blir att form och innehåll hade olika meningsskapande innebörder. Konferensernas formspråk kan relateras till en klassreproduktion, medan innehållet i konferenserna kan sägas ligga närmare ett könspolitiskt

eller feministiskt mål. Klassidentiteten märktes framför allt i formerna, medan innehållet var tillgängligt för många fler.

Det fanns även en djupare mening och en feministisk tanke i det som formerna signalerade, de förtroliga samtalen, kontakterna över nationsgränserna, vänskapen, kärleken och det internationella systerskapet, som skulle förändra den manliga världen, hörde också till manifestationens koncentrerade ideologi. Leila Rupps och Verta Taylors iakttagelser om den internationella feminismens känslö- och kärleksbudskap har hjälpt mig att lyfta fram kvaliteter som systerskap i ICWs och SKNs möten och konferenser. Att mötas ansikte mot ansikte och under familjeliknande former tala om det som var gemensamt för alla kvinnor i hela världen visade konferenserna ytterligare en sida. Min undersökning har visat att detta större systerskap också gav kvinnorörelsen en skjuts framåt.

Om konferensen 1911 präglades av gala och extravagans så var den *Nordiska kvinnosakskonferensen 1916* betydligt mer stillsam. Det berodde på att kriget låg som en sordin över världen och då vare sig passade eller fanns det ekonomiska resurser för större festligheter. Det var också ett annat slags kvinnoideal som höll på att segla upp – den delaktiga kvinnan. Man kunde se konturerna av att ”formering för offentlighet” började ge resultat. Innehållet i konferensen fick större betydelse än formerna. Stillsamheten till trots förekom det ändå ritualer även under denna sista konferens och dessa knöts till den nordiska enhetstanken. Fester och tillfällen för socialt umgänge fanns invävt under konferensdagarna. Det var åter dags för de stora orden, känslorna och för frossandet i skandinavism och historia.

Ett viktigt led i manifestationerna under de tre konferenserna var, som jag har visat, de nationella hyllningarna till det traditionella samhällets institutioner.⁷¹³ Konferenserna vid sekelskiftet, som kan sägas ingå i modernitetens manifestationer, innehöll trots allt en hel del traditionellt stoff som uppfanns på nytt och placerades in i nya kontexter. Gåvor och gengåvor utväxlades och retoriken ingick i en allmän nationalistisk diskurs som var typisk för tiden. I ett vidare perspektiv kan de sägas ingå i en övergripande samhällsformation där nationalstaten tog form och där kvinnor sökte sig en plats i nationen.⁷¹⁴ Den norska historikern Francis Sejersted har kallat denna period i svensk historia för ett stort nationellt integrationsprojekt där klasser, kön och andra kategorier samarbetade för att undvika de uppslitande spänningar som hade blottats under unionskrisen.⁷¹⁵ Det nationalistiska formspråket i kantater, sånger, flaggspel och hyllandet av hjältar hjälpte till att skyla över

---

⁷¹³ Det konferenskvinnorna inom SKN gjorde var dock inte något unikt vad formerna beträffar. Även arbetarrörelsen tog till sig borgerliga symboler och symbolhandlingar som till exempel processioner, fanor, sånger och märken, men fyllde dem med ett annat innehåll. Det hela ingick i ett allmänt nationellt formspråk, se kapitel III.

⁷¹⁴ Jfr Rönnbäck 2004 om nationalismen i rösträttsrörelsen.

⁷¹⁵ Sejersted 2005, s 21–56.

de underliggande motsättningarna. Med hjälp av nationalismens överbryggande retorik gick problemen lättare att hantera. Som en pendang stod internationalismens överideologi och gav en förstärkande effekt.

Funktion

Slutligen ställde jag mig frågan vilken funktion dessa konferenser, med sitt innehåll och sin form, fyllde för alla ihärdiga konferenskvinnor vid förra sekelskiftet. Varför arrangerade de dessa konferenser och vad betydde deras insatser? Egentligen har jag redan ingående berört dessa frågor och diskuterat hur SKNs konferenser hade flera olika funktioner. Det är ingen tvekan om att målet för SKN var en ”formerig för offentlighet”, att förbundet ville åstadkomma en social mobilisering för kvinnor ur olika borgerliga skikt. I vissa avseenden ville kvinnorna visa upp sin lojalitet mot det bestående samhället och iscensätta en klassdemonstration när arbetarrörelsen och den fackliga rörelsen mobiliserade. I andra avseenden ville de öka möjligheterna för kvinnor att bli fullvärdiga medborgare i nationen och flytta på gränserna mellan de privata och de offentliga sfärerna. Konferenskvinnorna var alltså i någon mening feminister men utan ett uttalat feministiskt program.

Extra tydlig blev konferensernas funktion som klassproducent när jag studerade den sociala praktiken i rörelsens olika verksamheter och projekt. I de noggranna förberedelserna till konferenserna avslöjades vilka nätverk och resurser som kvinnorna hade. I insamlingarna, för att täcka de stora kostnaderna för arrangemangen, blottades förväntningar och attityder till vilka som kunde medverka. I lokaler, gåvor och blomsteruppsättningar märktes traditioner och kulturella regler som var avgränsande gentemot kvinnor ur andra klasser. Det som var viktigt var att skapa sociala band som kunde hålla ihop det stora projektet. Fester och utflykter fick en betydande nätverksskapande funktion och där fanns det möjlighet att utveckla den kollektiva identiteten mellan deltagarna. Gemensamt för hur alla fester beskrevs i källorna var sorlet, samtalen, intimiteten och vi-känslan. Vänskapen skulle byggas upp via den personliga kontakten och de kamratliga relationerna. Sammanhållningen förstärktes också av klädkoderna i gruppen. Konferenskvinnornas dräkter, hattar och märken syntes på Stockholms gator och de avvek starkt från andra samhällsklassers kvinnor i stadsbilden. Mycket av det som iscensattes var alltså sociala och känslskapande demonstrationer.

Jag vill därför också kommentera något om känslornas betydelse i kvinnors ”formerig för offentlighet”. Här har Randall Collins begrepp ’emotivell energi’ väckt mitt intresse för vad konferenserna kan ha betytt för de inblandade. I sin bok *Interaction ritual chains* utvecklar Collins en modell för hur den känslomässiga interaktionen i sociala rörelser kan uppstå.⁷¹⁶ Ett särskilt kännetecken är de känslor av gemenskap som uppkommer när

---

⁷¹⁶ Collins 2004; se även Dahlgren & Starrin 2004.

många människor samlas för en ritual eller manifestation. Om ritualen är lyckad börjar människor dela sinnesstämningar och åtbörder och de blir fyllda av den emotionella energin som gör att samstämmighet och solidaritetsband fortsätter även när ritualen har klingat ut. Deltagarna känner entusiasm och mod, och glädjen smittar av sig på andra, något som förstärker viljan att orka gå vidare med rörelsens budskap år efter år.

Den fråga jag ställt mig är om liknande processer utvecklades vid konferenstillfällena. Många kringarrangemang vid konferenserna går att förstå som miljöer där en stark känslökultur kunde blomstra. Konferenserna blev iscensatta manifestationer där deltagarna fick ett slags emotionell ”kick” och en känsla av gemenskap och tillhörighet som gav styrka. Källorna beskriver återkommande hur det surrade av prat och skratt i vestibuler och på fester. Just festerna med alla tal, telegram, rituella gåvor och hyllningar måste ha varit extra lämpade för att stimulera den emotionella energin och få deltagarna att känna den kollektiva identiteten av gemenskap. Ledamöterna fick möjlighet att dela upplevelser och känslolägen med varandra. De kunde återvända hem fyllda av energi, tillhörighet och solidaritet. Konferenserna hjälpte till att ladda batterierna.

För en sentida iakttagare gör konferenskvinnorna ibland, genom sin ovilja att utmana, för sina strategiska val och sin försiktighet, intryck av att de reproducerade sin egen underordning som könsvarelser. Återigen ställer jag mig frågan om deras arbete bara var en form av social gemenskap där borgerliga kvinnor genom sina organisationer fick möjligheter att resa och se världen och träffa sina gelikar. Men att hävda detta är verkligen att underskatta dessa kvinnor. Jag menar i likhet med utbildningshistoriken Martin Lawn att själva mötet mellan människor från olika delar av världen och resandet i sig var viktigt.⁷¹⁷ Vyerna vidgades och kunskaperna spreds.

Förutom den klass- och könsmobilisering som jag funnit vill jag också lyfta fram hur ICW, SKN och kvinnokonferenserna stod för något mer och viktigare än bara social samvaro för damer i stora hattar. Inte minst betydelsefullt var alla nya idéer och fakta om samtida sakförhållanden som presenterades vid föredrag och seminarier och som fick spridning genom deltagarna. De konferenser jag har använt som empiriskt underlag för mina frågor hade alla ett nordiskt eller internationellt anslag som fick utrymme både i debatter och arrangemang. SKNs existens vilade på internationell grund, vilket var huvudtanken, och konferensernas syfte var till viss del att

---

⁷¹⁷ Lawn, Martin, ”Hidden Internationalisms: The International Examinations Inquiry and the flow of research technologies across Europe”, paper presenterat vid *ISCHE*-konferens, augusti 2006, Umeå; se även Eellend, Johan, *Agrarian thoughts in a liberal age: The rise of agrarianism in Estonia at the turn of the 20th century* (kommande 2007) om betydelsen av personliga möten, utställningar och resande för jordbrukets modernisering i Estland kring sekelskiftet 1900.

sprida den internationella enhetstanken. Kraften i internationalismen låg i dess förmåga att omfatta skiftande frågor och vitt skilda intressen.

Det var viktigt att få kunskaperna, som presenterades på olika konferenser, att smälta samman och utvecklas till metoder eller politisk praxis som kunde tillämpas på den nationella nivån när man kom tillbaka till sitt hemland. Problem identifierades, diskuterades och vetenskapliggjordes. En viss standardisering skapades för att överflytta lösningar på problemen till länder där andra nationella villkor och kulturer rådde. Kunskaper och idéer vandrade över Atlanten eller Stilla havet till Europa och tvärtom.⁷¹⁸ Världen hade öppnats. Nya kommunikationsmedel och transporttekniker hade gjort kvinnorna mer medvetna och intresserade av utvecklingen i andra länder. Med hjälp av internationalismen kunde kvinnofrågan göras till ett professionellt ”fält” där åtminstone somliga kvinnor kunde bli experter. Enande ämnen, som alla kvinnor kunde sympatisera med, var till exempel moderskapet, prostitutionen och bekämpandet av våld mot kvinnor.

Enligt Lawn gav de internationella konferenserna upphov till ett slags ”kosmopolitisk konversation” – ett kunskapsnätverk skapades där man fick förtroende för varandra, där man inte bråkade om nationella frågor utan visade förståelse. Deltagarna fick tillit till varandra.

Som jag visat fungerade överideologierna internationalism och skandinavism också som mentala stötdämpare i svåra konflikter, men de kunde även användas som medel för att visa upp den nationella stoltheten. Internationalismen var nära relaterad till nationalismen. Sverige kunde få en plats på den internationella kartan genom att presenteras på konferenser som ett framtidsland som tog itu med, eller ämnade ta itu med, sina problem. Svenska kvinnors duglighet, moral och kompetenser visades upp. Frågorna kunde gälla flickors utbildning, kvinnors ställning eller socialpolitiska problem. Att Sverige hade förmåga att gå i bräschen för det nya demonstrerades genom exempel från det svenska konsthantverket, den svenska gymnastiken eller genom olika lyckade projekt i sociala frågor. Nationella symboler samlades under det internationella paraplyet.

För kvinnorörelsen hade antalet medlemmar betydelse, ju fler kvinnor som höll ihop både innanför och utanför nationens gränser desto större kraft bakom kraven som gällde kvinnors ställning i samhället. Det gällde att synas och höras i en tidsperiod när en lång rad andra grupper samtidigt krävde tillgång till det offentliga rummet.

Internationalismen och den världsomfattande kvinnoorganisationen International Council of Women blev en viktig strategi i formeringen. De ”transatlantiska amazonerna” erbjöd en ideologi som var full av idealism och drömmar om en bättre värld där kvinnors vänskap och kärlek till varandra bildade en kravlös fond att luta sig emot. Den kollektiva identiteten av vän-

---

⁷¹⁸ Jfr Lawn.

skap och systemskap gav stor tillfredsställelse och känslodemonstrationerna gav styrka. De stora och viktiga frågorna, som debatterades på dessa internationella konferenser, utspelade sig långt borta från den nationella verkligheten och verkade inte hotfulla för det egna landets strukturer eller institutioner. Internationalismen öppnade dessutom upp möjligheter för de resursstarka kvinnorna att resa och se världen, debattera och få en plats i en internationell offentlighet. Internationalismen blev en av vägarna i formeringen för offentlighet.

Summary

Adapting to the public sphere: Women conferences and the National Council of Women of Sweden at the turn of the 20th century

The thesis considers three women conferences in Stockholm at the turn of the 20th century. The National Council of Women of Sweden (NCWS), a branch of International Council of Women (ICW), arranged, the Scandinavian Women Conference in 1897, the International Women Conference in 1911 and the Nordic Women Conference in 1916. In order to “reconstruct” the conferences, a wide range of source material has been used; organisational material from NCWS such as minutes with supplements, articles in newspapers and women’s movement journals. Photographs have been useful in the analysis, not just because of their illustrative qualities but also because they provided a good deal of information about how the conferences were organised and decorated.

At the turn of the 20th century, an increasing number of women became more visible in the public sphere. Many women argued that women no longer should belong to the private sphere of home and family, but be a part of a public arena where free individuals could speak and act in the state and in the society.

The thesis highlights this social process. The study focuses on how a group of women tried to find a “language” to extend the border between the private and the public sphere by adapting expressions of modernity and unity, such as exhibitions and conferences. These expressions were common in the contemporary bourgeois society.

The changes in the society at the turn of the 20th century widened the public room. Women and other excluded groups could overcome several “gaps” and “niches” that not yet have been gendered. I have focused on how the conferences worked as arenas for women who wanted to show their abilities to be an active part in the society. The thesis explores whether the conferences arranged by the NCWS reflected the bourgeois women movements' ideas, dilemmas and strategies. The answer is both yes and no. The conferences functioned as an arena where different parts of the movement were

brought together and supervised. By studying the conferences, I have illuminated a broader development in the history – the bourgeois women movements' formation for the public sphere in the process of modernity.

It is difficult to point out which women were included in the bourgeois women's movement. The most radical feminists were not represented at the conferences studied in this book. I have found a group of women with a cautious agenda, who wanted to improve women's conditions in the home and in the society. Many of the women in my study did not see men's hegemony as a problem, even though they talked about women's rights. But by organising themselves these women indirectly realised their social, cultural and political exclusion.

The content, the form and the function of the conferences have been analysed. I have shown how the concepts such as class, gender, public sphere, modernity and transnationality were dealt with at the conferences. I have discussed the sense of the collective identity and the emotional energy experienced at the conferences. Below, the main results of the study are briefly presented. I shall start by introducing the main agent: The National Council of Women of Sweden.

The National Council of Women of Sweden

In Swedish, as well in the international gender research, women's movement without a clear feminist message has been somewhat neglected. In the earlier research, the NCWS has been characterised as a conservative organisation, although the organisation itself has not been studied. Thus this large organisation should be examined if one wants to give the women's movement a fair description, as numerous women organisations were often influenced by each other.

NCWS was founded in 1896. At its height it was an umbrella-organisation for about 40 women's organisations in Sweden, that altogether made about 40 000 members. The main purpose of the organisation was to create a network of Swedish women organisations and to maintain contacts with the International Council of Women. Sweden was the fourth member to join this international organisation in 1898.

NCWS was not innovative in the way that it seldom formulated new questions. The Council's task should instead be characterised as that of a coordinator and a bank of knowledge. The Council was engaged in questions such as women police matrons and in female factory-inspectors, and in moral-questions such as cinema censorship and inspection of immoral propaganda. The statutes stated that the Council could not work with matters connected to politics, defined as peace and suffrage. However, the study has shown that the Council sometimes abandoned their ideals and conducted class and gender politics, and even engaged in foreign affairs during the Union crisis between Norway and Sweden in 1905.

The connection to ICW made the participation in the other countries conflicts, a very sensitive question. As this worldwide organisation's task was to function as a bridge builder between women in different countries, politics and conflicts had to be avoided. The Swedish branch of ICW took great impression of the mother institution and strictly followed its governing rules and cultural framework.

Instead, aid in gathering and diffusing of information was the NCWSs main strength. The Council's representatives communicated with the authorities, wrote petitions and arranged meetings. The Council encouraged women to take part in the official meetings and to be able speakers, administrators and organisers. With time, the Council created a large bank of knowledge within its structure of a communicative network. During the Councils first 20 years an alternative forum for women and woman's questions was built up, a forum where women could publicly state their opinions or where different authorities and associations could share data connected to women and the women's issues.

The leading women in the Swedish Council belonged to an "elite" in society, both socially and economically. They adopted the culture of organisations as a form of participation in the public sphere and were members of many different organisations. My conclusion is that they received a capital of organisation. They also became experts in women related matters, and in the situation of women all over the world. A common view is that the NCWS was foremost a social movement that reproduced bourgeois ideals. But it was also a feminist project. The Council wanted to change the public sphere to women's advantage; it wanted women to gain greater influence in the public sphere.

I have also discussed the Council's agenda in connection to gender and the public sphere. It is important to look at the Council in the context of the era of modernisation. The modernisation process created a sharper division between the private and the public, and thereby a sharper division between the sexes. The modernity brought double implications for women. In one way, new arenas opened up, and in another way, new hierarchies maintained women's subordination. The Swedish Council wanted to re-introduce the values it meant were lost in the modernisation process. This explains why the Council put forward matters as prostitution, moral, youth, production of good literature and introduction of women police matrons. Women could be carriers of good morals that the society in a midst of a momentous change could not be without. The public needed the private. That's why the process of collecting of knowledge about women and the home, and the collecting of knowledge of the women's issues became so important. By gathering this data, women demonstrated their status in the modern society. In this process, the women conferences became an important tool.

Women Conferences

I have focused on *content*, *form* and *function* of the conferences in relation to “adapting to the public sphere”. The women conferences have been treated as manifestations; as a quintessence of the movement’s ideas and ambitions. These manifestations can be understood as a freezing point in the process of creating an identity. The ambition has been to look on a larger perspective on how women organised. By including the visible context around the women’s movement, presenting the symbols utilised by the movement, and viewing at the conferences as dramatised manifestations, I have been able to detect several aspects of the movements’ strategies.

Content

By analysing the content of the conferences I have revealed the agenda of an umbrella-organisation of the bourgeois women associations. The most striking result was that the conferences developed from working with a broad programme with general questions to a programme with fewer questions that directly concerned women’s position in the society. The women conferences also mirrored the development of the women’s movement, from the time of great ideals with a motley agenda, to a compact but pragmatic agenda.

When focusing on the content of the conferences the class aspect has been analysed. The discussed themes and problems where trickled through a bourgeois filter. The matters dealt with women’s rights and education at the conferences. Only rarely was the situation of the working class women taken up at the conferences’ agenda. The conference held in 1916 was different: The principle of equal pay got great influence and women acted over the class barriers (even though socialist women did not attend the conference).

From a gender perspective the content got effeminate over time, the speeches and the debates become braver and focused on women’s problems in the public sphere, especially at the conference in 1916. However, there was no discussion about the order between men and women, and the hegemonic position of men in the public sphere was not mentioned. Instead, women made politics of their sphere in a new way were the subjects of discussions. Woman’s work in the public sphere should be valued higher and women should deserve credit as women. Nor was there a discussion about redistribution of power and resources. Even though, the women who participated in the conferences began the moving of the boarder between the private and the public, and the conferences became their “language”.

Form

I have studied the conferences as “invented traditions”, as newly created traditions without roots in the past. By studying conference descriptions and events, speeches and programmes, I have intended to discern a “conferences’ language”, an expression of the bourgeois women movements’ ideas and

ideology. This thesis claims that the women's movements ideology was formulated and expressed in more ways than just the spoken word, something I have called "visualised politics". This adds an interesting dimension to the history of the women's movement along with the ideas, speeches and programme that were presented at the conferences. The media always described the festivities as a great happening, a fact that added to the influence of festivities on the public opinion.

Especially the conference in 1911, with all the luxurious arrangements, can be understood as a conservative manifestation where the ladies from the upper classes exposed themselves and evoked their social belonging. The meaning was a performance that was dramatised in every little detail. The conference culture can be viewed as a somewhat expanded salon culture. These manifestations became concentrated expressions of the bourgeois culture. The speeches, the cantatas, the halls and the gifts brought the upper-class festivity culture to the broader public room. The class identity was manifest in the forms in which the conferences were conducted, but the conferences, content was in contrast available to many more than the upper class women.

There was also a deeper meaning and a feminist thought in the forms. The confident talks, the contacts between the women from different nations, the friendship, the love and the international sisterhood, that altogether were expected to change the male world, did also belong to the manifestation ideology. Leila Rupp and Verta Taylor's observations of the international feminist's feelings and love have helped me to single out other quality of the conferences – the possibility to meet face to face and talk about matters of interest to women all over the world. My study has shown that the international sisterhood gave the Swedish women's movement a push forward.

Function

Finally, the question of the meaning of the conferences for the women's movement is asked. There is no doubt that the Swedish Council aimed to "adapt to the public sphere". They wanted to bring about a social mobilisation of the bourgeois women. On the one hand, the conference women showed loyalty to the conservative society and a rigid class position. On the other hand, the conference initiators wanted to improve opportunities for women to become citizens and move the borders between the public and the private. The conference women were feminists but without a feminist programme. The function of the conferences became extra visible when I studied the social practice of the conferences. The halls, the gifts and the speeches created feeling of strong unity, while the festivities and the excursions encouraged networking and merging for of "collective identity" among the delegates.

The talks, the buzzing, the intimacy, and the feeling of "us" were common to all the festivities. Face to face contacts and the friendly relations were expected to build up the friendship. The dress codes, the gowns and the

hats that made women visible in the public room in a completely new way also strengthened the unity.

The importance of feelings in relation to “adapting to the public sphere” must be stressed. To expand the interpretation of the collective identity, Randall Collins’ concept of “emotional energy” has been useful. Collins has developed a model for the emotional interaction in social movements. A specific sign are the feelings of togetherness when a lot of people join in a ritual or a manifestation. If the ritual is successful, the people start to share high spirits; they become filled with an emotional energy that leaves the solidarity unaffected when the ritual is over. The gathered feel enthusiasm and courage, and the joy “infects” others. All this strengthens the will to continue year after year.

I have asked myself the question whether the described process by Collins took place at the conferences. Many of the arrangements at the conferences can be understood as milieus where a strong culture of joint feeling could be developed. The conferences became staged manifestations, where the delegates got emotional kicks and where a feeling of the being a community generated strength for further action. The women could return home filled with energy, and a sense of belonging to a community with an inherent solidarity. The conferences helped to charge the mental batteries of the participation.

To an observer of today the cautiousness of the conference women give an impression of the women reproducing their subordinate position. Once again, I ask the question if their work only was a sort of social community where bourgeois women got possibilities to travel around the world and meet the same class of women through their organisations. My conclusion is that this perspective is to underestimate these women. I argue that the personal meeting between women from different parts of the world and the travelling itself were important. The perspectives of these women broadened and important knowledge was diffused.

I have shown that International Council of Women, the National Council of Women of Sweden and the women conferences were much more than a social arena for ladies in giant hats. Not least, the ideas presented at the conferences and the collected work of women’s situations in different countries. I also state that a lot of strength was in the internationalist power of uniting different questions and interests. International conferences enabled a kind of “cosmopolitan conversation” – a network of knowledge where the delegates felt confident, and did not argue about the national questions. The delegates learned to trust each other.

I have shown that ideologies such as internationalism and Scandinavism worked as mental shock absorbers in the difficult conflicts, but were also used as means of exposing the national pride. Internationalism was closely connected to nationalism. Sweden could get a position on the international map by participating at the conferences as a country that worked for women’s emancipation. Swedish women’s knowledge, moral and competence

when it came to women's education or women's fight for rights or social politics was demonstrated. The competence of Sweden in the fight for the new were demonstrated by the Swedish handicraft, Swedish gymnastics or by successful social projects. National symbols were gathered and presented under the international umbrella.

Internationalism promoted by the International Council of Women became an important strategy in "adapting to the public sphere". The "Transatlantic amazons" offered an ideology full of idealism and dreams of a better world, where a female friendship and love was a safe harbour. The collective identity of friendship and sisterhood filled the women that participated at the conferences with strength. Furthermore, internationalism opened up possibilities for women with resources to travel and take part in a wider transnational public sphere. Internationalism became a way in the adapt to the modern public sphere.

Epilog

Konferenser igår – idag

Man skulle kanske kunna tro att konferenser är ett nutida fenomen. Men så är inte fallet. I den här avhandlingen har jag visat att konferenser är en betydligt äldre företeelse. I samband med det moderna samhällets framväxt under senare delen av 1800-talet möjliggjordes och uppstod ett ökat behov av kommunikation mellan människor. En omfattande konferensverksamhet satte igång.⁷¹⁹

I slutet av andra världskriget hölls ett *Kvinnornas stormöte* i Stockholm.⁷²⁰ Mötet är intressant ur två aspekter, både med anledning av den yttre scenografin och mötets innehållsregi, där det skett ett slags ”feminisering”. Det pågick i tre dagar och på programmet stod frågor om freden, bostaden, uppfostran och kvinnorörelsen. Det samlade 600 deltagare från 43 svenska kvinnoorganisationer. Bland de mer kända kvinnorna fanns Kerstin Hesselgren, Karin Kock och Alva Myrdal.

Skribenten i tidskriften *Idun* menade att en helt ny mötesstil höll på att utvecklas:

Kvinnorna är helt enkelt urstyva på att ordna möten, vilket vi ber att få framföra till landets reklamföreningar och reklamexperter för studium. Titta bara på de yttre arrangemangen!⁷²¹

Istället för hortensior, kruspapper och blågula gurlanger fanns en enkel gul bonad i fonden och vårblommor på podiet. Borta var formella deputationer och adresser, nu var det blommande rosenträd och svenska kvinnoböcker som fick gestalta hyllningar till kvinnor som Elin Wägner och Elsa Brändström. ”Sådana okonventionella och konstnärligt fullvärdiga arrangemang ger redan de en stil och atmosfär, som man inte finner vid många slentrian-

---

⁷¹⁹ Edling 2006; Fuchs 2004; Wikander 2006, s. 35f.

⁷²⁰ Om Kvinnornas stormöte se i Almgren, Nina, *Kvinnorörelsen och efterkrigsplaneringen: Statsfeminism i svensk arbetsmarknadspolitik under och kort efter andra världskriget* (Umeå 2006), kap. 6.

⁷²¹ *Idun* 1945:18, s. 17.

möten.⁷²² 1945 års möteskvinnor hade brutit mötesslentrarian. De hade också bidragit till mötesrummets scenografi och man kan säga att kvinnor bidrog med det estetiska. Mötets innehållsregi vittnade även det om ett brott mot tidigare slentrian. Istället för ”urspårade”, ”likgiltiga” och ”långtråkiga” föredrag och diskussioner var det nu:

Välredigerade koncentrerade diskussioner och samtal från podiet som upptakt till den fria diskussionen, korta, levande föredrag, klara och gemytliga presentationer, fina och kvicka harangeringar, snabbhet och precision med alla programpunkter.⁷²³

Vidare påtalar skribenten att det nu, till skillnad mot tidigare, både stod kända och okända kvinnor i talarstolen och att talarna framförde sina tal i en betydligt naturligare stil än män.⁷²⁴ Festkulturen fanns fortfarande med, liksom vid de konferenser den här avhandlingen behandlar. *Kvinnornas stormöte* 1945 avslutades med en stor fest i Stockholms stadshus gyllene sal.⁷²⁵ Därigenom har svenska kvinnor tidigt varit med och skapat både regi och scenografi och använt konferenser som ett viktigt instrument för offentliga budskap.

I dag är den internationella mötesindustrin enorm. Att anordna konferenser har blivit en modern profession.⁷²⁶ Stora konferenser förekommer till exempel både inom näringslivet och inom vetenskaperna. Det finns en internationell 10 i topplista över de bästa konferensstäderna, på vilken Stockholm legat högt upp under det senaste decenniet. Stockholms stad driver i dag *Congress Stockholm* vars syfte är att lansera Stockholm som konferensstad och locka hit så många konferenser som möjligt. Detta är ett led i att marknadsföra och utveckla Stockholm som konferensstad.⁷²⁷ Stockholms stad med många binäringar har mycket pengar att hämta i den stora konferensindustrin. Varje år omsätter den svenska konferensindustrin 40 miljarder kronor.⁷²⁸ I samband med den senaste kardiologkongressen med 24 000 deltagare såldes till exempel *Ramlösa* för 5 miljoner kronor, serverades 56 000

---

⁷²² *Idun* 1945:18, s. 17. Elin Wägner (1882–1949), bl.a. författare och fredsaktivist, Elsa Brändström (1888–1948), ”Sibirens ängel”, krigssystemer som räddade tusentals krigsfångar i Sibirien under första världskriget.

⁷²³ *Idun* 1945:18, s. 17.

⁷²⁴ *Idun* 1945:18, s. 17.

⁷²⁵ *Idun* 1945:18, s. 17–19.

⁷²⁶ Det finns både nationella och internationella utbildningar. Till exempel KY-utbildningarna (kvalificerad yrkesutbildning) i Sverige och det internationella nätverket MPIs (Meeting Professionals International) utbildningar i t.ex. CCM (certification in meeting management).

⁷²⁷ Jämför Kåring Wagman, Anna, *Stadens melodi: Information och reklam i Stockholms kommun 1930–1980* (Stockholm 2006); se även det pågående forskningsprojektet *Professionella mötens förutsättningar och effekter: Fallstudier inom mötesindustrin i Stockholm*, Centrum för turismforskning och Södertörns högskola.

⁷²⁸ *Meetings* 2005: December, s. 92.

snittar och 2,2 ton mejeriprodukter.⁷²⁹ Den internationella psykologkongressen i Stockholm 2007 förväntas omsätta minst 12 miljoner kronor.⁷³⁰

I Norden hålls årliga mötesmässor, där man utöver lyssnar på föredrag och nätverkar också tävlar i årets bästa mötesmåltid och bästa mötesplanerare.⁷³¹ Det finns även olika internationella mötesmässor.⁷³² Regelbundet utkommer den svenska mötesbranschens livsstilsmagasin *Meetings International*.⁷³³ Mötesarrangerandet har professionaliserats. De fackmannamässiga konferensarrangörerna lanserar sig som effektiva organisatörer, vilka tar hand om och skraddarsyr allt det praktiska runt en konferens; från hotell- och lokalbokningar till middagar och andra sociala evenemang.⁷³⁴ De kan kallas för experter i logistik. På Internet finns konferensportalerna *Bokningsbolaget* och *Svenska möten* där man kan välja och boka mellan ett hundratal olika konferensanläggningar i Sverige och utomlands. Vid sekelskiftet 1900 fanns något vid namn *Stockholms uthyrningsbyrå*, som konferensarrangörer kunde anlita för bokningar av logi i samband med konferenser.⁷³⁵ De tre kvinnokonferenser som den här avhandlingen handlar om organiserades av kvinnor ur den borgerliga kvinnorörelsen, främst av kvinnor från Svenska Kvinnornas Nationalförbund. De planerade och arrangerade stora internationella konferenser, utan tekniska hjälpmedel som till exempel fax, e-mail, Internet och DHL.

I dag finns en uppsjö av olika konferenscenter runt om i Stockholm, *Stockholmsmässan* och *Talk* i Älvsjö, *Stockholm City Conference Center* i Norra Latin och *Aula Magna* vid Stockholms universitet för att nämna några. Nu påbörjas även ombyggnaden av *Postens Klaraterminal* i centrala Stockholm till ett modernt kongresscenter med tillhörande hotellrum. I det nya bygget ska även finnas en bankettsal med plats för 3000 personer, vilket är unikt för Sverige. Kvinnokonferenserna för hundra år sedan fick husera i de få befintliga lokaler som fanns i staden, som till exempel *Frimurarlogen*, *Jernkontoret* och *Musikaliska akademien*.

För dagens konferenser, på samma sätt som dåtidens, är det oerhört viktigt att nå ut med sitt budskap. Där fyller och fyllde självklart pressen en betydande roll. Men framför allt är och var det talade ordet viktigt. Vid den

---

⁷²⁹ *Meetings* 2005: Oktober, s. 56.

⁷³⁰ *Meetings* 2005: Oktober, s. 67.

⁷³¹ *Möten och upplevelser: Din mässbilaga och utställarförteckning*, SHIE (Scandinavian Hospitality Incentive Event Exhibition), 16–18/1 2006.

⁷³² Till exempel: *The global meetings & incentives exhibition*, 12/5 2006: www.eibtm.com, utskrift hos författaren. *Internet international business exchange*, 12/5 2006: www.imex.com, utskrift hos författaren.

⁷³³ *Meetings international: Your first life style meeting magazine*.

⁷³⁴ Exempel på PCO-företag (professional congress organisers) är Stocon, Congrex, BTI och SKD Euroconf.

⁷³⁵ *Svenska Dagbladet* 6/9 1911. Till exempel anlätades Stockholms uthyrningsbyrå av både mejerist- och geologkongresserna. Trots eftersökningar har jag inte funnit något efterlämnat arkiv efter uthyrningsbyrån.

Skandinaviska kvinnokonferensen 1897 betonades vikten av att kvinnor stod i talarstolen och höll tal. Under det senaste årtiondet har det talade ordet ofta fått stå tillbaka på konferenser. Istället har presentationer i *Power-point* tagit överhanden. I dag säger Tomas Falk, en ”veteran” i den internationella mötesindustrin, att talet åter håller på att uppvärderas. Han siar om att speciella ”talarcoaches” kommer att bli mycket efterfrågade framöver.⁷³⁶

Även idag är det betydelsefullt med kända talare. Vid den Internationella kvinnokonferensen 1911 var det symboliskt betydelsefullt att lady Ishbel Aberdeen kom till Stockholm och höll tal. Vid en internationell finanskonferens i Stockholm 2005 fyllde finansminister Per Nuder som en av huvudtalarna den funktionen.⁷³⁷

Utöver att talet återigen mer och mer kommer i fokus i dag läggs också allt större vikt vid att scenografera själva konferensmiljön. Numera finns speciella mötesdesigners, som arbetar med färg, form och funktion. De lägger vikt vid mötets scenografi, regi och dramaturgi. Allt detta för att talarens budskap ska nå fram på ett så tydligt sätt som möjligt till åhörarna.⁷³⁸ Konferensens inramning betyder mycket för budskapet. Johan Johansson, på strateg- och kommunikationsbyrån *Futurelab*, hävdar att endast 10% av ett budskap består av det talade ordet, de övriga procenten kommer från intryck via smak, ljud, dofter, förtroende, kläder, färger och så vidare. Johansson betonar att konsten ligger i att interagera alla olika delar, metoden kallas ”supercharge”.⁷³⁹

Konferenslokalerna scenograferades redan för hundra år sedan. Vid den Internationella kvinnokonferensen 1911 fick Jernkontoret ett helt annat utseende än i vanliga fall. Rummen möblerades om med nya möbler som konferensen fått låna från kända affärer i Stockholm, det sattes in palmer och gröna växter och gobelänger hängdes upp på väggarna. Alla dessa delar kan man mycket väl betrakta som en scenografi; som en del av konferensens helhet. Scenografin underströk också mycket tydligt den köns- och klassprägel och det budskap som den konferensen hade.

Trots att det är oerhört dyrt att samla människor till konferens fortsätter konferensandet. Det är den mänskliga samvaron som konferenser genererar som fortfarande överträffar alla tekniska finesser som till exempel videokonferenser och flerpartssamtal på telefon.⁷⁴⁰ På den fronten har inte mycket hänt på 100 år. På konferenser, både av i går och av idag, var och är det viktigt att det läggs in pauser och kvällsaktiviteter; för det är då förlängda kunskapsdiskussioner kan komma till stånd.

---

⁷³⁶ *Meetings* 2005: Mars, s. 84f.

⁷³⁷ *Meetings* 2005: Oktober, s. 56.

⁷³⁸ *Meetings* 2006: Februari, s. 13, 44ff, 51ff.

⁷³⁹ *Meetings International* 2005: December, s. 48–50; se även Mehrabian, Albert, *Nonverbal communication* (Chicago 1972).

⁷⁴⁰ Se t.ex. *Meetings* 2005: September, s. 58, 69; *Meetings* 2005: December, s. 50.

De sociala inslagen är också i vår nutid mycket viktiga, eftersom det ofta är nätverksbyggandet och de personliga kontakterna som blir bestående efter en konferens. Där fyller festerna och själva lokalerna ett stort symboliskt värde. Deltagarna vid den Internationella kvinnokonferensen 1911 blev bjudna på garden party på Stockholms slott. Det är något som en *PCO* (professional conference organiser) drömmer om att kunna organisera idag.⁷⁴¹ Den senaste kardiologkongressen bjöds deltagarna till fest på till exempel Vasamuseet, Stockholms stadshus och till landshövding Mats Hellström i Tessinska palatset.⁷⁴² Avslutningsvis vill jag återanknyta till avhandlingens inledande ord – om Världshistorikerkongressen i Oslo 2000. Då var det Oslo Rådhus som öppnade upp dörrarna för kongressens deltagare, vi bjöds både underhållning och dignande bufféer.

---

⁷⁴¹ *Meetings* 2005: Oktober, s. 61.

⁷⁴² *Meetings* 2005: Oktober, s. 19–24.

Förkortningar

A H-R	Anna Hierta-Retzius samlingar
CK	SKNs centralkommitté
FBF	Fredrika-Bremer-förbundet
GUBKS	Göteborgs universitetsbibliotek, Kvinnohistoriska samlingarna
ICW	International Council of Women
KB	Kungliga biblioteket
KVA	Kungliga vetenskapsakademiens arkiv, Centrum för vetenskapshistoria
LKPR	Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt
RA	Riksarkivet
SKN	Svenska Kvinnornas Nationalförbund
SSM	Stockholms stadsmuseum

Bild- och tabellförteckning

Omslag	<i>Lady Aberdeen i talarstolen 1911</i>	KB, <i>Dagens Nyheter</i> 7/9 1911
s. 43	<i>ICWs symbol</i>	GUBKS, SKN, FII:2, ”International councils of women”
s. 45	<i>Tabell 1</i>	Medlemsländer i ICW 1888–1920, inträdesår
s. 47	<i>Lady Aberdeen 1911</i>	GUBKS, SKN, FII:2, fotoalbum
s. 55	<i>SKNs symbol</i>	GUBKS, SKN, FII:2, ”The national council of women of Sweden 1909–1911”
s. 57	<i>Tabell 2</i>	Medlemsföreningar i SKN 1896–1920, i anslutningsordning, in- och utträdesår
s. 62	<i>SKN-kvinnor, porträttmontage</i>	GUBKS, SKN, FII:2, fotoalbum
s. 92	<i>Frimurarlogen</i>	SSM, Måns Block, E26366, foto: Lennart af Petersens
s. 103	<i>1897 års konferensprogram</i>	KB, <i>Dagny</i> 1897, s. 235f
s. 111	<i>Hotell Phoenix</i>	SSM, Barnhuskällaren 1/2, F75759
s. 126	<i>Musikaliska akademien</i>	SSM, Ladugårdsbron, D1249
s. 128	<i>Mötesmärke 1911</i>	KB, <i>Aftonbladet</i> 5/9 1911
s. 131	<i>Styrelsemöte, Jernkontoret 1911</i>	SSM, dräkt 3 före 1920 2/3, D509
s. 142	<i>Garden party, Logården 1</i>	SSM, dräkt 3 före 1920 2/3, E2636
s. 143	<i>Garden party, Logården 2</i>	SSM, dräkt 3 före 1920 2/3, Fa6148
s. 146	<i>Anna Hierta-Retzius autografbok</i>	KVA, A H-R, kapsel 26
s. 147	<i>Vinterträdgården, Grand Hotell Royal</i>	SSM, Blasieholmen 19, Fa49202
s. 152	<i>Den nya kvinnan</i>	KB, <i>Stockholms Dagblad</i> 13/9 1911
s. 172	<i>Läkarsällskapet</i>	SSM, Hägern större 1/2, Fa3065
s. 176	<i>Konferensdeltagare 1916</i>	KB, <i>Social-Demokraten</i> 10/11 1916

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt

Arkiv

Riksarkivet (RA)

De kvinnliga rösträttsrörelsernas arkiv, Landsföreningen för Kvinnans
Politiska Rösträtts arkiv (LKPR)
Protokoll från centralstyrelsen, finanskommittén och verkställande utskottet

Fredrika-Bremer-förbundets arkiv (FBF)

Protokoll från förvaltningsutskottet och styrelsen

Göteborgs universitetsbibliotek, Kvinnohistoriska samlingarna (GUBKS)

Svenska Kvinnornas Nationalförbund (SKN)

Centralkommitténs protokoll med bilagor, AII:a:1, 2
Styrelsens protokoll med bilagor, AI:a:1, 2
Svensk/nordisk korrespondens, EII:1
Handlingar rörande internationella konferenser, FI:1, 2
Handlingar rörande internationella exekutivmöten, FII:1, 2, 3
Handlingar rörande internordiska konferenser, FIII:1
Handlingar rörande inbjudna och anslutna föreningar, FV:1
Tryck, LI:1

Kungliga vetenskapsakademiens arkiv, Centrum för vetenskapshistoria (KVA)

Anna Hierta-Retzius samlingar (A H-R)

Blandade handlingar, kapsel 25, 26, 27

Stockholms stadsmuseum (SSM)

Fotografier

Otryckt litteratur

Andersson, Kristina, ”Den internationella rösträttskongressen i Stockholm 1911”,
opublicerad C-uppsats ht 1999, Historiska institutionen, Stockholms universitet
Broady, Donald, Englund, Boel, Heyman, Ingrid, Linné, Agneta, Skog-Östlin, Kerstin,
Trotzig, Eva & Ullman, Annika Ullman, projektplan, *Formering för offentlighet: En kollektivbiografi över stockholmskvinnor 1880–1920*, september 2000
”Civilsamhällets Norden”, papers presenterade på ett seminarium om nordiskt samarbete
i januari 2004, red. Haggrén, Heidi, Hemstad, Ruth & Marjanen, CENS, Helsingfors universitet 2005

- Claesson Pipping, Git, "Identity formation through festive feminist politics: The case of Helsingfors, 1879–1930", *Enchanted identities: Symbols, rituals and feelings around the Baltic Sea, 1860–1950*, projekt vid Södertörns högskola.
- Jonsson, Pernilla & af Petersens, Lovisa, "Symbols and resources: Swedish bourgeois women's movement and the international scene 1885–1916" paper vid *Communication, mobility, networks: The international dimension of the women's movements (ca. 1830's–1960's)* i Bremen 15–17/09 2005
- Lawn, Martin, "Hidden internationalisms: The international examinations inquiry and the flow of research technologies across Europe", paper presenterat vid *ISCHE-konferens*, augusti 2006, Umeå
- Linné Agneta, "Läraryrket, pedagogiskt arbete och offentlighet: Kvinnliga skolpi-onjärers liv och strategier kring år 1900 – ett jämförande perspektiv", paper till *Svenska historikermötet 22–24 april 2005*, tema utbildningshistoria
- Palme, Ingegerd, "The national council of women of Sweden" (1955), Kungliga Biblioteket
- Ulrich, Valborg, "The Swedish National Council of Women: The Swedish automatic machines for providing warm milk", GUBKS, SKN, AII a:2

Tryckt

Tidningar och tidskrifter

Aftonbladet
Dagen
Dagens Nyheter
Dagny
Framåt
Hertha
Meetings International
Morgonbris
Nya Dagligt Allehanda
Nya Idun
Rösträtt för kvinnor
Social-Demokraten
Stockholms Dagblad
Stockholmstidningen
Svenska Dagbladet

Samtida tryck

Aktuella kvinnofrågor: Föredrag vid Nordiska kvinnosakskonferensen i Stockholm den 10–11 november 1916 (Stockholm 1917)

Lundin, Claes, *Det nya Stockholm* (Stockholm 1890)

Ruuth, Anna, *International protection of small birds* (Stockholm 1909)

Sällskapet Nya Idun 1885–1935: Femtioårshistorik, medlemsförteckning

Upmark, Eva, *Hvad är Svenska Kvinnornas Nationalförbund? och andra frågor besvarade af dess ordförande* (Stockholm 1910)

Offentligt tryck

SOU 2004:59; ”Kvinnors organisering som demokratisk kraft”, konferens 5/2 2004

Övrigt tryck

Möten och upplevelser: Din mässbilaga och utställarförteckning, SHIE (Scandinavian Hospitality Incentive Event Exhibition) 16–18/1 2006

Ordböcker och uppslagsverk

Nordisk familjebok (1918), (1926)

Svensk Uppslagsbok (1956)

Svenska akademins ordbok (1949)

Svenska kvinnor från skilda verksamhetsområden: Biografisk uppslagsbok, red. Arosenius, Louise & Hedberg, Walborg (1914)

Svenskt biografiskt lexikon (2004), CD-ROM

Internet

www.kvinfo.dk (Dansk kvindebiografiskt leksikon)

www.iiav.nl

www.stockholmtown.com

www.icw-cif.org

www.eibtm.com

www.imex.com

www.skeptron.ilu.uu.se/monicalz/ffo/ (FFOs databas)

www.skeptron.uu.se/broadly/sec/p-ffo-00.htm (FFOs projektbeskrivning)

Litteratur

1897: Mediehistorier kring Stockholmsutställningen, red. Ekström, Anders, Jülich, Solveig & Snickars, Pelle (Stockholm 2006)

After Habermas: New perspectives on the public sphere, eds. Crossley, Nick & Roberts, John Michael (Oxford Blackwell 2004)

Ahlberger, Christer & Kvarnström, Lars, *Det svenska samhället 1720–2000: Böndernas och arbetarnas tid* (Lund 2004)

Almgren, Nina, *Kvinnorörelsen och efterkrigsplaneringen: Statsfeminism i svensk arbetsmarknadspolitik under och kort efter andra världskriget* (Umeå 2006)

Anderson, Bonnie S., *Joyous greetings: The first international women's movement, 1830–1860* (Oxford university press 2000)

Andersson, Henrik O. & Bedoire, Fredric, *Stockholms byggnader: En bok om arkitektur och stadsbild i Stockholm* (Stockholm 1977)

Andersson, Irene, *Kvinnor mot krig: Aktioner och nätverk för fred 1914–1940* (Lund 2001)

Arbetarna tar ordet: Språk och kommunikation i tidig arbetarrörelse, red. Josephson, Olle (Stockholm 1996)

Bederman, Gail, *Manliness & civilization: A cultural history of gender and race in the United States 1880–1917* (The University of Chicago Press 1995),

Berger, Margareta, *Pennskaft: Kvinnliga journalister i svensk dagspress 1690–1975* (Stockholm 1977)

Berggren, Henrik, *Sektlets ungdom: Retorik, politik och modernitet 1900–1939* (Stockholm 1995)

Bergman, Helena, *Att fostra till föräldraskap: Barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900–1950* (Stockholm 2003)

- Berling Åselius, Ebba, *Rösträtt med förhinder: Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920* (Stockholm 2005)
- Biografi och kollektivbiografi som historisk metod*, NFPF:s kongress 15–18 mars 2001 i Stockholm, red. Linné, Agneta & Skog-Östlin, Kerstin, Meddelanden från Forum för pedagogisk historia, ILU, Uppsala universitet
- Björk, Gunnela, *Att förhandla sitt medborgarskap: Kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900–1950* (Lund 1999)
- Björk, Nina, *Sireners sång: Tankar kring modernitet och kön* (Stockholm 1999)
- Björkenlid, Bertil, *Kvinnokrav i manssamhälle: Rösträttskvinnorna och deras metoder som opinionsbildare och påtryckargrupp i Sverige 1902–21* (Uppsala 1982)
- Bladh, Christine, *Månglerskor: Att sälja från korg och bod i Stockholm 1819–1846* (Stockholm 1992)
- Blom, Ida, "Gender and nation in a international comparision", eds. Blom, Ida, Hagemann, Karen & Hall, Catherine, *Gendered nations: Nationalisms and gender order in the long nineteenth century* (Oxford 2000)
- Blom, Ida, "1905 – ett glädjens år eller ett sorgens år", red. Nilsson, Torbjörn & Sørensen, Øystein *1905 – unionsupplösningens år: Nya perspektiv på ett svensk-norskt drama* (Stockholm 2005)
- Blomberg, Eva, "Arbetsgivare i underjorden: Triangeldrama i gruvbranschen", *Häftet för kritiska studier* 1992:3
- Blomberg, Eva, *Män i mörker: Arbetsgivare, reformister och syndikalister: Politik och identitet i svensk gruvindustri 1910–1940* (Stockholm 1995)
- Blomberg, Eva, "Vett och vetande, hut och hållning: Magister Film i folkbildningens tjänst", *Häftet för kritiska studier* 2001:1
- Blomberg, Eva, "Sätt att se", *Historisk tidskrift* 2005:2
- Blomberg, Eva, *Vill ni se en stjärna? Kön, kropp och kläder i Filmjournalen 1919–1953* (Lund kommande)
- Blomqvist, Håkan, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen* (Stockholm 2006)
- Boëthius, Ulf, *När Nick Carter drevs på flykten: Kampen mot 'smutslitteraturen' i Sverige 1908–1909* (Stockholm 1989)
- Bokholm, Sif, *En kvinnoröst i manssamhället: Agda Montelius 1850–1920* (Stockholm 2000)
- Bokholm, Sif, "I vimlet", red. Österberg, Eva & Carlsson Wetterberg, Christina, *Rummet vidgas: Kvinnor på väg ut i offentligheten ca 1880–1940* (Stockholm 2002)
- Bosch, Mineke (med Kloosterman, Annemarie), *Politics and friendship: Letters from the international woman suffrage alliance 1902–1942* (Columbus, Ohio state university press 1990)
- Broady, Donald & Ullman, Annika "Ständigt var man i farten med att grunda och stifta: Om fält, offentligheter och nätverk vid sekelskiftet 1900", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2001:2
- Broady, Donald, "Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg", red. Bjerg, Jens, *Pedagogik: En grundbok* (Stockholm 2000)
- Calvin, Patricia, "Defining transnationalism", *Contemporary european history* 2005:4
- Carlsson (Wetterberg), Christina, *Kvinnosyn och kvinnopolitik: En studie av svensk socialdemokrati 1880–1910* (Lund 1986)
- Cederschiöld, Maria, "Svenska kvinnornas nationalförbund", *Anna Hierta-Retzius: En minnesteckning med stöd av efterlämnade papper*, Åkerhielm, Annie, (Stockholm 1928)

- Christensson, Jakob, "Clifford Geertz – En antropolog för historiker?", *Häftet för kritiska studier* 1991:3
- Claesson Pipping, Git, "Helena Westermarck: Lysande hjältinna, full av gråskalar", *Astra nova* 2003:5
- Collins, Randall, *Interaction ritual chains* (Princeton 2004)
- Cott, Nancy F., *The Grounding of Modern Feminism* (New Haven & London 1987)
- Dahlerup, Drude, *Rødstrømperne: Den danske Rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970–1985*, bd 1 (København 1998)
- Dahlgren, Lars & Starrin, Bengt, *Emotioner, vardagsliv och samhälle: En introduktion till emotionssociologi* (Stockholm 2004)
- Dam, Hanne, *På trods: 100 års kvindehistorie: Danske kvinders nationalråd 1899–1999* (Köpenhamn 1999)
- Danielsson, Sofia, *Den goda smaken och samhällsnyttan: Om Handarbetets vänner och den svenska hemslöjdsrörelsen* (Stockholm 1991)
- Davidoff, Leonore m.fl., *The family story: Blood, contract and intimacy, 1830–1960* (London 1999)
- Davidoff, Leonore, "'Old husbands' Tales': Offentligt och privat i feministisk historia", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2001:2
- De Haan Francisca, "Getting to the source: A 'truly international' archive for the women's movement (IAV, now IIAV): From its foundation in Amsterdam in 1935 to the return of its looted archives in 2003", *Journal of women's history* 2004:4
- Det evigt kvinnliga: En historia om förändring*, red. Wikander, Ulla (Stockholm 1994)
- Det vidgade rummet: Kvinnors väg ut i offentligheten ca 1880–1940*, red. Österberg, Eva & Carlsson Wetterberg, Christina (Stockholm 2002)
- Dirke, Karin, *De värnlösa vänner: Den svenska djurskydds-rörelsen 1875–1920* (Stockholm 2000)
- Dudink, Stefan, "The trouble with men: Problems in the history of 'masculinity'", *European journal of cultural studies* 1998:3
- Edgren, Monica, *Tradition och förändring: Könrelationer, omsorgsarbete och försörjning inom Norrköpings underklass under 1800-talet* (Lund 1994)
- Edling, Nils, *Det fosterländska hemmet: Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900* (Stockholm 1996)
- Edling, Nils, "Kring de sociala kongressernas historia och betydelse", red. Egerö, Marie-Anne & Swärd, Hans, *Ligga till last: Fattigdom och utsatthet – socialpolitik och socialt arbete under 100 år* (Malmö 2006)
- Edquist, Samuel, *Nyktra svenskar: Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879–1918* (Uppsala 2001)
- Eduards, Maud, *Förbjuden handling: Om kvinnors organisering och feministisk teori* (Malmö 2002)
- Eellend, Johan, *Agrarian thoughts in a liberal age: The rise of agrarianism in Estonia at the turn of the 20th century* (kommande 2007)
- Ekström, Anders, *Den utställda världen: Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar* (Stockholm 1994)
- Emanuelsson Blanck, Agneta, *Pionjärer i vitt: Professionella och fackliga strategier bland svenska sjuksköterskor och sjukvårdsbiträden, 1851–1939* (Stockholm 1990)

- Englund, Boel, Hammarberg, Lena, Heyman, Ingrid, Kåreland, Lena, Linné, Agneta, Skog-Östlin, Kerstin, Trotzig, Eva & Ullman, Annika, ”Vägar ut: Kvinnors strategier för offentlighet”, red. Börjesson, Mikael m.fl., *Fältanteckningar: Utbildnings- och kultursociologiska texter tillägnade Donald Broady* (Uppsala 2006)
- Engman, Jonas, *Rituell process, tradition och media: Socialdemokratisk första maj i Stockholm* (Stockholm 1999)
- Ericsson, Christer, *’Vi är alla delar av samma familj’: Patronen, makten och folket vid Nyby bruk 1880–1940* (Stockholm 1997)
- Eriksson, Fredrik, *Det reglerade undantaget: Högerens jordbrukspolitik 1904–2004* (Stockholm 2004)
- Eriksson, Nils, *’I andans kraft, på sannings stråt...’: De skandinaviska naturforskarmötena 1809–1936* (Göteborg 1991)
- Eskilsson, Lena, *Drömmen om kamratsamhället: Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad* (Stockholm 1991)
- Evans, Richard, *Kvinnorörelsens historia: Europa, USA, Australien och Nya Zeeland 1840–1920* (Stockholm 1979)
- Felski, Rita, *The gender of modernity* (Cambridge & London 1995)
- Feminism och marxism: En förälskelse med förhinder: En antologi*, red. Ganetz, Hillevi, Gunnarsson, Evy & Göransson, Anita (Stockholm 1986)
- Feminism, the public and the private*, ed. Landes, Joan B. (Oxford 1998)
- Feminisms and internationalism*, eds. Sinha, Mrinalini, Guy, Donna & Woollacott, Angela (Oxford & Maldewn 1999)
- Finnegan, Margaret, *Selling suffrage: Consumer culture & votes for women* (New York 1999)
- Florin, Christina & Johansson, Ulla, *’Där de härliga lagrarna gro...’: Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914* (Stockholm 2000)
- Florin, Christina, *Kvinnor får röst: Kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse* (Stockholm 2006)
- Forsell, Håkan, *Hus och hyra: Fastighetsägande och stadstillväxt i Berlin och Stockholm 1860–1920* (Stockholm 2003)
- Frangeur, Renée, *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna? Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige* (Lund 1998)
- Fraser, Nancy, ”Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy”, ed. Calhoun, Craig, *Habermas and the public sphere* (London 1992)
- Fraser, Nancy, ”From redistribution to recognition? Dilemmas of justice in a ’post-socialist’ age”, *New left review* 1995:212
- Freedman, Estelle, ”Separatism as strategy: Female insitution building and American feminism, 1870–1930”, *Feminist studies* 1979:3
- Fuchs, Eckhardt, ”Educational sciences, morality and politics: International educational congresses in the early twentieth century”, *Paedagogica historica* 2004:5/6
- Fuchs, Eckhardt, *Bildung international: Historische perspektiven und aktuelle entwicklungen* (kommande 2006)
- Fuchs, Eckhardt, *Die internationale organisation der edukativen Bewegung: Studien aus austausch- und transferprozessen im aufbruch der moderne* (kommande 2006)
- Förhammar, Staffan, *Med känsla eller förnuft? Svensk debatt om filantropi 1870–1914* (Stockholm 2000)
- Gaunt, David, *Memoir on history and anthropology* (Stockholm 1982)
- Geertz, Clifford, *The interpretation of cultures: Selected essays* (New York 1973)

- Geertz, Clifford, ”Tjock beskrivning för en tolkande kulturteori”, *Häften för kritiska studier* 1991:3
- Gendered nations: Nationalisms and gender order in the long nineteenth century*, eds. Blom, Ida, Hagemann, Karen & Hall, Catherine (Oxford 2000)
- Greiff, Mats, *Kontoristen: Från chefens högra hand till proletär: Proletarisering, feminisering och facklig organisering bland svenska industritjänstemän 1840–1950* (Lund 1992)
- Grever, Maria & Waaldijk, Berteke, *Transforming the public sphere: The Dutch national exhibition of women's labour in 1898* (Durham & London 2004)
- Grever, Maria, ”The Pantheon of feminist culture: Women's movement and the organization of memory”, *Gender & History* 1997:2
- Griffiths, Naomi E. S., *The splendid vision: Centennial history of the National Council of Women of Canada 1893–1993* (Ottawa 1997)
- Gunneriusson Karlström, Märith, *Konsten att bli och förbli folklig: Svenska kyrkans och IOGT:s strategier och omvandling i kampen på offentlighetens arena 1880–1945* (Uppsala 2004)
- Habermas and the public sphere*, ed. Calhoun, Craig (London 1992)
- Habermas, Jürgen, *Borgerlig offentlighet: kategorierna 'privat' och 'offentlig' i det moderna samhället*, förord av Dahlkvist, Mats (Lund 1988)
- Hagemann, Gro, *Aschehougs Norges historie, bd 9: Det moderne gjennombrudd 1870–1905* (Oslo 1997)
- Hammar, Inger, *Emancipation och religion: Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900* (Stockholm 1999)
- Hammar, Inger, ”Ellen Key i blåsväder”, red. Andersson, Irene, Johansson, Kenneth & Lindstedt Cronberg, Marie, *Tid och tillit: En vänbok till Eva Österberg* (Stockholm 2002)
- Hammar, Inger, *För freden och rösträtten: Kvinnorna och den svensk-norska unionens sista dagar* (Lund 2004)
- Hammar, Inger, ”Brödrafolkens gräl – systerskapets kris”, red. Nilsson, Torbjörn & Sørensen, Øystein, *1905 – unionsupplösningens år: Nya perspektiv på ett svensk-norskt drama* (Stockholm 2005)
- Hedin, Marika, *Ett liberalt dilemma: Ernst Beckman, Emilia Broomé, GH von Koch och den sociala frågan 1880–1930* (Stockholm & Stehag 2002)
- Heggestad, Eva, ”Utopier och strategier: Amalia Fahlstedts 1880-talsnoveller”, red. Wikander, Ulla, *Det evigt kvinnliga: En historia om förändring* (Stockholm 1994)
- Hemstad, Ruth, ”Nordisk samklang med politiske dissonanser: Skandinavisme og skandinavisk samarbeid på 1800-tallet”, red. Engman, Max & Sandström, Åke *Det nya Norden efter Napoleon* (Stockholm 2004)
- Hettne, Björn, *Internationella relationer* (Lund 1996)
- Hirdman, Yvonne, ”Genussystemet: Reflektioner kring kvinnors sociala underordning”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1988:3
- Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* (Stockholm 1992)
- Hirdman, Yvonne, *Genus: Om det stabila föränderliga former* (Malmö 2001)
- Hjälmeskog, Karin, *'Democracy begins at home': Utbildning om och för hemmet som medborgarfostran* (Uppsala 2000)
- Hobsbawm, Eric, ”Introduction: Inventing traditions”, eds. Hobsbawm, Eric & Ranger, Terance, *The invention of tradition* (Cambridge 1983)
- Hobsbawm, Eric, *Massproducerade traditioner* (Lund 2002)
- Hobson, Barbara, ”Introduction”, ed. Hobson, Barbara, *Recognition struggles and social movements: Contested identities, agency and power* (Cambridge 2003)

- Hofstetter, Rita & Schneuwly, Bernhard, "Introduction educational sciences in dynamic and hybrid institutionalization", *Paedagogica historica* 2004:5/6
- Holgersson, Ulrika, *Populärkulturen och klassamhället: Arbetet, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet* (Stockholm 2005)
- Holmquist, Ingrid, *Salongens värld: Om text och kön i romantikens salongskultur* (Eslöv 2000)
- Hurd, Madeleine, "Masculine spirit, feminine flesh: Women as objects of newspaper gaze", ed. Hurd, Madeleine, *Encounters: Representations of the others in modern European history*, Södertörns högskola, research reports 5/03 (Stockholm 2003)
- Hurd, Madeleine, "Klädd till gatustrid: Uniform, kropp och maskulinitet hos nazisternas stormtrupper", red. Hurd, Madeleine, Olsson, Tom & Öberg, Lisa, *Iklädd identitet: Historiska studier av kropp och kläder* (Stockholm 2005)
- Husz, Orsi, *Drömmars värde: Varuhus och lotteri i svenska konsumtionskultur 1897–1939* (Stockholm 2004)
- Høydeskrekk: Kvinnor och offentlighet*, red. Hagemann, Gro & Krogstad, Anne (Oslo 1994)
- Iklädd identitet: Historiska studier av kropp och kläder*, red. Hurd, Madeleine, Olsson, Tom & Öberg, Lisa (Stockholm 2005)
- Janfelt, Monica, *Att leva i den bästa av alla världar: Föreningarna Nordens syn på Norden 1919–1933* (Stockholm 2005)
- Jansdotter, Anna, *Ansikte mot ansikte: Räddningsarbete bland prostituerade kvinnor i Sverige 1850–1920* (Stockholm & Eslöv 2004)
- Jansson, Torkel, *Adertonhundratalets associationer: Forskning och problem kring ett sprängfyllt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800–1870* (Uppsala 1985)
- Johannisson, Karin, *Den mörka kontinenten: Kvinnan, medicinen och fin de siècle* (Stockholm 1994)
- Johansson, Peter, *Fast i det förflutna: Institutioner och intressen i svenska sjukförsäkringspolitik 1891–1931* (Lund 2003)
- Johansson, Ulla, *Normalitet, kön och klass: Liv och lärande i svenska läroverk 1927–1960* (Stockholm 2000)
- Jonsson, Pernilla & Neunsinger, Silke, *Gendered money: Organizing and resources in the first wave bourgeois and socialist women's movements in Sweden*, kommande
- Jordansson, Birgitta, *Den goda människan från Göteborg: Genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt* (Lund 1998)
- Karlsson, Gunnel, *Från broderskap till systerskap: Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP* (Lund 1996)
- Kessler-Harris, Alice, *A woman's wage: Historical meanings and social consequences* (Lexington, university press of Kentucky 1990)
- Kjønnenes møte med det moderne*, red. Melby, Kari, Senter for kvinneforskning, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (Dragvoll 1999)
- Kvinnoliv kring sekelskiftet 1900*, red. Englund, Boel, *Antropos*, Lärarhögskolan i Stockholm 2001
- Kvinnor på gränsen till medborgarskap: Genus, politik och offentlighet 1800–1950*, red. Florin, Christina & Kvarnström, Lars (Stockholm 2001)
- Kvinnorna och staden: Borgerliga kvinnor och Stockholms modernisering år 1900*, red. Englund, Boel, *Antropos*, Lärarhögskolan i Stockholm 2003
- Kåring Wagman, Anna, *Stadens melodi: Information och reklam i Stockholms kommun 1930–1980* (Stockholm 2006)

- Landes, Joan B., "Introduction", ed. Landes, Joan B., *Feminism, the public and the private* (Oxford 1998)
- Landes, Joan B., *Visualizing the nation: Gender representation and revolution in eighteenth-century France* (New York 2001)
- Lidestad, Madelene, *Uppbåd, uppgifter, undantag: Om genusarbetsdelning i Sverige under första världskriget* (Stockholm 2005)
- Liedman, Sven-Eric, *I skuggan av framtiden: Modernitetens idéhistoria* (1997)
- Lindén, Claudia, *Om kärlek: Litteratur, sexualitet och politik hos Ellen Key* (Stehag 2002)
- Lindroth, Helena, "Skor, skoskav och identitet", red. Nilsson, Bo G., *Påklädd, uppklädd, avklädd: Om kläder, kropp och odentitet* (Stockholm 2005)
- Lindvert, Jessica, *Feminism som politik: Sverige och Australien 1960-1990* (Umeå 2002)
- Liv, banor, strategier*, bidrag från projektet Formering för offentlighet till NDPF:s konferens i Reykjavik 2004, red. Englund, Boel, *Antropos*, Lärarhögskolan i Stockholm 2004
- Ljunggren, Jens, "Tradition eller tävling? Nordiska spelen och kampen om vad idrott är", *Historisk Tidskrift* 1997:3
- Ljungström, Olof, *Oscariansk antropologi: Exotism, förhistoria och rasforskning som vetenskaplig människosyn* (Uppsala 2002)
- Lundgren, Britta, *Allmänhetens tjänare: Kvinnlighet och yrkeskultur i det svenska postverket* (Stockholm 1990)
- Lundström, Catarina, *Fruars makt och omakt: Kön, klass och kulturarv 1900-1940* (Umeå 2005)
- Lykke, Nina, "Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2003:1
- Lützen, Karin, *Byen taemmes: Kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København* (København 1998)
- Lövgren, Britta, *Hemarbete som politik: Diskussioner om hemarbete, Sverige 1930-40-talen, och tillkomsten av Hemmens forskningsinstitut* (Stockholm 1993)
- Manns, Ulla, *De svenska kvinnorna vid världsutställningarna i Philadelphia 1896 och i Chicago 1893*, Idéhistoriska uppsatser 11 (Stockholm 1986)
- Manns, Ulla, "Kvinnofrigörelse och moderskap: En diskussion mellan Fredrika-Bremer-förbundet och Ellen Key", red. Wikander, Ulla, *Det evigt kvinnliga: En historia i förändring* (Stockholm 1994)
- Manns, Ulla, *Den sanna frigörelsen: Fredrika-Bremer-förbundet 1884-1921* (Stockholm 1997)
- Manns, Ulla, "Så skriver vi historia: Den svenska kvinnorörelsen i ett historiskt perspektiv", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2000:4
- Manns, Ulla, *Upp systrar väpnar er! Kön och politik i svensk 1800-talsfeminism* (Stockholm 2005)
- Mansén, Elisabeth, "Salongsliv i Uppsala", red. Henningsen, Bernd, *Skandinavien och Tyskland 1800-1914: möten och vänskapsband* (Stockholm 1997)
- Markusson Winkvist, Hanna, *Som isolerade öar: De lagerkransade kvinnorna och akademien under 1900-talets första hälft* (Stockholm & Stehag 2003)
- Marshall, Barbara L., *Engendering modernity: Feminism, social theory and social change* (Cambridge & Oxford 1994)
- Maternity and gender policies: Women and the rise of the European welfare states, 1880s-1950s*, eds. Bock, Gisela & Thane, Pat (London 1994)
- Mauss, Marcel, *Gåvan* (Lund 1997)

- McClintock, Anne, "Family feuds: Gender, nationalism and the family", *Feminist review* 1993:44
- McFadden, Margaret, *Golden cables of sympathy: The transatlantic sources of nineteenth-century feminism* (Lexington, the university press of Kentucky 1999)
- Mehrabian, Albert, *Nonverbal communication* (Chicago 1972)
- Melby, Kari, *Kvinnelighetens strategier: Norges husmorforbund 1915–1940 og Norges Laererinneforbund 1912–1940* (Trondheim 1995)
- Melby, Kari, Pyllkänen, Anu, Rosenbeck, Bente & Carlsson Wetterberg, Christina *Inte ett ord om kärlek: Nordisk äktenskapslagstiftning ca 1850–1930* (Stockholm 2006)
- Melucci, Alberto, *Nomader i nuet: Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle* (Stockholm 1992)
- Mer än tusen ord: Bilden och de historiska vetenskaperna*, red. Andersson, Lars M., Berggren, Lars & Zander, Ulf (Lund 2001)
- Moderata pionjärer: Kvinnor i politiskt arbete 1900–2000*, red. Haglund, Ann-Cathrine, Petersson, Ann-Marie & Ström-Billing, Inger (Stockholm 2004)
- Modernismens kön*, red. Iversen, Irene & Rønning, Birgitte (Oslo 1996)
- Mothers of a new world: Maternalist politics and the origins of welfare states*, eds. Koven, Seth & Michel, Sonya (New York 1993)
- Mral, Brigitte, *'Vi ha ej plats för stämningssvers': Arbetarkultur och arbetardikt före sekelskiftet* (Stockholm 1989)
- Mral, Brigitte, *Talande kvinnor: Kvinnliga retoriker från Aspasia till Ellen Key* (Nora 1999)
- Ney, Birgitta, *Reporter i rörelse: Lotten Ekman i dagspressen vid förra sekelskiftet* (Nora 1999)
- Nicklasson, Stina, *Högerns kvinnor: Problem och resurs för Allmänna valmansförbundet perioden 1900–1936/1937* (Uppsala 1992)
- Nicklasson, Stina, *Kvinnors väg till fullvärdigt medborgarskap* (Stockholm 1997)
- Nilsson, Bo. G., "Förkroppsliga nationen: Om dräkternas betydelse när museimän och folklivsforskare upptäckte folket", red. Nilsson, Bo G., *Påklädd, upplädd, avklädd: Om kropp, kläder och identitet* (Stockholm 2005)
- Norlander, Kerstin, *Människor kring ett företag: Kön, klass och ekonomiska resurser: Liljeholmens stearinfabriks AB 1872–1939* (Göteborg 2000)
- Nyhagen, Bernt, *Oversikt over det nordiske lovsamarbeides utvikling og resultater* (Stockholm 1977)
- O'Connor, Eileen, *Regulating healthy bodies: Health, medicine, and dress reform in Victorian Canada* (Ann Arbor, Michigan 2005)
- Offen, Karen, "Defining feminism: A comparative historical approach", *Signs* 1988:14
- Offen, Karen, *European feminisms 1700–1950: A political history* (Stanford university press 2000)
- Ohrlander, Kajsa, *I barnens och i nationens intresse: Socialliberal reformpolitik 1903–1930* (Stockholm 1992)
- Olsson, Björn, *Den bildade borgaren: Bildningssträvan och folkbildning i en norrländsk småstad* (Stockholm 1994)
- Petersen, Klaus, "Constructing the Nordic welfare? Nordic social political cooperation 1919–1955", eds. Christiansen, Niels Finn m.fl., *The Nordic model of welfare: A historical reappraisal* (Köpenhamn 2006)
- af Petersens, Lovisa, "Klokt tal af kloka kvinnor: En kort presentation av Kvinno-konferensen i Stockholm 1897", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2001:2

- af Petersens, Lovisa, "Gala och extravagans: Festernas betydelse vid den Internationella kvinnokonferensen 1911", red. Börjesson, Mikael m.fl., *Fältanteckningar: Utbildnings- och kultursociologiska texter tillägnade Donald Broady* (Uppsala 2006)
- Plymoth, Birgitta, *Fostrande försörjning: Fattigvård, filantropi och genus i fabriksstaden Norrköping 1872–1914* (Stockholm 2002)
- På tröskeln till välfärden: välgörenhetsformer och arenor i Norden 1800–1930*, red. Taussi Sjöberg, Marja & Vammen, Tinne (Stockholm 1995)
- Qvist, Gunnar, "Ett perspektiv på den s.k. kvinnoemancipationen i Sverige", *Historisk tidskrift* 1977:2
- Rendall, June, "Nineteenth century feminism and the separation of spheres", eds. Andreasen, Tayo m.fl., *Moving on: New perspectives on the public/private dichotomy* (Aarhus 1991)
- Rosenberg, Tiina, *Queerfeministisk agenda* (Stockholm 2002)
- Rummet vidgas: Kvinnor på väg ut i offentligheten ca 1880–1940*, red. Österberg, Eva & Carlsson Wetterberg, Christina (Stockholm 2002)
- Rupp, Leila J., "Constructing internationalism: The case of transnational women's organizations, 1888–1945", *The American historical review* 1994:5
- Rupp, Leila J., *Worlds of women: The making of an international women's movement* (Princeton university press 1997)
- Rupp, Leila J. & Taylor, Verta, "Forging feminist identity in an international movement: A collective identity approach to twentieth-century feminism", *Signs* 1999:2
- Rupp, Leila J. & Taylor, Verta, "Loving internationalism: The emotion culture of transnational women's organizations, 1888–1945", *Mobilization: An international journal* 2002:7(2)
- Ryan, Mary P., "Civil society as democratic practice: American cities during the nineteenth century", *Journal of interdisciplinary history* Spring 1999
- Ryan, Mary P., *Women in public: Between banners and ballots, 1825–1880* (Baltimore & London 1990)
- Rönnbäck, Josefin, "Rösträttsrörelsens kvinnor – i konflikt eller samförstånd", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2000:4
- Rönnbäck, Josefin, *Politikens genusgränser: Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm 2004)
- Rönnholm, Tord, *Kunskapens kvinnor: Sekelskiftets studentkor i mötet med den manliga universitetsvärlden* (Umeå 1999)
- Sandström, Åke, "Sverige 1809–1864", red. Engman, Max & Sandström, Åke, *Det nya Norden efter Napoleon* (Stockholm 2004)
- Scheutz, Lisbet, *Berömda och glömda stockholmskvinnor: Sju stadsvandringar, 155 kvinnoporträtt* (Stockholm 2001)
- Scott, Joan Wallach, *Gender and the politics of history* (New York, Columbia university press 1988)
- Scott, Joan Wallach, "Om språk, socialt kön och arbetarklassens historia", *Häften för kritiska studier* 1989:1
- Scott, Joan, Wallach, *Only paradoxes to offer: French feminists and the rights of man* (Cambridge 1996)
- Sejersted, Francis, *Socialdemokratins tidsålder: Sverige och Norge under 1900-talet* (Nora 2005)
- Sekelskiftet och kön: Strukturella och kulturella övergångar år 1800, 1900, 2000*, red. Göransson, Anita (Stockholm 2000)
- Sjögren, Mikael, *Fattigvård och folkuppfostran: Liberal fattigvårdspolitik 1903–1918* (Stockholm 1997)

- Strong-Boag, Veronica Jane, *The parliament of women: the National Council of Women of Canada, 1893–1929* (Ottawa 1976)
- Stråth, Bo, "Nordic modernity: Origins, trajectories and prospects", *Thesis eleven: A socialist journal* 2004:1
- Strömberg, Kenneth, *Vi och dom i rörelsen: Skötsamhet som strategi och identitet bland föreningsaktivisterna i Hovmantorps kommun 1884–1930* (Växjö 2004)
- Ståhl, Margareta, *Vår fana röd till färgen: Fanor som medium för visuell kommunikation under arbetarrörelsens genombrottstid i Sverige fram till 1890* (Linköping 1999)
- Svanström, Yvonne, *Policing public women: The regulation of prostitution in Stockholm 1812–1880* (Stockholm 2000)
- Svanström, Yvonne, "Offentliga kvinnor i offentliga rum: Prostitutionens reglering i 1800-talets Stockholm", red. Florin, Christina & Kvarnström, Lars, *Kvinnor på gränsen till medborgarskap: Genus, politik och offentlighet 1800–1950* (Stockholm 2001)
- Svanström, Yvonne, *Offentliga kvinnor: Prostitutionen i Sverige 1812–1918* (Stockholm 2006)
- The cultural construction of Norden*, eds. Sørensen, Øystein & Stråth, Bo (Oslo 1997)
- Théel, Elisif, "Fru A. Retzius och arbetsstugorna", *Anna Hierta-Retzius: En minnesteckning med stöd av efterlämnade papper*, Åkerhielm, Annie, (Stockholm 1928)
- Thörn, Håkan, *Modernitet, sociologi och sociala rörelser* (Göteborg 1997:a)
- Thörn, Håkan, *Rörelser i det moderna: Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789–1989* (Stockholm 1997:b)
- Thörn, Håkan, *Globaliseringens dimensioner: Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser* (Stockholm 2002)
- Tickner, Lisa, *The spectacle of women: Imagery of the suffrage campaign 1907–1914* (London 1987)
- Tidningskvinnor 1690–1960*, red. Lundgren, Kristina & Ney, Birgitta (Lund 2000)
- Tornbjær, Charlotte, *Den nationella modern: Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft* (Lund 2002)
- Tyrrell, Ian, "American exceptionalism in the age of international history", *American historical review* 1991:4
- Tyrrell, Ian, *Woman's world, woman's empire: The Woman's Christian Temperance Union in international perspective, 1880–1930* (University of North Carolina Press 1991)
- Törnqvist, Leif, "Kvinnornas uppbåd 1914–1921: En samverksansorganisation i frivilligförsvarets tidigare år", *Militärhistorisk tidskrift* 1982
- Ullman, Annika, *Stiftarinnegenerationen: Sofi Almquist, Anna Sandström, Anna Ahlström* (Stockholm 2004)
- Waldemarsson, Ylva, "Kön, klass och statens finanser: En historia om statligt arbetsgivarskap och statsanställda kvinnor 1870–1925", red. Kvarnström, Lars m.fl., *I statens tjänst: Statlig arbetsgivarpolitik och fackliga strategier 1870–1930* (Lund 1996)
- Waldemarsson, Ylva, *Kvinnor och klass – en paradoxal skapelseberättelse: LOs Kvinnoråd och makten att benämna 1898–1967* (Stockholm 2000)
- Van Drenth, Annemieke & De Haan, Francisca, *The rise of caring power: Elizabeth Fry and Josephine Butler in Britain and the Netherlands* (Amsterdam 1999)

- Widholm, Christian, "Encountering masculinities: The display of self and others at Chicago's 1893 world fair", ed. Hurd, Madeleine, *Encounters: Representations of the others in modern European history*, Södertörns högskola, research reports 5/03 (Stockholm 2003)
- Wikander, Ulla, "En utopisk jämlikhet: Internationella kvinnokongresser 1878–1914", red. Wikander, Ulla, *Det evigt kvinnliga: En historia om förändring* (Stockholm 1994)
- Wikander, Ulla, *Feminism, familj och medborgarskap: Debatter på internationella kongresser om nattarbetsförbud för kvinnor 1889–1919* (Stockholm 2006)
- Wilson, Elizabeth, *Adorned in dreams: Fashion and modernity*, revised and updated edition (New York 2003)
- Winberg, Christer, "Några anteckningar om historisk antropologi", *Historisk tidskrift* 1988:1
- Women changing the world: A history of the International council of women*, eds. Gubin, Eliane & Van Molle, Leen (Bryssel 2005)
- Women in a changing world: The dynamic story of the International Council of Women* (London 1966)
- Womens organizing and public policy in Canada and Sweden*, eds. Briskin, Linda & Eliasson, Mona (London 1999)
- Yuval-Davis, Nira, *Gender & nation* (London 1997)
- Åberg, Gertrud, *Sveriges småskollärare och deras förbund 1918–1966* (Stockholm 1978)
- Åkerblom, Annika, *Arbetarskydd för kvinnor: Kvinnlig yrkesinspektion i Sverige 1913–1948* (Uppsala 1998)
- Åmossa, Karin, *Du är NK! Konstruktioner av yrkesidentiteter på varuhuset NK ur ett genus- och klassperspektiv 1918–1975* (Stockholm 2004)
- Än män då? Kön och feminism i Sverige under 150 år*, red. Svanström, Yvonne & Östberg, Kjell (Stockholm 2004)
- Öberg, Lisa, *Barnmorskan och läkaren: Kompetens och konflikt i svensk förlossningsvård 1870–1920* (Stockholm 1996)
- Öhrström, Eva, "Kvinnors musicerande från salong till borgerlig offentlighet", *Häften för kritiska studier* 1998:3
- Östberg, Kjell, *Efter rösträtten: Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet* (Stockholm 1997)

Personregister

A

Aberdeen, Ishbel 46f, 54, 67, 75, 82, 124, 128, 131, 133–136, 140–142, 144, 148, 150, 179, 213
Adelborg, Gertrud 54, 56, 82, 89f, 95, 105
Adlersparre, Sophie 14, 42, 100, 113, 159
Anckarsvärd, Ellen 54, 56, 61, 63f, 82, 89f, 100–102, 105, 116, 122
Andersson, Hanna 56, 82, 90, 102, 108
Andersson, Signe 66, 144
Andersson, Therese 66, 144
Anthony, Susan B. 82, 146
Arenholt, Julie 184
Asmundsson, Briet 164, 175, 179

B

Bang, Dagny 164
Beckman, Ernst 99, 148
Bergman, Signe 162
Bergwall, J. E. 82, 96, 104
Björklund, Sigrid 54
Blöndal, Björg 164
Bohman, Kerstin 60, 68, 140, 147
Bonnevial, Marie 177
Bremer, Fredrika 42, 128f, 131, 144f
Broms, Anna 66
Broomé, Emilia 58, 60, 71f
Bugge Wicksell, Anna 164
Burgman, Thea 56
Bååth-Holmberg, Cecilia, 78
Bäumer, Gertrud, 143

C

Cady Stanton, Elisabeth 44
Cederschiöld, Maria 53–55, 59, 61–64, 67, 70f, 83, 95, 127f

Chapman Catt, Carrie 67, 124f, 151, 179
Cooper, Lilian 135
Cruppi, Louise 135, 150
Curie, Marie 66, 83

D

Dahlgren, Lotten 35, 90f, 102, 107f, 111f, 115, 183
Dahlström, Kata 106, 118
Daugaard, Thora 161
Dobson, Emily 131, 142, 146
Duchêne, Gabrielle 168f, 173

E

von Eckermann, Ebba 79, 145
Elfving, Gunborg 65
Engström, Lilly 89
Eschelsson, Elsa 83, 95

F

Falkenberg, Louise 68, 143f
Fibiger, Elfride 159
Forchhammer, Henni 164, 179
Forsell, Maja 173
Fries, Ellen 44, 53–56, 61–64, 67, 82f, 89, 95, 102, 109, 151
Fryxell, Eva 54, 56, 82
Frölich, Elisabeth 68, 71, 162
Furuhjelm, Annie 164f, 173, 175

G

Gagner, Marie Louise 67, 78
Gernandt-Claine, Jane 148
Gisberg, Sofia 90, 92, 102
Gustav V, kung av Sverige 140
Granström, Tora 96
Gripenberg, Alexandra 42, 82, 113

Grude Koht, Karen 179

H

Hagman, Lucina 82, 96, 104, 164, 179

von Hallwyl, Wilhelmina 66, 145, 148

Hamberg, Ulla 66

Hamilton, Hugo 95, 148

Hartelius, Jeanna 56

Herrman, Ebba 82, 104

Hertzman-Ericson, Gurli 180

Hesselgren, Kerstin 67, 82, 171, 210

Hierta, Lars Johan 64

Hierta-Retzius, Anna 54f, 59–68, 70, 72, 74f, 77, 79, 81–83, 122–124, 138, 143f, 146, 148, 158, 191

Holmberg, Elin 164

Hübner, Bertha 56, 89f, 92, 125

Höjer, Anna, 96

J

Jacobs, Aletta 146

Jacobsson, Signe 178

K

Key, Ellen 58, 95, 97, 104–106, 172f

Kjelsberg, Betzy 164

Klason, Marie Louise 68, 147

Kleen, Else 130, 136

Kleman, Anna 168

Kovalevsky, Sonya 42

Krog, Gina 73–75, 82, 96f, 105, 109, 111, 116, 123, 141f, 181

L

Lagerberg, Anna 66

Lagerlöf, Selma 83

Lamberg Bruun, Anna 162, 164

Lamm, Carl Robert 145, 148

Lamm, Dora 143, 145, 148

Lange, Helene 135f, 143

Leffler, Ann-Charlotte 42

Lindhagen, Carl 95, 99

Lindman, Anna Lovisa 134, 140, 143, 145, 148

Lindman, Arvid 134, 140, 148

Ljungberg, Anna 173

Lundin, Hulda 54, 56, 58f, 61, 63, 67f, 89f, 102, 110f

M

Milles, Rut 129

Milow, Cecilia 78, 134

Molander, Ida 106

Montelius, Agda 54, 56, 58f, 61–64, 89f, 100, 102, 104, 108, 111f, 162, 164, 177, 179, 182f

Montelius, Oscar 64, 111f, 178f

Munktell, Helena 98f, 102, 111

Myhrman, Anna 54

Mørck, Fredrikke 164, 175

N

Nevander, Aini 164

Nordenson, Bertha 64, 125, 162

Norrie, Charlotte 82, 95, 104

O

Ogilvie Gordon, Maria 131, 134–136, 141f, 150

Oinola, Olga 164

Olivecrona, Rosalie 14, 42f, 100, 113

Oscar II, kung av Sverige 66, 73f, 82, 91, 99, 110, 112, 126

P

Palmgren Munch-Petersen, Valfrid 161

von Platen, Ellen 59, 61, 64, 81

von Plomgren, Ida 162

Pyk, Louise 99

Q

Qvam, Fredrikke Marie 179

R

Rappe, Anna 59, 61f, 143, 191

Rappe, Signe 148

Rettig, Antonie 144

Retzius, Gustaf 64, 67

Rogberg, Ina 67, 77f, 146

Roos, Anna 95f

Rosling, Anna 54

Rossander, Wendela 60, 68
Ruuth, Anna 76, 82f, 130

S

Salomon, Alice 131, 141f
Sandelin, Ellen 48, 64, 82f
Sandström, Anna 82, 95, 97, 105f,
109, 187
von Scheele, Frans, 134f, 148
von Schulzenheim, Ida 129
Selmer, Elisabeth 96, 104, 107
Sidner, Ester 65, 98, 111
Skoglund, Alexandra 61–63, 81, 83,
131f
Sofia, drottning av Sverige 112
Stampe Feddersen, Astrid 161, 164
Sundbärg, Matilda 56
Svensén, Emil 95f, 105f, 109
Sörensen, Anna 173

T

Tamm, Hugo 96, 99
Tegnér, Alice 178
Tenow, Elna 82, 104
Terserus, Ellen 59, 61–63, 134
Thorstensson, Axianne 125, 130, 135,
146, 162, 164, 176
Thynell, Märta 129
Torsell, Eva 56
Trygg, Gisela 129

U

Ulrich, Anna 90, 92, 102
Ulrich, Sigrid 56, 59, 90, 102, 164
Ulrich, Valborg 76, 102
Upmark, Eva 45, 48, 59, 61–64, 67,
70, 122, 124f, 131, 134, 136f,
140f, 143, 145, 148, 154, 157,
162, 164, 175, 178, 191

V–W

Wachtmeister, Hugo 99
Wahlström, Lydia 95, 179
Wallroth, Jenny 56, 59
Varenius, Josefine 54, 56
Warling, Elisabeth 129
Wellin, Bertha 173
Westermarck, Helena 111
Whitlock, Anna 63, 179
Whitlock, Ellen 59, 61, 63, 66
Whitlock, Sophie 68
Victoria, drottning av England 82
Victoria, drottning av Sverige 142
Widerström, Karolina 162, 170, 174
Widmark, Henrika 56, 90, 98f, 101,
111
Vigert-Österlund, Mathilda 129
Wijkander, Anna 54, 56
Wilson, Teresa 54, 93, 152
Vullum, Margareta 104
Wägner, Elin 133, 150f, 164, 210f
Wästberg, Karin 128

STOCKHOLM STUDIES IN HISTORY

Published by Stockholm University

Editors: Göran Dahlbäck, Arne Jarrick, Jan Lindroth, Lars Nilsson, Klas Åmark.

Subscription to the series and orders for single volumes (except no. 12) should be addressed to any international bookseller or directly to the distributor: Almqvist & Wiksell International, P. O. Box 7634, SE-103 94 Stockholm, Sweden. Phone: +46 8 613 61 00. Fax: +46 8 24 25 43. E-mail: order@akademibokhandeln.se

1. Folke Lindberg. *Scandinavia in Great Power Politics 1905–1908*. 1958. 330 pp.
2. Karl E. Birnbaum. *Peace Moves and U-Boat Warfare. A Study of Imperial Germany's Policy towards the United States April 18, 1916–January 9, 1917*. 1958. XXII + 388 pp.
3. Per G. Andreen. *Politik och finansväsen från 1815 års riksdag till 1830 års realisationsbeslut*. (Politics and Finance. From the Riksdag of 1815 until the Reintroduction of the Silver Standard in 1830.) I. 1815–1818. Engl. Summary. 1958. XXV + 636 pp.
4. Herman Schück. *Ecclesia Lincopensis. Studier om Linköpingskyrkan under medeltiden och Gustav Vasa*. (Studies on the Church of Linköping in the Middle Ages and the Reign of Gustavus Vasa.) Engl. Summary. 1959. 613 pp.
5. Per G. Andreen. *Politik och finansväsen från 1815 års riksdag till 1830 års realisationsbeslut*. (Politics and Finance. From the Riksdag of 1815 until the Reintroduction of the Silver Standard in 1830.) II:2. 1823–1830. Engl. Summary. 1962. XII + 389 pp.
6. W.M. Carlgren. *Neutralität oder Allianz. Deutschlands Beziehungen zu Schweden in den Anfangsjahren des ersten Weltkrieges*. 1962. 276 pp.
7. Hans Cnattingius. *Studies in the Order of St. Bridget of Sweden. I. The Crisis in the 1420's*. 1963. 198 pp.
8. Rune Blomdahl. *Förmyndarräfstens huvudskede*. (The Action against the Regency of King Karl XI [1680–82].) Engl. Summary. 1963. 675 pp.
9. Rune Blomdahl. *Förmyndarräfstens huvudskede*. (The Action against the Regency of King Karl XI [1680–82].) *Supplement*. Engl. Summary. 1964. 28 pp.
10. Jarl Torbacke. *Journalistik på osäkra villkor. Den liberala Afton-tidningen och dess föregångare*. (The Liberal Newspaper Afton-Tidningen [1909–1920] and its Predecessors.) Engl. Summ. 1966. X + 354 pp.
11. W.M. Carlgren. *Ministären Hammarskjöld. Tillkomst – Söndring – Fall. Studier i svensk politik 1914–1917*.) Mit deutscher Zusammenfassung. 1966. 304 pp.
12. Arne Stade. *Erik Dahlbergh och Carl X Gustafs krigshistoria*. Engl. Summary. 1967. 448 pp. This volume can be obtained from Militärhistoriska Förlaget, Stockholm.
13. Rune Blomdahl. *Förmyndarräfstens slutskede*. (The Final Part of the Action against the Regency of King Karl XI [1682–1700].) Engl. Summary. 1968. VII + 132 pp.
14. Torvald Höjer. *Svenska Dagbladet och andra världskriget*. Engl. Summary. 1969. 129 pp.

15. Karl Bodell. *Stad, bondebygd och bergslag vid mitten av 1600-talet. Varuutbytet i Örebro och dess omland enligt tullängdernas vittnesbörd.* (The Trade between Örebro, Närke and the Bergslag in 1641.) Engl. Summary. 1970. 285 pp.
16. Birgitta Fritz. *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250–1434. Del 1.* (Die Verwaltung in Schweden 1250–1434.I) Mit deutscher Zusammenfassung. 1972. Reprint 1992. 184 pp.
17. Rune Blomdahl. *Förmyndarräfstens ekonomiska resultat.* (The Economical Results of the Action against the Regency of King Karl XI.) Engl. Summary. 1973. V + 137 pp.
18. Birgitta Fritz. *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250–1434. Del 2.* (Die Verwaltung in Schweden 1250–1434. II) Mit deutscher Zusammenfassung. 1973. Reprint 1992. 178 pp.
19. Axel Norberg. *Polen i svensk politik 1617–26.* (Polen in der Schwedischen Politik 1617–1626.) Mit deutscher Zusammenfassung . 1974. 323 pp.
20. Uldis Germanis. *Oberst Vacietis und die lettischen Schützen im Weltkrieg und in der Oktoberrevolution.* Engl. Summary. 1974. 336 pp.
21. Elsa Sjöholm. *Gesetze als Quellen der mittelalterlichen Geschichte des Nordens.* 1977. 187 pp.
22. Staffan Förhammar. *Reformvilja eller riksdagstaktik. Junkrarna och representationsfrågan 1847–54.* (A Will to Reform or Parliamentary Tactics? The Junkers and the Issue of Representational Reform 1847–54.) Engl. Summary. 1975. 128 pp.
23. Reidun Axelsson, Hans Björklund, Tomas Lidman, Göran B. Nilsson, Andreas Tjerneld & Gunnar T Westin. *Partiliv i ständsriksdagen. Adel och borgare 1850–1865.* (Party Life in Sweden's Four Estate Riksdag. Nobles and Burghers 1850–1865.) Engl. Summary. 1977. 383 pp.
24. Tomas Lidman. *Adlig partipolitik vid 1800-talets mitt.* (Party Politics in the House of Nobility in the 1850's.) Engl. Summary. 1979. 191 pp.
25. Karl-Hugo Wirén. *Från skilda håll. Aftonbladets textanskaffning 1886–87.* (From various sources. Aftonbladets's collection of texts 1886–87.) Engl. Summary. 1979. 256 pp.
26. *Projekt och Perspektiv. Rapport från Gunnar T. Westins jubileums-seminarium 26–28 augusti 1978.* 1979. 124 pp.
27. Werner Buchholz. *Staat und Ständegesellschaft in Schweden zur Zeit des Überganges vom Absolutismus zum Ständeparlamentarismus 1718–1720.* 1979. 212 pp.
28. Jan Glete. *Kreugerkoncernen och krisen på svensk aktiemarknad. Studier om svenskt och internationellt riskkapital under mellankrigstiden.* (The Kreuger-Group and the Crisis on the Swedish Stock Market.) Engl. Summary. 1981. 674 pp.
29. Ingemar Carlsson. *Parti-partiväsen-partipolitiker 1731–43. Kring uppkomsten av våra första politiska partier.* (Party–The Party System–Party Politics 1731–43.) Engl. Summary. 1981. 341 pp.
30. Jarl Torbacke. *”Försvaret främst”. Tre studier till belysning av borggårdskrisens problematik.* (Three Studies Shedding Light on the the ”Crisis of the Palace Courtyard” 1914.) German Summary. 1983. 178 pp.
31. Andreas Tjerneld. *Från borgarståndets storhetstid. Statsbudgeten som parti-skiljande fråga i den sena ständsriksdagen.* (The ”Grand Era” of the Burghers. The Budget as a Party-making Issue in the late Riksdag of Estates in Sweden.) Engl. Summary. 1983. 176 pp.

32. Kersti Blidberg. *Splittrad Gemenskap. Kontakter och samarbete inom nordisk socialdemokratisk arbetarrörelse 1931–1945.* (Zersplitterte Gemeinschaft. Kontakte und Zusammenarbeit in der nordischen sozialdemokratischen Arbeiterbewegung 1931–1945.) Mit deutscher Zusammenfassung . 1984. 276 pp.
33. Harald Gustafsson. *Mellan kung och allmoge – ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island.* (Royal Officials. Decision-making and Influence in 18th-century Iceland.) Engl. Summary. 1985. 320 pp.
34. *1700-talsstudier tillägnade Birgitta Eriksson.* 1983. 123 pp.
35. Bo Hammarlund. *Politik utan partier. Studier i Sveriges politiska liv 1726–1727.* (Politics without Parties. Studies in the Political Life of Sweden 1726–1727.) Engl. Summary. 1985. 248 pp.
36. Björn Horgby. *Den disciplinerade arbetaren. Brottslighet och social förändring i Norrköping 1850–1910.* (The Disciplined Worker. Crime and Social Change in Norrköping 1850–1910.) Engl. Summary. 1986. 322 pp.
37. Anders Berge. *Sakkunskap och politisk rationalitet. Den svenska flottan och pansarfartygsfrågan 1918–1939.* (Expertise and Political Rationality. The Swedish Navy and the Armoured Ship Issue 1918–1939.) Engl. Summary. 1987. 250 pp.
38. Bill Sund. *Nattens vita slavar. Makt, politik och teknologi inom den svenska bagerinäringen 1896–1955.* (The White Slaves of the Night. Power Politics and Technology in the Swedish Bakery Industry 1896–1955.) Engl. Summary. 1987. 160 pp.
39. Per Thullberg. *Mjölkstrejken 1942. Solidariteten sätts på prov.* (The Milk Strike in Dalarna 1942. Solidarity is put on trial.) Engl. Summary. 1987. 157 pp.
40. Anna-Greta Nilsson Hoadley. *Atomvapnet som partiproblem. Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund och frågan om svenskt atomvapen 1955–1960.* (Nuclear Weapons as a Party Problem. The National Federation of Social Democratic Women and the Question of Swedish Atomic Weapons 1955–1960.) Engl. Summary. 1989.
41. Sten Andersson. *Mellan Åkarp och Saltsjöbaden. En studie av arbetsfredsfrågan i minoritetsparlamentarismens Sverige 1923–1928.* (Zwischen Åkarp und Saltsjöbaden. Eine Studie über die Frage des Arbeitsfriedens in Schweden während der Minderheitsregierungen 1923–28.) Mit deutscher Zusammenfassung. 1990. 226 pp.
42. Sven Z. Sundin. *I storstadens skugga. Boo socken på Värmdön 1860–1970.* (In the Shadow of the Metropolis. The Municipality of Boo on the Island of Värmdö.) Engl. Summary. 1990. 278 pp.
43. Staffan Förhammar. *Från tårande till närande. Handikapputbildningens bakgrund och socialpolitiska funktion i 1800-talets Sverige.* Engl. Summary. 1991. 248 pp.
44. Peter Nordström. *Reformer och rationalisering. Kung, råd och förvaltning under tidiggustaviansk tid 1772–1778.* (King, Council and Civil Service during the Early Gustavian Era 1772–1778) Engl. Summary. 1991. 236 pp.
45. Hans Hellström. *Struktur, Aktör eller Kultur? Arbetstidspolitik i det industrialiserade Sverige.* Engl. Summary. 1991. 244 pp.
46. Johnny Wijk. *Svarta Börsen – samhällslojalitet i kris. Livsmedelsransoneringarna och den illegala handeln i Sverige 1940–1949.* (The "Black Market". The Rationing of Foodstuffs and the Illegal Trade in Sweden 1940–1949.) Engl. Summary. 1992. 328 pp.

47. John Toler. *Per Jönsson Rösiö. "The Agrarian Prophet". A Charismatic Leader's Attempt to Rejuvenate Small Agriculture and Create a Commitment to a Cultural Revolt Against Industrialism in Sweden.* 1992. 354 pp.
- 48:1–2. Jan Glete. *Navies and Nations. Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500–1860.* 1993. 752 pp.
49. Britta Lövgren. *Hemarbete som politik. Diskussioner om hemarbete i Sverige 1930–1940-talen, och tillkomsten av Hemmens Forskningsinstitut.* (Housework as Politics. Discussions on housework in Sweden in the 1930's and 1940's and the Establishing of Hemmens Forskningsinstitut [The Home Research Institute].) Engl. Summary. 1993. 244 pp.
50. Torbjörn Nilsson. *Elitens svängrum. Första kammaren, staten och moderniseringen 1867–1886.* (A House for the Elite. The Upper House, the State and Modernization 1867–1886.) Engl. Summary. 1994. 322 pp.
51. Gunnar Åselius. *"The Russian Menace" to Sweden. The Belief System of a Small Power Security Elite in the Age of Imperialism.* 1994. VIII + 455 pp.
52. Lars Gunnarsson. *Kyrkan, nazismen och demokratin. Åsiktsbildning kring svensk kyrklighet 1919–1945.* (Church, Nazism and Democracy. Opinions about the Swedish Church 1919–1945.) Engl. Summary. 1995. 256 pp.
53. Eva Blomberg. *Män i mörker. Arbetsgivare, reformister och syndikalister. Politik och identitet i svensk gruvindustri 1910–1940.* (Men in Darkness. Employers, Reformists and Revolutionary Syndicalists. Politics and Identity in Swedish Mining Industry 1910–1940.) Engl. Summary. 1995. 432 pp.
54. Ulf Hamilton. *Teknik på bönders villkor. De tekniska och politiska aktörernas inflytande på den statsreglerade tekniska förändringen i Sverige 1806–1972.* (Technology on Agricultural Terms. Technical and Political Actors Influence on the State Technology Development in Sweden 1806–1972.) Engl. Summary. 1997. 304 pp.
55. Lars Kvarnström. *Män i staten. Stationskarlar och brevbärare i statens tjänst 1897–1937.* (Men of the State. Railway Stations Staff and Postmen 1897–1937.) 1998. Engl. Summary. 256 pp.
56. Karl Molin. *Den moderne patriarken. Om arbetsledarna och samhällsomvandlingen 1905–35.* (The Modern Patriarch. On Industrial Supervisors and Societal Change 1905–35.) Engl. Summary. 1998. 220 pp.
57. Per G. Andreen. *Gösta Bagge som samhällsbyggare. Kommunalpolitiker – socialpolitiker – ecklesiastikminister.* (Gösta Bagge as Statesman. Municipal Politician – Social Reformer – Government Minister.) Engl. Summary. 1999. 238 pp.
58. Pertti Ulander. *Det stora filmkriget. Joseph Goebbels' kamp mot Hollywood som inslag i nazismens raspolitik.* (The Great Film War. Joseph Goebbels' struggle against Hollywood. A contribution to the racial policy of Nazism.) Engl. Summary. 1999. 190 pp.
59. Staffan Förhammar. *Med känsla eller förnuft? Svensk debatt om filantropi 1870–1914.* (Compassion or Reason? The Swedish Debate on Philanthropy 1870–1914.) Engl. Summary. 2000. 259 pp.
60. Marie-Louise Rodén. *Church politics in seventeenth-century Rome. Cardinal Decio Azzolino, Queen Christina of Sweden and the Squadrone volante.* 2000. 327 pp.
61. Arne Jarrick (ed). *Only human. Studies in the history of conceptions of man.* 2000. 383 pp.

62. Lars-Erik Hansen. *Jämlikhet och valfrihet. En studie av den svenska invandrarpolitikens framväxt.* (Equality and freedom to choose. A study in the emergence of Swedish immigration policy.) Engl. Summary. 2001. 245 pp. [Erroneously published as number 60.]
63. Mattias Tydén. *Från politik till praktik. De svenska steriliseringslagarna 1935–1975.* Second edition. (Sterilisation laws in Sweden 1935–1975. The formation and transformation of a policy.) Engl. Summary. 2002. 618 pp.
64. Birgitta Plymoth. *Fostrande försörjning. Fattigvård, filantropi och genus i fabriksstaden Norrköping 1872–1914.* (Fostering Support. Poor Relief, Philanthropy and Gender in the Factory Town Norrköping 1872–1914.) Engl. Summary. 2002. 356 pp.
65. Patrick Vonderau. *Schweden und das nationalsozialistische Deutschland. Eine annotierte Bibliographie der deutschsprachige Forschungsliteratur.* 2003.
66. Stig Ekman – Klas Åmark (ed). *Sweden's relations to Nazism, Nazi Germany and the Holocaust – a survey of research.* 2003.
67. Maria Wallenberg Bondesson. *Religiösa konflikter i norra Hälsingland 1630–1800.* (Religious Conflicts in Northern Hälsingland from 1630 to 1800.) Engl. Summary. 2002. 284 pp.
68. Niklas Ericsson. *Rätt eller fel? Moraluppfattningar i Stockholm under medeltid och vasatid.* (Right or Wrong? Perceptions of Morality in Medieval and Early Modern Stockholm.) Engl. Summary. 2003. 287 pp.
69. Helena Bergman. *Att fostra till föräldraskap. Barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900–1950.* (Policing parents. Child welfare officers, gender politics and the welfare state 1900–1950.) Engl. Summary. 2003. 381 pp.
70. Johan Edman. *Torken. Tvångsvården av alkoholmissbrukare i Sverige 1940–1981.* (The rehab. Compulsory care of alcohol abusers in Sweden 1940–1981.) Engl. Summary. 2004. 468 pp.
71. Yvonne Maria Werner (ed). *Döden som katharsis. Nordiska perspektiv på dödens kultur- och mentalitetshistoria.* (Death as Catharsis. Nordic Perspectives on Death as History of Culture and Mentality.) Engl. Abstracts. 2004. 228 pp.
72. Arne Jarrick & Alf Johansson (eds). *Jorden runt igen – nya bidrag till en gammal globalhistoria.* (Around the World again – new Contributions to an Old Global History.) Engl. Abstracts. 2004. 244 pp.
73. Max Engman & Åke Sandström (eds). *Det nya Norden efter Napoleon.* (Scandinavia After the Napoleonic Wars.) Engl. Abstracts. 2004. 267 pp.
74. Jan Bolin. *Parti av ny typ? – Skapandet av ett svenskt kommunistiskt parti 1917–1933.* (Party of a new kind? – The creation of a Swedish communist party 1917–1933.) Engl. Summary. 2004. 434 pp.
75. Lena Eriksson. *Arbete till varje pris. Arbetslinjen i 1920-talets arbetslöshetspolitik.* (Work at any cost. The work approach in the unemployment policy of the 1920s) Engl. Summary. 2004. 300 pp.
76. Johanna Overud. *I beredskap med Fru Lojal. Behovet av kvinnlig arbetskraft i Sverige under andra världskriget.* (In national preparedness with Mrs Loyal. The need for women's labour in Sweden during World War II) Engl. Summary. 2005. 241 pp.
77. Xavier Fraudet. *Politique étrangère française en mer Baltique, 1871–1914. De l'exclusion à l'affirmation* (French foreign policy in the Baltic area, 1871–1914. From exclusion to assertion) 2005. 312 pp.

78. Cecilia Ihse. *Präst, stånd och stat. Kung och kyrka i förhandling 1642–1686*. (Clergy, Estate and State. King and Church in Negotiation 1642–1686) Engl. Summary. 2005. 219 pp.
79. Madelene Lidestad. *Uppbåd, uppgifter, undantag. Om genusarbetsdelning i Sverige under första världskriget*. (Mobilization, Tasks, and Exceptions. The Gender Division of Labor in Sweden during the First World War) Engl. Summary. 2005. 228 pp.
80. Anna Maria Forssberg. *Att hålla folket på gott humör. Informationsspridning, krigspropaganda och mobilisering i Sverige 1655–1680*. (Keeping the People in a Good Mood. Dissemination of Information, War Propaganda and Mobilisation in Sweden, 1655–1680) Engl. Summary. 2005. 330 pp.
81. Hans Bolling. *Sin egen hälsas smed. Idéer, initiativ och organisationer inom svensk motionsidrott 1945–1981*. (The Maker of His Own Health. Ideas, Initiatives, and Organizations within Swedish Sports for All Between 1945 and 1981) Engl. Summary. 2005. 342 pp.
82. Ebba Berling Åselius. *Rösträtt med förhinder. Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920*. (Obstacles Blocking the Right to Vote. Voting Restrictions in Swedish Politics, 1900–1920) Engl. Summary. 2005. 246 pp.
83. Paul Sjöblom. *Den institutionaliserade tävlingsidrotten. Kommuner, idrott och politik i Sverige under 1900-talet*. (Institutionalised Competitive Sport. Municipalities, Sport and Politics in Sweden during the Twentieth Century) Engl. Summary. 2006. 551 pp.
84. Rolf Haslum. *Idrott, borgerlig folkfostran och frihet. Torsten Tegnér som opinionsbildare 1930–1960*. (Sport, Middle-Class Civic Education and Freedom. Torsten Tegnér as an Opinion Former, 1930–1960) Engl. Summary. 2006. 414 pp.
85. Mikael Byström. *En broder, gäst och parasit. Uppfattningar och föreställningar om utlänningar, flyktingar och flyktingpolitik i svensk offentlig debatt 1942–1947*. (Brother, guest and parasite. Foreigners, refugees, and refugee policy in the Swedish public debate, 1942–1947) Engl. Summary. 2006. 286 pp.
86. Sofia Gustafsson. *Svenska städer i medeltidens Europa. En komparativ studie av stadsorganisation och politisk kultur*. (Swedish Towns in Medieval Europe. A Comparative Study of Town Organization and Political Culture) Engl. Summary. 2006. 243 pp.
87. Lovisa af Petersens. *Formering för offentlighet. Kvinnokonferenser och Svenska Kvinnornas Nationalförbund kring sekelskiftet 1900*. (Adapting to the public sphere. Women conferences and the National Council of Women of Sweden at the turn of the 20th century) Engl. Summary. 2006. 232 pp.

ACTA UNIVERSITATIS STOCKHOLMIENSIS (AUS)

Corpus Troporum
Romanica Stockholmiensia
Stockholm Cinema Studies
Stockholm Economic Studies. Pamphlet Series
Stockholm Oriental Studies
Stockholm Slavic Studies
Stockholm Studies in Baltic Languages
Stockholm Studies in Classical Archaeology
Stockholm Studies in Comparative Religion
Stockholm Studies in Economic History
Stockholm Studies in Educational Psychology
Stockholm Studies in English
Stockholm Studies in Ethnology
Stockholm Studies in History
Stockholm Studies in History of Art
Stockholm Studies in History of Literature
Stockholm Studies in Human Geography
Stockholm Studies in Linguistics
Stockholm Studies in Modern Philology. N.S.
Stockholm Studies in Musicology
Stockholm Studies in Philosophy
Stockholm Studies in Psychology
Stockholm Studies in Russian Literature
Stockholm Studies in Scandinavian Philology. N.S.
Stockholm Studies in Sociology. N.S.
Stockholm Studies in Statistics
Stockholm Studies in the History of Ideas
Stockholm Theatre Studies
Stockholmer Germanistische Forschungen
Studia Baltica Stockholmiensia
Studia Fennica Stockholmiensia
Studia Graeca Stockholmiensia. Series Graeca
Studia Graeca Stockholmiensia. Series Neohellenica
Studia Juridica Stockholmiensia
Studia Latina Stockholmiensia
Studies in North-European Archaeology